EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

... În literatura naratorului fără nume din *Á la Recherche du Temps Perdu* e desigur un rectractilism stăruitor din vîrstele existenței individuale. Repetarea acestei mișcări de sensibilitate înseamnează mai întîi dezerțiune a vîrstei adulte, care, devenind repede căutare multiplă a stării de pruncie, ni se înfățișează apoi ca proces viu de involuție biologică.

Privindu-l în continuare, semenul, pe care îl urmărim cum suie în amontul vieții lui pînă la izvor, nu se oprește însă aci. Ultimul termen al călătoriei lui în trecutul personal se află în abolirea sentimentului de timp. El fuge îndărăt din istoria proprie, dar fuge în același timp și lateral și înainte din istorie pur și simplu; lateral — prin studiul legiferant al fixității sociale și al mobilismului psihologic, iar înainte prin contemplarea formelor eterne de poezie, muzică și arhitectură. Mișcările caracteristic proustiene sînt tot atîtea ieșiri din efemer, adică din istorie.

(Din prefața semnată de VLADIMIR STREINU)

Vol. I—II Lei 13

62

1968

MARCEL PROUST ÎN CĂUTAREA TIMPULUI PIERDUT **

CM

MARCEL PROUST

ÎN CĂUTAREA TIMPULUI PIERDUT

II

ÎN PARTEA DINSPRE SWANN

COLECȚIA MERIDIANE

CM

Coperta de *Alex. Szatmary*

Marcel Proust

À LA RECHERCHE DU TEMPS PERDU

II

DU CÔTÉ DE CHEZ SWANN

Marcel Proust

În căutarea timpului pierdut

II

În partea dinspre Swann

Traducere de *Vladimir Streinu*

Editura pentru Literatură Universală

București, 1968

PARTEA A DOUA

O iubire a lui Swann

(Continuare)

Astfel, ea se întorcea acasă cu trăsura lui Swann ; într-o seară, de cum coborî din trăsură și în timp ce Swann îi spunea la revedere pentru a doua zi, ea culese în grabă, din mica grădină aflată în fața casei, o ultimă crizantemă și i-o dădu pînă să nu pornească trăsura. El și-o apăsă pe gură tot timpul întoarcerii, iar cînd peste cîteva zile floarea se veștejise, o închise ca pe o comoară într-unul din sertarele lui.

Swann nu intra însă niciodată la ea în casă. Numai de două ori, după-amiaza, se dusese să ia parte la acea operație, pentru ea, capitală, „luarea ceaiului". Singurătatea și pustiul acestor străzi scurte (alcătuite aproape toate din clădiri particulare lipite una de alta, a căror uniformitate era întreruptă neașteptat de cîte o maghernită sinistră, mărturie istorică și rămășiță murdară a vremurilor cînd aceste cartiere erau încă deocheate), zăpada rămasă în grădină și pe crengile copacilor, scăpările din vedere ale anotimpului, vecinătatea naturii, totul

dădea ceva mai misterios căldurii şi florilor pe care le găsise intrînd în casa ei.

Lăsînd la stînga unui parter înalt camera de dormit a Odettei, care da cu spatele într-o mică stradă paralelă, o scară dreaptă, între pereţi zugrăviţi cu o culoare întunecoasă şi de pe care atîrnau stofe orientale, şiraguri de mătănii turceşti şi o mare lanternă japoneză susţinută de o frînghiuţă de mătase (dar care, ca să nu lipsească pe vizitatori de ultimul confort al civilizaţiei occidentale, lumina cu gaz aerian), urca la salonul mare şi la micul salon. Amîndouă erau precedate de un vestibul strîmt, al cărui perete cadrilat de un spalier de grădină, dar aurit, era mărginit în toată lungimea lui de un jgheab rectangular în care, ca într-o seră, înflorea un întreg rînd de acele crizanteme mari, destul de rare pentru sfîrşitul de anotimp, dar foarte deosebite totuşi de cele pe care horticultorii izbutiră mai tîrziu să le obţină. Swann era plictisit de-a binelea de moda ce se pornise de un an în privinţa acestor flori, dar îi făcea plăcere, de data aceasta, văzînd penumbra încăperii zebrată roz, portocaliu şi alb de razele înmiresmate ale acestor astre efemere care se aprind în zilele cenuşii de toamnă. Odette îl primise îmbrăcată cu o rochie de casă, de mătase roz, cu gîtul şi braţele goale. Îl poftise să se aşeze lîngă ea într-unul din numeroasele colţuri tainice, potrivite anume pe marginile afunde ale salonului, ocrotite de imenşi palmieri puşi în vase-îmbrăcate sau de paravane de care atîrnau fotografii, noduri de panglici şi evantaie. Ea îi spusese „Nu

stai bine aşa, aşteaptă, te voi aşeza eu" şi, cu o mică satisfacţie de vanitate, pe care i-ar fi dat-o cine ştie ce născocire a ei, pusese lui Swann după cap şi sub picioare perne de mătase japoneză pe care le frămînta ca şi cum n-ar fi ţinut seama de asemenea bogăţii şi le-ar fi nesocotit valoarea. Dar, cînd valetul venise să aducă rînd pe rînd numeroasele lămpi care, mai toate în ulcele chinezeşti, ardeau izolate sau perechi, aşezate toate pe mobile diferite ca pe nişte altare şi care, în crepusculul devenit dintr-o dată aproape nocturn al acelui sfîrşit de după-amiază iernatică scosese la iveală un apus de soare mai durabil, mai trandafiriu şi mai omenesc — îndemnînd poate la reverie pe vreun îndrăgostit de pe stradă oprit în faţa prezenţei misterioase pe care geamurile luminate din nou o destăinuiau şi totodată o ascundeau — ea supraveghease aprig cu coada ochiului pe servitor să nu cumva să le greşească locul consacrat. Ea credea că numai una de-ar fi fost pusă unde nu trebuia, efectul de ansamblu al salonului i-ar fi fost distrus, iar portretul ei, de pe un şevalet oblic drapat în pluş, n-ar fi mai primit lumina potrivită. Încît urmărea cu înfrigurare mişcările acestui om grosolan şi îl certă cu aprindere, fiindcă trecuse prea pe lîngă două jardiniere, pe care ţinea să le şteargă ea însăşi de teamă să nu le strice altcineva şi la care se duse să se uite de aproape ca să vadă dacă nu le şi ştirbise colţurile. Tuturor bibelourilor ei chinezeşti, ea le descoperea forme „amuzante" şi tot astfel orhideelor şi, mai cu seamă, florilor

zise *cattleya*, pe care, alături de crizanteme, le prefera, pentru că aveau marele merit de a nu semăna a flori, ci a podoabe de mătase şi satin. „Aceea parcă este tăiată din căptuşeala mantoului meu", spuse lui Swann, arătîndu-i o orhidee, dar vorbind cu o nuanţă de stimă faţă de această floare atît de „elegantă", faţă de această soră distinsă şi nebănuită, pe care i-o da natura, atît de departe de ea pe scara creaţiunii şi totuşi atît de rafinată, mai demnă cu mult decît numeroase femei să-i facă un loc în salonul său. Arătîndu-i rînd pe rînd himere cu limbi de foc ca motive ceramice pe cîte o ulcică sau ca broderie pe cîte un paravan de pus în gura căminului, arătîndu-i corolele unui buchet de orhidee, o dromaderă de argint dungată, cu ochii de rubin încrustat, vecină pe cămin cu o broască de jad, ea se prefăcea rînd pe rînd, după cum monştrii erau cumpliţi sau caraghioşi, că se înfioară de frică sau că nu mai poate de rîs, că roşeşte de indecenţa florilor şi că simte o dorinţă irezistibilă de a se duce să sărute dromadera şi broasca, cărora le zicea: „scumpelor". Şi aceste prefăcătorii contrastau cu sinceritatea altor porniri evlavioase ale ei, îndeosebi faţă de Notre-Dame din Laghet, care o vindecase, cînd locuia la Nisa, de o boală cruntă şi de aceea o purta la gît ca medalie de aur, căreia îi atribuia o putere fără margini. Odette pregăti lui Swann ceaiul „său", întrebîndu-l: „Lămîie sau smîntînă?" şi, cum el răspunse „smîntînă", îi spuse rîzînd: „Ca un nor!" Iar Swann spunînd că este bun: „Vezi

că ştiu ce-ţi place". Ceaiul acesta, în adevăr, i se păruse lui Swann ceva deosebit de preţios ca şi ei înseşi, fiindcă iubirea are atîta nevoie să-şi găsească o justificare, o garanţie de durată, în plăceri care fără ea, dimpotrivă, n-ar exista sau s-ar sfîrşi o dată cu ea, încît, după ce plecă de la Odette pe la şapte seara ca să aibă timp, întorcîndu-se acasă, să se îmbrace de seară, tot drumul făcut în cupeul lui, neputîndu-şi stăpîni bucuria pe care i-o dăduse această după-amiază, el îşi repeta: „Ar fi foarte plăcut să am o astfel de persoană drăguţă, la care să găsesc mereu acest lucru atît de rar, un ceai bun". După o oră, primi un bilet de la Odette, recunoscînd numaidecît scrisul acela mare, a cărui afectată rigiditate britanică impunea o aparenţă de disciplină unor litere informe, care ar fi însemnat, poate, pentru ochi mai puţin avertizaţi, dezordinea în gîndire, insuficienţa educaţiei, lipsa de sinceritate şi de voinţă. Swann îşi uitase la Odette tabachera. „De ce nu ţi-ai uitat şi inima, că nu te-aş fi lăsat s-o mai iai."

O a doua vizită avu poate mai multă importanţă. În ziua aceea, ducîndu-se la ea, ca ori de cîte ori trebuia s-o vadă, şi-o închipuia de mai înainte; şi nevoia, în care se afla, de a i se părea frumoasă la chip, de a-i limita numai la pometii roz şi fragezi obrajii, pe care ea îi avea atît de adesea galbeni, lîncezi, cîteodată punctaţi de pistrui roşii, îl întrista ca o dovadă că idealul este inaccesibil, iar fericirea — mediocră. Îi aducea o gravură, pe care dorise ea s-o vadă. De data aceasta, era cam suferindă, îl

primi îmbrăcată cu un capot de crep chinezesc mov, care, ca un mantou, îi acoperea pieptul cu o stofă bogat brodată. Stînd alături de el, lăsînd să-i cadă părul despletit peste obraji, îndoind un picior într-o atitudine uşor dansantă ca să poată să se aplece fără oboseală asupra gravurii, la care se uita, înclinînd capul, cu ochii ei mari, atît de obosiţi şi întunecoşi, cînd ea nu se însufleţea, Odette impresionă pe Swann prin asemănarea ei cu acea figură a Zephorei, fiică a lui Jethro, care se vede într-o frescă a Capelei Sixtine. Swann avusese totdeauna acest gust particular de a-i plăcea să recunoască în pictura maeştrilor nu numai trăsăturile generale ale realităţii înconjurătoare, dar chiar ceea ce pare, dimpotrivă, mai puţin susceptibil de generalitate, înseşi trăsăturile individuale ale chipurilor omeneşti, pe care le cunoaştem : astfel, în materia unui bust al dogelui Loredano de Antonio Rizzo, el recunoscuse relieful pomeţilor, oblicitatea sprîncenelor, în sfîrşit, asemănarea evidentă cu Rémi, vizitiul său ; sub culorile unui Ghirlandajo, nasul domnului de Palancy ; într-un portret de Tintoretto, năpădirea obrazului gras de tuleiele primelor fire ale favoriţilor, nasul teşit, privirea pătrunzătoare şi pleoapele congestionate ale doctorului de Boulbon. Poate că, simţind mereu remuşcarea de a-şi fi limitat viaţa la relaţii mondene, la simpla conversaţie de salon, el credea că-şi găseşte un fel de iertare indulgentă, acordată lui de marii artişti, în faptul acesta, care le-ar fi plăcut şi lor, de a le introduce în operă chipuri omeneşti, acestea

avînd rostul să dea operei un puternic certificat de realitate şi viaţă, o savoare modernă ; poate că de asemenea el se lăsase atît de mult cîştigat de frivolitatea oamenilor de lume, încît simţea nevoia ca într-o operă veche să găsească, anticipate şi reîntineritoare, aceste aluzii la nume proprii de azi. Poate că, dimpotrivă, îşi păstrase de-ajuns el însuşi o natură de artist pentru ca aceste caracteristice individuale să-i fi putut face plăcere printr-o semnificaţie mai generală, de îndată ce le observa, desrădăcinate, eliberate, în asemănarea unui portret mai vechi cu un original pe care nu-l reprezenta. Oricum ar fi, dar poate pentru că plenitudinea de impresii, pe care o simţea de cîtva timp, deşi ea îi venise mai curînd de la emoţiile muzicii, îi îmbogăţise chiar gustul pentru pictură, plăcerea aceasta, care urma să exercite asupra lui Swann o influenţă durabilă, i se adînci, observînd-o acum în asemănarea Odettei cu Zephora acelui Sandro di Mariano, căruia i se dă mai degrabă porecla lui populară de Botticelli, de cînd aceasta evocă în locul operei veritabile a pictorului ideea banală şi falsă, care s-a vulgarizat prin ea. El nu mai preţui chipul Odettei după condiţia mai bună sau mai puţin bună a obrajilor ei şi după gingăşia purităţii carnale, pe care presupunea că trebuie să le-o descopere, atingîndu-i cu buzele, dacă ar îndrăzni cîndva s-o sărute, ci i-l preţui ca mănunchi de linii subtile şi frumoase, pe care privirile lui le desfăcură, urmărindu-le curba înfăşurării lor, legînd ritmica grumazului

cu revărsarea părului şi cu îndoitura pleoapelor, ca într-un portret al ei, în care tipul îi devenea inteligibil şi clar.

Se uita la ea ; din chipul şi din întregul ei corp, apărea un fragment al frescei, pe care de atunci căută mereu să-l recunoască, fie că se afla lîngă Odette, fie că numai se gîndea la ea ; şi, cu toate că el nu ţinea fără îndoială la capodopera florentină decît pentru că îl recunoştea în ea, totuşi această asemănare îi conferea şi ei o frumuseţe, făcînd-o mai de preţ. Swann îşi imputa că nu observase fineţea unei fiinţe, care marelui Sandro i s-ar fi părut adorabilă, şi se felicită că plăcerea pe care o simţea, văzînd pe Odette, îşi găsea o justificare în propria lui cultură estetică. Îşi zise că, asociindu-şi gîndul despre Odette cu visurile lui de fericire, el nu se resemnase, din constrîngere, la o situaţie atît de proastă cum o crezuse pînă acum, de îndată ce ea mulţumea gusturile lui de artă cele mai rafinate. Uita, bineînţeles, că Odette nu era pentru aceasta cu atît mai mult femeia dorinţei sale, fiindcă dorinţa îi fusese totdeauna precis orientată într-un sens opus gusturilor lui estetice. Cuvintele acestea „operă florentină" aduseră lui Swann un mare folos. Îi îngăduiră, ca un titlu nobiliar, să poată introduce imaginea Odettei într-o lume de visuri, în care ea n-avusese acces pînă acum şi care o impregnă de distincţie. Şi, în timp ce viziunea pur carnală pe care o avusese despre această femeie, reînnoindu-i fără încetare îndoielile asupra calităţii chipului ei, a corpului şi a întregii ei fru-

museţi, îi slăbea iubirea, aceste îndoieli i se risipiră şi iubirea i se întremă, cînd în locul lor avu ca bază datele unei estetici ferme ; aceasta, fără să mai ţină seamă că sărutul şi posesiunea, care păreau, fiindu-i acordate de un trup obosit, fireşti şi mediocre, i se părură acum, cînd încununau adoraţia unei piese de muzeu, că trebuie să fie supranaturale şi minunate.

Şi cîteodată, fiind ispitit să regrete că de luni de zile nu mai făcea nimic altceva decît să viziteze pe Odette, îşi spunea că e foarte cuminte să cheltuiască atît de mult timp cu o capodoperă nepreţuită, turnată întîia dată într-o materie diferită şi deosebit de savuroasă, într-un exemplar rarisim, pe care îl contempla cînd cu supunerea, cu spiritualitatea şi dezinteresul unui artist, cînd cu orgoliul, cu egoismul şi senzualitatea unui colecţionar.

Îşi puse deci pe masa de lucru, ca fotografie a Odettei, o reproducere cu fiica lui Jethro. Admira ochii mari, faţa delicată care lăsa pe alocurea să se ghicească pielea nedesăvîrşită, buclele minunate de-a lungul obrajilor obosiţi ; şi, adaptînd la ideea unei femei vii ceea ce găsea pînă atunci frumos numai în mod estetic, transforma acest frumos în calităţi fizice, pe care se felicita că le găseşte strînse la un loc într-o fiinţă, pe care ar putea-o poseda. Această vagă simpatie care ne duce către o capodoperă pe care o privim, acum, cînd el cunoştea originalul trupesc al fiicei lui Jethro, devenea chiar dorinţă adevărată, cu puterea de a înlocui de acum încolo pe aceea pe care corpul Odettei nu

i-o inspirase de la început. Cînd privise îndelung pe acest Botticelli, se gîndea la Botticelli al lui, care i se părea mult mai frumos acum şi, apropiind de el fotografia Zephorei, simţea că strînge la piept pe însăşi Odette.

Şi totuşi el se străduia să prevină nu numai oboseala Odettei, dar cîteodată chiar pe a lui însuşi ; simţind că, de cînd Odette avea toate înlesnirile să-l vadă, ea părea a nu avea să-i spună nimic deosebit, se temea ca nu cumva gesturile oarecum neînsemnate, monotone şi parcă definitiv fixate, care erau ale ei cînd se afla cu el, să nu ucidă în el pînă la urmă acea speranţă romanescă a unei zile, cînd ea va vrea să-şi declare pasiunea, care speranţă, numai ea, îl făcuse să se îndrăgostească şi îi întreţinuse dragostea. Şi, ca să împrospăteze întrucîtva aspectul moral, prea automatizat, al Odettei, şi de care îi era teamă să nu se plictisească, îi scria deodată cîte o scrisoare plină de decepţii prefăcute şi de mînii simulate, scrisoare pe care i-o trimitea pînă în masa de seară. Ştia că avea să fie îngrozită, că avea să-i răspundă şi spera că, datorită contracţiei la care teama de a-l pierde îi va supune inima, vor ţîşni cuvinte pe care ea nu i le mai spusese niciodată ; şi în adevăr, numai aşa obţinuse el cele mai duioase scrisori pe care i le trimisese ea pînă acum, una dintre ele, pe care i-o expediase la prînz de la *Maison dorée* (era în ziua serbării Paris-Murcie dată în beneficiul inundaţilor din Murcie), începea cu aceste cuvinte : „Prieten scump, mîna îmi tremură atît de tare că abia pot scrie“ şi

pe care o păstrase în acelaşi sertar ca şi crizantema uscată. Sau mai curînd, dacă nu avusese timp să-i scrie, văzîndu-l că intră la soţii Verdurin, îi va ieşi degrabă înainte şi îi va zice : „Am ceva să-ţi spun“ şi el va contempla cu mare curiozitate pe obrajii şi în vorbele ei ce taină a inimii îi ascunsese pînă atunci.

Numai la faptul că se apropia de locuinţa Verdurin, cînd zărea, luminate de lămpi, marile ferestre, cărora nu li se închideau niciodată obloanele, Swann se şi înduioşa la gîndul făpturii încîntătoare, pe care o va vedea răsfăţîndu-se în acea lumină de aur. Cîteodată umbrele invitaţilor apăreau, subţiratice şi negre, ca pe o pînză, în faţa lămpilor, ca acele mici gravuri intercalate din loc în loc pe un abajur translucid, căruia celelalte faţete îi rămîn luminate curat. Încerca atunci să deosebească silueta Odettei. Apoi, de îndată ce izbutea, fără să-şi dea seama, ochii îi străluceau de o astfel de bucurie, că domnul Verdurin spunea pictorului : „Cred că începe să se aprindă“. Şi prezenţa Odettei adăuga, în adevăr, acestei case pentru Swann ceea ce lipsea tuturor celorlalte în care era primit : îi adăuga un fel de aparat senzitiv, o reţea nervoasă care se ramifica în toate încăperile casei, dînd inimii lui aprinderi statornice.

Astfel, simpla funcţionare a acestui organism social, numit micul „clan“, fixa automat pentru Swann întîlniri amoroase cotidiene cu Odette şi îi permitea, văzînd-o, să simuleze o indiferenţă şi chiar o dorinţă de a nu o mai vedea,

ceea ce nu-i da însă riscuri mari, fiindcă, orice i-ar fi scris el în timpul zilei, avea s-o vadă seara neapărat şi s-o conducă înapoi acasă.

Dar o dată, cînd se gîndise destul de plictisit la această inevitabilă întoarcere împreună, luase cu sine pînă la Bois de Boulogne pe tînăra lui muncitoare, ca să-şi mai amîne momentul de vizită la soţii Verdurin, încît ajunse la aceştia atît de tîrziu, că Odette, bănuind că nu va mai veni, plecase. Văzînd că ea nu mai e în salon, Swann fu cuprins de o mare suferinţă ; tremura că fusese lipsit de o plăcere, pe care o măsura întîia oară, deoarece pînă în această clipă avusese certitudinea de a o simţi cînd dorea el, ceea ce diminuează toate plăcerile sau chiar ne împiedică în totul să ne dăm seama de amploarea lor.

— Ai văzut cum s-a schimbat la faţă, cînd şi-a dat seama că lipseşte ? spuse domnul Verdurin soţiei lui. E clar că nu i-a fost pe plac !

— S-a schimbat la faţă ? întrebă cu violenţă doctorul Cottard care, fiind plecat pentru un moment ca să vadă un bolnav, se întorcea să-şi ia soţia şi nu ştia de cine se vorbeşte.

— Cum, dar n-ai întîlnit la intrare pe cel mai reuşit Swann...

— Nu. A venit domnul Swann ?

— Oh ! numai pentru o clipă. Am putut cunoaşte un Swann foarte agitat, foarte nervos. Înţelegi, Odette plecase.

— Voiţi să spuneţi că Odette nu-i mai ascunde nimic şi că i-a arătat ora păstorului, zise

doctorul, experimentînd cu băgare de seamă sensul acestor expresii.

— Dar de unde, nu e absolut nimic din toate astea şi, fie vorba între noi, cred că ea face rău ceea ce face şi că se poartă cu el ca o adevărată ciubotă, cum şi este.

— Măi, măi, măi, spuse domnul Verdurin, ce ştii tu, ca să spui că nu e nimic între ei ? Doar n-am putut vedea cu ochii noştri nimic, nu e aşa ?

— Mi-ar fi spus ea mie, replică mîndră doamna Verdurin. Vă spun că mie îmi povesteşte toate trebuşoarele ei ! Cum nu mai are pe nimeni în momentul de faţă, i-am şi spus că ar trebui să se culce cu el. Pretinde însă că nu poate, că ea a avut în adevăr un gust puternic pentru el, dar că el e timid faţă de ea, că asta o intimidează şi pe ea şi pe urmă că nici nu-l iubeşte în felul ăsta, că e o fiinţă ideală, că-i e frică să nu-i defloreze sentimentul pe care îl are faţă de ea, ştiu şi eu ce să mai zic ? Totuşi, absolut asta i-ar trebui lui.

— Îmi vei da voie să nu fiu de părerea ta, spuse domnul Verdurin, domnul acesta nu e în totul pe gustul meu ; mi se pare că pozează.

Doamna Verdurin încremeni, îşi dădu o expresie inertă ca şi cum ar fi devenit o statuie, închipuire care îi îngădui să fie obligată a nu fi auzit acest cuvînt nesuferit, „pozează", care putea să implice posibilitatea de „a poza" faţă de ei, deci de a fi „mai mult decît ei".

— În fine, dacă nu e nimic între ei, nu cred să se datoreze faptului că acest domn o soco-

tește *virtuoasă*, spuse ironic domnul Verdurin. Și, la urma urmelor, nu se poate spune nimic, fiindcă el pare a o crede inteligentă. Nu știu dacă ai auzit ce îi debita el alaltăieri seară despre sonata lui Vinteuil; eu țin la Odette din toată inima, dar, ca să-i faci teorii estetice, trebuie oricît să fii mare guguștiuc!

— Te rog, nu vorbi de rău pe Odette, zise doamna Verdurin, copilărindu-se. E încîntătoare.

— Dar asta n-o împiedică să fie încîntătoare; n-o vorbim de rău, spunem că nu e chiar o virtute și nici o inteligență. În fond, spuse el pictorului, ții dumneata atît de mult să fie virtuoasă? Te pomenești că ar fi mai puțin încîntătoare, mai știi?

Pe palier, Swann fusese ajuns din urmă de șeful personalului de servici, care nu se afla acolo în momentul sosirii lui Swann și care fusese însărcinat de Odette să-i spună — dar era de atunci mai bine de un ceas — în caz că el totuși ar veni, că se va duce probabil, înainte de a se întoarce acasă, să bea o ciocolată la Prévost. Swann plecă la Prévost, dar trăsura îi era oprită la fiece pas de altele sau de pietoni care traversau strada, obstacole odioase pe care ar fi fost fericit să le dea peste cap, dacă procesul-verbal al agentului de circulație nu l-ar fi întîrziat mai mult decît trecerea pietonului. Socotea timpul, pe care îl avea de făcut pînă acolo, adăuga cîteva secunde fiecărui minut, ca să fie sigur că nu scurtase prea mult, ceea ce i-ar fi îngăduit să creadă că norocul

de a sosi cît mai curînd și de a mai găsi pe Odette era mai mare decît în realitate. Și la un moment dat, ca un bolnav de friguri, care se trezește din somn și ia cunoștință de absurditatea vălmășagului de vise, pe care le rumega fără să se deosebească net de ele, Swann descoperi deodată în adîncul lui ciudățenia gîndurilor care îi treceau prin minte din clipa cînd soții Verdurin îi spuseseră că Odette și plecase, descoperi noutatea durerii sufletești de care suferea, dar de care luă cunoștință numai ca trezindu-se din somn. Cum? toată această agitație pentru că nu o va vedea decît mîine, adică exact ceea ce dorise el, acum o oră, ducîndu-se la doamna Verdurin! Se văzu în adevăr obligat să constate că, în aceeași trăsură care îl ducea acum la Prévost, el nu mai era același și că nu mai era singur, că o ființă nouă se afla acolo, lipită de el, aderentă, amalgamată cu el, de care nu va fi în stare, poate, să se mai descotorosească, față de care avea să fie constrîns la menajamente ca față de un stăpîn sau ca față de o boală. Și totuși de-acum o clipă, de cînd simțea că ființei lui i se adăugase una nouă, viața lui i se părea mai interesantă. Abia își mai spunea că această întîlnire posibilă de la Prévost (a cărei așteptare răvășea, despuia clipele care o precedau pînă într-atît, că el nu mai găsea nici o idee, nici o amintire, la adăpostul căreia să-și poată odihni spiritul), dacă întîlnirea s-ar produce, va fi probabil totuși ca oricare alta, foarte banală. Ca în fiecare seară, de îndată ce va fi alături de Odette, aruncînd pe

chipu-i schimbător o privire furişă, abătută repede de teama ca nu cumva ea să-i vadă în această privire prefigurarea unei dorinţe şi să nu mai creadă în dezinteresarea lui, nu va mai putea să se gîndească la ea, fiind prea ocupat să găsească pretexte care să-i permită să n-o părăsească numaidecît şi să se asigure, fără a părea că ţine la aşa ceva, că a doua zi o va găsi la soţii Verdurin: adică să prelungească pentru un moment şi să reînnoiască încă o zi decepţia şi tortura, pe care i le aducea prezenţa zadarnică a acestei femei, de care se apropia fără a îndrăzni s-o îmbrăţişeze.

Odette nu era la Prévost; vru s-o caute prin toate restaurantele de pe bulevarde. Ca să cîştige timp, cît timp vizita el pe unele, îşi trimise prin celelalte pe vizitiul Rémi (dogele Loredano al lui Rizzo), pe care se duse după aceea să-l aştepte — negăsind el însuşi nimic — la locul stabilit de mai înainte. Trăsura nu se înapoia şi Swann îşi închipuia momentul apropiat atît ca fiind cel în care Rémi i-ar spune: „Doamna e aici", cît şi cel în care Rémi i-ar spune: „Doamna nu era nicăieri". Şi astfel vedea în faţa lui sfîrşitul serii acesteia, una singură şi totuşi alternativă, precedată fie de întîlnirea cu Odette, ceea ce i-ar fi curmat neliniştea, fie de renunţarea silită de a o mai găsi în acea seară, de acceptarea întoarcerii acasă fără s-o fi văzut.

Vizitiul se întoarse, dar, în clipa cînd opri în faţa lui Swann, acesta nu-i spuse: „Ai găsit pe doamna?", ci: „Adu-mi aminte mîine să

comand lemne, cred că provizia trebuie să fie pe terminate". Poate Swann îşi zicea că, dacă Rémi ar fi găsit pe Odette în vreun local, unde îl aştepta, sfîrşitul serii nefaste ar fi fost ca şi nimicit de începutul de realizare al unui sfîrşit de seară norocoasă şi că nu mai avea nevoie să se grăbească să atingă o fericire capturată, şi în loc sigur, care nu-i va mai scăpa. Dar poate că era la mijloc şi forţa inerţiei; el avea în conştiinţă o lipsă de mlădiere, pe care anumiţi inşi o au în trup, aceia care, în clipa cînd au de evitat o lovitură, cînd trebuie să-şi ferească îmbrăcămintea de o flacără, cînd au de făcut o mişcare urgentă, nu se precipită, încep prin a sta o clipă în poziţia pe care o aveau înainte, ca pentru a-şi găsi în ea punctul de sprijin, elanul. Şi fără îndoială, dacă vizitiul l-ar fi întrerupt, spunîndu-i: „Doamna e aici", el ar fi răspuns: „Ah! da, e adevărat, te trimisesem s-o cauţi, uite, n-aş fi crezut" şi ar fi continuat să-i vorbească despre provizia de lemne, ca să-şi ascundă faţă de el emoţia pe care o avusese şi să-şi dea lui însuşi răgaz să termine cu neliniştea şi să se deschidă fericirii.

Dar vizitiul se întoarse, spunîndu-i că n-o găsise nicăieri, şi îşi adăugă sfatul lui de vechi servitor:

— Cred că domnul nu mai are altceva de făcut decît să se întoarcă acasă.

Dar indiferenţa, pe care Swann o simula cu uşurinţă cîtă vreme Rémi nu mai putea să schimbe cu nimic răspunsul adus, dispăru, vă-

zîndu-l că încearcă să-l înduplece la renunțarea de a mai spera și de a mai căuta-o :

— Dar nicidecum, strigă el, trebuie să găsim pe doamna ; e foarte important. S-ar supăra peste măsură, e vorba doar de o afacere, și ar fi chiar ofensată dacă nu m-ar vedea.

— Eu nu înțeleg cum ar putea fi doamna supărată, răspunse Rémi, de îndată ce dînsa a plecat fără să aștepte pe domnul, de îndată ce a spus că se duce la Prévost și acolo nu e.

De altfel, începeau să se stingă luminile pretutindeni. Pe sub copacii de pe bulevarde, într-o obscuritate plină de mister, trecătorii rătăceau tot mai rar, abia identificabili. Din cînd în cînd, umbra cîte unei femei, care se apropia de el, șoptindu-i un cuvînt la ureche, cerîndu-i s-o conducă pînă acasă, făcu pe Swann să tresară. El se ștergea neliniștit pe lîngă toate aceste trupuri obscure ca și cum, printre fantomele morților, în sumbrul regat, ar fi căutat pe Euridice.

Dintre toate modurile de a provoca dragostea, dintre toți factorii de răspîndire a acestui flagel blestemat, marele suflu de agitație, care trece cîteodată peste noi, este desigur unul dintre cele mai eficace. Atunci, zarurile sorții au căzut, ființa cu care ne simțim bine alături în acel moment, pe ea o vom iubi. Nici nu e nevoie să ne fi plăcut pînă atunci mai mult decît altele sau tot atît. Era nevoie numai ca gustul pentru ea să devină exclusiv. Și această condiție s-a și realizat, dacă — în acel moment cînd ea ne-a lipsit — căutării de plăceri pe care

ni le da drăgălășenia ei, i s-a substituit brusc în noi o nevoie anxioasă, care are drept cauză chiar această ființă, nevoie absurdă, pe care legile vieții o fac imposibil de satisfăcut și greu de vindecat — nevoia nebunească și dureroasă de a o poseda.

Swann fu dus prin ultimele restaurante ; numai această ipoteză de fericire o întrevăzuse el cu calm ; acum nu-și mai ascundea agitația, prețul pe care îl punea în această întîlnire, și promise vizitiului în caz de succes o recompensă, ca și cum, insuflîndu-i dorința reușitei care s-ar adăuga la aceea a lui însuși, putea face ca Odette, chiar dacă s-ar fi dus acasă să se culce, să se fi aflat totuși în vreun restaurant de pe bulevard. Ținu să ajungă pînă la *Maison Dorée*, intră de două ori la Tortoni și, fără s-o fi văzut, ieșea și de la *Café Anglais*, călcînd cu pași mari, cu privirea rătăcită, spre a se întoarce la trăsura care îl aștepta la colțul bulevardului *des Italiens*, cînd se izbi piept în piept cu o persoană venind din sens contrar : era Odette ; ea îi explică mai tîrziu că, negăsind nici un loc la Prévost, se dusese să supeze la *Maison Dorée* într-un loc mai retras, unde el n-o descoperise, și acum se ducea spre trăsura ei.

Odette se aștepta atît de puțin să-l vadă, încît avu o mișcare de spaimă. Cît despre el, cutreierase tot Parisul nu fiindcă i se părea posibil să dea de ea, ci fiindcă îi venea prea greu să renunțe la căutarea ei. Dar bucuria pe care rațional nu încetase s-o socotească, în acea seară, irealizabilă, i se părea acum tocmai de

aceea mai reală ; pentru că el nu colaborase la ea, prevăzîndu-i toate eventualitățile, bucuria îi rămînea exterioară ; și această realitate neîndoielnică, strălucind pînă la a-i risipi ca un vis izolarea, de care se temuse, și pe care își rezemase, își odihnise, pînă să se gîndească, fericita lui reverie, această bucurie, nu avusese nevoie să-și muncească spiritul ca să i-o furnizeze, ea emana din ea însăși și se proiecta asupra lui. El era ca un călător care, ajungînd pe vreme frumoasă la țărmul Mediteranei, nesigur de existența meleagurilor părăsite, își lasă vederea, fără să privească anume, uimită de razele emise către el de azurul luminos și material al apelor.

Se urcă dimpreună cu ea în trăsura care o aștepta, spunînd alei sale să urmeze.

Odette ținea în mînă un buchet de *cattleya* și Swann văzu că, sub barișul de dantelă, avea în păr flori de aceeași orhidee, prinse pe o egretă de pene de lebădă. Era îmbrăcată, pe sub mantilă, într-un văl de catifea neagră care, printr-o răsfrîngere oblică, dezgolea ca un triunghi larg poala unei fuste de fai alb și descoperind un clin, tot de fai alb, pe deschiderea corsajului decoltat, unde erau înfipte alte flori de *cattleya*. Abia își venise în fire din spaima pe care i-o pricinuise Swann, cînd un obstacol sperie calul, care sări în lături. Amîndoi fură brusc clintiți de pe locurile lor, ea scoțînd un țipăt și rămînînd fără respirație, cu inima bătîndu-i puternic.

— Nu e nimic, îi spuse el, n-avea teamă.

Și o ținea pe după umăr, strîngînd-o la piept ca s-o sprijine ; apoi îi zise :

— Mai cu seamă, nu-mi vorbi, nu-mi răspunde decît prin semne, altfel te-ai obosi și mai mult. Nu te supără cumva dacă îndrept florile corsajului, care s-au cam mișcat din loc din cauza zdruncinăturii ? Mă tem să nu le pierzi, aș vrea să le înfig mai bine.

Ea, neobișnuită să vadă pe bărbați făcînd atîtea mofturi cu ea, spuse surîzînd :

— Nu, de loc, cum o să mă supere.

Dar el, intimidat de răspunsul ei, poate și ca să pară a fi fost sincer cînd pretextase aceasta, sau chiar începînd să și creadă că fusese sincer, strigă :

— Oh ! nu, mai cu seamă nu vorbi, te vei obosi și mai mult, poți prea bine să-mi răspunzi prin gesturi, te voi înțelege perfect. Sincer, nu te supăr ? Uite, e puțin... cred că e polen care s-a scuturat pe piept ; îmi dai voie să-l șterg cu mîna mea ? Nu apăs prea tare ? Nu sînt prea brutal ? Poate că te gîdil puțin ? dar asta pentru că n-aș vrea să ating catifeaua rochiei ca să n-o mototolesc. Dar, vezi, era în adevăr nevoie să fixez florile, ar fi căzut ; pe cîtă vreme așa, vîrîndu-le puțin mai adînc eu însumi... Serios, nu sînt cumva dezagreabil ? Și nici dacă le-aș respira, ca să văd dacă în adevăr n-au parfum ? Niciodată n-am mirosit flori de acestea, îmi dai voie ? spune adevărat.

Zîmbind, ea ridică ușor din umeri, ca pentru a zice „ești nebun, vezi bine că-mi face plăcere".

El îşi ridică mîna cealaltă de-a lungul obrazului Odettei ; ea îl privi fix, cu aerul istovit şi grav, pe care îl au femeile meşterului florentin, cu care îi descoperise el o anume asemănare ; ieşiţi în marginea pleoapelor, ochii ei strălucitori, mari şi parcă mijind, ca ai femeilor botticelliene, stau gata să se desprindă ca două lacrimi. Ea îşi lăsa capul într-o parte, cum şi-l lasă toate, în scenele păgîne ca şi în tablourile religioase. Şi într-o atitudine care fără îndoială că îi era obişnuită, pe care o ştia potrivită cu un asemenea moment şi pe care era atentă să nu scape din vedere a o lua, părea că are nevoie de toate puterile ei spre a-şi reţine chipul, ca şi cum o forţă invizibilă i l-ar fi atras către Swann. Şi Swann însuşi, pînă a nu şi-l lăsa ea să cadă, ca fără voia ei, pe buzele lui, îl opri o clipă, la oarecare depărtare, cu mîinile lui amîndouă. El voise astfel să lase gîndului său răgazul necesar de a sosi şi el, de a recunoaşte visul, pe care îl mîngîiase atît de îndelung, şi să asiste la înfăptuirea lui, ca o rudă chemată să participe la succesul unui copil pe care ea l-a iubit nespus de mult. Poate că, de asemeni, pe acest chip al Odettei neposedat încă, nici chiar sărutat de el, pe care îl vedea pentru ultima dată, Swann punea acea privire cu care, în ziua plecării, am vrea să luăm cu noi un peisaj pe care îl vom părăsi pentru totdeauna.

Dar era atît de timid cu ea, încît, ajungînd în acea seară să o posede, începînd mai întîi cu îndreptatul florilor de *cattleya,* fie de teamă să n-o supere, fie de frică să nu pară retrospectiv

că minţise, fie că îi lipsea curajul să-şi formuleze o pretenţie mai mare decît aceasta (pe care putea s-o reînnoiască, fiindcă nu supărase de loc pe Odette prima dată), în zilele următoare se folosi de acelaşi pretext. Dacă avea la corsaj flori de *cattleya*, el spunea : „Ce nenorocire, astă-seară florile n-au nevoie să fie îndreptate, n-au fost mişcate din loc ca atunci seara ; totuşi mi se pare că asta de aici nu stă prea dreaptă. Îmi dai voie să văd că tot ca şi celelalte nici acestea nu miroase ?" Sau, dacă se întîmpla să nu aibă flori : „Oh ! fără *cattleya* astă-seară nu mai mă pot deda la micile mele îndreptări". Astfel că, pentru un timp, nimic nu se schimbă în ordinea urmată prima seară, începînd cu plimbarea degetelor şi a buzelor pe pieptul Odettei, şi tot de la flori îi porneau mîngîierile de fiece dată ; iar mult mai tîrziu, cînd îndreptarea florilor de *cattleya* (sau simulacrul ritual de îndreptare) căzuse demult în desuetudine, metafora „a face *cattleya*", devenită simplu cuvînt, pe care, fără să se mai gîndească la ea, ei o întrebuinţau cînd voiau să exprime actul posesiunii fizice — prin care de altfel nu se posedă nimic — supravieţui comemorativ în limbajul lor, cu acest sens uitat. Şi poate că felul particular de a zice „a face dragoste" nu însemna exact acelaşi lucru ca sinonimele lui. Zadarnic însă ne-am blazat de femei, zadarnic considerăm posesiunea celor mai diferite ca fiind mereu aceeaşi, cunoscută de mai înainte, posesiunea devine dimpotrivă o nouă plăcere, de cîte ori e vorba de femei destul de dificile — sau

crezîndu-le noi astfel — pentru a fi obligați să-i provocăm nașterea din cine știe ce episod neprevăzut al relațiilor noastre cu ele, așa cum fusese prima dată pentru Swann îndreptarea buchetului de *cattleya*. Spera înfrigurat în seara aceasta (dar Odette, își zicea el, înșelată de viclenia lui, nu i-o putea ghici) că actul posesiunii va ieși dintre latele petale mov ; și plăcerea, pe care o și simțea și pe care Odette poate că n-o tolera, credea el, decît pentru că n-o recunoscuse de mai înainte, i se părea din această cauză — cum a putut părea primului om, care o gustase printre florile paradisului terestru — o plăcere inexistentă pînă atunci, pe care căuta el s-o creeze, plăcere pe de-a întregul nouă și deosebită, a cărei urmă o păstra numele special pe care i-l dădu el.

Seară de seară, acum, după ce o aducea acasă la ea, el trebuia să intre, și ea adesea reapărea în rochia de interior, conducîndu-l pînă la trăsură, îl săruta de față cu vizitiul, zicînd : „Ce-mi pasă de ăsta, ce-mi pasă de lume ?“ În serile cînd Swann nu se ducea la soții Verdurin (ceea ce se întîmpla uneori de cînd putea s-o vadă altfel), în serile din ce în ce mai rare, cînd se ducea la reuniuni mondene, Odette îi cerea să treacă pe la ea în drum spre casă, la orice oră. Era primăvara, o primăvară pură și rece. Plecînd de la cîte o reuniune, se suia în „victoria“ lui, își punea un pled pe picioare, răspundea prietenilor care plecau o dată cu el și îi cereau să meargă cu ei, că nu poate, că nu merge în aceeași direcție, iar vizitiul mîna caii

în trap întins, știind unde era de mers. Toți se mirau și, de fapt, Swann nu mai era același. Nimeni nu mai primea de la el nici o scrisoare, prin care să ceară, ca de obicei, să i se facă cunoștință cu vreo femeie. Nu mai da atenție nici uneia, abținîndu-se să se mai ducă în locuri unde putea întîlni destule. În cîte un restaurant, la țară, el avea atitudinea contrară aceleia după care, nu mai departe decît ieri, l-ar fi recunoscut oricine și care păruse a-l caracteriza definitiv. Atît de mult o pasiune creează în noi un caracter momentan și deosebit, care se substituie celuilalt, desființîndu-i semnele invariabile de pînă atunci, prin care se exprima ! În schimb, acum invariabil era faptul că, oriunde s-ar fi găsit Swann, nu uita să se ducă la întîlnirile cu Odette. Dintre toate, numai drumul pînă la ea îl străbătea inevitabil, ca panta însăși, irezistibilă și repede, a vieții lui. La drept vorbind, întîrziind adesea în lume, ar fi preferat să se întoarcă direct acasă, fără a mai face această lungă cale, rămînînd s-o vadă a doua zi ; dar faptul însuși că se deranja la o oră nepotrivită ca să se ducă la ea, faptul că își bănuia prietenii de care se despărțeau presupunîndu-i că-și ziceau : „E încleștat zdravăn, îl obligă desigur vreo femeie să se ducă la ea, oricînd“, îl aducea să simtă că trăiește viața bărbaților care au o încurcătură amoroasă în existența lor, pe care sacrificiul odihnei și al intereselor, făcut pentru o reverie voluptuoasă, le-o umple de un farmec secret. Apoi, fără a-și da seama, certitudinea că ea îl aștepta, că nu

se afla cine știe unde cu alții, că el nu se va întoarce acasă fără s-o fi văzut, îi neutraliza acea neliniște uitată, dar mereu gata să renască, neliniște pe care o simțise în seara cînd Odette nu mai era la soții Verdurin și a cărei potolire actuală era atît de plăcută încît se putea numi fericire. Poate că acestei neliniști îi datora el însemnătatea dobîndită de Odette în ochii lui. Oamenii ne sînt de obicei atît de indiferenți încît, dacă într-unul din ei am pus astfel de posibilități de suferință și de bucurie pentru noi, acesta începe să ne pară că aparține altui univers, se învăluie în poezie, face din viața noastră un fel de cuprins emotiv, în care el va fi cînd mai aproape, cînd mai departe de noi. Swann nu se putea întreba fără tulburare ce va deveni Odette pentru el în anii ce aveau să vină. Uneori, din „victoria" lui, văzînd în aceste frumoase nopți reci luna strălucitoare care își împrăștia lumina între ochii lui și străzile pustii, se gîndea la celălalt obraz luminos și ușor trandafiriu ca al lunii, obraz care într-o zi îi răsărise în gînd și își proiecta de atunci în lume lumina misterioasă, în care îl vedea el. De sosea după ora cînd Odette își trimitea servitorii să se culce, înainte de a suna la poarta grădiniței, se ducea mai întîi în strada în care, la parter, da fereastra camerei ei, singura luminată între ferestrele toate la fel, dar întunecate, ale locuințelor vecine. Bătea în geam, iar ea, înștiințată astfel, răspundea și se ducea să-l aștepte în partea cealaltă, la ușa de intrare. Swann găsea pe pian, deschise, cîteva bucăți, pe care

le prefera Odette : *Valsul Rozelor* sau *Sărmanul Nebun* de Tagliafico (care urmau, după voința ei scrisă, să i se execute la înmormîntare), îi cerea să cînte în loc de acestea mica frază din sonata lui Vinteuil, cu toate că Odette cînta foarte prost, dar viziunea cea mai frumoasă care ne rămîne de la o operă se ridică adesea deasupra sunetelor false produse de degete neîndemînatice, pe un pian dezacordat. Mica frază continua pentru Swann să se asocieze cu iubirea pe care o nutrea față de Odette. Simțea clar că această iubire era ceva care nu corespundea la nimic exterior, la nimic observabil și de alții ; își da seama că însușirile Odettei nu justificau prețul pe care îl da el momentelor petrecute împreună cu ea. Și adeseori cînd inteligența pozitivă domnea singură în spiritul lui, voia să înceteze a-și sacrifica atîtea interese intelectuale și sociale din cauza acestei plăceri imaginare. Dar mica frază, de cum o auzea, avea puterea să elibereze în el spațiul necesar pentru ea, cuprinderea sufletului i se lărgea deodată ; o zonă laterală a acestei cuprinderi era rezervată unei bucurii care nici ca nu corespundea vreunui obiect exterior și care totuși, în loc să fie pur individuală ca aceea a iubirii, se impunea lui Swann ca o realitate superioară față de lumea concretă. Această sete, de un farmec nou, se deștepta în el prin mica frază, care însă nu-i aducea nimic precis ca să o potolească. Astfel că acele părți din sufletul lui Swann, din care mica frază ștersese grija de interese materiale, ștersese considerentele omenești și general va-

labile, rămăseseră vacante, ca nişte formulare în alb, pe care el se simţea liber să le umple cu numele Odettei. Apoi caracterului oarecum îngust şi dezamăgitor pe care afecţiunea Odettei putea să-l aibă, mica frază îi adăuga, amalgamînd-o, esenţa ei misterioasă. Văzînd chipul lui Swann, cît timp asculta fraza, s-ar fi zis că absoarbe un anestezic, care îi mărea amplitudinea respiraţiei. Iar plăcerea pe care i-o da muzica şi care în curînd avea să-i creeze lui o adevărată nevoie, semăna în adevăr, în aceste momente, cu plăcerea pe care ar fi avut-o experimentînd unele parfumuri, intrînd în contact cu o lume pentru care nu sîntem făcuţi, care ni se pare fără formă fiindcă ochii noştri n-o zăresc, şi fără semnificaţie fiindcă scapă inteligenţei noastre, o lume care nu poate fi cunoscută decît printr-un singur simţ. Era ca un repaos total, era pentru Swann un fel de renovare misterioasă. Pentru el, ai cărui ochi, deşi delicaţi amatori de pictură, al cărui spirit, deşi fin observator al moravurilor, păstrau pentru totdeauna urma indelebilă a uscăciunii vieţii lui, muzica era odihnă grandioasă, reîmprospătare tainică, simţindu-se transformat într-o creatură străină de restul umanităţii, oarbă, lipsită de facultăţile logice, aproape ca un inorog fantastic, o făptură himerică, inaptă să perceapă universul decît prin auz. Şi fiindcă, totuşi, în mica frază el căuta un sens pînă la care inteligenţa nu-l putea coborî, ce stranie beţie simţea privîndu-şi sufletul lui cel mai lăuntric de toate ajutoarele raţiunii şi punîndu-l să treacă de unul

singur prin strecurătoarea, prin filtrul obscur al sunetului! Începea să-şi dea seama de tot ceea ce era dureros, poate chiar tainic nepotolit în adîncul frumuseţii acestei fraze, dar nu putea suferi din această cauză. Ce-i păsa lui dacă fraza îi spunea că dragostea e fragilă, cînd a lui era atît de puternică! Cu tristeţea pe care ea o răspîndea, el se juca, o simţea trecînd peste el, dar ca o mîngîiere care îi făcea sentimentul fericirii lui mai adînc şi mai ameţitor. Punea pe Odette să i-o cînte de zece-douăzeci de ori, cerînd ca în acelaşi timp să nu înceteze de a-l şi săruta. Orice sărut cheamă alt sărut. Ah! la începutul iubirii sărutările se nasc atît de firesc! Mişună atît de numeroase unele peste altele; şi tot atît de greu ar fi să înumărăm sărutările unui ceas de iubire ca şi florile de cîmp în luna mai. Dar Odette se prefăcea că se opreşte, spunînd: „Cum vreai să cînt aşa, dacă nu-mi dai drumul? nu pot face totul în acelaşi timp, trebuie să ştii cel puţin ce vreai, să-ţi cînt fraza sau să mă ţin de giugiuleli?“, el se supăra, iar ea izbucnea într-un rîs care se preschimba, căzînd asupra lui, într-o ploaie de sărutări. Sau alteori îl privea cu un aer posac, iar el vedea din nou un chip vrednic să figureze în *Viaţa lui Moise* de Botticelli, îi găsea locul în tablou, da gîtului înclinarea necesară; şi după ce o zugrăvea de-a binelea *a fresco*, în secolul al XV-lea, pe peretele Capelei Sixtine, ideea că totuşi ea rămăsese acolo, lîngă pian, în momentul de faţă, gata la sărutări şi posesiune, ideea materialităţii şi a vieţii ei îl îmbăta cu atîta putere încît,

privind totul cu ochi rătăciţi, strîngînd din fălci ca pentru a devora, se arunca asupra acestei fecioare de Botticelli şi începea să-i ciupească obrajii. Apoi, de îndată ce o părăsise, nu fără să fi revenit ca s-o mai sărute, fiindcă uitase să-i ia în amintirea lui o anume particularitate a miresmei sau a trăsăturilor ei, în timp ce se întorcea acasă, în „victoria“ lui, binecuvînta pe Odette de a-i îngădui aceste vizite zilnice, despre care îşi da seama că ei nu-i făceau chiar o foarte mare bucurie, dar care, ferindu-l de gelozie — înlăturîndu-i prilejul de a mai suferi de răul care îl cuprinsese în seara cînd n-o găsise la soţii Verdurin — aveau să-l ajute a ajunge, fără alte asemenea crize, dintre care prima fusese atît de dureroasă şi va rămîne singura, la capătul acestor ore rare ale vieţii lui, ore aproape fermecate, de felul acelora cînd străbătea Parisul sub bătaia lunii. Şi observînd, în timpul întoarcerii, că astrul îşi schimbase locul, fiind acum aproape de marginea orizontului, simţind că iubirea lui de asemenea asculta de legi imuabile şi naturale, se întreba dacă această perioadă, în care intrase, va mai dura mult, dacă mintea lui nu va vedea în curînd scumpul obraz al lunii într-o poziţie îndepărtată şi diminuată, aproape încetînd a mai răspîndi vreun farmec. Căci Swann, de cînd era îndrăgostit, găsea farmec lucrurilor, ca pe timpul cînd, fiind adolescent, se credea artist; dar farmecul nu mai era acelaşi; pe acesta numai Odette îl conferea lumii. Swann simţea că renasc în el avînturile tinereţii pe care i le împrăştiase o

viaţă frivolă, dar toate purtînd acum reflexul sau semnul unei anumite fiinţe; şi în ceasurile lungi, pe care acum gusta o delicată plăcere să şi le petreacă la el acasă, singur cu sufletul lui în convalescenţă, redevenea încetul cu încetul el însuşi, dar al alteia.

Nu se ducea la ea decît seara şi nu ştia nimic despre felul cum îşi întrebuinţa ea tot timpul zilei, după cum nu ştia mai mult nici despre trecutul ei, încît îi lipsea chiar această mică informaţie iniţială care, îngăduindu-ne să ne imaginăm ceea ce nu ştim, ne dă dorinţa de a o cunoaşte. Astfel, el nu se întreba ce putea face ea toată ziua, nici ce viaţă dusese pînă acum. Surîdea doar uneori gîndind că acum cîţiva ani, cînd n-o cunoştea, i se vorbise despre o femeie care, dacă îşi amintea bine, va fi fost cu siguranţă ea, i se vorbise ca despre o cocotă, ca despre o femeie întreţinută, una dintre acele femei cărora, fiindcă el trăise puţin în societatea lor, le mai atribuia caracterul pe de-a întregul funciar pervers cu care le înzestrase demult imaginaţia anumitor romancieri. Îşi zicea că, pentru a judeca exact o persoană, nu trebuie decît să luăm contrariul reputaţiilor făcute de lume, aşa că firii atribuite de lume Odettei el îi opunea una bună, naivă, îndrăgostită de ideal, aproape atît de neînstare să mintă, încît, rugînd-o într-o zi să scrie soţilor Verdurin că e bolnavă, ca să poată cina el singur cu ea, o văzuse a doua zi în faţa doamnei Verdurin, care o întreba dacă se simte mai bine, roşindu-se, bîlbîind ceva şi reflectînd fără voie pe chip

suferința, supliciul de a fi mințit și, în timp ce multiplica în răspunsul ei amănunte născocite asupra indispoziției din ajun, avea aerul de a nu ști ce să facă spre a cere iertare de neadevărul vorbelor ei, cu ochi rugători și glas dezolat.

În anumite zile totuși, dar rareori, venea acasă la el după-amiaza, întrerupîndu-i reveria sau studiul despre Ver Meer, de care se apucase din nou în ultimul timp. Servitorul venea să-i spună că doamna de Crécy se află în salonul mic. El se ducea s-o vadă din nou acolo și, de cum deschidea ușa și Odette îl zărea, pe obrazul ei roz — schimbîndu-i forma gurii, privirea ochilor și ovalul fizionomiei — se ivea un surîs șovăitor. Rămînînd singur, Swann își amintea de acest surîs, de acela pe care îl avusese în ajun, își amintea de altul cu care îl primise la cutare sau cutare dată, de cel cu care îi răspunsese, în trăsură, cînd o întrebase dacă nu i-ar fi neplăcut să-i îndrepte florile de *cattleya* ; și viața Odettei, în restul timpului, necunoscînd nimic din ea, cu fondul ei neutru și fără culoare, i se părea că seamănă cu acele foi de studii ale lui Watteau, pe care ici și colo, pretutindeni și în toate direcțiile, se văd nenumărate surîsuri, desenate cu trei creioane pe hîrtie *chamois*. Dar, uneori, în cîte un colț al acestei vieți pe care Swann o vedea cu totul goală, chiar dacă rațiunea îi spunea că nu putea fi chiar așa, doar pentru că nu putea el să și-o închipuie altfel, un prieten care, bănuind că ei se iubeau, nu ar fi riscat să-i spună altceva despre ea decît lucruri fără însemnătate, îi descria silueta Odettei, pe care prietenul o văzuse, chiar în dimineața aceea, urcînd pe jos strada Abbatucci în rochie de „vizită" garnisită cu blănuri de skonk, pe cap cu o pălărie „à la Rembrandt" și cu un buchețel de violete la corsaj. Acest crochiu simplu da peste cap pe Swann, pentru că îl făcea să-și dea seama pe neașteptate că Odette avea o viață care nu era întreagă a lui ; voia să știe cui căutase ea să placă în această toaletă, pe care nu i-o cunoștea ; își punea în gînd s-o întrebe unde se ducea în acel moment, ca și cum în toată viața incoloră — aproape inexistentă, fiindcă îi era necunoscută — a amantei lui n-ar fi mai existat, în afară de surîsurile adresate lui, decît acest singur lucru : umbletul ei sub o pălărie „à la Rembrandt", cu un buchet de violete la corsaj. Cerîndu-i numai mica frază de Vinteuil în locul *Valsului trandafirilor*, Swann nu încerca s-o pună să-i cînte mai ales bucăți care-i plăceau lui și să-i corijeze astfel prostul gust pe care îl avea și în muzică, și în literatură. Își da bine seama că Odette nu era inteligentă. Spunîndu-i lui Swann că i-ar plăcea mult să-i vorbească despre marii poeți, ea își închipuise că avea să cunoască de îndată cîntece eroice și romanești, în genul acelora ale vicontelui de Borelli, chiar mai duioase încă. Privitor la Ver Meer del Delft, ea îl întrebă dacă suferise cîndva de pe urma vreunei femei, dacă îl inspirase vreo femeie și, mărturisindu-i Swann că nimeni nu știa nimic despre așa ceva, se dezinteresase de

acest pictor. Adesea, ea spunea: „Cred şi eu, poezia, fireşte, nimic n-ar fi mai frumos, dacă ar fi adevărată, dacă poeţii ar crede în tot ceea ce spun. Dar de multe ori nici nu există oameni mai interesaţi decît poeţii ăştia. Ştiu eu ce ştiu, aveam o prietenă care a iubit un fel de poet. În versurile lui nu vorbea decît de dragoste, de cer, de stele. Ah! cum a legat-o la ochi! I-a păpat peste trei sute de mii de franci." Dacă atunci Swann încerca s-o înveţe în ce constă frumuseţea artistică, cum trebuie să se admire versurile sau tablourile, ea înceta să asculte după primul minut, spunînd: „Da... nu-mi închipuiam că e aşa". Şi o simţea că trece printr-o astfel de decepţie, încît prefera să mintă, spunîndu-i că totul nu însemna nimic, că de fapt nu era vorba decît de simple bagatele, că nu avea timp să adîncească lucrurile, că era altceva. Dar ea îi zicea cu repeziciune: „Altceva? Ce?... Atunci spune ce", dar el nu spunea, ştiind bine că orice altceva i s-ar părea ei mărunt şi deosebit faţă de ce spera ea, mai puţin senzaţional şi mai puţin emoţionant, şi temîndu-se de asemenea ca, deziluzionată de artă, să nu se deziluzioneze în acelaşi timp de dragoste.

Şi în adevăr, Odette considera pe Swann, intelectualmente, inferior faţă de cel la care se aştepta. „Îţi păstrezi mereu sîngele rece, nu te pot defini." Se minuna mai mult de indiferenţa lui faţă de bani, de gentileţea lui cu fiecine, de delicateţea lui. Şi adesea se întîmplă, în adevăr, cu oameni mai mari decît Swann, cu cîte un savant, cu cîte un artist, necunoscuţi de cei

care îi înconjoară, se întîmplă ca sentimentul, care dovedeşte că superioritatea inteligenţei lor s-a impus celorlalţi, să nu fie admiraţia pentru ideile lor, fiindcă pe acestea nu le pricep, ci respectul pentru bunătatea inimii. Situaţia pe care Swann o avea în lumea mare inspira Odettei de asemenea un anume respect, fără să dorească însă ca el să încerce a o introduce în acea lume. Poate simţea ea însăşi că nici n-ar fi reuşit şi chiar se temea ca, doar vorbind acolo de ea, să nu provoace unele destăinuiri care o înspăimîntau. Fapt este că mereu ea îi ceruse să-i promită că nu-i va rosti numele. Motivul pentru care ea nu voia să meargă în acea lume, după cum îi spusese, era o ceartă pe care o avusese cîndva cu o prietenă care, ca să se răzbune, o vorbise apoi de rău. Swann obiecta: „Dar nu toată lumea ţi-a cunoscut această prietenă. — Ba da, bîrfeala se întinde ca pata de untdelemn, atît de rea e lumea." Pe de o parte, Swann nu înţelese asemenea poveste, de altă parte, ştia că aceste afirmaţii: „Lumea e atît de rea", „o calomnie se întinde ca pata de untdelemn" sînt îndeobşte socotite ca adevărate; vor fi fost cazuri la care, fără îndoială, se aplicau. Era cazul Odettei unul dintre acestea? Se întreba, dar nu foarte stăruitor, fiindcă era şi el supus acelei îngreunări a spiritului care copleşea pe tatăl lui, cînd îşi propunea cîte-o problemă dificilă. De altfel, lumea aceea, care înfricoşa atît de mult pe Odette, nici nu-i inspira dorinţi mari, fiindcă, spre a şi-o reprezenta foarte clar, era şi prea depărtată de cea pe care o cunoştea ea. Deşi

rămasă în anumite privințe cu adevărat simplă (păstrase, de exemplu, ca prietenă o croitoreasă oarecare de mahala, a cărei scară pieptișă, obscură și cu miros greu o urca aproape zilnic), îi era totuși sete de o viață distinsă, dar numai că despre această viață ea nu-și făcuse aceeași idee ca oamenii de lume. Pentru aceștia, distincția este o emanație a unor ființe puțin numeroase, care o proiectează pînă la un punct destul de îndepărtat — și mai mult sau mai puțin vizibil după cît de depărtat e privitorul față de centrul intimității acelor ființe — în cercul de prieteni ai lor sau de prieteni ai prietenilor, al căror nume formează un fel de repertoriu. Oamenii de lume păstrează acest repertoriu în memoria lor, ei au în materia respectivă o erudiție, din care și-au extras un fel de gust, un tact, atît de precis încît Swann, de exemplu, dacă citea într-un ziar numele persoanelor care se aflau la o cină, fără nevoia să recurgă la știința lui mondenă, putea spune pe loc nuanța de distincție a acelei cine, ca un literat care, la simpla lectură a unei fraze, apreciază exact calitatea literară a autorului. Dar Odette făcea parte dintre persoanele (extrem de numeroase și, orice ar crede oamenii de lume, cum se află în toate clasele sociale) care nu posedă asemenea noțiuni, își închipuiesc cu totul altă distincție, care ia felurite aspecte după mediul căruia îi aparțin, dar avînd drept caracter propriu — fie distincția visată de Odette, fie aceea în fața căreia se temea doamna Cottard — de a fi direct accesibilă tuturor. Cealaltă, aceea a oamenilor de lume, este la drept

vorbind tot atît de accesibilă, dar are nevoie pentru aceasta de oarecare timp. Despre cîte un bărbat, Odette spunea : „Totdeauna se duce numai în locuri distinse".

Iar dacă Swann o întreba ce înțelege prin aceste cuvinte, ea îi răspundea cu oarecare dispreț :

— Eh, asta e ! ce să înțeleg decît locuri distinse ! Dacă la vîrsta ta trebuie să te învețe altul ce sînt locurile distinse, ce vrei să mai spun eu ? de exemplu, duminica dimineața calea de l'Impératrice, la ora cinci plimbarea în jurul Lacului, joia Teatrul Eden, vinerea Hipodromul, balurile...

— Dar care baluri ?

— Balurile Parisului, balurile distinse, vreau să zic. Iată, Herbinger, știi, balul dat la un om de bursă ! da, da, trebuie să-l știi, e unul dintre cei mai cunoscuți oameni ai Parisului, tînărul acela înalt și blond care e așa de snob, umblă mereu cu o floare la butonieră, cu cărare la ceafă, cu paltoane de culoare deschisă ; trăiește cu bătrîna aia sulemenită pe care-o plimbă pe la toate premierele. Ei bine, a dat un bal serile trecute, la care a luat parte tot ce e mai distins în Paris. Cît mi-ar fi plăcut să mă duc și eu ! dar trebuia să prezinți la intrare invitația și n-am putut avea una. În fond, mă bucur tot atît de mult că nu m-am dus, era moarte de om, n-aș fi văzut nimic. Doar așa, să fi putut zice că am fost la balul Herbinger. Și tu știi, nu prea mă sinchisesc eu de gloriolă ! De altfel, poți prea bine crede că dintr-o sută de inși care povestesc că

erau acolo, pentru jumătate din ei lucrul nu e adevărat... Dar mă miră că tu, un om așa de „psss !", n-ai fost acolo.

Swann însă nu încerca nicidecum s-o aducă a-și modifica această idee despre distincție ; gîndind că nici a lui nu era mai adevărată, că era tot atît de prostească și lipsită de importanță, nu vedea nici un interes să-și lămurească iubita în această privință, așa că după luni de zile ea nu se mai interesa de persoanele la care se ducea el decît pentru tichetele de pezaj, de alergări hipice, pentru biletele de premieră pe care le putea obține de la acestea. Dorea ca Swann să cultive mai departe asemenea relații atît de utile, dar era înclinată de altă parte să le creadă puțin distinse, de cînd văzuse, trecînd pe stradă, pe marchiza de Villeparisis într-o rochie de lînă neagră, cu o bonetă ținută de două panglici pe sub bărbie.

— Dar parcă e o muncitoare, o portăreasă bătrînă, *darling !* Asta, marchiză ! Eu nu sînt marchiză, dar ar trebui să fiu plătită nu glumă ca să ies pe stradă în vechituri de-astea !

Odette nu înțelegea că Swann putea locui în acea casă de pe cheiul Orléans, pe care ea, fără să îndrăznească a i-o spune, o socotea nedemnă de el.

Desigur, ea avea pretenția că îi plac „antichitățile" și își da o înfățișare încîntată și fină, ca să spună că adora să-și petreacă o întreagă zi „bibelotînd", căutînd vechituri desperecheate zise „bric-à-brac", lucruri „de odinioară". Cu toate că se încăpățîna ca la un punct de onoare

(și părea că practică un precept de familie), nerăspunzînd niciodată întrebărilor și „nedînd socoteală" despre felul cum își întrebuința zilele, o dată vorbi lui Swann despre o prietenă care o invitase și în a cărei casă totul era „de epocă". Dar Swann nu reuși s-o hotărască a-i spune ce epocă era aceea. Totuși, după oarecare reflecție, ea răspunse că era „medievală". Ea înțelegea prin cuvîntul acesta ornamentații interioare de lemn. După cîtva timp, îi vorbi din nou despre prietena ei și adăugă cu o intonație șovăitoare și cu aerul de lucru bine știut, aer cu care unii menționează cîte o persoană cu care au cinat în ajun și al cărei nume nu-l auziseră niciodată, dar pe care amfitrionii păreau să-l considere ca pe cineva atît de celebru, încît interlocutorul nu se putea să nu știe despre cine i se vorbește : „Are o sufragerie... din... al optsprezecelea !" Așa ceva, ei, i se părea de altfel îngrozitor, golaș, ca și cum casa n-ar fi fost terminată, femeile aveau acolo înfățișarea spăimîntătoare și moda nu se prindea cu nici un chip. În sfîrșit, ea îi vorbi de această casă a treia oară și îi arătă adresa meșterului care făcuse sufrageria și pe care dorea să-l cheme la ea, cînd va avea bani, ca să vadă dacă n-ar putea să-i facă și ei una, bineînțeles nu la fel, ci aceea la care visa și pe care din nenorocire dimensiunile micii sale locuințe n-o tolerau, cu atît de înalte etajere pentru veselă, cu mobile stil *Renaissance* și cămine ca în castelul din Blois. În acea zi, Odette spuse cu dinadinsul lui Swann, dar ca și cum n-ar fi vrut,

ceea ce credea ea despre locuinţa lui de pe cheiul Orléans ; cum el îi criticase prietena că se complăcea, nu în stilul Ludovic al XVI-lea (căci, zicea el, deşi aşa ceva nu se face, totuşi asemenea stil poate avea farmec), ci în acela de falsă vechime : „N-ai vrea doar să trăiască între mobile stricate şi covoare tocite, ca tine", îi spuse ea, respectul uman al burghezimii fiind la ea mai puternic decît diletantismul cocotei.

Din toţi amatorii de bibelouri şi versuri, care dispreţuiau socotelile mărunte, visînd numai onoare şi amor, ea construia o elită superioară umanităţii întregi. Nici nu era nevoie să aibă cineva în adevăr asemenea gusturi, era de-ajuns pentru ea numai să le proclame ; de la cîte un bărbat, care îi mărturisise la cină că îi place să umble fără ţintă precisă, să-şi murdărească degetele prin prăvălii de vechituri, că nu va fi niciodată preţuit de acest secol mercantil fiindcă nu se îngrijeşte de interesele sale, şi că el aparţine de aceea unei alte epoci, ea se întorcea spunînd : „Dar e un suflet adorabil, un sensibil, niciodată nu m-am îndoit de asta !" şi simţea pentru acela o imensă prietenie spontană. În schimb însă, cei care, ca Swann, aveau asemenea gusturi, fără să vorbească de ele, o lăsau rece. Fără îndoială, se vedea obligată să mărturisească despre Swann că nu ţinea la bani, dar adăuga numaidecît cu un aer îmbufnat : „Dar el, ce să fac, e altfel" ; şi în adevăr, ceea ce îi aprindea ei imaginaţia nu era practica, ci vocabularul dezinteresării.

Simţind că adesea nu putea fi întocmai cum îl visa ea, Swann căuta cel puţin să-i facă oarecare plăcere că stă cu el, să nu-i contrazică aceste idei vulgare, să nu-i vorbească de prostul gust pe care îl avea în orice privinţă şi la care, de altfel, ţinea ca la tot ce venea de la ea, chiar încîntîndu-l, deoarece totul i se părea că aparţine trăsăturilor ei particulare, graţie cărora esenţa acestei femei i se semnala, îi devenea vizibilă. Astfel, cînd ea se arăta fericită că trebuie să meargă la *Reine Topaze*, sau cînd privirea îi devenea serioasă, neliniştită şi voluntară, temîndu-se nu cumva să scape serbarea florilor sau numai ora de ceai, cu mufine şi tosturi, la „Ceaiul din strada Regală", unde credea ea că asiduitatea era indispensabilă pentru a consacra reputaţia de eleganţă a unei femei, Swann, entuziasmat cum sîntem toţi de naturaleţea unui copil sau de adevărul unui portret care stă parcă să vorbească, simţea atît de clar că sufletul iubitei îi iese în obraji, încît nu putea să reziste şi se ducea să-l atingă cu buzele. „Ah ! vrea să fie dusă la serbarea florilor, micuţa Odette, vrea să se vadă admirată, ei bine, va fi dusă, n-avem decît să ne înclinăm." Cum vederea îi cam slăbise, Swann trebui să se resemneze, întrebuinţînd ochelari pentru lucrul de acasă şi adoptînd, pentru ieşirea în lume, monoclul care îl desfigura mai puţin. Prima dată cînd îl văzu ea cu monoclul la ochi nu putu să-şi înfrîneze bucuria : „Cred că pentru un bărbat, nimic de zis, aşa ceva e de mare distincţie ! Ce bine îţi stă ! ai aerul unui adevărat gentleman.

Nu-ţi mai lipseşte decît titlul de nobleţe!" adăugă ea, cu o nuanţă de regret. Îi plăcea că Odette era neprefăcută, după cum, dacă s-ar fi îndrăgostit de o bretonă, ar fi fost fericit s-o vadă cu coif şi s-o audă spunînd că ea crede în strigoi. Pînă acum, ca mulţi bărbaţi la care gustul artelor se dezvoltă independent de cel al senzualităţii, existase o ciudată desperechere între satisfacţiile pe care Swann le acorda gustului de artă şi gustului senzualităţii, simţind astfel, în tovărăşia unor femei din ce în ce mai grosolane, seducţiuni de opere artistice din ce în ce mai rafinate, ceea ce îl hotăra să ia cu sine cîte o servitorică într-o lojă de rangul întîi la reprezentarea vreunei piese decadente, pe care dorea s-o audă, sau la cîte o expoziţie de pictură impresionistă, fiind convins de altfel că o femeie cultivată şi de lume n-ar fi înţeles din toate acestea nimic mai mult, dar nici n-ar fi ştiut să tacă atît de drăguţ. De cînd însă iubea pe Odette, dimpotrivă, faptul de a simţi ca ea, de a încerca să aibă amîndoi un singur suflet, i se părea atît de încîntător, încît făcea totul să-i placă şi lui lucrurile care îi plăceau ei şi găsea în aceasta o plăcere cu atît mai profundă, nu numai imitîndu-i deprinderile, dar adoptîndu-i opiniile, cu cît deprinderile şi opiniile ei, neavînd nici o rădăcină în propria-i inteligenţă, îi aminteau numai de iubirea lui, din cauza căreia le preferase. Dacă revenea la *Serge Panine,* dacă mai căuta prilejuri să se ducă să vadă pe Olivier Métra dirijînd, făcea toate astea pentru plăcerea de a fi iniţiat în toate

concepţiile Odettei, de a se simţi că împărtăşeşte fiece gust al ei. Farmecul acesta, pe care îl aveau operele sau locurile care îi plăceau, de a-l apropia de ea, i se părea mai misterios decît farmecul intrinsec al multor alte opere şi locuri mai frumoase, dar care nu i-o reaminteau. De altfel, lăsîndu-şi convingerile intelectuale de tinereţe să-i slăbească şi scepticismul lui de bărbat monden pătrunzîndu-i pe nesimţite pînă la ele, el credea (sau cel puţin crezuse atît de mult timp aceasta încît încă o mai spunea) că obiectele gusturilor noastre nu au în ele înşile o valoare absolută, ci că totul e o chestiune de epocă, de clasă socială, că totul stă în mode, dintre care cele mai vulgare valorează cît şi cele care trec drept foarte distinse. Şi cum socotea că importanţa acordată de Odette faptului de a obţine invitaţie pentru un vernisaj nu era în sine ceva mai ridicol decît plăcerea pe care o avusese el însuşi altădată să dejuneze la prinţul de Galles, în acelaşi fel nu credea că admiraţia mărturisită public de ea pentru Monte-Carlo sau pentru Righi ar fi mai lipsită de raţiune decît gustul lui însuşi pentru Olanda, pe care ea şi-o închipuia urîtă, şi pentru Versailles, care ei i se părea mohorît. Aşa că Swann nu se mai ducea nici în Olanda, nici la Versailles, avînd plăcerea să-şi spună că nu se mai ducea pentru ea, că voia să nu mai simtă nimic şi să nu-i mai placă nimic decît împreună cu ea.

Ca tot ceea ce înconjura pe Odette şi ce nu era într-un fel decît modul în care putea el s-o vadă, să vorbească cu ea, îi plăcea societatea

soţilor Verdurin. La aceştia, ca şi oriunde, în numeroasele divertismente, mese, în muzică, jocuri, supeuri costumate, petreceri la ţară, petreceri teatrale, chiar în rarele „mari serate“ date pentru „plicticoşi“, prezenţa Odettei, înfăţişarea Odettei, conversaţia cu Odette, era darul nepreţuit pe care soţii Verdurin i-l făceau lui Swann, invitîndu-l, iar el se complăcea în „micul nucleu“ mai mult decît în orice altă parte şi căuta să-i atribuie merite reale, închipuindu-şi astfel că, din înclinare firească, îl va frecventa toată viaţa. Dar, neîndrăznind să-şi zică, de teamă să nu creadă, că va iubi-o totdeauna pe Odette, cel puţin presupunînd că va frecventa mereu pe soţii Verdurin (presupunere care, *a priori*, ridica din partea inteligenţei lui mai puţine obiecţii de principiu), el se vedea în viitor continuînd să întîlnească pe Odette, în fiece seară ; aceasta nu era chiar tot una cu a o iubi mereu, dar pentru un moment, acum cînd o iubea, faptul de a crede că nu va trece o zi fără s-o vadă, era tot ceea ce îi trebuia. „Ce lume fermecătoare ! îşi zicea. În fond, cît e de adevărată viaţa dusă acolo ! Cu cît mai inteligent, mai artist se simte omul decît în lumea mare ! Cu toate micile ei exagerări oarecum rizibile, ce iubire sinceră are doamna Verdurin pentru pictură, pentru muzică, ce pasiune pentru operele de artă, ce dorinţă să facă plăcere artiştilor ! Îşi închipuie greşit pe oamenii de lume ; dar în privinţa asta lumea mare de asemenea îşi închipuie mult mai fals mediile artistice ! Poate că nici eu nu am prea mari nevoi intelectuale de satisfăcut în conversaţie, dar mă complac de minune cu Cottard, deşi face calambururi inepte. Iar cît despre pictor, dacă pretenţia lui, cînd caută să uimească pe alţii, displace, în schimb e una dintre inteligenţele cele mai frumoase din cîte am cunoscut. Şi apoi, mai cu seamă, acolo, se simte omul liber, face ce vrea fără constrîngere, fără ceremonial. Ce risipă de voie bună se face zilnic în acest salon ! Hotărît, în afară de cîteva rare excepţii, nu mă voi mai duce decît în acest mediu. Aci îmi voi face tot mai mult deprinderile şi viaţa mea.“

Şi cum calităţile, pe care el le credea intrinsece soţilor Verdurin, nu erau decît răsfrîngerea asupra lor a plăcerilor pe care iubirea lui pentru Odette le gustase la ei, aceste calităţi deveneau mai grave, mai profunde, mai vitale, după cum erau şi plăcerile. Cum doamna Verdurin da cîteodată lui Swann singurul lucru care îi putea constitui fericirea ; cum, ca în seara cînd el se simţea neliniştit, fiindcă Odette vorbise cu un invitat mai mult decît cu alţii şi cînd el, iritat contra ei, nu voia să ia iniţiativa întrebînd-o dacă urmau să se întoarcă împreună, doamna Verdurin îi aducea pacea şi bucuria, spunînd spontan : „Odette, iai cu tine pe domnul Swann, nu ?“ ; cum, în vara care se apropia şi pe timpul căreia el se întrebase mai întîi cu nelinişte dacă Odette nu urma să plece undeva fără el, nemaiputînd s-o vadă zilnic, doamna Verdurin avea să-i invite pe amîndoi să petreacă vara la ea la ţară, Swann lăsîndu-şi, fără să ştie, recunoştinţa şi interesul să se strecoare în inteligenţa lui şi

să-i influenţeze ideile, ajungea chiar să proclame că doamna Verdurin este un suflet mare. Despre orice oameni aleşi sau eminenţi i-ar fi vorbit cutare vechi camarad de la Belearte: „Prefer de o sută de ori pe soţii Verdurin", îi răspundea el. Şi adăuga, cu o solemnitate nouă la el: „Sînt fiinţe magnanime, iar magnanimitatea este, în fond, singurul lucru important şi distins în viaţa asta. Vezi tu, nu există decît două clase de fiinţe omeneşti: magnanimii şi ceilalţi; iar eu am ajuns la o vîrstă cînd omul trebuie să ia o hotărîre, să decidă o dată pentru totdeauna pe cine vrea să iubească şi pe cine vrea să dispreţuiască, să fie de partea celor pe care îi iubeşte, ca să recîştige timpul prăpădit cu ceilalţi, şi să nu-i mai părăsească pînă la moarte. Eh bine! adăuga el cu acea emoţie uşoară pe care o simţim, chiar fără a ne da bine seama, cînd spunem ceva nu pentru că ar fi adevărul, ci pentru că ne face plăcere să spunem aceasta şi să ne ascultăm propria-ne voce, ca şi cum ar veni din afară de noi înşine, zarurile au căzut, am ales spre a iubi singurele inimi magnanime şi a nu mai trăi decît în magnanimitate. Mă întrebi dacă doamna Verdurin este în adevăr inteligentă. Te asigur că mi-a dat dovezi de atîta nobleţe a inimii, de atîta înălţime a sufletului, încît, ce să-ţi spun, o asemenea înălţime nu se atinge fără o înălţime egală de gîndire. Bineînţeles, are o profundă inteligenţă artistică, dar poate că nu din asta se vede felul ei cel mai admirabil, ci o anumită faptă neînsemnată, ingenios, minunat de bună, pe care ea a făcut-o

pentru mine, o anumită atenţie genială, un anumit gest de sublimă familiaritate, toate acestea destăinuiesc o înţelegere mai profundă a existenţei decît orice tratat de filozofie."

El ar fi putut totuşi să-şi amintească de vechi prieteni ai părinţilor lui, care erau tot atît de simpli ca soţii Verdurin, de camarazi de tinereţe, care erau tot atît de îndrăgostiţi de artă, ar fi putut să-şi amintească de alte fiinţe cunoscute, care aveau de asemenea un suflet mare şi pe care totuşi de cînd optase pentru simplicitate, pentru arte şi magnanimitate, nu le mai vedea de fel. Dar fiinţele acelea nu cunoşteau pe Odette şi, dacă ar fi cunoscut-o, nu şi-ar fi dat osteneala s-o apropie de el. Astfel, fără îndoială că nu exista, în tot mediul soţilor Verdurin, un alt fidel care să-i iubească sau să creadă că îi iubeşte ca Swann. Şi cu toate acestea, cînd domnul Verdurin spusese că Swann nu-i prea vine la socoteală, el exprimase nu numai propria-i părere, ci bănuise de asemeni pe aceea a soţiei lui. Bineînţeles, Swann avea pentru Odette o afecţiune prea particulară şi uitase să facă din doamna Verdurin confidenta zilnică a afecţiunii lui; bineînţeles, chiar discreţia cu care el se folosea de ospitalitatea Verdurinilor, abţinîndu-se deseori de la cina lor pentru o raţiune pe care ei n-o bănuiau şi în locul căreia vedeau dorinţa de a nu pierde vreo invitaţie la „plicticoşi"; bineînţeles de asemenea, şi în ciuda tuturor precauţiilor luate de el ca ei să nu afle nimic, descoperirea strălucitei lui situaţii mondene, pe

care ei o făceau progresiv, totul contribuia la iritaţia lor împotriva lui. Dar motivul profund de supărare era altul. Simţiseră în el, foarte curînd, un spaţiu rezervat, impenetrabil, în care Swann continua să profeseze pe tăcute, pentru el însuşi, că prinţesa de Sagan nu e grotescă şi că glumele lui Cottard nu sînt prea amuzante, în sfîrşit, şi deşi niciodată nu-şi părăsi amabilitatea lui şi nu se revoltă împotriva dogmelor casei, simţiseră o imposibilitate de a i le impune, de a-l converti la ele în întregime, cum nu mai întîlniseră niciodată la altul. I-ar fi iertat că frecventează pe plicticoşi (cărora, de altfel, în adîncul inimii lui el le prefera de mii de ori pe soţii Verdurin şi întreg micul nucleu), dacă ar fi consimţit şi el, ca exemplu de urmat, să-i renege în faţa fidelilor. Dar înţeleseră că o asemenea abjurare nu s-ar putea să i se smulgă.

Ce diferenţă faţă de un „nou-venit", pe care Odette le ceruse să-l invite, deşi îl întîlnise numai de cîteva ori, şi în care cu toţii puneau mari speranţe, contele de Forcheville ! (Se întîmplă că era chiar cumnatul lui Saniette, ceea ce umplu pe fideli de uimire : bătrînul arhivist se purta atît de umil, încît ei îl crezuseră totdeauna de un rang social inferior rangului lor şi nu se aşteptau să afle că aparţinea unei familii bogate şi relativ aristocratice.) Fără îndoială, Forcheville era snob ca un bădăran, în timp ce Swann nu era de loc ; fără îndoială, el nici nu se gîndea să aşeze ca Swann mediul casei Verdurin deasupra tuturor celorlalte. Totuşi n-avea acea natură delicată, care împiedica pe Swann

să se asocieze la criticile prea vădit false pe care doamna Verdurin le îndrepta împotriva unor cunoscuţi ai lui. Cît despre tiradele pretenţioase şi vulgare, declamate de pictor în unele zile, sau despre glumele de comis-voiajor pe care risca să le spună Cottard şi cărora Swann, care iubea pe pictor ca şi pe doctor, le găsea scuze cu uşurinţă, dar nu avea curajul şi ipocrizia să le aplaude, Forcheville era, dimpotrivă, de un nivel intelectual care îi permitea să fie năucit şi uimit de tiradele pictorului, pe care de altfel nu le înţelegea, şi să se delecteze cu glumele lui Cottard. Şi chiar prima cină de la soţii Verdurin, la care luă parte Forcheville, puse în lumină toate aceste diferenţe, îi scoase în relief calităţile şi precipită în dizgraţie pe Swann.

La această cină se mai afla, în afară de obişnuiţi, un profesor de la Sorbona, Brichot, care cunoscuse pe domnul şi doamna Verdurin la băi şi care, dacă obligaţiile universitare şi lucrările lui de erudiţie nu i-ar fi rărit momentele de libertate, ar fi venit la ei bucuros şi cît mai des. Aceasta, fiindcă profesorul avea acea curiozitate, acea superstiţie a vieţii care, unită cu un anume scepticism în privinţa obiectului specialităţii lor, dau anumitor oameni inteligenţi, medici care nu cred în medicină, profesori de liceu care nu cred în tema latină, reputaţia de spirite largi, strălucite şi chiar superioare. Vorbind despre filozofie sau istorie, Brichot afecta, în vizită la doamna Verdurin, căutarea comparaţiilor sale în tot ce era mai actual, mai întîi pentru că el credea aceste studii ca fiind o pregătire pentru viaţă,

imaginîndu-şi că în micul clan găsea în plină acţiune ceea ce nu cunoscuse pînă atunci decît din cărţi, apoi poate şi pentru că, plin de respect pentru anumite subiecte, respect pe care educaţia i-l sădise altădată şi el îl păstrase fără a-şi da seama, credea că astfel se descotoroseşte de aerul universitar îngăduindu-şi anumite îndrăzneli, care dimpotrivă, nu i se păreau îndrăzneli decît pentru că rămăsese tot universitarul ştiut.

De la începutul mesei, cum domnul de Forcheville, aşezat la dreapta doamnei Verdurin, care făcuse pentru „noul-venit" mari cheltuieli de toaletă, îi spunea : „Originală, rochia aceasta albă", doctorul, care nu încetase o clipă să-l observe, atît de curios era să ştie cum e făcut cineva care poartă la nume un „de", şi care căuta numai prilejul să-i atragă atenţia intrînd în contact mai strîns cu el, prinse din zbor cuvîntul „albă" şi, fără să-şi ridice nasul din farfurie, zise : „Albă ? Alba de Castilia", apoi nemişcîndu-şi capul, aruncă pe sub sprîncene, în dreapta şi în stînga, priviri nesigure şi surîzătoare. În timp ce Swann, cu efortul dureros şi zadarnic de a surîde, mărturisi că acest calambur i se părea stupid, Forcheville arătase totodată că îi gusta subţirimea şi că ştia să se poarte în lume, păstrîndu-şi în limitele juste o veselie a cărei sinceritate o încîntase pe doamna Verdurin.

— Ce ziceţi de un astfel de savant ? întrebase ea pe Forcheville. Nu e chip să se vorbească serios cu el nici două minute. Tot aşa vorbeşti la spitalul dumitale ? adăugase ea întorcîndu-se

spre doctor. Atunci nu e chiar atît de plicticos acolo, tot timpul. Văd că va trebui neapărat să-mi cer admiterea acolo.

— Cred că am auzit bine pe doctor vorbind despre acea bătrînă scorpie de Alba de Castilia, dacă îndrăznesc să mă exprim astfel. Nu este aşa, doamnă ? întrebă Brichot pe doamna Verdurin, care, leşinînd de rîs, cu ochii închişi, îşi precipită obrajii în palmele din care icniră ţipete înăbuşite. Dumnezeule, doamnă, eu n-aş vrea să alarmez sufletele respectuoase, dacă unele de acestea se află cumva în jurul acestei mese, *sub rosa...* Recunosc de altfel că inefabila noastră republică ateniană — o, cît de mult ! — ar putea onora în această capeţiană obscurantistă pe primul prefect de poliţie energic. Da, scumpul meu amfitrion, da, da, întocmai, reluă el cu glas foarte timbrat, despărţind fiecare silabă, ca răspuns la o obiecţie a domnului Verdurin. *Cronica de la Saint-Denis,* a cărei informaţie certă nu se poate contesta, nu lasă nici o îndoială în această privinţă. Nici o altă fiinţă n-ar putea fi mai bine aleasă ca patroană de către un proletariat laicizant decît această mamă a unui sfînt, căruia ca mamă i-a arătat destui sălcii, cum spune Suger şi alţi sfinţi Bernard ; căci fiecare găsea în ea ceea ce i se potrivea.

— Cine e acest domn ? întrebă Forcheville pe doamna Verdurin. Pare să fie foarte învăţat.

— Cum, nu cunoaşteţi pe faimosul Brichot ? E celebru în toată Europa.

— Ah ! e Brichot, strigă Forcheville, care nu auzise bine. Spuneţi-mi, vorbiţi-mi despre el,

adăugă el fixîndu-şi ochii măriţi pe celebrul personaj. E oricînd interesant să cinezi cu un om de vază. Dar, spuneţi-mi, văd că ne invitaţi aici cu convivi aleşi. Nu se plictiseşte omul la dumneavoastră.

— Oh ! ştiţi, ceea ce e la noi mai cu seamă, spuse cu modestie doamna Verdurin, e încrederea invitaţilor. Vorbeşte fiecare ce vrea, iar conversaţia ţîşneşte în jerbe scînteietoare. Brichot, astă-seară, n-a fost mai nimic : l-am văzut, ştiţi, la mine, strălucitor, de să i se cadă în genunchi ; eh, sigur, la alţii nu mai e acelaşi om, nu mai are spirit, trebuie să i se smulgă cuvîntul din gură, e chiar plicticos.

— Ciudat ! spuse Forcheville uimit.

Un gen de spirit ca al lui Brichot, deşi compatibil cu o inteligenţă reală, ar fi fost socotit stupiditate curată în grupul în care Swann îşi petrecuse tinereţea. Şi inteligenţa profesorului, viguroasă şi foarte nutrită, probabil că ar fi putut fi invidiată de mulţi oameni de lume pe care Swann îi considera spirituali. Dar aceştia izbutiră în cele din urmă să-i întipărească atît de desăvîrşit gusturile şi repulsiile lor, cel puţin în tot ceea ce priveşte viaţa mondenă şi chiar aceea a părţilor ei anexe, care ar trebui să depindă mai curînd de domeniul inteligenţei, cum este conversaţia, încît Swann nu putu aprecia glumele lui Brichot decît ca pedante, vulgare şi grosolane pînă la dezgust. Apoi, el se mai simţea scandalizat, în obişnuinţa lui cu bunele maniere, de tonul aspru şi milităresc pe care universitarul înfumurat îl afecta, adresîndu-se fie-

căruia. În sfîrşit, poate că mai ales în seara aceea pierduse ceva din indulgenţa lui văzînd amabilitatea desfăşurată de doamna Verdurin pentru acest Forcheville, pe care Odette avusese neînţeleasa idee să-l aducă printre ei. Oarecum stînjenită faţă de Swann, ea îl întrebase, sosind acasă :

— Cum ţi se pare invitatul meu ?

Iar el, dîndu-şi seama pentru întîia oară că Forcheville, pe care îl cunoştea de mult, putea să placă unei femei şi că era destul de bine făcut ca bărbat, răspunse : „Abject !“ Desigur, nici nu-i trecea prin minte să fie gelos în legătură cu Odette, dar nu se mai simţea tot atît de fericit ca de obicei, iar cînd Brichot, începînd să spună povestea cu mama Albei de Castilia, care „trăise cu Henri Plantagenet ani de zile înainte de a o lua de soţie“, voi să aducă pe Swann a-i cere urmarea, spunîndu-i : „Nu este aşa, domnule Swann ?“, cu glasul marţial care se foloseşte pentru a fi la nivelul minţii unui ţăran, sau ca să se dea curaj unui trupete, Swann tăie efectul lui Brichot, spre indignarea furibundă a stăpînei casei, răspunzînd că cere să fie scuzat dacă îl interesează prea puţin Alba de Castilia, dar că avea să întrebe ceva pe pictor. Acesta, în adevăr, se dusese să vadă în după-amiaza zilei expoziţia unui artist, prieten cu doamna Verdurin, care murise de curînd, iar Swann ar fi vrut să ştie de la pictor (căruia îi aprecia gustul) dacă în aceste ultime opere exista cu adevărat ceva mai mult decît virtuozitatea care uimea încă în operele precedente.

— Din acest punct de vedere era extraordinar, dar aceasta nu mi se părea că arată o artă, cum se zice, foarte „elevată“, spuse Swann surîzînd.

— Elevată... la înălţimea unei instituţii, întrerupse Cottard, ridicîndu-şi braţele cu o gravitate simulată.

Toată masa izbucni în rîs.

— Cînd vă spuneam că nimeni, cu el, nu-şi poate păstra seriozitatea ! spuse doamna Verdurin lui Forcheville. În momentul cînd te aştepţi mai puţin, îţi aruncă un joc de cuvinte.

Dar ea băgă de seamă că numai Swann nu se descruntase. Nu era foarte mulţumit, bineînţeles, că doctorul dezlănţuise rîsul pe seama lui, faţă de Forcheville. Dar pictorul, în loc să răspundă într-un fel interesant lui Swann, ceea ce probabil că ar fi şi făcut dacă ar fi fost numai cu el, preferă să stîrnească admiraţia convivilor, debitînd o improvizaţie asupra îndemînării maestrului dispărut.

— M-am apropiat, spuse el, să văd cum lucrase, mi-am vîrît nasul peste tot. Ah ! chiar aşa ! nu se putea spune dacă lucrase cu cocă, cu rubine, cu săpun, cu bronz, cu soare sau cu caca !

— Şi unul fac cît doisprezece, strigă prea tîrziu doctorul, a cărui întrerupere n-o înţelese nimeni.

— Totul pare făcut cu nimic, reluă pictorul, e tot atît de greu să i se recunoască dibăcia ca în *la Ronde* sau în *les Régentes* şi e chiar mult mai puternic ca sigiliu decît însuşi Rembrandt şi decît Hals. Are tot, da, da, vă jur.

Şi după cum cîntăreţii, ajunşi la nota cea mai ascuţită pe care o pot emite, continuă piano cu voce de cap, el se mulţumi să murmure şi, rîzînd, ca şi cum în adevăr această pictură ar fi fost rizibilă din cauza frumuseţii ei neobişnuite :

— Place, te ameţeşte, îţi taie respiraţia, te gîdilă şi nici idee despre cum şi din ce e făcut, e treabă de vrăjitor, e dibăcie ascunsă, e ceva miraculos (izbucnind în rîs de-a binelea) : e ceva necinstit ! Şi oprindu-se, ridicîndu-şi grav capul, luînd o notă de bas profund pe care încercă s-o facă armonioasă, adăugă : Şi e totuşi atît de loial !

Afară de momentul cînd spusese : „mai puternic decît *la Ronde*“, blasfemie care provocase protestul doamnei Verdurin, pentru care *la Ronde*, dimpreună cu *A Noua* şi cu *Samotrace*, era cea mai mare capodoperă de pe lume, şi de asemenea la : „făcut cu caca“, ceea ce pe Forcheville îl împinsese să rotească o privire circulară asupra mesei, ca să vadă dacă acest cuvînt era admis şi apoi îşi readusese pe buze un surîs fals ruşinat şi conciliant, toţi comesenii, cu excepţia lui Swann, aţintiseră asupra pictorului priviri fascinate de admiraţie.

— Ce mult mă amuză cînd se porneşte aşa, izbucni doamna Verdurin, după ce terminase pictorul, încîntată că masa ei fusese atît de interesantă chiar în ziua cînd domnul de Forcheville venea pentru întîia oară. Şi tu, ce te-a găsit de-ai rămas aşa, cu gura căscată, ca un prostălău ? zise ea bărbatului ei. Ştiai de mai înainte că vorbeşte bine ; s-ar zice că te aude

prima dată. Dacă l-ai fi văzut cît timp vorbeai, te sorbea. Şi mîine ne va recita tot ce ai spus, fără să mănînce nici un cuvînt.

— Nu, nu, nu e glumă, spuse pictorul, încîntat de succes, aveţi aerul să credeţi că fac vreo şarlatanie, că e un bluff ; am să vă duc să vedeţi, veţi spune atunci dacă am exagerat, vă dau în scris c-o să vă întoarceţi mai porniţi decît mine !

— Dar nu credem de loc că exagerezi, dorim numai să şi mănînci, şi să mănînce şi bărbatu-meu ; aduceţi alt peşte normand pentru domnul, vedeţi bine că al dînsului s-a răcit. Nu sîntem doar atît de grăbiţi, serviţi ca şi cum s-ar fi aprins casa, mai aşteptaţi puţin cu salata.

Doamna Cottard, modestă din fire şi vorbind puţin, ştia totuşi să-şi păstreze curajul cînd o inspiraţie fericită o ajuta să găsească vreun cuvînt potrivit. Simţind că vorba ar avea succes, faptul acesta îi da încredere, şi tot ceea ce făcea ea nu era din dorinţa de a străluci personal, ci numai de a fi utilă carierei bărbatului ei. Astfel că nu lăsă să-i scape cuvîntul „salată", pronunţat de doamna Verdurin.

— Nu e salată japoneză ? zise ea cu glasul pe jumătate, întorcîndu-se spre Odette.

Şi încîntată şi confuză de oportunitatea şi îndrăzneala de a fi făcut astfel o aluzie discretă, dar clară, la noua şi răsunătoarea piesă a lui Dumas, ea izbucni într-un rîs fermecător de ingenuă, nesgomotos, dar atît de irezistibil încît rămase cîteva clipe fără puterea de a şi-l stăpîni. „Cine e această doamnă ? are spirit", zise Forcheville.

— Nu, nu e japoneză, dar vă vom pregăti una, dacă veniţi cu toţii la cina de vineri.

— Vă voi părea foarte provincială, domnule, spuse doamna Cottard lui Swann, dar eu n-am văzut încă această faimoasă *Francillon*, de care vorbeşte toată lumea. Doctorul a şi fost (îmi amintesc chiar că mi-a spus a fi avut foarte marea plăcere de a-şi fi petrecut seara cu dumneavoastră) şi mărturisesc că nu mi s-a părut rezonabil să cumpere bilete ca să meargă din nou cu mine. Evident, la Comedia Franceză niciodată nu se pierde seara zadarnic, totdeauna jocul e atît de desăvîrşit, dar cum avem prieteni foarte amabili (doamna Cottard pronunţa rareori un nume propriu, mulţumindu-se să zică „prieteni de-ai noştri", „una dintre prietenele mele", aceasta din „distincţie", cu un glas factice şi cu aerul de persoană importantă care nu numeşte decît pe cine vrea ea), prieteni care au adesea loji la teatru şi buna idee de a ne lua cu ei la toate noutăţile care merită oboseala, sînt totdeauna sigură că voi vedea *Francillon* puţin mai devreme sau puţin mai tîrziu şi că îmi voi putea forma o opinie. Trebuie să mărturisesc însă că mă simt destul de proastă, fiindcă, în toate saloanele pe unde mă duc în vizită, nu se vorbeşte, natural, decît de această nenorocită salată japoneză. A început lumea să se cam obosească de ea, adăugă, văzînd pe Swann că nu părea foarte interesat de un eveniment actual atît de arzător, cum se aştepta ea. Trebuie să mărturisim

totuşi că salata asta dă cîteodată prilej la idei destul de amuzante. Astfel, eu am o prietenă care e foarte originală, deşi foarte frumuşică, foarte împresurată, foarte la modă, şi care pretinde că a comandat să i se prepare salata asta japoneză acasă la ea, dar dînd dispoziţii să se pună în ea tot ceea ce spune în piesă Alexandru Dumas-fiul. Invitase cîteva prietene să vină la masă pentru această salată. Din nenorocire, eu nu făceam parte dintre femeile alese. Dar de ziua ei de primire ne-a povestit, curînd după aceea, totul ; se pare că fusese detestabil ; ne-a făcut să rîdem cu lacrimi. Dar, cum bine ştiţi, hazul e în felul de a povesti, zise ea văzînd pe Swann că-şi păstrează seriozitatea.

Şi presupunînd că aceasta se datora poate faptului că lui nu-i plăcea *Francillon :*

— De altfel, eu cred că voi avea o decepţie. Nu cred ca *Francillon* să aibă aceeaşi valoare ca *Serge Panine,* idolul doamnei de Crécy. Iată cel puţin subiecte care au un fond, care dau de gîndit, dar a da o reţetă de salată pe scena Teatrului Francez ! În timp ce *Serge Panine !* De altfel, ca tot ce iese din condeiul lui Georges Ohnet, e totdeauna atît de bine scris. Nu ştiu dacă cunoaşteţi *le Maître de Forges,* pe care îl prefer chiar lui *Serge Panine.*

— Iertaţi-mă, îi spuse Swann cu o nuanţă de ironie, dar mărturisesc că pentru amîndouă aceste capodopere lipsa mea de admiraţie e aproape egală.

— Adevărat ? ce le imputaţi ? Vreo tendinţă ? Vi se pare poate povestea oarecum tristă ? De altfel, cum tot spun mereu, nu trebuie niciodată să se discute despre romane sau despre piese de teatru. Fiecare cu felul lui de a vedea, şi ceea ce unuia îi place cel mai mult, altuia i se poate părea detestabil.

Dar o întrerupse Forcheville, care se adresa lui Swann. Într-adevăr, cît timp doamna Cottard vorbea despre *Francillon,* Forcheville îşi exprimase către doamna Verdurin admiraţia pentru ceea ce numise el micul *speech* al pictorului.

— Domnul are o uşurinţă de vorbit, o memorie, spusese el doamnei Verdurin după ce terminase pictorul, cum rareori am întîlnit. Jur ! aş vrea să am aşa ceva. Domnul ar fi un excelent predicator. Se poate spune că, dimpreună cu domnul Brichot, aveţi în dînşii două numere de valoare egală, nu ştiu dacă nu cumva, în privinţa talentului de a vorbi, pictorul nu i-o ia profesorului înainte. Curge mai natural, e mai puţin căutat. Cu toate că, în elanul lui, întrebuinţează unele cuvinte cam realiste, dar e pe gustul vremii, n-am văzut prea deseori pe cineva „vărsînd“ atît cu o asemenea îndemînare, cum ziceam noi la cazarmă, unde aveam un camarad pe care domnul chiar mi-l reamintea întrucîtva. Indiferent despre ce, nu ştiu la ce să mă refer, de exemplu, despre acest pahar, el putea sporovăi ceasuri întregi ; nu, desigur, nu în legătură cu acest pahar, e stupid ceea ce spun ; dar în legătură cu bătălia de la Waterloo, sau cu orice aţi dori, el ne arunca, vorbind cu elan, lucruri la care nici nu v-aţi fi gîndit. De altfel, Swann

se afla în acelaşi regiment ; cu siguranţă că l-a cunoscut.

— Vă vedeţi des cu domnul Swann ? întrebă doamna Verdurin.

— Dar de unde, răspunse Forcheville şi fiindcă, vrînd să se apropie mai mult de Odette, dorea să fie agreabil lui Swann, dorind să nu-i scape prilejul de a-l măguli, de a vorbi despre strălucitele lui relaţii, dar a vorbi despre ele ca om de lume el însuşi, pe-un ton de critică cordială şi fără să pară că îl felicită ca pentru un succes neaşteptat : Nu e aşa, Swann ? nu te văd niciodată. De altfel, cum să fac ca să-l văd ? Animalul acesta stă tot timpul ascuns în intimitatea familiilor La Trémoïlle, Laumes, la de-aldăştia !...

Imputare cu atît mai falsă, de altfel, cu cît Swann, de un an de zile nu se mai ducea la nimeni în afară de soţii Verdurin. Dar numai numele persoanelor, pe care aceştia nu le cunoşteau, era primit de ei într-o tăcere reprobativă. Domnul Verdurin, temîndu-se de impresia penibilă pe care asemenea nume de „plicticoşi", mai cu seamă aruncate aşa, fără tact, faţă de toţi „fidelii", trebuise s-o producă nevestei lui, îi trimise pe furiş o privire plină de solicitudine neliniştită. El văzu atunci că în hotărîrea ei de a nu lua act, de a nu fi fost tulburată de noutatea ce i se notificase, de a rămîne nu numai mută, dar de a fi fost surdă, cum ne prefacem toţi cînd un prieten, greşind, încearcă să strecoare în conversaţie o scuză pe care ar însemna că o admitem de îndată ce am auzit-o fără să

protestăm, sau cînd se rosteşte în faţa noastră numele interzis al unui nerecunoscător, doamna Verdurin, pentru ca tăcerea ei să nu fie luată drept consimţire, ci tăcere neştiutoare de obiecte inanimate, îşi golise chipul de tot ce e viaţă, de orice mobilitate ; fruntea ei bombată nu mai era decît o schiţă de *ronde bosse*, în care numele acelor La Trémoïlle, în intimitatea cărora Swann se afla mereu vîrît, nu putuse pătrunde ; nasul uşor cutat arăta o curbură care părea copiată ca din viaţă. S-ar fi crezut că gura ei întredeschisă sta să vorbească. Era doar o figură veche de ceară, o mască de ipsos, o machetă de monument, un bust pentru Palatul Industriei, în faţa căruia publicul s-ar opri desigur, ca să admire cum a putut sculptorul, exprimînd imprescriptibila demnitate a familiei Verdurin, opusă aceleia a familiilor La Trémoille şi Laumes, care preţuiesc, bineînţeles, ceea ce preţuiesc toţi plicticoşii pămîntului, cum a putut izbuti să dea albiciunii şi rigidităţii pietrei o maiestate aproape papală. Dar marmura se însufleţi în cele din urmă şi spuse tare că trebuie să nu te dezguste nimic ca să mergi în vizită la asemenea oameni, unde soţia era mereu beată şi bărbatul atît de ignorant încît spunea „colidor" în loc de „coridor".

— Mi s-ar plăti foarte scump încercarea de a aduce în casa mea astfel de oameni, conchise doamna Verdurin, privind imperios pe Swann.

Bineînţeles, nu spera ea ca Swann să i se supună, imitînd sfînta simplicitate a mătuşii pianistului, care tocmai izbucnise : „Dar s-ar putea

una ca asta? Ceea ce mă uimeşte e că se mai găseşte lume care să le vorbească! mi-ar fi şi frică: lovitura perfidă se dă atît de iute! Cum de se mai află oameni aşa de nesimţitori încît să se mai ţină după ei?" Dar de ce nu răspundea el cel puţin ca Forcheville: „Eh, cum! e doar o ducesă; sînt oameni pe care aşa ceva îi impresionează încă", ceea ce permisese cel puţin ca doamna Verdurin să replice: „Să le fie de bine!" În loc de toate acestea, Swann se mulţumi să rîdă cu un aer care însemna că el nici nu putea lua în serios o asemenea extravaganţă. Domnul Verdurin, continuînd să arunce soţiei sale priviri furişe, vedea cu tristeţe şi înţelegea prea bine că ea trecea prin furia unui mare inchizitor care nu reuşeşte să extirpe erezia şi, ca să încerce a aduce pe Swann la o retractare, deoarece curajul opiniilor sale pare totdeauna un calcul şi o laşitate în ochii celor împotriva cărora se exercită, domnul Verdurin îl interpelă:

— Spuneţi-vă odată gîndul, francamente, noi în nici un caz nu ne vom duce să li-l repetăm.

La care Swann răspunse:

— Dar nici vorbă nu e de teama de ducesă (dacă vă referiţi în ceea ce aţi spus la familia La Trémoïlle). Vă asigur că toată lumea doreşte să se ducă în vizită la ea. Nu vă spun că ducesa e „profundă" (el rosti cuvîntul acesta ca şi cum ar fi fost un cuvînt ridicol, fiindcă limbajul lui păstra urma deprinderilor mentale pe care o anumită reîmprospătare, marcată prin dragostea de muzică, îl adusese momentan s-o

piardă — el îşi exprima cîteodată părerile cu căldură —), dar, sincer vorbind, este inteligentă, iar bărbatul ei este un veritabil literat. Sînt oameni fermecători.

Încît doamna Verdurin, simţindu-se împiedicată de acest unic infidel să realizeze unitatea morală a micului nucleu, în furia ei împotriva acestui încăpăţînat, care nu vedea cît de cumplit o făceau să sufere vorbele lui, nu se putu opri să nu-i strige din adîncul inimii:

— Consideraţi-i cum vreţi, dar cel puţin nu ne spuneţi nouă.

— Totul depinde de ceea ce înţelegi prin inteligenţă, zise Forcheville, care dorea să strălucească la rîndul lui. În adevăr, Swann, ce înţelegi prin inteligenţă?

— Iată! izbucni Odette, iată marile lucruri despre care îi cer să-mi vorbească, dar el nu vrea niciodată.

— Dar cum să nu... protestă Swann.

— Haida, de! zise Odette.

— Haide, da?[1] întrebă doctorul.

— Pentru dumneata, reluă Forcheville, inteligenţa e ca vorbirea dezmăţată a lumii mari, ştiinţa unor anumite persoane de a se insinua?

— Termină-ţi salata, să ţi se poată schimba farfuria, spuse doamna Verdurin cu ton acru, adresîndu-se lui Saniette, care, absorbit de reflecţii, încetase să mănînce. Şi poate cam ruşi-

[1] În original, joc de cuvinte cu *blague* (glumă) şi *blague à tabac* (tabacheră).

nată de tonul folosit : Nu e nimic, ai tot timpul, dar spun pentru ceilalţi, pentru că asta împiedică serviciul.

— Există, spuse Brichot, rotunjind silabele, o foarte curioasă definiţie a inteligenţei la Fénelon, acest blînd anarhist...

— Ascultaţi ! zise doamna Verdurin lui Forcheville şi doctorului, ne va spune definiţia inteligenţei după Fénelon, e interesant, nu oricînd se poate afla aşa ceva.

Dar Brichot aştepta ca Swann să-şi dea mai întîi definiţia lui. Acesta însă nu răspunse şi, nevrînd să vorbească, zădărnici strălucitul spectacol de întrecere pe care doamna Verdurin se bucura că-l va oferi lui Forcheville.

— Natural, se poartă ca şi cu mine, zise Odette pe un ton îmbufnat, îmi pare bine că nu sînt singura pe care n-o socoteşte la înălţime.

— Aceşti La Trémouaille pe care doamna Verdurin ni i-a arătat ca atît de puţin recomandabili, întrebă Brichot articulînd fraza cu putere, scoboară ei din aceia pe care snoaba cumsecade de doamna de Sevigné se declara fericită de a-i cunoaşte, pentru că în felul acesta se lăuda faţă de ţăranii ei ? Este drept că marchiza avea alt motiv, care pentru ea trebuia să primeze asupra celuilalt, deoarece, ca femeie de litere pînă în adîncul sufletului, ea credea că lucrul scris valorează mai mult decît orice. Şi în jurnalul, pe care îl trimitea regulat fiicei sale, doamna de La Trémouaille, nu alta, foarte documentată prin marile ei înrudiri, conducea politica externă.

— Dar de unde, nu cred să fie aceeaşi familie, spuse într-o doară doamna Verdurin.

Saniette, care, de cînd îşi dăduse în grabă şefului de personal farfuria încă plină, căzuse din nou în tăcerea lui meditativă, ieşi în sfîrşit din ea ca să povestească rîzînd întîmplarea de la o cină cu ducele de La Trémoïlle şi din care rezulta că acesta nu ştia că George Sand era pseudonimul unei femei. Swann, avînd simpatie pentru Saniette, crezu de datoria lui să dea asupra culturii ducelui unele amănunte, care să arate că o astfel de ignoranţă din partea lui era materialmente imposibilă ; dar deodată se opri, înţelegînd că Saniette nu avea nevoie de asemenea dovezi, ştiind bine că povestea era falsă, fiindcă o născocise el însuşi pe loc. Acest om cumsecade suferea că soţii Verdurin îl considerau atît de plicticos ; şi dîndu-şi seama că fusese mai şters ca de obicei la această cină, nu vrusese s-o vadă sfîrşindu-se fără a reuşi şi el să amuze pe comeseni. Dar capitulă atît de iute, păru atît de nenorocit văzînd că îi scăpase efectul pe care contase, şi răspunse lui Swann aşa de moale, pentru ca acesta să nu se înverşuneze respingîndu-i inutil afirmaţia : „Bun, bun ; în orice caz, chiar dacă mă înşel, nu e, cred, o crimă“, încît Swann ar fi vrut să poată spune că povestea era chiar adevărată şi delicioasă. Doctorul, care îi ascultase, avu ideea că e potrivit să zică : *Se non è vero,* dar nu se simţea destul de sigur pe cuvinte şi se temu să nu se încurce.

După cină, Forcheville se duse el însuşi spre doctor.

— Trebuie să fi fost drăguţă pe vremuri doamna Verdurin, şi apoi e o femeie cu care se poate conversa, pentru mine asta e totul. Evident, începe să fie cam voluminoasă. Dar doamna de Crécy, iată o femeiuşcă inteligentă, oh ! plină de draci ! se vede numaidecît că are ochiul american ! Vorbim de doamna de Crécy, spuse el domnului Verdurin, care tocmai se apropia cu pipa în gură. Presupun că în privinţa corpului ei de femeie...

— Aş prefera s-o am în pat pe ea şi nu trăsnetul, zise repede Cottard, care aştepta zadarnic de cîteva clipe ca Forcheville să mai răsufle, iar el să vină cu această glumă veche, a cărei ocazie se temu să n-o scape prin schimbarea conversaţiei, aşa că o debită cu acel exces de spontaneitate şi îndrăzneală care vrea să mascheze răceala şi emoţia inseparabile într-o recitare.

Forcheville ştia gluma, o înţelese şi se amuză. Cît despre domnul Verdurin, el nu-şi precupeţi veselia, fiindcă descoperise de curînd, ca s-o semnifice, un simbol cu totul altul decît cel folosit de soţia lui, dar tot atît de simplu şi de clar. Abia începuse să execute mişcarea de cap şi de umeri a omului care nu mai poate de rîs, că de îndată se pornea pe tuşit, ca şi cum, rîzînd prea tare, şi-ar fi înghiţit fumul pipei. Şi ţinînd-o mereu în colţul gurii, el prelungea indefinit simulacrul sufocării şi al ilarităţii. Încît el şi doamna Verdurin, care, ascultînd, în faţă, pe pictor cum îi povestea o întîmplare, închidea ochii mai înainte de a-şi repezi obrajii în palme,

aveau înfăţişarea a două măşti de teatru care figurau diferit veselia.

Domnul Verdurin procedase de altfel cu înţelepciune nescoţînd pipa din gură, deoarece Cottard, care simţise nevoia să se depărteze o clipă, spuse cu jumătate de glas o glumă pe care o aflase de curînd şi pe care o repeta de fiece dată cînd urma să se ducă în acelaşi loc : „Trebuie să mă duc la o scurtă conversaţie cu ducele d'Aumale“, astfel încît chinta de tuse a domnului Verdurin reîncepu.

— Bine, dar scoate-ţi pipa din gură. Nu vezi că te înăbuşi abţinîndu-te să rîzi ? îi spuse doamna Verdurin, care tocmai oferea lichiorurile.

— Ce bărbat fermecător e soţul dumneavoastră, are spirit cît patru ! declară Forcheville doamnei Cottard. Mersi, doamnă. Un bătrîn soldăţoi ca mine nu refuză niciodată un păhărel de băutură tare.

— Domnul de Forcheville e încîntat de Odette, spuse domnul Verdurin soţiei sale.

— Tocmai că ar vrea şi ea să dejuneze o dată cu dumneavoastră. Vom combina noi asta, dar nu trebuie să afle Swann. Ştiţi, el se arată cam rece. Asta nu vă va împiedica, natural, să veniţi la noi pentru cină, sperăm să vă vedem cît mai des. Cu vremea frumoasă care începe, vom cina adesea în aer liber. Vă plictisesc cumva mici mese la pădure ? Bine, bine, va fi foarte drăguţ. Dar dumneata parcă n-ai avea de gînd să-ţi faci meseria ! strigă ea tînărului pianist, ca să facă paradă în faţa unui nou-venit de

importanța lui Forcheville, atît de spiritual cît și totodată de puterea ei tiranică asupra fidelilor.

— Domnul de Forcheville era pe cale să mi te vorbească de rău, spuse doamna Cottard bărbatului ei cînd acesta se întoarse în salon.

Iar el, urmărind ideea despre noblețea lui Forcheville, care îl preocupa de la începutul cinei, îi spuse :

— Îngrijesc acum o baroană, pe baroana Putbus ; Putbușii sînt de pe vremea cruciadelor, nu e așa ? Au în Pomerania un lac de zece ori cît Piața Concordiei. O îngrijesc de artrită uscată, e o femeie fermecătoare. Cunoaște de altfel pe doamna Verdurin, cred.

Aceasta permise lui Forcheville, cînd se aflā din nou, după un moment, numai cu doamna Cottard, să-și completeze părerea favorabilă despre bărbatul ei :

— Și apoi este un om interesant, se vede că are relații numeroase. Eh ! sigur, medicii ăștia știu atîtea !

— Voi cînta fraza din Sonată pentru domnul Swann, spuse pianistul.

— Ah ! zău ! nu cumva o fi „Șarpele cu Sonate“ ? [1] întrebă domnul de Forcheville ca să aibă succes.

Dar doctorul Cottard, care n-auzise încă acest calambur, nu-l înțelese și crezu că e vorba de o eroare a domnului de Forcheville. Se apropie numaidecît s-o rectifice :

[1] Joc de cuvinte cu *Serpent à sonnettes* (șarpe cu clopoței).

— Dar nu se zice șarpe cu sonate, ci șarpe cu sonerie, spuse el cu mult zel, nerăbdător și triumfal.

Forcheville îi lămuri calamburul. Doctorul roși.

— Recunoașteți că e nostim, doctore ?

— Oh ! îl știu de-atîta timp, răspunse Cottard.

Dar tăcură ; mica frază muzicală, sub agitația notelor de vioară tremolată care o protejau cu fremătarea lor continuă de pe două octave mai sus — și ca într-un ținut muntos, în spatele imobilității aparente și vertiginoase a unei cascade unde s-ar zări la sute de metri mai jos forma minusculă a unei femei ce se plimbă — mica frază ieșea la iveală depărtată, grațioasă, protejată de revărsarea în valuri-valuri a unei perdele străvezii, neîntrerupte și sonore. Iar Swann, în adîncul inimii, se adresă frazei ca unei confidente a iubirii lui, ca unei prietene a Odettei, care ar trebui desigur să-i spună că acest Forcheville nu merită nici o atenție.

— Ah ! sosești tîrziu, spuse doamna Verdurin unui fidel pe care nu-l invitase decît ca „scobitoare“ [1], am avut „un“ Brichot incomparabil, de o elocvență ! Dar a plecat. Nu e așa, domnule Swann ? Cred că e întîia oară cînd vă întîlniți cu el, spuse ea pentru a-l sili să observe că ei îi datora mulțumirea de a-l cunoaște. Nu e așa, a fost delicios Brichot al nostru ?

[1] Expresie franceză : *invité en „cure-dents“* (invitat după masă).

Swann se înclină politicos.

— Nu? nu v-a interesat? îl întrebă aspru doamna Verdurin.

— Ba da, doamnă, mult, am fost încîntat. E poate întrucîtva peremptoriu şi oarecum jovial, ca să fie chiar pe gustul meu. Aş dori cîteodată să aibă şi puţină şovăială şi delicateţe, dar se vede bine că ştie atîtea lucruri şi are aerul unui om foarte de ispravă.

Toată lumea plecă acasă tîrziu de tot. Primele cuvinte ale lui Cottard către nevastă-sa fuseră acestea:

— Rareori am văzut pe doamna Verdurin aşa de în vervă ca astă-seară.

— Ce este, în realitate, această doamnă Verdurin, un demicastor? spuse Forcheville pictorului, căruia îi propuse să se întoarcă împreună.

Odette îl privi cu regret cum se îndepărtează, nu îndrăzni să nu însoţească pe Swann, dar în trăsură tot timpul fu supărată şi, întrebată de Swann dacă trebuia să intre şi el cu ea în casă, ea îi răspunse: „Bineînţeles", înălţînd din umeri cu enervare. După plecarea tuturor invitaţilor, doamna Verdurin spuse soţului ei:

— Ai observat cît de prosteşte a rîs Swann cînd am vorbit despre doamna La Trémoïlle?

Ea observase că Swann şi Forcheville, rostind acest nume, suprimaseră de cîteva ori particula. Neîndoindu-se că vruseseră să se arate astfel neintimidaţi de titlurile nobiliare, dorea şi ea să le imite mîndria, deşi nu reţinuse exact forma gramaticală prin care şi-o exprimaseră. Şi fiindcă, de asemenea, felul de a vorbi stricat era

la ea mai tare decît intransigenţa republicană, zicea mereu familia de La Trémoïlle sau mai degrabă, printr-o prescurtare folosită în cuvintele cîntecelor de café-concert şi în legendele caricaturiştilor, care acoperea pe „de", familia d'la Trémoïlle, dar se tot corecta spunînd „doamna La Trémoïlle". *Ducesa,* cum zice Swann, adăugă ea ironic şi cu un surîs care dovedea că de fapt ea numai cita şi nu îşi însuşea o denumire atît de naivă şi de ridicolă.

— Pot spune că mi s-a părut extrem de prost.

Iar domnul Verdurin îi răspunse:

— Nu e sincer, e un om nesigur, mereu ba e albă, ba e neagră[1]. Totdeauna vrea să-mpace şi capra şi varza. Ce deosebit e Forcheville! Iată cel puţin un bărbat care îşi spune gîndul de-a dreptul. Îţi place sau nu-ţi place. Nu e ca celălalt, care nu e nici cu carne, nici cu brînză[2]. De altfel, Odette pare a prefera oarecum pe Forcheville, şi îi dau dreptate. Şi apoi, ce să mai vorbim, fiindcă Swann ţine să facă faţă de noi pe omul de lume, pe campionul duceselor, celălalt îşi are cel puţin titlul lui; e totuşi conte de Forcheville, adăugă el cu oarecare delicateţe, ca şi cum, în curent cu istoria acestui comitat, i-ar fi cîntărit minuţios valoarea particulară.

[1] Expresie franceză: *entre le zist et le zest* (între da şi nu).

[2] Expresie franceză: *ni figue, ni raisin* (nici smochină, nici strugure).

— Pot spune, zise doamna Verdurin, că a şi crezut de cuviinţă să arunce împotriva lui Brichot cîteva insinuări veninoase şi destul de ridicole. Natural, ştiind bine că Brichot era iubit în casa noastră, asta era un fel de-a ne lovi pe noi, de-a ne strica cina. Presimţi în el pe camaradul prefăcut, umil, care după plecare te ia la forfecat.

— Dar ţi-am spus, răspunse domnul Verdurin, e tipul ratatului, al individului mărunt şi invidios pe tot ce e cît de cît impunător.

În realitate, nu exista nici un alt fidel care să fie mai puţin binevoitor decît Swann ; dar toţi aveau grija să-şi gătească bîrfelile cu glume cunoscute, cu un pic de emoţie şi de cordialitate ; în timp ce rezerva cea mai neînsemnată pe care şi-o permitea Swann, dezbrăcată de formule convenţionale ca : „Nu doar că am vorbi de rău", şi la care el nu consimţea să se înjosească, părea o perfidie. Sînt unii autori originali, a căror îndrăzneală oricît de mică scandalizează, pentru că ei n-au măgulit mai întîi gustul public şi nu i-au servit locurile comune cu care e obişnuit ; în acelaşi fel Swann indigna pe domnul Verdurin. Ca la aceşti autori originali, la Swann noutatea limbajului era dovada intenţiilor lui negre.

Swann nu ştia încă nimic despre dizgraţia care îl ameninţa în casa Verdurin şi continua să le vadă ridicolul în roz, prin vălul iubirii lui pentru Odette.

Cu ea nu se întîlnea, mai totdeauna, decît seara ; iar în timpul zilei, fiindu-i teamă să n-o

plictisească tot ducîndu-se la ea acasă, i-ar fi plăcut s-o ştie cel puţin cu gîndul numai la el şi căuta de aceea, în orice clipă, prilejul să intervină în gîndurile ei, dar în chip plăcut. Dacă, în vitrina vreunei florării sau a unui magazin de bijuterii, îl încînta vederea unui arbust sau a unui giuvaer, el se şi gîndea să le trimită Odettei, închipuindu-şi că propria lui plăcere, resimţită de ea, îi sporeşte dragostea faţă de el, aşa că le trimitea de îndată în strada La Pérouse, ca să nu întîrzie momentul cînd, ca totdeauna cînd ea primea ceva de la el, se va simţi într-un fel lîngă ea. Ţinea mai cu seamă ca Odette să le primească înainte de a ieşi în oraş, pentru ca recunoştinţa pe care o va simţi să-i aducă o primire mai caldă cînd îl va vedea la soţii Verdurin, sau chiar, cine ştie, dacă furnizorul îşi da destulă silinţă, poate o scrisoare pe care i-ar trimite-o pînă la cină, sau venirea ei în persoană acasă la el, într-o vizită suplimentară, ca să-i mulţumească. După cum altădată experimenta asupra naturii ei reacţiile înciudării, căuta acum, prin reacţiile recunoştinţei, să obţină de la ea părticele intime de sentiment, pe care nu i le destăinuise încă.

Adesea Odette se afla în strîmtorări băneşti şi, constrînsă de cîte-o datorie, îl ruga să-i vină în ajutor. Swann se simţea fericit de rugăminte, ca de tot ceea ce ar fi putut da Odettei o mare idee despre dragostea pe care i-o păstra, sau numai despre influenţa lui, despre folosul pe care i-l putea aduce el. Fără îndoială că dacă i s-ar fi spus la început : „situaţia ta, nu altceva,

îi place la tine“, iar acum : „te iubeşte pentru averea ta“, el n-ar fi crezut şi, de altfel, nici n-ar fi fost foarte nemulţumit ca cineva să şi-o închipuie ţinînd la el — că îi vede strîns uniţi unul cu altul — datorită unei legături atît de puternice ca snobismul sau banul. Dar, chiar dacă i-ar fi trecut prin minte că aşa era, poate că n-ar fi suferit să descopere iubirii Odettei faţă de el acest temei mai durabil decît plăcerea sau calităţile pe care ea i le putea găsi : interesul, interesul care ar împiedica să vină cîndva acea zi cînd ar putea fi ispitită să înceteze de a-l mai vedea. Deocamdată, copleşind-o cu daruri, făcîndu-i servicii numeroase, Swann putea să se bizuie liniştit pe avantajele venite dinafara persoanei şi inteligenţei lui, dinafara grijii istovitoare de a-i plăcea ca om. Şi voluptatea aceasta de îndrăgostit, de a nu trăi decît prin iubire, prin acea realitate de care el se îndoia uneori, preţul cu care la urma urmelor o plătea, ca diletant al senzaţiilor imateriale, îi sporea valoarea — cum se întîmplă cu unii oameni nesiguri, dacă spectacolul mării şi zgomotul valurilor sînt sau nu minunate şi vor de aceea să se convingă despre aceasta, ca şi de rara calitate a gusturilor lor dezinteresate, închiriind cu o sută de franci pe zi o cameră de hotel care să le permită gustarea acestor plăceri.

Într-o zi, cînd reflecţiuni de felul acestora îl aduceau din nou la amintirea timpului cînd i se vorbise de Odette ca de o femeie întreţinută, şi cînd se amuza iarăşi opunînd acestei stranii personificări a femeii întreţinute — sclipitor amalgam de elemente misterioase şi diabolice, înserat ca o apariţie de Gustave Moreau între flori veninoase împletite cu giuvaeruri de mare preţ — pe această Odette pe chipul căreia văzuse cum trec aceleaşi sentimente de milă pentru un nenorocit, de revoltă împotriva unei injustiţii, de recunoştinţă pentru o binefacere, sentimente pe care le văzuse altădată la însăşi mama lui şi la prieteni, pe această Odette, a cărei conversaţie se referise atît de adesea la lucruri cunoscute lui însuşi în amănunt, la colecţiile lui, la camera lui, la bătrînul lui servitor, la bancherul la care îşi ţinea titlurile de rentă, se întîmplă că această ultimă imagine a bancherului îi aminti că trebuia să ia bani de la el. În adevăr, dacă pentru luna în curs el ar fi dat Odettei, în dificultăţile materiale în care se afla ea, un ajutor mai puţin substanţial decît luna trecută cînd îi dăduse cinci mii de franci, şi dacă nu i-ar oferi o „rivieră“ de diamante pe care o dorea, el n-ar împrospăta în sufletul ei acea admiraţie pentru generozitatea lui, acea recunoştinţă care îl făcea atît de fericit, şi chiar ar risca silind-o să creadă că dragostea lui pentru ea, fiindcă i-ar vedea manifestările micşorîndu-i-se, scăzuse. Atunci, deodată se întrebă dacă asta nu însemna chiar „a o întreţine“ (ca şi cum, în adevăr, ideea de întreţinere putea fi extrasă din elemente nu misterioase şi nici perverse, ci aparţinînd fondului cotidian şi privat al vieţii lui, ca această bancnotă de una mie franci, destinată cheltuielilor domestice şi familiare, ruptă şi apoi lipită, pe

care valetul, după ce îi plătise conturile lunare şi chiria trimestrială, o pusese în sertarul biroului vechi, de unde Swann o luase ca s-o trimeată Odettei dimpreună cu alte patru) şi dacă nu s-ar putea aplica Odettei, de cînd o cunoştea el (fiindcă nu bănui nici o clipă că ea ar fi fost în stare cîndva să primească bani de la altul înaintea lui), acest cuvînt, crezut de el atît de inconciliabil cu ea, cuvîntul de „femeie întreţinută". Dar nu putu adînci această idee, deoarece un acces de lene spirituală, care era la el congenitală, intermitentă şi providenţială, îi stinse în chiar acel moment lumina inteligenţei, tot atît de brusc ca mai tîrziu cînd, instalîndu-se pretutindeni luminatul electric, se putea întrerupe electricitatea într-o casă. Gîndirea îi bîjbîi o clipă pe întuneric, Swann îşi scoase ochelarii, le şterse lentilele, îşi trecu mîna peste ochi, şi nu mai văzu lumină decît cînd se aflā din nou în faţa unei cu totul alte idei, şi anume că va trebui să încerce ca luna următoare să-i trimită şase sau şapte mii de franci în loc de cinci, pentru surpriza şi bucuria pe care i le-ar face astfel.

Seara, cînd nu sta acasă să aştepte ora de reîntîlnire cu Odette la soţii Verdurin sau mai degrabă în vreunul dintre restaurantele de vară care le plăcea lor, din Bois-de-Boulogne şi mai cu seamă de la Saint-Cloud, se ducea să cineze într-una dintre acele case elegante, al căror conviv obişnuit fusese altădată. Nu voia să piardă contactul cu oameni care — cine ştie ? — poate că într-o zi ar putea fi de folos Odettei

şi mulţumită cărora, pînă atunci, izbutea el adesea să-i fie agreabil. Apoi obişnuinţa cu lumea mare, cu luxul, pe care o avea de vreme îndelungă, îi dăduse despre lume şi lux nu numai dispreţ, dar şi o anumită nevoie, astfel că din momentul cînd ascunzişurile unor locuinţe foarte modeste îi apăruseră ca fiind exact aceleaşi ca şi în cele mai princiare reşedinţe, simţurile i se deprinseseră atît de mult cu acestea din urmă, încît Swann s-ar fi simţit oarecum rău aflîndu-se în cele dintîi. El avea aceeaşi consideraţie — grad de identitate necrezut de cei pe care îi viza — atît pentru micii-burghezi care dădeau o serată dansantă la al cincilea etaj pe o scară D, palierul din stînga, cît şi pentru prinţesa de Parma, care oferea cele mai strălucite serbări din Paris ; dar n-avea senzaţia că se află la bal, stînd cu părinţii în camera de dormit a stăpînei casei, iar aspectul lavabourilor acoperite cu şervete, a paturilor transformate în vestiare, pe pledurile cărora se îngrămădeau pardesiile şi pălăriile, îi da aceeaşi senzaţie de înăbuşire pe care ar cauza-o azi oamenilor obişnuiţi de douăzeci de ani cu electricitatea mirosul de lampă care fumegă sau de opaiţ cu feştila neluată.

În ziua cînd cina în oraş, Swann cerea să i se pregătească echipajul pentru orele şapte şi jumătate ; se îmbrăca gîndindu-se într-una la Odette şi astfel nu era singur, deoarece gîndul constant la Odette împrumuta sentimentelor, cînd se afla departe de ea, acelaşi farmec particular pe care îl aveau acelea cînd se afla

lîngă ea. Se urca în trăsură, dar simţea de îndată că însuşi gîndul despre Odette sărise în trăsură o dată cu el şi i se aşezase pe genunchi ca un animal iubit, luat pretutindeni, pe care îl va ţine cu el la masă, fără ştirea comesenilor. Îl mîngîia, se încălzea cu el şi, simţind un fel de nostalgie, se lăsa în voia unei uşoare fremătări, care îi crispa gîtul şi nasul, şi care era ceva nou pentru el, înfigîndu-şi la butonieră buchetul de ancolii. Simţindu-se suferind şi trist de cîteva zile, mai cu seamă de cînd Odette prezentase pe Forcheville la Verdurini, lui Swann i-ar fi plăcut să se ducă la ţară, unde să se odihnească puţin. Dar n-ar fi avut curajul să părăsească Parisul nici o zi cît timp Odette se afla aci. Aerul era călduţ ; erau cele mai frumoase zile de primăvară. Şi zadarnic traversase el un oraş de piatră ca să se ducă în cine ştie ce casă distinsă, îi stăruia mereu în ochi un parc pe care îl avea lîngă Combray, unde, începînd de la orele patru, înainte de a sosi la răsadurile de sparanghel, graţie vîntului care adie de pe cîmpurile dinspre Méséglise, se putea gusta sub un cărpeniş tot atîta răcoare ca pe marginea lacului împresurat de miosotis şi gladiole, şi unde, la ora cinei, împletite de grădinarul lui, florile de coacăze şi de trandafir se înlănţuiau pe masă de jur împrejur.

După cină, dacă întîlnirea din Bois-de-Boulogne sau de la Saint-Cloud era fixată mai devreme, pleca atît de repede, sculîndu-se de la masă — mai cu seamă dacă ploaia ameninţa să şi pornească şi silea astfel pe „fideli“ să se

întoarcă la ei acasă mai curînd — încît o dată prinţesa des Laumes (la care se cinase tîrziu şi de unde Swann plecase înainte de a se fi servit cafeaua ca să ajungă la Verdurini, pe insula din Bois) zise :

— În adevăr, dacă Swann ar avea cu treizeci de ani mai mult şi o boală de vezică, ar fi de scuzat că o şterge în acest fel. Dar aşa, orişicît, îşi bate joc de lume.

El îşi zicea că farmecul primăverii, pe care nu se putea duce să-l guste la Combray, îl va găsi cel puţin în insula Lebedelor sau la Saint-Cloud. Dar cum nu se putea gîndi decît la Odette, nici nu ştia dacă simţise în adevăr mireasma frunzelor, dacă fusese sau nu clar de lună. Era primit de mica frază a sonatei cîntată în grădină la pianul restaurantului. Dacă pianul lipsea, soţii Verdurin îşi dădeau toată osteneala să li se coboare unul dintr-o cameră sau dintr-o sală de mese : asta nu fiindcă Swann reintrase în graţiile lor, dimpotrivă. Dar ideea de a organiza o plăcere ingenioasă cuiva, chiar unuia la care ei nu ţineau, dezvolta în ei, cît durau momentele necesare acestor preparative, sentimente efemere şi ocazionale de simpatie şi cordialitate. Uneori Swann îşi zicea că încă o seară de primăvară trecea şi se silea de aceea să observe bine copacii, cerul. Dar agitaţia în care îl arunca prezenţa Odettei şi tot astfel o uşoară indispoziţie febrilă care nu-l slăbea de cîtva timp, îl privau de linişte şi sănătatea care formează fondul indispensabil de impresii pe care le poate da natura.

Într-o seară, cînd Swann primise să cineze cu Verdurinii, fiindcă în timpul cinei spusese că a doua zi avea un banchet de foşti camarazi, Odette îi răspunse în toiul mesei, faţă de Forcheville care devenise cu timpul unul dintre fideli, faţă de pictor, faţă de Cottard :

— Da, ştiu că ai banchet ; te voi vedea deci numai la mine, dar nu veni tîrziu. Cu toate că Swann nu pusese pînă acum sub bănuială foarte serioasă prietenia Odettei pentru cutare sau cutare fidel, simţea o încîntare profundă auzind-o cum mărturiseşte astfel, în faţa tuturor, cu această liniştită impudoare, întîlnirile lor zilnice de seară, situaţia privilegiată pe care o avea el la ea acasă şi preferinţa pentru el, care se afla implicată în toate acestea. Desigur, Swann se gîndise deseori că Odette nu era în nici un fel o femeie remarcabilă, şi supremaţia pe care el o exercita asupra unei fiinţe atît de inferioare lui nu conţinea nimic care să i se pară atît de măgulitor că era proclamat în faţa „fidelilor", dar de cînd îşi dăduse seama că Odette trecea în ochii multor oameni drept o femeie încîntătoare şi dorită, farmecul fizic pe care îl avea pentru aceştia deşteptase în el nevoia dureroasă s-o stăpînească întreagă, pînă în cele mai ascunse colţişoare ale inimii ei. Şi începuse să pună un preţ inestimabil pe aceste clipe petrecute seara acasă la ea, cînd o aşeza pe genunchi, o iscodea să-i spună tot ce gîndea despre un lucru, despre altul, cînd îşi număra singurele bunuri la posedarea cărora mai ţinea acum pe pămînt. Încît, după această cină, luînd-o deoparte, nu uită să-i mulţumească din tot sufletul, căutînd s-o lămurească potrivit cu gradele recunoştinţei, ce-i mărturisea, asupra scării plăcerilor pe care ea putea să i le dea, şi dintre care cea mai mare era să-l asigure împotriva atacurilor geloziei, pe tot timpul cît, făcîndu-l vulnerabil, va dura iubirea lui.

A doua zi, cînd plecă de la banchet, ploua cu găleata şi nu avea la dispoziţie decît „victoria" lui ; un prieten îi propuse să-l conducă pînă acasă în cupeul său, şi fiindcă Odette, care îi ceruse să vină la ea acasă, îi dăduse prin aceasta certitudinea că nu aştepta pe nimeni, s-ar fi întors mai curînd acasă să se culce cu spiritul liniştit şi inima mulţumită, decît să plece aşa pe ploaie. Dar, poate, dacă ea ar vedea că el nu părea să ţină totdeauna la a-şi petrece cu ea, fără excepţie, sfîrşitul serii, va neglija de acum încolo să i-l rezerve, şi aceasta poate chiar atunci cînd va dori el mai mult.

Ajunse la ea după orele unsprezece şi, cum se scuza că nu putuse veni mai degrabă, Odette se plînse că în adevăr era foarte tîrziu, furtuna o îmbolnăvise, o durea capul şi îl preveni că nu-l va reţine peste o jumătate de oră, că la miezul nopţii îi va cere să plece ; şi, puţin după aceea, ea se simţi obosită şi dori să se culce.

— Atunci, nici o *cattleya* astă-seară ? îi spuse el, şi eu care speram un pic de *cattleya*.

Iar ea, oarecum înciudată şi nervoasă, îi răspunse :

— A, nu, micuţule, fără *cattleya* astă-seară, vezi bine că sînt suferindă !

— Poate că ţi-ar fi făcut bine, dar, în fine, nu insist.

Ea îl rugă să stingă lumina înainte de a pleca, el însuşi îi trase perdelele patului şi plecă. Dar, reîntors acasă la el, îi veni brusc ideea că poate Odette aştepta astă-seară pe cineva, că doar simulase oboseala şi că nu-i ceruse să stingă lumina decît ca s-o creadă că în adevăr avea să se culce, că, de îndată ce plecase el, ea reaprinsese lumina, deschizînd celui care urma să-şi petreacă noaptea cu ea. Se uită la ceas. Era aproape o oră şi jumătate de cînd se despărţise de ea, ieşi din nou, luă o trăsură de piaţă şi ceru să-l oprească foarte aproape de locuinţa ei, pe o mică stradă perpendiculară, pe aceea care ducea în spatele casei ei şi unde cîteodată se ducea să bată la fereastra camerei de dormit, ca să vină să-i deschidă ; coborî din trăsură, totul era pustiu şi întunecat în acest cartier, nu trebui să facă decît cîţiva paşi pe jos şi ieşi în faţa casei. În obscuritatea tuturor ferestrelor stinse de mult pe stradă, văzu una singură din care, printre şipcile obloanelor care ţineau strîns miezul misterios şi aurit al camerei, se revărsa lumina dinăuntru, care în atîtea seri, de oricît de departe o zărea ajungînd în strada ei, îl înveselea şi îi da de veste : „e acasă, te aşteaptă“ şi care acum îl tortura, spunîndu-i : „e acasă cu cel pe care îl aştepta“. Voia să ştie cine e ; alunecă de-a lungul zidului pînă la fereastră, dar printre şipcile oblice ale obloanelor nu putu vedea nimic ; auzea în liniştea nopţii numai şopotitul unei conversaţii. Bineînţeles, suferea văzînd această lumină în atmosfera de aur a căreia se mişca dincolo de pervaz perechea invizibilă şi detestată, suferea auzind acest şopotit care dezvăluia prezenţa celui ce venise după plecarea lui, falsitatea Odettei, fericirea pe care ea se afla pe cale s-o guste cu acesta. Şi totuşi, era mulţumit că venise : chinul care îl silise să iasă din casă pierduse ceva din ascuţime ca şi din imprecizia lui, acum cînd cealaltă viaţă a Odettei, despre care în acest moment avusese o bruscă şi tot atît de neputincioasă bănuială, se afla în stăpînirea lui, luminată în plin de lampă şi prizonieră fără să ştie în această cameră, în care va intra cînd va vrea, s-o surprindă şi s-o captureze ; sau mai degrabă avea să bată în obloane, cum proceda adesea cînd venea foarte tîrziu ; astfel, cel puţin, Odette va afla că el ştiuse, că văzuse lumina şi că auzise taifasul, iar el, care cu o clipă mai înainte şi-o închipuise rîzîndu-şi dimpreună cu celălalt de iluziile sale, acum îi vedea încrezători în eroarea lor, înşelaţi în realitate de el, pe care îl credeau foarte departe de aci, dar care şi ştia că va bate în obloane. Şi poate că mica satisfacţie pe care o simţea în această clipă era de asemenea altceva decît potolirea unei îndoieli şi a unei dureri : o plăcere a inteligenţei. Dacă, de cînd se îndrăgostise, lucrurile căpătaseră din nou pentru el ceva din interesul delicios pe care li-l găsea odinioară, dar numai atunci cînd erau luminate de amintirea Odettei, acum gelozia îi reanima altă aptitudine a stu-

dioasei lui tinereţi, şi anume pasiunea adevărului, dar a unui adevăr interpus de asemenea şi acesta între el şi iubita lui, neprimindu-şi lumina decît de la ea, adevăr cu totul personal, care avea ca obiect unic, de o valoare infinită şi de o frumuseţe aproape dezinteresată, acţiunile Odettei, relaţiile ei, proiectele ei, trecutul ei. În orice altă perioadă a vieţii lui, micile fapte şi gesturi cotidiene ale cuiva, lui Swann i se păruseră fără valoare. Dacă i se aduceau la cunoştinţă sub forma bîrfelii, le socotea fără însemnătate şi, în timp ce le asculta, le urmărea cu partea cea mai vulgară a atenţiei lui ; erau momente, acestea, cînd se simţea cel mai mediocru. Dar în această ciudată perioadă a iubirii, caracterul individual căpătă ceva atît de profund, încît simţea deşteptîndu-se în el, cu privire la cele mai neînsemnate ocupaţii ale unei femei, curiozitatea pentru studiul istoriei, pe care o avusese altădată. Şi tot ceea ce l-ar fi făcut pînă acum să-i fie ruşine, a spiona sub vreo fereastră, cine ştie ? — mîine poate a trage cu şiretenie de limbă pe indiferenţi, a mitui pe servitori, a asculta la uşi, nu-i mai părea tot aşa, ca de altfel descifrarea de texte, comparaţia mărturiilor şi interpretarea monumentelor, decît metodă de investigaţie ştiinţifică, avînd o veritabilă valoare intelectuală şi fiind proprii căutării adevărului.

Aflîndu-se pe punctul să bată în obloane, simţi o clipă de ruşine gîndind că Odette avea să ştie că o bănuise, că se înapoiase de acasă, că se postase sub fereastră. Ea îi vorbise adesea

despre groaza pe care o avea de bărbaţii geloşi, de amanţii care spionează. Ceea ce urma să facă el era foarte nepotrivit, şi ea îl va detesta de azi încolo, în timp ce chiar în acest moment, cît nu bătuse în oblon, poate că, fie şi înşelîndu-l, ea îl iubea încă. Ce de fericiri posibile, a căror realizare se jertfeşte astfel nerăbdării unei plăceri imediate ! Dar dorinţa de a cunoaşte adevărul era mai tare şi i se păru mai nobilă. Ştia că realitatea situaţiei, pentru care şi-ar fi dat viaţa, numai să o reconstituie exact, se putea citi în dosul acestei ferestre dungate de lumină, ca sub coperta miniaturată cu aur a unuia dintre acele manuscrise preţioase, la a căror bogăţie artistică, chiar la ea, savantul care le consultă nu poate rămîne indiferent. Simţea o voluptate să cunoască adevărul care îl pasiona în acest exemplar unic, efemer şi nepreţuit, făcut dintr-o materie translucidă, atît de caldă şi atît de frumoasă. Şi apoi, avantajul pe care şi-l simţea — pe care avea o mare nevoie să şi-l simtă — asupra lor, era poate mai puţin să ştie decît să le arate că ştia. Se înălţă pe vîrful picioarelor. Bătu. Nu auzise nimeni, bătu din nou mai tare, conversaţia se întrerupse. Un glas de bărbat, din care căută să distingă căruia dintre prietenii Odettei putea să-i aparţină, întrebă :

— Cine e ?

Nu era sigur cui aparţine glasul. Bătu încă o dată. Se deschise fereastra, apoi obloanele. Acum nu mai avea cum să dea îndărăt şi, pentru că ea avea să afle totul, ca să nu-i pară

prea nenorocit, prea gelos şi curios, se mulţumi să strige nepăsător, oarecum şi vesel :

— Nu te deranja, treceam pe aici, am văzut lumină, am vrut să ştiu dacă îţi mai e rău.

Privi fereastra. În faţa lui, doi domni în vîrstă stau în pervaz, unul cu o lampă în mînă, şi la lumina ei văzu încăperea, o încăpere necunoscută. Avînd obiceiul, cînd venea foarte tîrziu la Odette, să-i recunoască fereastra, fiindcă era, dintre toate celelalte asemănătoare, singura luminată, se înşelase şi bătuse la fereastra de alături, care era a casei vecine. Se depărtă scuzîndu-se şi se întoarse acasă, fericit că satisfacerea curiozităţii lui îi lăsase iubirea neatinsă şi că, după ce simulase de multă vreme faţă de Odette un fel de indiferenţă, nu-i dăduse, cu gelozia lui, acea dovadă de prea mare iubire care, între doi îndrăgostiţi, dispensează totdeauna pe cel care o primeşte să iubească atît cît trebuie.

El nu-i spuse nimic despre această întîmplare neplăcută, la care nici el însuşi nu se mai gîndea. Dar, din cînd în cînd, cîte o mişcare a gîndirii lui se întîlnea cu amintirea pe care n-o zărise, o izbea, o împingea mai la fund, şi Swann simţise o durere neaşteptată şi profundă. Ca şi cum ar fi fost o durere fizică, gîndurile lui Swann n-o puteau micşora, dar cel puţin durerea fizică fiind independentă de gîndire, gîndirea poate să se oprească asupra ei, poate constata că a diminuat, că pentru un moment a încetat. Dar durerea cealaltă, numai reamintindu-şi-o, o crea din nou cu gîndul. A nu vrea

să se gîndească la ea însemna să se gîndească mereu, să sufere încă. Iar cînd, stînd de vorbă cu prieteni, îşi uita suferinţa, deodată cîte un cuvînt ce i se spunea îl făcea să se schimbe la faţă, ca un rănit căruia din nebăgare de seamă i s-ar fi atins fără precauţie partea dureroasă. Cînd pleca de la Odette era fericit, se simţea calm, îşi amintea surîsurile pe care le avusese ; unele batjocoritoare, vorbind despre cutare sau cutare, şi altele duioase pentru el, îşi amintea greutatea capului ei pe care şi-l desprinsese de axa obişnuită ca să-l încline, să-l lase să-i cadă, aproape fără voia ei, pe buzele lui, cum făcuse prima dată în trăsură, îşi amintea privirile murinde pe care i le aruncase în timp ce o ţinea în braţe, strîngîndu-şi cu înfrigurare pe umăr capul înclinat.

Dar numaidecît gelozia, ca şi cum era umbra iubirii lui, se întregea cu dublul acelui surîs nou, pe care i-l adresase chiar în seara aceea — şi care, acum invers, îşi rîdea de Swann, umplîndu-se de iubire pentru altul — cu acea înclinare a capului, dar răsturnat către alte buze, şi cu toate semnele de iubire pe care i le arătase lui, dar arătîndu-le altuia. Şi toate amintirile voluptuoase pe care le ducea cu sine plecînd de la ea erau ca tot atîtea schiţe, „proiecte" asemănătoare cu cele pe care ni le supune un decorator, şi care permiteau lui Swann să-şi închipuie atitudinile pătimaşe sau istovite pe care putea să le aibă faţă de alţii. Încît ajungea să regrete orice plăcere pe care o gusta lîngă ea, orice mîngîiere născocită şi a cărei dul-

ceaţă el avusese imprudenţa de a i-o semnala, orice graţie pe care i-o descoperea, fiindcă ştia bine că, numai după o clipă, toate acestea îi vor îmbogăţi supliciul cu noi unelte.

Cel mai crud dintre toate mijloacele de a-l chinui era amintirea unei priviri scurte, pe care o surprinsese acum cîteva zile, şi pentru prima dată, în ochii Odettei. Era după cină, la Verdurini. Fie că Forcheville, simţind că Saniette, cumnatul lui, nu era agreat de soţii Verdurin, va fi vrut să-l ia drept cal de bătaie şi să strălucească în ochii lor pe seama lui, fie că va fi fost iritat de vreun cuvînt nepotrivit pe care acesta i-l spusese chiar atunci şi care, de altfel, trecu neobservat de asistenţi, care nu ştiau ce aluzie nepoliticoasă putea cuprinde, cu totul împotriva intenţiei celui care îl rostise fără nici o maliţie, fie, în sfîrşit, că de cîtva timp căuta un prilej să scoată din casă pe unul care îl cunoştea prea bine şi pe care îl ştia prea delicat ca să nu se simtă stînjenit în anumite momente de prezenţa lui, Forcheville răspunse vorbelor nepotrivite ale lui Saniette cu o grosolănie atît de neaşteptată, începînd să-l insulte, devenind tot mai înverşunat pe măsură ce vocifera, cu cît celălalt era mai îngrozit, mai îndurerat şi mai rugător, încît nenorocitul, după ce întrebase pe doamna Verdurin dacă mai trebuia să stea şi neprimind nici un răspuns, se retrăsese bîlbîindu-se, cu ochii în lacrimi. Odette asistase impasibilă la scenă, dar, după închiderea uşii în urma lui Saniette, scoborîndu-şi cam cu cîteva grade expresia obişnuită a figurii ei, ca să poată fi

pe aceeaşi treaptă de josnicie cu Forcheville, ea îşi aprinsese pupilele cu un surîs viclean de felicitare pentru îndrăzneala de care dăduse el dovadă, de ironie pentru cel ce-i fusese victimă ; îi aruncase o privire de complicitate la rău, care voia să spună limpede : „Asta, da, execuţie, sau nu ştiu eu ce e aceea. Aţi văzut ce înfăţişare umilă ? plîngea“, încît Forcheville, cînd ochii lui se întîlniră cu această privire, trezit deodată din mînia sau simulacrul de mînie care îl înfierbînta încă, surîse şi răspunse :

— N-avea decît să fie amabil, ar fi încă aici, o corecţie zdravănă poate fi utilă la orice vîrstă.

Într-o zi, cînd Swann ieşise în plină dupăamiază să facă o vizită, negăsind acasă persoana la care voia să se ducă, îi veni ideea să dea pe la Odette la acea oră cînd nu fusese niciodată, dar cînd ştia că e totdeauna acasă, făcîndu-şi siesta şi scriindu-şi corespondenţa pînă în ora ceaiului, şi cînd i-ar fi plăcut s-o vadă puţin, fără s-o deranjeze. Portarul îi spuse că el crede că e acasă ; sună, i se păru că aude zgomot, că aude paşi, dar nu-i deschise nimeni. Neliniştit, iritat, se duse pe străduţa în care da cealaltă faţadă a imobilului, oprindu-se în dreptul ferestrei unde ştia camera Odettei ; perdelele îl împiedicau să vadă ceva, bătu puternic în geamuri, chemă ; nu-i deschise nimeni. Văzu că unii vecini se uitau la el. Plecă spunîndu-şi că, la urma urmelor, poate se înşelase crezînd că aude paşi ; dar rămase atît de îngîndurat că nu-şi mai putu muta gîndul la altceva. După o oră se întoarse. Era acasă ; îi spuse că fusese acasă adineauri,

cînd sunase el, dar că dormea; clopoţelul o deşteptase, bănuise că e Swann, alergase după el, dar şi plecase. Ea auzise clar că bătea cineva în geamuri. Swann recunoscu pe loc în spusele ei acea părticică de fapt adevărat pe care mincinoşii, luaţi din scurt, se consolează introducînd-o în compunerea situaţiei false pe care o născocesc, crezînd că astfel ei împacă într-un fel şi Adevărul şi nevoia de a-i ascunde înfăţişarea. Desigur, cînd Odette făcea un anumit lucru pe care nu voia să-l dea în vileag, îl tăinuia în adîncul fiinţei ei. Dar, de îndată ce se afla faţă în faţă cu cel pe care voia să-l mintă, o apuca o tulburare, toate ideile i se surpau, facultăţile de invenţie şi judecată i se paralizau, în cap nu mai simţea decît un gol, trebuia totuşi să spună ceva, şi nu-i venea la îndemînă decît tocmai faptul pe care voise să-l disimuleze şi care, fiind adevărat, rămăsese singur acolo. Desprindea din el o mică parte fără importanţă în ea însăşi, spunîndu-şi că, la urma urmelor, era mai bine aşa, fiindcă era un amănunt verificabil, care nu prezenta aceleaşi primejdii ca un amănunt născocit. „Asta cel puţin, e adevărat, îşi zicea ea, atît cît e, rămîne cîştig sigur, n-are decît să se informeze, va recunoaşte că e adevărat, în nici un caz nu asta mă va da de gol." Se înşela, tocmai asta o trăda, ea nu-şi da seama că acest detaliu adevărat avea neregularităţi, care nu se puteau îmbina decît cu alte detalii corespunzătoare ale faptului adevărat, din care îl desprinsese arbitrar şi care, între orice alte detalii inventate l-ar aşeza, vor des-

tăinui totdeauna prin materia excedentară şi prin golurile neumplute că locul lui nu era între ele. „Recunoaşte că m-a auzit cînd am sunat, apoi cînd am bătut şi că şi-a închipuit că eram eu, că dorea să mă vadă, îşi spunea în sine Swann. Dar asta nu merge cu faptul că n-a trimis să mi se deschidă."

Dar nu-i atrase atenţia asupra acestei contradicţii, pentru că se gîndea că Odette, lăsată în voia ei, va născoci poate vreo minciună care să fie un slab indiciu al adevărului; vorbea într-una; el nu o întrerupea, culegea cu o cucernicie avidă şi dureroasă aceste cuvinte pe care ea i le spunea şi pe care (tocmai pentru că, vorbind mereu, îi ascundea după ele adevărul) el le simţea că-i păstrează nedesluşit, ca linţoliul sacru întipărirea, că desemnează forma nesigură a acestei realităţi infinit de preţioase şi vai! de nedescoperit: — ce făcea ea mai înainte, pe la orele trei, cînd venise s-o vadă — realitate despre care el nu va poseda niciodată decît aceste minciuni, vestigii indescifrabile şi divine, şi care nu mai exista decît în amintirea tăinuitoare a acestei făpturi care o contempla fără a şti s-o aprecieze, dar nu i-o va încredinţa lui. Desigur, Swann se îndoia de-a binelea cîteodată că acţiunile cotidiene ale Odettei ar fi fost, în ele înşile, pasionant de interesante şi că relaţiile pe care le putea avea cu alţi bărbaţi ar exala fireşte, în chip universal şi pentru orice fiinţă gînditoare, o tristeţe morbidă, capabilă să dea înfrigurarea sinuciderii. El îşi da seama atunci că acest interes, această tristeţe, existau

numai în el ca o maladie şi că, atunci cînd şi-ar vindeca-o, faptele Odettei, sărutările pe care le-ar fi putut da, ar redeveni inofensive, ca acelea ale atîtor alte femei. Dar faptul că dureroasa curiozitate pe care Swann o manifesta în această privinţă nu-şi avea cauza decît în firea lui, nu era pentru el un motiv neîntemeiat să considere această curiozitate ca importantă şi să recurgă la orice mijloace ca să şi-o satisfacă. Aceasta, pentru că Swann ajungea la o vîrstă a cărei filozofie — favorizată de aceea a epocii, de aceea deopotrivă a mediului în care Swann trăise mult, a acelei coterii a prinţesei des Laumes, unde se convenea că omul e inteligent în măsura în care se îndoieşte de orice şi unde numai gusturile fiecăruia erau socotite reale şi incontestabile — începe să nu mai fie filozofia tinereţii, ci una pozitivă, aproape medicală, filozofie de oameni care, în loc să exteriorizeze obiectele aspiraţiilor lor, încearcă să desfacă din anii care li s-au şi scurs un reziduu fix de deprinderi, de pasiuni, pe care, în sinea lor, le pot considera drept caracteristice şi permanente şi asupra cărora, în chip deliberat şi în primul rînd, ei vor veghea să şi le poată satisface prin genul de existenţă adoptat. Swann se gîndea că e cuminte lucru să dea, în viaţa sa, locul cuvenit suferinţei pe care o simţea ignorînd ce anume făcuse Odette, tot aşa cum admitea recrudescenţa pe care climatul umed o provoca eczemei sale ; se gîndea că trebuie să prevadă în bugetul lui o sumă disponibilă importantă pentru a obţine despre ocupaţiile zilnice ale Odettei informaţii fără de care s-ar simţi nenorocit, după cum de asemenea punea deoparte anumite sume pentru alte gusturi de la care ştia că putea aştepta oarecare plăcere, cel puţin pînă a nu se îndrăgosti, cum era gustul colecţiilor şi al bucătăriei alese.

Cînd vru să spună Odettei la revedere şi să se întoarcă la el acasă, ea îi ceru să mai rămie şi îl reţinu chiar stăruitor, apucîndu-l de braţ în clipa cînd urma să deschidă uşa ca să iasă. Dar Swann nu luă seama la aceasta, deoarece e firesc ca, din sumedenia gesturilor, a vorbelor şi a micilor incidente care umplu o conversaţie, să trecem uşor, fără a remarca în ele nimic care să ne trezească atenţia, pe lîngă cele care ascund un adevăr căutat la întîmplare de bănuielile noastre şi să ne oprim dimpotrivă la cele sub care nu se află nimic. Ea îi spunea din nou, tot mereu : „Ce păcat că tu, care nu vii niciodată după-amiaza, cînd în sfîrşit se întîmplă şi asta o dată, eu nici să nu te fi văzut". El ştia prea bine că Odette nu era chiar atît de îndrăgostită de el ca să regrete aşa de mult că n-avusese parte de vizita lui, dar, inimă bună cum era ea, doritoare să-i facă plăcere şi adesea tristă cînd îl necăjise, socoti că era foarte natural să fie tristă de data aceasta, fiindcă îl privase de plăcerea unei ore petrecute împreună, plăcere foarte mare, nu pentru ea, ci pentru el. Era totuşi lucru destul de puţin important pentru ca expresia de suferinţă pe care ea continua să o aibă să nu-l uimească pînă la urmă. Ea semăna astfel şi mai mult decît i se părea de obicei cu

chipurile de femei ale pictorului *Primăverii*. Avea în clipa aceea obrazul lor abătut şi mîhnit, care parcă sucombă sub povara unei dureri prea mari pentru ele, numai fiindcă lasă pe copilul Isus să se joace cu o rodie sau să se uite cum Moise toarnă apă într-un jgheab. El îi mai văzuse o dată o astfel de tristeţe, dar nu mai ştia cînd. Şi deodată îşi aminti : era atunci cînd Odette minţise vorbind cu doamna Verdurin, a doua zi după acea cină la care ea nu venise sub cuvînt că era bolnavă, dar în realitate nu venise ca să stea singură cu Swann. Desigur, chiar de-ar fi fost cea mai scrupuloasă dintre femei, tot nu putea să aibă vreo remuşcare pentru o minciună atît de inocentă. Dar minciunile ei curente erau mai puţin nevinovate şi serveau la a împiedica anumite descoperiri care ar fi putut să-i creeze, fie cu unii, fie cu alţii, dificultăţi teribile. Aşa că, dacă minţea, apucată de frică, simţindu-se puţin înarmată ca să se apere, nesigură de succes, îi venea să plîngă de oboseală, ca anumiţi copii care n-au dormit noaptea. Apoi, ea ştia că minciuna ei, de obicei, vătăma grav pe bărbatul căruia i-o născocea şi în puterea căruia avea poate să cadă dacă minţea neîndemînatic. În asemenea situaţie se simţea faţă de acela umilă şi vinovată în acelaşi timp. Iar cînd avea de minţit ceva neînsemnat şi monden, asociindu-şi în minte senzaţii şi amintiri, se simţea cuprinsă de răul unui surmenaj şi de regretul unei fapte rele.

Ce minciună deprimantă era pe cale să născocească pentru Swann, ca să aibă această privire îndurerată, această voce plîngătoare, ce păreau că se îndoaie sub efortul pe care şi-l impunea, cerînd iertare ? Îi trecu prin minte că se silea să-i ascundă nu numai adevărul asupra incidentului de după-amiază, dar ceva mult mai actual, poate încă neîntîmplat, dar iminent, care ar putea să-l lumineze asupra acestui adevăr. În acea clipă auzi un sunet de clopoţel. Odette nu se opri din vorbă, dar vorbele nu-i mai erau decît un geamăt : regretul de a nu fi văzut pe Swann în acea după-amiază, de a nu-i fi deschis, se prefăcuse în deznădejde adevărată.

Se auzi uşa de la intrare închizîndu-se şi zgomotul unei trăsuri, ca şi cum pleca cineva — cineva pe care probabil că Swann nu trebuia să-l vadă — căruia i se spusese că Odette nu era acasă. Atunci, gîndindu-se că numai venind la o oră cînd nu avea obiceiul să vie, se întîmplase să deranjeze atîtea lucruri pe care ea nu voia să le cunoască el, Swann fu cuprins de un sentiment de descurajare, chiar parcă de sfîşiere. Dar fiindcă iubea pe Odette, fiindcă se obişnuise să-şi întoarcă spre ea toate gîndurile, mila pe care ar fi putut să şi-o inspire lui însuşi o resimţi pentru ea şi şopti : „Sărmana de tine !" La despărţire, ea luă cîteva scrisori pe care le avea pe masă şi îl întrebă dacă n-ar putea să le depună la poştă. El le luă şi, odată întors acasă, îşi dădu seama că avea încă scrisorile la el. Se întoarse la poştă, le scoase din buzunar şi, pînă să le arunce în cutie, se uită la adrese. Toate erau pentru furnizori, afară de una pen-

tru Forcheville. Pe aceasta o ţinu în mînă. Şi îşi zicea : „Dacă aş vedea ce e în ea, aş şti cum îi zice, cum îi vorbeşte, dacă e ceva între ei. Poate chiar că, nedesfăcînd-o, comit o indelicateţe faţă de Odette, căci e singurul fel de a mă uşura de o bănuială poate calomnioasă pentru ea, sortită în orice caz să-i provoace suferinţă şi pe care, odată ce scrisoarea va pleca, nimic n-ar mai putea-o distruge."

Se întoarse acasă de la poştă, dar păstrînd la el această ultimă scrisoare. Aprinse o lumînare şi apropie de ea plicul pe care nu îndrăznise să-l desfacă. La început nu putu citi nimic, dar plicul era subţire şi, apăsîndu-l ca să se lipească bine de cartonul care era înăuntru, izbuti să citească prin transparenţa lui ultimele cuvinte. Era o formulă finală foarte rece. Dacă, în loc să fi citit o scrisoare adresată lui Forcheville, ar fi citit Forcheville una adresată lui Swann, ce cuvinte de dragoste ar fi putut vedea el ! Fixă cartonul interior care juca în plicul mai mare ca el, apoi, împingîndu-l cu degetul mare să alunece, îi aduse succesiv rîndurile diferite sub partea plicului care nu era dublată, singura prin care se putea citi.

Totuşi, nu distingea prea clar. De altfel, aceasta n-avea nici o importanţă, deoarece văzuse destul ca să-şi dea seama că era vorba de un mic eveniment fără însemnătate şi care nu avea nimic a face cu relaţiile amoroase ; era ceva care se referea la un unchi al Odettei. Swann citise desluşit la începutul rîndului : „Am avut dreptate", dar numai nu înţelegea în legătură cu ce avusese Odette dreptate, cînd deodată un cuvînt, pe care nu-l putuse mai întîi descifra, se ivi şi lumină sensul frazei întregi : „Am avut dreptate să deschid, era unchiul meu." Să deschidă ! atunci Forcheville se afla acolo adineauri cînd sunase Swann şi ea îl lăsase să plece, de unde zgomotul pe care îl auzise el.

Citi apoi toată scrisoarea ; la sfîrşit, ea se scuza că se purtase aşa de neatentă cu el şi îi spunea că îşi uitase ţigaretele la ea, aceeaşi frază pe care i-o scrisese lui Swann după una dintre primele dăţi, cînd venise el. Dar, pentru Swann, adăugase : „de ţi-ai fi uitat inima, nu te-aş fi lăsat s-o mai iai înapoi". Pentru Forcheville, nimic asemănător : nici o aluzie care ar fi putut da loc să se presupună vreo intrigă amoroasă între ei. La drept vorbind, de altfel, Forcheville era în toate acestea mai înşelat decît el, fiindcă Odette îi scria spre a-l face să creadă că vizitatorul era unchiul ei. De fapt, el, Swann, era bărbatul căruia ea îi da importanţă şi pentru care trimisese la plimbare pe celălalt. Şi totuşi, dacă n-ar fi nimic între Odette şi Forcheville, de ce nu deschisese numaidecît, de ce îi spusese : „Bine am făcut că am deschis, era unchiul meu" ?, dacă nu făcea în acel moment nimic rău, cum putea Forcheville chiar să-şi explice că ea ar fi putut să nu deschidă ? Swann sta dezolat, confuz şi totuşi fericit în faţa plicului pe care Odette i-l înmînase fără teamă, atît de absolută era încrederea pe care o avea ea în delicateţea lui, dar prin transparenţa de sticlă a căruia i se destăinuia, o dată cu secre-

tul unei întîmplări, pe care niciodată n-ar fi crezut posibil să o afle, ceva din viaţa Odettei, ca într-o îngustă secţiune luminoasă făcută direct asupra necunoscutului. Apoi gelozia i se bucura ca şi cum această gelozie ar fi avut o viaţă independentă, egoistă, lacomă de tot ce putea s-o hrănească, chiar spre paguba lui însuşi. Acum, ea avea un aliment, iar Swann va putea începe să se frămînte în fiecare zi din cauza vizitelor pe care Odette le primise pe la orele cinci, să caute a afla unde era Forcheville la ora aceea. Căci dragostea lui Swann continua să-şi păstreze acelaşi caracter pe care i-l imprimase de la început atît ignoranţa în care zăcea cu privire la întrebuinţarea timpului zilnic al Odettei, cît şi lenea cerebrală care îl împiedica să-şi ajute ignoranţa prin imaginaţie. El nu fu la început gelos pe toată viaţa Odettei, ci numai pe anumite momente, cînd o împrejurare, poate rău interpretată, îi dăduse de bănuit că Odette îl putuse înşela. Gelozia lui, ca o caracatiţă care îşi aruncă întîiul, apoi al doilea, apoi al treilea tentacul, se legă temeinic de acest moment de la orele cinci seara, apoi de altul şi iar de altul. Dar Swann nu se pricepea să-şi invente suferinţe. Toate erau la el numai amintirea, perpetuarea unei suferinţi venite dinafară.

Dar, ajuns aci, orice îl îndurera. Vru să depărteze pe Odette de Forcheville, s-o ia cu sine cîteva zile în Sud. Dar şi-o închipuia dorită de toţi bărbaţii aflaţi în hotel şi că ea însăşi îi dorea. Astfel că el, care altădată căuta în călătorie oameni noi, reuniuni numeroase, putea fi văzut singuratic, fugind de societatea bărbaţilor, ca şi cum această societate l-ar fi rănit fără milă. Şi cum să nu fi fost mizantrop, cînd în orice bărbat vedea un amant posibil al Odettei ? Şi astfel gelozia, lucrînd asupra lui mai adînc decît reuşise gustul voluptuos şi surîzător pe care îl avusese mai întîi pentru Odette, îi altera caracterul, schimbînd pe de-a întregul, în ochii celorlalţi, însăşi înfăţişarea semnelor exterioare prin care acest caracter i se manifesta.

La o lună după ce citise scrisoarea adresată de Odette lui Forcheville, Swann se duse la o cină pe care o dădeau Verdurinii în Bois de Boulogne. În clipa cînd lumea se pregătea de plecare, el observă unele conciliabule între doamna Verdurin şi mai mulţi invitaţi şi înţelese, după părerea lui, că se reamintea astfel pianistului să nu uite a veni a doua zi la petrecerea de la Chatou ; însă el, Swann, nu fusese invitat.

Soţii Verdurin nu vorbiseră decît cu vocea pe jumătate şi în termeni vagi, dar pictorul, fără îndoială distrat, izbucni :

— Nu va fi nevoie de nici o lumînare, să cînte sonata *Clar de lună* pe întuneric, ca să vedem totul luminîndu-se mai bine.

Doamna Verdurin, văzînd pe Swann la doi paşi, îşi luă acea expresie în care dorinţa de a impune tăcere celui care vorbeşte şi de a rămîne inocentă în ochii celui care ascultă se neutralizează într-o nulitate intensă a privirii, expresie în care semnul fix de complicitate se

ascunde sub surîsurile ingenuității și care, în sfîrșit, destăinuiește pe loc gafa, știută numai de cei care o observă, dacă nu celui care o face, oricum celui care este obiectul ei. Odette avu deodată înfățișarea de ființă disperată, care renunță să mai lupte cu dificultățile strivitoare ale vieții, iar Swann număra neliniștit minutele care îl despărțeau de clipa cînd, după ce va fi părăsit acest restaurant, la întoarcerea acasă dimpreună cu ea, îi va putea cere explicații, va putea obține de la ea să nu se ducă a doua zi la Chatou, sau să facă totul spre a fi și el invitat, și va putea să-și potolească în brațele ei neliniștea care îl frămînta. În sfîrșit, cerură să le vină trăsurile. Doamna Verdurin zise lui Swann :

— Atunci adio, în curînd, nu e așa ? încercînd ca prin amabilitatea privirii și stinghereala surîsului să-l împiedice a gîndi că nu-i mai spunea cum îi spusese totdeauna pînă acum : „Mîine la Chatou, poimîine la mine".

Domnul și doamna Verdurin invitară să se suie cu ei pe Forcheville, trăsura lui Swann luase loc în spatele celei a lor, căreia îi aștepta plecarea, ca să poată lua pe Odette într-a sa.

— Odette, te ducem noi, zise doamna Verdurin, avem un locșor pentru dumneata alături de domnul de Forcheville.

— Da, doamnă, răspunse Odette.

— Cum asta, credeam că te conduc eu acasă, izbucni Swann, rostind fără disimulare numai cuvintele necesare, căci portiera era deschisă,

secundele erau numărate și el nu se putea întoarce fără ea, în starea în care se afla.

— Dar doamna Verdurin m-a poftit...

— Ei, lăsați, vă puteți întoarce și singur foarte bine, v-am lăsat-o de atîtea ori, spuse doamna Verdurin.

— Dar aveam de spus doamnei ceva important.

— E bine ! îi veți scrie...

— Adio, îi spuse Odette, întinzîndu-i mîna.

El încercă să surîdă, dar părea prăbușit.

— Ai văzut ce necuviințe își permite acum Swann față de noi ? zise doamna Verdurin bărbatului ei, după ce se înapoiaseră acasă. Am crezut c-o să ne mănînce fiindcă luam cu noi pe Odette. În adevăr, e de-o impolitețe ! Atunci, să spuie curat că ținem o casă de „rendez-vous !" Nu înțeleg cum suportă Odette asemenea maniere. Are absolut aerul să spună : ești a mea. Voi spune Odettei tot ce gîndesc, sper că va înțelege.

Și adăugă tot mînioasă, deși după o clipă :

— Nu, zău, ce bestie ticăloasă ! folosind fără să-și dea seama, și poate ascultînd de aceeași nevoie obscură să se justifice — ca Françoise la Combray, cînd puiul de găină nu voia să moară — cuvintele pe care ultimele tresăriri ale unei ființe inofensive în agonie le smulg țăranului, care e pe cale s-o strivească.

Iar după ce trăsura doamnei Verdurin plecase și a lui Swann înainta, vizitiul, uitîndu-se la el, îl întrebă dacă nu cumva era bolnav sau nu se întîmplase vreo nenorocire.

Swann îl trimise singur, dorind să meargă puţin pe jos, şi se întoarse acasă prin Bois de Boulogne. Vorbea singur, cu glas tare, şi pe acelaşi ton oarecum nefiresc pe care îl avusese pînă acum cînd analiza farmecele micului nucleu şi exalta magnanimitatea Verdurinilor. Dar, după cum spusele, surîsurile, sărutările Odettei, adresate altora decît lui, deveneau tot atît de odioase pe cît de dulci le socotise altădată, în acelaşi fel salonul soţilor Verdurin, care foarte de curînd i se părea încă amuzant, arătînd un adevărat gust pentru artă şi chiar un fel de nobleţe morală, acum, cînd Odette avea să întîlnească acolo pe altul, să-l iubească în toată libertatea, îi punea în vedere numai ridicolul, prostia şi ignominia lui.

Îşi închipuia cu dezgust seara de a doua zi de la Chatou. „Mai întîi, această idee de a merge la Chatou! Ca negustorii de mărunţişuri după închiderea prăvăliei! În adevăr, oamenii ăştia sînt sublimi de atîta burghezism, poate că nici nu există în realitate, mai curînd apar direct din teatrul lui Labiche!"

Vor fi acolo soţii Cottard, poate şi Brichot. „E destul de grotescă viaţa acestor oameni de jos, care trăiesc claie peste grămadă, care s-ar crede nenorociţi, pe cuvîntul meu, dacă nu s-ar întîlni toţi mîine *la Chatou!*" Ah! va fi acolo şi pictorul, pictorul căruia îi plăcea „să pună la cale căsătorii", care va invita pe Forcheville să vină dimpreună cu Odette în atelierul său. Vedea pe Odette într-o toaletă prea luxoasă pentru această petrecere la ţară, „fiindcă e aşa de vulgară şi mai cu seamă, micuţa de ea, e atît de proastă!!!"

Auzea glumele pe care le va face doamna Verdurin după-masă, glumele care, oricine ar fi fost plicticosul pe care femeile îl luau drept ţintă, îl amuzaseră totdeauna, pentru că vedea pe Odette rîzînd, rîzînd cu el, aproape de el. Acum simţea că poate pe seama lui avea să facă haz Odette. „Ce veselie fetidă! zicea el, dînd gurii o expresie de dezgust atît de adîncă, încît avea el însuşi senzaţia muşchiulară a strîmbăturii obrazului său pînă pe gîtul care i se răsfrîngea peste gulerul cămăşii. Şi cum poate o creatură al cărei obraz e făcut după chipul lui Dumnezeu să găsească motiv de rîs în aceste glume scîrboase? Nări cît de cît delicate s-ar întoarce cu groază să nu fie supărate de asemenea exalaţii. E în adevăr de necrezut că o fiinţă omenească poate să nu înţeleagă că, îngăduindu-şi un surîs cu privire la un semen care i-a întins mîna loial, scoboară într-o mocirlă din care nici celei mai binevoitoare puteri omeneşti nu-i va mai fi posibil să o ridice. Eu locuiesc prea la mii de metri altitudine deasupra străfundurilor omeneşti unde se bălăcăresc şi sporovăiesc astfel de clevetiri, ca să pot fi împroşcat de glumele unei Verdurin, izbucni el înălţîndu-şi capul şi trăgînd cu mîndrie umerii înapoi. Dumnezeu mi-e martor că am vrut sincer să scot de acolo pe Odette şi să o înalţ într-o atmosferă mai nobilă şi mai pură. Dar răbdarea omenească are şi ea margini, iar a mea a ajuns la capăt", îşi zise el, ca şi cum această misiune

de a smulge pe Odette dintr-o atmosferă de sarcasme data de mult mai înainte şi nu de cîteva minute, şi ca şi cum nu şi-ar fi luat-o numai de cînd gîndea că aceste sarcasme îl aveau poate pe el însuşi ca ţintă şi încercau să despartă pe Odette de el.

Vedea pe pianist gata să cînte sonata *Clar de lună* şi vedea mutrele doamnei Verdurin speriindu-se de suferinţa pe care muzica lui Beethoven avea s-o pricinuiască nervilor ei: „Idioată, mincinoasă! izbucni el. Şi una ca asta crede că iubeşte *Arta!*" Ea va spune Odettei, după ce îi va fi insinuat abil cîteva cuvinte de laudă pentru Forcheville, cum făcuse atît de adesea pentru el însuşi: „Vei face un locşor alături de dumneata domnului de Forcheville". „Pe întuneric! întreţinuta, codoaşa!" „Codoaşă" era numele pe care el îl da şi muzicii care îi va invita să tacă, să viseze împreună, să se privească, să stea mînă în mînă. Socotea îndreptăţită severitatea împotriva artelor a lui Platon, a lui Bossuet şi a vechii educaţii franceze.

În general, viaţa ce se ducea la soţii Verdurin, şi pe care el o numise atît de adesea „adevărata viaţă", i se părea cea mai josnică dintre toate, iar micul nucleu, ultimul dintre mediile omeneşti. „E în adevăr, îşi zicea el, tot ce poate fi mai decăzut pe scara socială, e cel din urmă cerc al lui Dante. Bineînţeles că augustul text nu se referă la Verdurini! În fond, oamenii de lume despre care se bîrfeşte mult, dar care sînt orişicît altceva decît aceste bande de derbedei, ce adîncă înţelepciune arată ei refuzînd să-i cunoască, refuzînd să-şi murdărească printre aceştia măcar vîrful degetelor! Ce intuiţie în acel *Noli me tangere* al cartierului Saint-Germain!"

Părăsise de mult timp aleile din Bois de Boulogne, aproape ajunsese acasă, cînd, netrezit încă din ameţeala durerii şi din verva nesincerităţii, ale cărei intonaţii mincinoase, dimpreună cu sonoritatea artificială a propriei sale voci, îi sporeau clipă de clipă beţia tot mai din belşug, continua încă să peroreze cu glas tare în tăcerea nopţii: „Oamenii de lume au defectele lor, pe care nimeni nu le recunoaşte mai sincer decît mine, dar, în sfîrşit, sînt oricum oameni pentru care anumite lucruri nu sînt posibile. Cutare femeie din lumea mare, pe care am cunoscut-o, era departe de a fi perfectă, dar, în sfîrşit, se găsea orişicît la ea un fond de delicateţe, o loialitate în purtări, care ar fi făcut-o, orice s-ar fi întîmplat, incapabilă de o felonie, şi care sînt de-ajuns ca să pună abisuri între ea şi o scorpie ca Verdurin asta. Verdurin! ce nume! Ah! se poate zice că sînt perfecţi, că sînt frumoşi în felul lor! Graţie Domnului, era chiar timpul să nu mai condescind la promiscuitatea cu asemenea infamie, cu asemenea gunoaie."

Dar după cum meritele pe care le atribuia nu mai de mult decît adineauri soţilor Verdurin n-ar fi fost de-ajuns, chiar dacă ei le-ar fi posedat în adevăr, dar fără ca ei să-i favorizeze, ci să-i ocrotească dragostea, să provoace lui Swann

acea beţie prin care se înduioşa de magnanimitatea lor şi care, chiar propagată prin alte persoane, nu-i putea veni decît de la Odette, tot astfel imoralitatea, fie şi reală, pe care o descoperea acum la Verdurini, dacă ei n-ar fi invitat pe Odette cu Forcheville şi fără el, ar fi fost neputincioasă să-i dezlănţuie indignarea şi să-l pornească la pedepsirea „infamiei lor". Şi fără îndoială, vocea lui Swann era mai înţeleaptă decît el însuşi, refuzînd să pronunţe aceste cuvinte pline de dezgust faţă de mediul Verdurin şi de bucuria de a fi sfîrşit-o cu el, altfel decît pe un ton nefiresc şi ca şi cum le-ar fi ales mai degrabă ca să-şi potolească mînia, decît să-şi exprime gîndurile. Gîndul lui, într-adevăr, în timp ce se deda la aceste invective, era probabil ocupat, fără să-şi dea seama, de ceva cu totul deosebit, fiindcă, odată ajuns acasă, abia închisese poarta de la intrare că se şi plesni deodată pe frunte şi, cerînd să i se redeschidă, ieşi din nou, izbucnind cu vocea lui naturală de data aceasta: „Cred c-am găsit mijlocul să fiu invitat mîine la cina de la Chatou!" Dar mijlocul nu va fi fost cel bun, căci Swann nu fu invitat: doctorul Cottard care, chemat în provincie la un caz grav, nu văzuse pe Verdurini de cîteva zile şi nu se putuse duce la Chatou, spuse, a doua zi după această cină, aşezîndu-se la masa lor:

— Dar nu vom vedea pe domnul Swann astă-seară? El e în adevăr ceea ce se cheamă un amic personal al...

— Dar sper şi eu că nu! izbucni doamna Verdurin, ferească-ne sfîntul, e groaznic, prost şi rău crescut.

Cottard, auzind aceste cuvinte, manifestă uimire şi supunere totodată, ca în faţa unui adevăr contrar faţă de tot ce crezuse pînă atunci, dar de-o evidenţă irezistibilă; şi, parcă temător şi emoţionat, lăsîndu-şi nasul în farfurie, se mulţumi să răspundă: „Ah! — ah! — ah! — ah! — ah!" scoborînd de-a-ndaratelea, printr-o retragere repliată în perfectă ordine pînă în adîncul lui însuşi, curba unei game descendente, întreg registrul său vocal. Şi nu se mai vorbi nimic despre Swann la soţii Verdurin.

Astfel salonul care întrunise la un loc pe Swann şi pe Odette ajunse un obstacol pentru întîlnirile lor. Ea nu-i mai spunea ca la începutul dragostei lor: „Ne vedem în orice caz mîine seară, e un supeu la Verdurini", ci: „Nu ne putem vedea mîine seară, e un supeu la Verdurini". Sau tot aşa Verdurinii urmau s-o ia la Opera Comică la spectacolul *O noapte a Cleopatrei* şi Swann citea atunci în ochii Odettei spaima de a nu-i cere să refuze invitaţia, spaimă pe care altădată el nu s-ar fi putut opri să n-o sărute în fugă pe obrazul iubitei sale, dar care acum îl dispera. „Ceea ce simt, îşi zicea în sine, nu e totuşi mînie, văzînd dorinţa ei de a se duce să ciugulească din acea muzică stercorară. E părere de rău, desigur nu pentru mine, pentru ea; părere de rău că, după ce a trăit peste şase luni în contact zilnic cu mine, n-a fost în

stare să devină îndestul de alta ca să elimine spontan pe un Victor Massé! Mai cu seamă pentru a nu fi ajuns să priceapă că sînt unele seri cînd o ființă de o esență cît de cît delicată trebuie să știe să renunțe la un amuzament, dacă i se cere aceasta. Ar trebui să poată spune «nu mă voi duce», chiar de-ar spune numai din înțelepciune, deoarece calitatea sufletului îi va fi clasată pentru totdeauna după răspunsul ei." Și convingîndu-se singur că, numai ca să poată face o judecată mai favorabilă asupra valorii spirituale a Odettei, dorea ca în acea seară să rămînă cu el în loc să se ducă la Opera Comică, îi formula același raționament, cu același grad de nesinceritate ca și față de el însuși și chiar cu un grad mai înalt, fiindcă astfel asculta și de dorința de a-i deștepta amorul propriu.

— Jur, îi spunea el, cu cîteva clipe înainte de plecarea ei la teatru, că, cerîndu-ți să nu te duci, toate dorințele mele, dacă aș fi egoist, ar vrea să mă refuzi, fiindcă am de făcut în seara asta mii de treburi, și m-aș simți ca prins în cursă și foarte necăjit, dacă împotriva oricărei așteptări mi-ai răspunde că nu te vei duce. Dar, pentru mine, ocupațiile și plăcerile mele nu sînt totul, trebuie să mă gîndesc la tine. Poate veni o zi cînd, văzîndu-mă desprins pentru totdeauna de tine, vei avea tot dreptul să-mi reproșezi că nu te-am avertizat în clipele decisive, cînd simțeam că aveam de făcut asupra ta una dintre acele judecăți severe, cărora iubirea nu le rezistă mult timp. Vezi tu, *O noapte a Cleopatrei* (ce titlu!) nu înseamnă nimic în împrejurarea de față. Important pentru mine e dacă tu ești în adevăr această ființă de pe ultima treaptă a spiritului și chiar a farmecului, ființa de disprețuit care nu e în stare să renunțe la o plăcere. Atunci, dacă asta ești, cum ai mai putea fi iubită de îndată ce tu nu ești nici chiar o persoană, o creatură precisă, imperfectă, dar măcar perfectibilă? Ești o apă informă care curge în voia povîrnișului ce i se oferă, un pește fără memorie și fără chibzuință care, cît va trăi în acvariul lui, se va izbi de o sută de ori pe zi de peretele de sticlă, pe care îl va lua mereu drept apă. Îți dai seama că răspunsul tău, nu zic că va avea urmarea imediată de a nu te mai iubi, bineînțeles, dar te va face mai puțin seducătoare în ochii mei, înțelegînd că tu nu ești o persoană, că ești mai prejos decît orice și nu te poți ridica peste nimic? Evident, mi-ar fi plăcut mai mult să-ți cer ca lucru fără importanță să renunți la *O noapte a Cleopatrei* (fiindcă mă silești să-mi spurc buzele cu acest titlu abject) în speranța că totuși te vei duce. Dar, hotărît să țin seama de o asemenea socoteală, să trag astfel de consecințe din răspunsul tău, am crezut că e mai loial să te înștiințez.

Odette, de la un timp, da semne de emoție și de incertitudine. Lipsindu-i orice sens, ea înțelegea că discursul lui Swann putea face parte din genul comun al exercițiilor de oratorie școlară și al scenelor de reproșuri sau de implorări, despre care obișnuința ei cu bărbații îi permitea, fără să se oprească la amănuntul cuvintelor, să tragă concluzia că bărbații nu le-ar rosti

dacă n-ar fi îndrăgostiţi, că din moment ce sînt îndrăgostiţi, ar fi inutil să le asculţi, că ei ar fi mai îndrăgostiţi după aceea. Încît ar fi ascultat pe Swann cu cel mai mare calm, dacă n-ar fi văzut că timpul trecea şi că, dacă puţin ar mai fi vorbit, ea va „ajunge să piardă Uvertura", cum îi spuse cu un surîs drăgăstos, tenace şi confuz !

Alteori îi spunea că, mai mult ca orice faptul de a nu vrea să renunţe la minciună îl va hotărî să n-o mai iubească. „Chiar din simplul punct de vedere al cochetăriei, îi zicea el, nu înţelegi tu oare cît de mult pierzi din seducţie înjosindu-te să minţi ? Cîte greşeli n-ai putea să-ţi răscumperi printr-o mărturisire ! În adevăr, eşti mult mai puţin inteligentă decît îmi închipuiam !" Dar zadarnic îi expunea Swann în acest fel toate motivele pe care le avea ca să nu mintă ; ele ar fi putut ruina în mintea Odettei o concepţie generală a minciunii ; dar Odette n-avea aşa ceva ; de fiece dată cînd voia ca Swann să nu ştie un lucru, ea se mulţumea numai să nu i-l spună. Aşa că minciuna era pentru ea un expedient de ordin particular ; şi ceea ce putea s-o decidă, dacă trebuie să se servească de ea sau să mărturisească adevărul, era numai motivul de ordin tot particular, al eventualităţii mai mari sau mai mici ca Swann să poată descoperi că nu spusese adevărul.

Fiziceşte, ea trecea printr-o fază proastă : se îngrăşa ; şi farmecul expresiv de suferinţă, privirile uimite şi visătoare de altădată păreau a fi dispărut o dată cu prima tinereţe. Încît ea devenise pentru Swann atît de iubită chiar în momentul cînd, ca să zicem aşa, o credea mult mai puţin frumoasă. Se uita la ea îndelung, încercînd să-i descopere din nou farmecul pe care i-l cunoscuse, şi pe care nu i-l mai găsea. Dar, gîndul că în această nouă crisalidă trăia tot Odette, tot aceeaşi voinţă fugace, insezisabilă şi vicleană, lui Swann îi era de ajuns ca să continue a pune aceeaşi pasiune în încercările lui de-a o capta. Apoi se uita la fotografiile de acum doi ani şi îşi amintea cît fusese de fermecătoare. Şi asta îl consola oarecum de marea suferinţă pe care o îndura pentru ea.

Cînd soţii Verdurin o luau cu ei la Saint-Germain, la Chatou, la Meulan, adesea, dacă era mai cu seamă timp de vară, îi propuneau pe loc să rămînă să doarmă acolo şi să nu se întoarcă decît a doua zi acasă. Doamna Verdurin căuta să domolească grijile pianistului, a cărui mătuşă rămăsese la Paris.

— Va fi încîntată să se simtă descotorosită o zi de dumneata. Şi cum să se nelinişteasă, te ştie cu noi ; de altfel, iau totul pe răspunderea mea.

Dar, dacă nu izbutea să-i convingă, domnul Verdurin se punea în mişcare, găsea un oficiu de poştă sau un mesager şi se informa de acei fideli care aveau pe cîte cineva de înştiinţat. Odette, însă, îi mulţumea, spunînd că n-are de dat nimănui nici o telegramă, fiindcă ea spusese lui Swann o dată pentru totdeauna că, trimiţîndu-i vreo depeşă în văzul tuturor, s-ar compromite. Uneori lipsea cîteva zile de-acasă, Ver-

durin o luau cu ei să vadă mormintele de la Dreux, sau o luau la Compiègne să admire, după sfatul pictorului, apusurile de soare în pădure, şi ajungeau pînă la castelul din Pierrefonds.

— Cînd mă gîndesc că ar putea vizita adevărate monumente cu mine, care am studiat arhitectura zece ani şi care sînt tot timpul rugat să conduc la Beauvais sau la Saint-Loup-de-Naud lume de cea mai mare valoare, ceea ce n-aş face decît pentru ea, şi în loc de asta ea se duce cu ultimele dintre brute să se extazieze succesiv în faţa scîrboşeniilor lui Ludovic-Filip şi ale lui Viollet-le-Duc! Mi se pare că pentru aşa ceva nu e nevoie să fie cineva artist şi că, chiar fără simţ deosebit de fin, nu alege nimeni să vilegiatureze în nişte latrine pentru a-i fi mai la îndemînă să respire excremente.

Dar cînd Odette se afla plecată la Dreux sau la Pierrefonds — vai, fără să-i fi dat şi lui voie să meargă, aşa ca din întîmplare, din partea lui, căci „asta ar face o impresie deplorabilă", zicea ea — el se cufunda în cel mai ameţitor roman de dragoste, în Mersul Trenurilor, care îi da posibilitatea să ajungă la ea, după-amiaza, seara, chiar acum dimineaţa! Posibilitatea? Chiar mai mult decît atît: autorizarea. Fiindcă, în sfîrşit, Mersul Trenurilor şi trenurile însele nu erau făcute doar pentru cîini. De îndată ce publicul era înştiinţat, pe cale de imprimate, că la opt dimineaţa pleca un tren care sosea în Pierrefonds la zece, asta înseamnă deci că a merge la Pierrefonds era un act licit, pentru care permisiunea Odettei era de prisos; şi era de asemenea un act care putea fi motivat cu totul altfel decît din dorinţa de a întîlni pe Odette, fiindcă oamenii care n-o cunoşteau pe ea făceau aşa ceva în fiece zi, în număr destul de mare ca să merite osteneala de a ţine locomotivele sub presiune.

De fapt, ea nu-l putea totuşi împiedica să se ducă la Pierrefonds, dacă ar avea poftă! Însă, tocmai, simţea că avea poftă şi că, dacă n-ar fi cunoscut pe Odette, cu siguranţă că s-ar fi dus. De mult voia să-şi facă o idee mai exactă despre lucrările de restaurare ale lui Viollet-le-Duc. Şi, pe-un timp atît de frumos, îl stăpînea dorinţa imperioasă a unei plimbări prin pădurea de la Compiègne.

În adevăr, nu exista nici un motiv ca ea să-i interzică singurul loc care îl ispitea azi. Azi! Dacă s-ar duce, cu toată interdicţia ei, ar putea-o vedea chiar *azi*. Numai că în timp ce, dacă ea ar fi întîlnit la Pierrefonds pe vreun indiferent, i-ar fi spus veselă: „Ce surpriză, dumneata pe-aici!" şi i-ar fi cerut să vină s-o vadă la hotelul unde trăsese dimpreună cu soţii Verdurin, ar fi, dimpotrivă, ofensată dacă l-ar întîlni pe el, pe Swann, s-ar gîndi că e urmărită, l-ar iubi mai puţin, poate chiar i-ar întoarce spatele cu mînie, zărindu-l. „Atunci, nu mai am dreptul să voiajez!" i-ar spune ea la întoarcere, în timp ce, de fapt, cel care nu mai avea dreptul să voiajeze era el!

Ca să se poată duce la Compiègne şi la Pierrefonds, fără să pară că s-ar duce să întîlnească

pe Odette, Swann avusese o clipă ideea să ceară unui prieten, marchizului de Forestelle, care avea un castel prin împrejurimi, să-l ia cu el. Acesta, căruia îi împărtăşise proiectul lui fără să-i spună motivul, nu mai încăpea în el de fericire şi se minuna că Swann, pentru prima dată de cincisprezece ani, consimţea în sfîrşit să vină a-i vedea proprietatea şi, fiindcă Swann nu voise să stea mai mult, după cum îi spusese, îi promise cel puţin să facă împreună cîteva zile de plimbări şi excursii. Swann se şi imagina acolo cu domnul de Forestelle. Chiar înainte de a vedea pe Odette, chiar dacă n-ar reuşi s-o vadă, ce fericire ar simţi să pună piciorul pe acel pămînt unde, neştiind locul exact al prezenţei ei în cutare moment, i s-ar părea că peste tot palpită posibilitatea apariţiei sale neaşteptate: în curtea castelului, devenit frumos pentru el fiindcă din cauza ei se dusese să-l vadă; pe toate străzile oraşului, care i se părea romanesc; pe fiece drumeag al pădurii, împurpurat de un apus de soare profund şi dulce; aziluri nenumărate şi alternante, în care, din nesigura ubicuitate a speranţelor sale, i se refugia simultan inima fericită, vagabondă şi multiplicată.

„Mai cu seamă, ar spune el domnului Forestelle, să fim atenţi să nu dăm peste Odette şi soţii Verdurin; am aflat că sînt chiar azi în Pierrefonds. Avem destul timp să ne vedem la Paris, n-ar mai avea nici un sens oboseala de a-l părăsi şi să nu putem face un pas unii fără alţii." Şi prietenul lui n-ar înţelege pentru ce, odată ajunşi acolo, şi-ar schimba proiectele de

zeci de ori, ar inspecta sălile de mese ale tuturor hotelurilor din Compiègne, fără să se hotărască a se aşeza în nici una, unde totuşi nu se văzuse nici urmă de Verdurini, avînd aerul că umblă după ceea ce voia să ocolească şi, de altfel, ştergînd-o imediat ce ar fi găsit aşa ceva, căci dacă ar fi întîlnit micul grup, s-ar fi îndepărtat ostentativ, mulţumit numai că ar fi văzut pe Odette şi că ar fi fost văzut de ea, mai ales să-l fi văzut că nici nu se sinchiseşte de ea. Dar nu, ar înţelege tocmai că pentru ea se afla el acolo. Iar cînd domnul de Forestelle îl căuta pentru plecare, el îi spunea: „Vai! nu, nu pot merge azi la Pierrefonds, Odette e chiar acolo". Şi Swann era cu toate acestea fericit să simtă că, dacă numai el dintre toţi muritorii nu avea dreptul să meargă în ziua aceea la Pierrefonds, asta însemna că el era în adevăr pentru Odette altceva decît ceilalţi, că era amantul ei, şi că această restricţie adusă din cauza lui dreptului universal de liberă circulaţie nu era decît o formă a acestui sclavaj, a acestei iubiri care îi era atît de scumpă. Hotărît, era mult mai bine să nu rişte cearta cu ea, să rabde, să-i aştepte înapoierea. Îşi petrecea zilele aplecat pe o hartă a pădurii de la Compiègne, ca şi cum ar fi fost Harta Îndrăgostitului [1], înconjurîndu-se de fotografii ale castelului din Pierrefonds. De cum sosea ziua, cînd era posibil ca ea să se înapoieze, deschidea iarăşi Mersul Trenurilor, calcula

[1] Aluzie la romanul pastoral *L'Astrée* de Honoré d'Urfé.

ce tren trebuise să ia și, dacă întîrziase, cele pe care le mai avea de luat. Nu ieșea din casă de teamă să nu scape vreo depeșă, nici nu se culca, avînd în vedere cazul că, reîntorcîndu-se cu ultimul tren, ea ar fi vrut să-i facă surpriza de a veni să-l vadă în toiul nopții. Chiar auzea sunînd la poarta de la intrare, i se părea că se întîrzie să se deschidă, voia să trezească pe portar, se așeza la fereastră ca s-o strige pe Odette dacă era ea, deoarece, cu toate recomandările pe care scoborîse anume să le facă el însuși de zeci de ori, erau în stare să-i spună că nu e acasă. Se întorcea acasă un servitor. Swann observa zborul neîncetat al trăsurilor care treceau, zgomot la care nu fusese atent nicicînd altădată. Asculta cum vine fiecare de departe, cum se apropie, cum trece de poartă fără să se oprească, ducînd mai departe un mesaj care nu era pentru el. Aștepta cu totul inutil noaptea întreagă, fiindcă, Verdurinii grăbindu-și întoarcerea, Odette era în Paris de la prînz ; nu-i venise în gînd să-l înștiințeze ; neștiind ce să facă, își petrecuse seara singură la teatru și se înapoiase de mult acasă să se culce și dormea.

Nici prin cap nu-i trecuse să se gîndească la el. Și astfel de momente, cînd ea uita pînă și de existența lui Swann, erau pentru Odette mai utile, serveau să-l lege mai mult de ea decît toată cochetăria ei. Căci așa trăia Swann în această agitație dureroasă care fusese de la început destul de puternică pentru a-i face iubirea să înflorească, în seara cînd nu găsise pe

Odette la soții Verdurin și o căutase pînă tîrziu noaptea. Și el nu avea, cum am avut eu la Combray în copilărie, zile fericite în timpul cărora se uită suferințele, chiar dacă renasc în fiece seară. Zilele, Swann și le petrecea fără Odette ; și cîteodată își zicea că a lăsa o femeie atît de frumoasă să iasă astfel singură prin Paris e tot așa de imprudent ca a pune o cutie cu giuvaeruri în mijlocul străzii. Atunci se indigna împotriva trecătorilor ca împotriva tot atîtor hoți. Dar chipul lor colectiv și inform, rămînînd vag în imaginația lui, nu-i alimenta gelozia. Îi obosea doar gîndirea și atunci, trecîndu-și mîna peste ochi, izbucnea : „Ce-o vrea Domnul", ca aceia care, după ce s-au înverșunat să cuprindă în mintea lor problema realității lumii obiective sau a nemuririi sufletului, acordă creierului lor obosit destinderea unui act de credință. Dar totdeauna gîndul celei care îi lipsea era indisolubil amestecat cu actele cele mai simple din viața lui Swann — prînzul, corespondența, ieșirea în oraș, culcatul — din cauza chiar a tristeții de a le îndeplini fără ea, ca acele inițiale ale lui Philibert le Beau din biserica de la Brou, inițiale pe care, din cauza regretului după el, Margareta de Austria le împleti pretutindeni cu ale sale. În anumite zile, în loc să stea acasă, se ducea să mănînce de prînz într-un restaurant destul de apropiat, a cărui bună bucătărie o apreciase cîndva și unde acum nu se ducea decît pentru unul dintre acele motive, mistice și caraghioase totodată, cărora li se zice romanești ; acest restaurant (care există încă)

purta acelaşi nume ca strada pe care locuia Odette : *Lapérouse*. Uneori, cînd ea făcuse o scurtă călătorie, abia după cîteva zile se gîndea să-i dea de ştire că s-a întors în Paris. Şi îi spunea pur şi simplu, fără a-şi mai lua ca odinioară precauţia să se acopere pentru orice eventualitate cu un crîmpei de adevăr, că se întorsese chiar atunci cu trenul de dimineaţă. Vorbele acestea erau mincinoase ; cel puţin pentru Odette erau mincinoase, inconsistente, neavînd, ca şi cum ar fi fost adevărate, vreun punct de sprijin în amintirea sosirii ei la gară ; chiar se simţea stingherită să şi le închipuie, în clipa cînd le rostea, de imaginea contradictorie a ceea ce făcuse, cu totul diferit, în momentul cînd pretindea că scoborîse din tren. Dar în mintea lui Swann, dimpotrivă, aceste vorbe care nu se loveau de nici un obstacol se încrustau şi căpătau inamovibilitatea unui adevăr atît de indubitabil încît, dacă vreun prieten i-ar fi spus că venise cu acel tren şi că nu văzuse pe Odette, el era convins că prietenul se înşela asupra zilei ca şi asupra orei, fiindcă spusele lui nu se împăcau cu vorbele Odettei. Acestea nu i-ar fi părut mincinoase decît numai dacă din capul locului nu le-ar fi bănuit ca atare. Ca să fi crezut că minţea Odette, o bănuială prealabilă era condiţia necesară. Era de altfel şi condiţia suficientă. Atunci tot ce spunea ea i se părea suspect. Dacă o auzea citînd un nume, numele era cu siguranţă al unuia dintre amanţii ei ; de cum născocea această presupunere, săptămîni întregi trăia în dezolare ; o dată chiar intră în vorbă

cu o agenţie de informaţii ca să afle unde şade şi ce face tot timpul necunoscutul, care nu-l va lăsa să respire decît după ce ar fi plecat în voiaj şi despre care, în cele din urmă, află că era un unchi al Odettei, mort de douăzeci de ani.

Cu toate că, în general ea nu-i permitea să o caute în locuri publice, spunînd că aşa ceva ar da lumii prilej de flecărit, se întîmpla ca în cîte o seară, cînd Swann era invitat ca şi ea — la Forcheville, la pictor sau la vreun bal de caritate într-un minister — să se găsească acolo în acelaşi timp cu ea. O vedea, dar nu îndrăznea să rămînă acolo mai mult de teamă să n-o irite, părîndu-i că îi spionează plăcerile pe care şi le făcea cu alţii şi care — în timp ce se întorcea acasă solitar, în timp ce se ducea să se culce frămîntat, cum urma să fiu eu însumi peste cîţiva ani în serile cînd va veni el să cineze la noi, la Combray — i se păreau nelimitate, pentru că nu le văzuse sfîrşitul. Iar o dată sau de două ori cunoscu în asemenea seri acele bucurii pe care, dacă ele n-ar fi supuse cu atîta violenţă izbiturii noi a frămîntării brusc încetate, am fi ispitiţi să le numim bucurii calme, pentru că sînt făcute din liniştirea durerii : Swann se dusese să-şi petreacă o clipă într-o reuniune acasă la pictor şi se pregătea s-o părăsească ; lăsa acolo pe Odette, preschimbată într-o străină strălucind în mijlocul unor bărbaţi, cărora privirile şi veselia ei, care nu i se adresau lui, păreau că le vorbesc de-o anume voluptate, gustată acolo sau în altă parte (poate la „Balul Incoerenţilor“, unde el tremura de teama

că Odette se va duce după aceea), şi care pricinuia lui Swann mai multă gelozie chiar decît însăşi unirea carnală, pentru că pe aceasta şi-o imagina mai dificil ; era ca şi gata să iasă pe uşa atelierului, cînd se auzi strigat cu aceste cuvinte (care tăind din serbare tocmai sfîrşitul care îl înspăimînta, da retrospectiv serbării o anumită inocenţă, schimbau înduplecarea Odettei nu în ceva de neconceput şi teribil, ci dulce şi cunoscut şi care ar sta alături de el, în trăsură, asemeni unei părticele din viaţa lui zilnică, şi dezbrăcau pe Odette însăşi de aparenţa aceea prea strălucită şi veselă, arătau că totul nu fusese decît un deghizament, pe care ea îl îmbrăcase o clipă pentru plăcerea costumului însuşi, nu în vederea unor plăceri misterioase, şi de care se şi simţea obosită), se auzi aşadar strigat cu aceste cuvinte, pe care Odette i le arunca chiar cînd el se afla pe prag : „N-ai vrea să mă aştepţi cinci minute, voi pleca, ne-am întoarce împreună, m-ai conduce pînă acasă".

E adevărat că într-o zi Forcheville ceruse să plece împreună cu ei amîndoi, dar fiindcă, sosind în faţa intrării de la locuinţa Odettei, solicitase permisiunea să intre şi el, Odette îi răspunsese arătînd pe Swann : „Ah ! asta depinde de acest domn, adresaţi-vă lui. În fine, poftiţi un moment, dacă vreţi numaidecît, dar nu mai mult, pentru că vă previn că-i place să stea liniştit de vorbă cu mine şi că nu-i prea place să am vizite cînd vine el. Ah ! de-aţi cunoaşte fiinţa asta cum o cunosc eu ! nu e aşa, *my love*, numai eu te cunosc cu adevărat ?"

Şi Swann era poate încă mai mişcat văzînd-o că îi adresează astfel, faţă de Forcheville, nu numai asemenea vorbe de duioşie, de preferinţă, dar chiar anumite dojeni ca : „Sînt sigură că n-ai răspuns încă la invitaţia prietenilor tăi pentru dejunul de duminică. Nu te duce, dacă nu vrei, dar cel puţin fii politicos" sau : „Ai lăsat barem aici eseul tău despre Ver Meer, ca să poţi mîine lucra cît de cît mai departe ? Ce leneş ! Te voi pune pe lucru, eu !", vorbe care dovedeau că Odette se ţinea în curent cu invitaţiile lui în lume şi cu studiile sale de artă, că aveau în adevăr o viaţă a lor doi. Şi spunînd, ea îi adresa un surîs, în străfundul căruia o simţea toată a lui.

Atunci, în astfel de momente, în timp ce le pregătea oranjadă, deodată, ca şi cînd un reflector, mai întîi nepus la punct, plimbă împrejurul unui obiect, pe zid, mari umbre fantastice, care apoi se repliază şi dispar în el, toate închipuirile cumplite şi mişcătoare pe care şi le făcea despre Odette piereau, se adunau în corpul fermecător, pe care Swann îl vedea în faţa lui. Îi trecea prin minte bănuiala neaşteptată că ora aceasta petrecută la Odette, sub lampă, nu va fi fiind poate o oră factice, compusă anume pentru el (destinată să mascheze acel ceva înspăimîntător şi delicios la care se gîndea Swann fără încetare, fără putinţă deplină de a şi-l reprezenta, o oră a adevăratei vieţi a Odettei, din viaţa Odettei, cînd el lipsea), cu accesorii teatrale şi fructe de carton, ci era poate o oră cu adevărat a vieţii Odettei ; că, dacă el

ar fi lipsit, ar fi împins spre Forcheville același fotoliu și i-ar fi turnat nu altă băutură necunoscută, ci exact această oranjadă ; că lumea în care trăia Odette nu era acea altă lume spăimîntătoare și supranaturală în care el își petrecea timpul ca s-o situeze și care poate că nu exista decît în imaginația lui, ci lumea reală, care nu răspîndea nici o tristețe specială, cuprinzînd masa aceasta pe care el va putea scrie și această băutură din care îi va fi permis să guste, toate aceste lucruri, pe care le contempla cu tot atîta curiozitate și admirație ca și cu recunoștință, căci dacă, absorbindu-i visurile, lucrurile acestea îl mîntuiseră de visuri, în schimb ele se îmbogățiseră, îi arătau realizarea palpabilă a bogăției lor și îi interesau spiritul, căpătau relief în ochii lui, liniștindu-i în același timp inima. Ah ! dacă soarta ar fi îngăduit să poată avea aceeași locuință cu Odette și să se simtă în casa ei acasă la el, dacă, întrebînd pe servitor ce e de mîncare la prînz, ar fi aflat ca răspuns meniul Odettei, dacă la dorința Odettei de a merge dimineața să se plimbe pe calea spre Bois de Boulogne, datoria lui de bărbat cumsecade, chiar de n-ar fi avut gust să iasă, l-ar fi obligat s-o însoțească, ducîndu-i mantoul cînd i-ar fi fost prea cald, iar seara după cină, ea avînd poftă să stea acasă în rochie de interior, dacă ar fi fost silit să rămîie lîngă ea, să facă numai ce vrea ea ; atunci toate nimicurile vieții lui Swann, care îi păreau atît de triste, dacă dimpotrivă ar fi făcut parte în același timp din viața Odettei, cum ar fi căpătat, chiar cele mai simple — pînă și lampa aceasta, oranjada aceasta, fotoliul, care conțineau atîtea visuri, care materializau atîtea dorinți — cum ar fi căpătat toate un fel de dulceață supraîmbelșugată, un fel de densitate misterioasă !

Totuși se îndoia de-a binelea că ceea ce regreta astfel era un calm, o pace, n-ar fi creat iubirii lui atmosfera cea mai prielnică. Dacă Odette ar înceta să fie pentru el o creatură mereu absentă, regretată, imaginară ; dacă sentimentul pe care l-ar avea față de ea n-ar mai fi însăși acea tulburare misterioasă pe care i-o pricinuia fraza sonatei, ci afecțiune sau recunoștință ; dacă s-ar statornici între ei raporturi firești, care ar pune capăt nebuniei și tristeții lui, atunci, fără îndoială, faptele din viața Odettei i-ar părea puțin interesante în ele însele — cum și avusese de mai multe ori bănuiala că erau, de exemplu în ziua cînd citise prin străvezimea plicului scrisoarea adresată lui Forcheville. Privindu-și suferința cu atîta sagacitate, ca și cum și-ar fi inoculat-o ca să-i studieze simptomele, el își zicea că, în eventualitatea vindecării, tot ce ar putea face Odette i-ar deveni indiferent. Dar, din adîncul stării lui morbide, la drept vorbind, el se temea ca de moarte de o astfel de vindecare, care ar fi avut ca urmare în adevăr moartea pe de-a întregul a celui ce era el acum.

După aceste seri liniștite, bănuielile lui Swann se calmaseră ; binecuvînta pe Odette și, a doua zi dis-de-dimineață, dispunea să i se trimită acasă cele mai frumoase bijuterii, pentru că

gingășiile ei din ajun îi aprinseseră sau recunoștința, sau dorința de a le vedea reînnoindu-se, sau un paroxism de iubire care avea nevoie să se cheltuie.

Dar, alteori, suferința îl apuca din nou, își închipuia că Odette era amanta lui Forcheville și că, atunci cînd, din fundul landoului soților Verdurin, în Bois de Boulogne, în ajunul serbării de la Chatou, unde el nu fusese invitat, îl văzuseră amîndoi rugînd-o zadarnic, cu acel aer de disperare, pe care îl observase pînă și vizitiul lui, să vină cu el, apoi întorcîndu-se acasă, singur și învins, ea va fi avut spre a i-l arăta lui Forcheville (și îi va fi spus: „Hm! ce turbează!") aceleași priviri strălucitoare, malițioase, înjosite și viclene, ca în ziua cînd Forcheville gonise pe Saniette de la Verdurini. Atunci Swann o detesta. „Unde mai pui că sînt și din cale-afară de prost, își zicea el, plătesc cu banii mei plăcerile altora. Ar face bine, oricum, să fie mai atentă și să nu întindă coarda prea mult, căci aș putea cu adevărat să nu-i mai dau nimic. În orice caz, să renunțăm provizoriu la gentileți suplimentare! Cînd mă gîndesc că nu mai mult decît ieri, zicînd ea că ar avea dorința să asiste la stagiunea muzicală de la Bayreuth, am făcut prostia să-i propun închirierea unuia dintre frumoasele castele ale regelui Bavariei, din împrejurimi, pentru noi doi. Și, de altfel, nici n-a părut prea încîntată, pînă azi n-a spus nici da, nici nu; să sperăm că va refuza, Dumnezeule mare! A asculta

Wagner timp de cincisprezece zile cu ea, care habar n-are de muzică, ce mai distracție!" Și ura lui, ca și iubirea, avînd nevoie să se manifeste și să se frămînte, el se complăcea în a-și spori tot mai mult închipuirile negre, pentru că, datorită perfidiilor pe care le atribuia Odettei, o detesta mai cu înverșunare, putînd astfel, dacă ele s-ar dovedi adevărate — ceea ce și căuta să-și imagineze — să aibă o ocazie de-a o pedepsi și de a-și potoli asupra ei turbarea crescîndă. În felul acesta, ajunse să presupună că va primi de la ea o scrisoare prin care îi va cere banii de chirie pentru castelul de lîngă Bayreuth, dar prevenindu-l că el n-ar putea veni, fiindcă promisese lui Forcheville și soților Verdurin să-i invite. Ah! cît i-ar fi plăcut ca ea să poată avea această îndrăzneală! Ce bucurie ar simți s-o refuze, să compuie răspunsul răzbunător, ale cărui cuvinte le și căuta cu mare plăcere, le enunța cu glas tare, ca și cum ar fi primit scrisoarea în realitate!

Și nu altceva se întîmplă chiar a doua zi. Ea îi scrise că soții Verdurin și prietenii lor își manifestaseră dorința să asiste la aceste reprezentații Wagner și că, dacă ar fi gentil să-i trimită suma respectivă, ar avea și ea în sfîrșit plăcerea, după ce fusese atît de adesea primită la ei acasă, să-i invite la rîndul ei. Despre el nu spunea nici un cuvînt, rămînînd subînțeles că prezența acestora excludea pe a lui.

Atunci, răspunsul acela teribil, pe care îl stabilise din ajun cuvînt cu cuvînt, fără a îndrăzni să spere că îi va fi de folos cîndva, îl umplea

de bucurie la gîndul că i-l va trimite. Vai ! cît de limpede simţea că Odette, cu banii de care dispunea, sau pe care uşor i-ar găsi, va putea oricum închiria ceva la Bayreuth fiindcă dorea aceasta, ea care nu era capabilă să facă deosebirea între Bach şi Clapisson. Atît doar că va trăi totuşi mai din strîns. Nici vorbă, dacă i-ar fi trimis de data aceasta cîteva bancnote de o mie de franci, să organizeze seară de seară, într-un castel, supeuri fine, după care i-ar fi trecut prin cap poate fantezia — pe care era posibil să n-o fi avut încă — de a cădea în braţele lui Forcheville. Şi apoi, acest voiaj detestat, cel puţin nu el, Swann, îl va plăti ! Ah ! de-ar fi putut-o împiedica ! de şi-ar fi scrîntit un picior înainte de plecare, dacă vizitiul trăsurii care ar duce-o la gară ar fi consimţit totuşi, pe nu importă ce preţ, s-o conducă într-un loc unde să fi rămas cîtva timp sechestrată, femeia asta perfidă care, cu ochii smălţuiţi de-un surîs de complicitate adresat lui Forcheville, devenise Odette pentru Swann, de douăzeci şi patru de ore !

Dar ea nu era aşa niciodată foarte mult timp ; după cîteva zile, privirea sclipitoare şi vicleană, care perla cu strălucirea şi duplicitatea ei imaginea acestei execrate Odette ce spunea lui Forcheville : „Ce mai turbează !", începea să pălească, să se şteargă. Şi tot mai mult se ivea din nou şi se înălţa, strălucind dulce, chipul celeilalte Odette, al celei care adresa şi ea lui Forcheville un surîs, dar unul în care nu era pentru Swann decît iubire, cînd zicea : „Nu staţi

însă mult, fiindcă domnului acesta nu-i prea place să am vizite cînd doreşte să stea cu mine. Ah ! dacă aţi cunoaşte fiinţa asta cum o cunosc eu !", acelaşi surîs cu care mulţumea lui Swann pentru vreun gest delicat de-al lui, care îi plăcea ei atît de mult, pentru vreun sfat cerut într-una din acele împrejurări grave cînd nu avea încredere decît în el.

Atunci, acestei Odette, se întreba el, cum de putuse să-i scrie acea scrisoare injurioasă, de care fără îndoială că ea nu l-ar fi crezut în stare pînă acum şi care trebuise desigur să-l scoboare de pe treapta înaltă, unică, pe care îl cucerise în stima ei prin bunătatea şi buna lui credinţă ? Avea să-i devină mai puţin drag, căci doar pentru aceste însuşiri, pe care nu le găsea nici la Forcheville şi nici la nimeni altul, îl iubea ea. Din cauza lor îi arăta Odette atît de adesea o drăgălăşenie care i se părea un nimic în momentele de gelozie, pentru că ea nu era un semn de dorinţă şi dovedea mai curînd afecţiune decît iubire, dar căreia el începea din nou să-i simtă însemnătatea pe măsură ce destinderea spontană a bănuielilor lui, accentuată adesea de distracţia pe care i-o aducea o lectură despre artă sau conversaţia unui prieten, îi făcea pasiunea mai puţin pretenţioasă la reciprocităţi.

Acum cînd, după o asemenea oscilaţie, Odette revenise în chip firesc la locul de unde gelozia lui Swann o înlăturase un moment, revenise în unghiul de privire care i-o arăta fermecătoare, el şi-o închipuia plină de dragoste, cu o privire

consimţitoare, atît de frumoasă astfel, încît nu se putea împiedica să nu-şi întindă buzele spre ea, ca şi cum ar fi fost prezentă şi ar fi putut-o săruta ; şi, pentru această privire încîntătoare şi bună, îi păstra atîta recunoştinţă, ca şi cum în adevăr ea ar fi avut-o adineauri şi n-ar fi fost vorba numai de imaginaţia lui, care i-o zugrăvea ca să-i satisfacă propria-i dorinţă.

Cît de mult va fi suferit desigur din cauza lui ! Bineînţeles că găsea motive temeinice resentimentului său împotriva ei, dar n-ar fi fost suficiente să-l umple de acest resentiment, dacă el n-ar fi iubit-o atît de mult. Nu avusese oare supărări tot atît de grave din pricina altor femei, cărora azi le-ar fi făcut totuşi bucuros un serviciu, fiindcă nemaiiubindu-le, nu mai simţea împotriva lor nici o mînie ? Dacă ar trebui cîndva să se afle în aceeaşi stare de indiferenţă faţă de Odette, ar înţelege că numai gelozia lui putuse găsi ceva atroce, impardonabil, în dorinţa aceasta, în fond atît de naturală, provenind dintr-o neînsemnată copilărie şi de asemeni dintr-o oarecare gingăşie sufletească, de a putea la rîndul ei, fiindcă i se prezenta o ocazie, să întoarcă politeţile soţilor Verdurini, să facă şi ea pe stăpîna casei.

Swann revenea la acest punct de vedere — opus celui al dragostei şi al geloziei lui, şi pe care îl adopta uneori dintr-un fel de echitate intelectuală şi ca să facă parte dreaptă diferitelor probabilităţi — din care încerca să judece pe Odette ca şi cum n-ar fi iubit-o, ca şi cum ea ar fi fost faţă de el o femeie ca toate

celelalte, ca şi cum viaţa Odettei din clipa cînd el lipsea n-ar fi fost diferită, ţesută în ascuns de el, urzită împotriva lui.

De ce să creadă că ar gusta acolo, cu Forcheville sau cu alţii, plăceri ameţitoare, pe care nu le cunoscuse cu el şi pe care numai gelozia lui le născocea pe de-a întregul ? Dacă, la Bayreuth ca şi la Paris, s-ar întîmpla ca Forcheville să se gîndească la el, nu s-ar fi gîndit decît ca la cineva care însemna mult în viaţa Odettei, căruia era obligat să-i cedeze locul, cînd s-ar întîlni amîndoi la ea. Dacă Forcheville şi ea ar triumfa că se află acolo fără voia lui, totul s-ar fi datorat numai lui, fiindcă încercase inutil s-o împiedice a se duce, în timp ce, dacă el i-ar fi aprobat proiectul, de altfel îndreptăţit, ea ar fi avut sentimentul că se află acolo după sfatul lui, s-ar fi simţit trimisă, cazată de el însuşi, iar pentru plăcerea pe care ar fi simţit-o primind la ea pe aceşti oameni care o primiseră acasă la ei de atîtea ori, lui Swann i-ar fi fost ea recunoscătoare.

Şi — în loc să plece certată cu el, fără a-l mai fi văzut — dacă i-ar trimite banii, dacă ar încuraja-o la această călătorie şi s-ar îngriji să i-o facă plăcută, ea avea să alerge fericită, recunoscătoare, iar el ar avea bucuria de a o vedea, bucurie căreia nu-i mai simţise gustul de aproape o săptămînă şi pe care nimic nu o putea înlocui. Căci, de cum Swann putea să şi-o închipuie fără groază, de cum vedea din nou bunătatea în sufletul ei, şi că dorinţa de a o răpi

oricui altuia nu mai era adăugată de gelozie iubirii lui, această iubire redevenea mai ales un gust al senzaţiilor pe care i le da fiinţa Odettei, al plăcerii pe care o avea el să admire ca pe un spectacol, sau să cerceteze ca pe un fenomen, răsăritul unei priviri a ei, ivirea unui surîs, emisiunea unei mlădieri de glas. Şi această plăcere, deosebită de toate celelalte, ajunsese în cele din urmă să creeze în el o nevoie de fiinţa ei şi pe care numai ea i-o putea linişti cu prezenţa sau cu scrisorile ei, aproape tot atît de dezinteresată, aproape tot atît de artistică, tot atît de perversă, ca altă nevoie care caracteriza această perioadă nouă a vieţii lui Swann, cînd uscăciunii sufleteşti, deprimării anilor de mai înainte, le urmase un fel de plinătate a spiritului, fără să ştie mai limpede cărui fapt datora el această îmbogăţire nesperată a vieţii lui interioare, decît ştie o persoană firavă ca sănătate care prinde de la un anumit moment să se înzdrăvenească, să se îngraşe şi pare cîtva timp să se îndrume spre vindecarea completă : această altă nevoie, care i se dezvolta de asemenea în afara lumii reale, era aceea de a asculta, de a cunoaşte muzică.

Astfel, prin însăşi chimia suferinţei lui, după ce îşi preparase gelozia din iubirea proprie, începea din nou să fabrice duioşie şi milă pentru Odette. Redevenise Odette cea fermecătoare şi bună. Îl cuprindeau remuşcările că fusese brutal cu ea. Voia să vină lîngă el şi, pînă atunci, voia să-i fi procurat o plăcere, ca să vadă cum recunoştinţa îi frămîntă obrajii şi îi modelează surîsul.

Încît Odette, sigură că îl va vedea sosind după cîteva zile tot atît de iubitor şi supus ca înainte să-i ceară din nou să se împace, căpăta obişnuinţa de a nu se mai teme că îi displace sau chiar că îl irită şi, cînd i se părea comod, îi refuza favorurile la care ţinea el cel mai mult.

Poate că Odette nu ştia cît fusese el de sincer faţă de ea în timpul certei, cînd îi spusese că nu-i va trimite bani şi că va căuta să-i facă rău. Poate că nu ştia nici cît de sincer era dacă nu faţă de ea, faţă cel puţin de el însuşi, în alte împrejurări cînd, în interesul viitorului legăturii lor, ca să-i arate că era în stare să se lipsească de ea, că o ruptură era mereu posibilă, se hotăra pentru cîtva timp să n-o mai viziteze.

Cîteodată aceasta se întîmpla după cîteva zile, în care ea nu-i mai pricinuise nici o nouă supărare ; şi cum, de la vizitele viitoare pe care i le va face, ştia că nu putea aştepta nici o foarte mare bucurie, ci mai probabil cine ştie ce suferinţă care ar pune capăt calmului în care se afla, îi scria că, fiind foarte prins, n-ar putea-o vedea în nici una dintre zilele cînd îi spusese că va veni. Dar o scrisoare a ei, încrucişîndu-se cu a lui, îl ruga tocmai să amîie o întîlnire. El se întreba pentru ce ; bănuielile şi durerea îl apucau din nou. În noua stare de frămîntare în care se afla, el nu-şi mai putea respecta angajamentul luat în starea anterioară de calm relativ, alerga la ea şi-i cerea s-o vadă în toate zilele următoare. Şi chiar dacă nu i-ar fi scris

ea cea dintîi, numai dacă răspundea consimţind la cererea lui de o scurtă despărţire, aceasta era de ajuns ca el să nu mai poată sta fără s-o vadă. Căci, contrar socotelii lui Swann, consimţămîntul Odettei schimbase totul în sufletul lui. Ca toţi cei care posedă un lucru, ca să ştie ce s-ar întîmpla dacă ar înceta o clipă să-l mai posede, el şi-l smulsese din suflet, lăsînd restul sufletului în aceeaşi stare ca înainte de a-şi smulge acel lucru. Dar absenţa unui lucru, oricît ne-am zice că nu e nimic mai mult decît atît, nu este doar o lipsă parţială, ci o răvăşire a întregului rest, e o stare nouă, ce nu poate fi prevăzută prin cea veche.

Alteori însă, dimpotrivă — Odette fiind gata să plece în voiaj — după cîte o mică ceartă, al cărei pretext îl alegea el, se hotăra să nu-i scrie şi să nu o mai vadă pînă la înapoierea ei, dînd astfel aparenţele, şi urmărind beneficiul unei mari neînţelegeri, pe care ea ar crede-o definitivă, ale unei despărţiri, care în cea mai mare parte se datora inevitabil voiajului şi pe care el o grăbea doar să înceapă mai curînd. Şi-o şi închipuia pe Odette neliniştită, mîhnită că nu primise nici vizită, nici scrisoare, şi imaginea aceasta, calmîndu-i gelozia, îi uşura dezobişnuirea de-a o mai vedea. Fără îndoială, uneori, în cîte un colţ ascuns al spiritului său, unde hotărîrea lui o arunca din cauza lungului termen interpus de trei săptămîni de separaţie acceptată, el considera cu plăcere ideea că va revedea pe Odette la întoarcere : dar, de asemenea, cu atît de puţină impacienţă, încît începea să se

întrebe dacă n-ar putea dubla voluntar durata unei despărţiri atît de uşoare. Se despărţise abia de trei zile, timp cu mult mai puţin lung decît cel pe care îl petrecuse adesea nevăzînd pe Odette, şi fără a fi premeditat totul ca acum. Şi totuşi, iată că o uşoară contrarietate sau o indispoziţie fizică — îndemnîndu-l să considere momentul prezent ca excepţional, în afara regulii, cînd chiar înţelepciunea ar admite primirea liniştii pe care o aduce cu sine o plăcere şi, pînă la reluarea utilă a efortului, concedierea voinţei — suspenda acţiunea acesteia, care înceta să-şi mai exercite forţa de comprimare ; sau, mai puţin decît asta, amintirea unei informaţii pe care uitase s-o ceară Odettei, dacă se hotărîse ori nu în privinţa culorii cu care voia ca Swann să-şi vopsească din nou trăsura, sau, în legătură cu o anumită valoare de bursă, dacă dorea ori nu să-şi procure acţiuni obişnuite sau privilegiate (era foarte drăguţ să-i arate că putea sta fără s-o vadă, dar dacă după asta vopsitul trăsurii ar fi de refăcut sau dacă acţiunile nu ar da dividende, ar fi ajuns unde dorea), iată că ideea de a o revedea, ca un cauciuc întins căruia i se dă drumul, sau ca aerul unei maşini pneumatice care se întredeschide, revenea printr-un salt, din depărtările unde era menţinută, în cîmpul prezentului şi al posibilităţilor imediate.

Ideea revederii se întorcea fără să mai întîmpine rezistenţă, fiind atît de irepresibilă că Swann suferise mult mai puţin simţind cum se apropie una cîte una cele cincisprezece zile cît

trebuia să stea despărțit de Odette, decît suferea așteptînd cele zece minute cîte îi trebuiau vizitiului său să înhame caii la trăsura care avea să-l ducă la ea și pe care el le petrecea în izbucniri de nerăbdare și de bucurie, prin care revenea de o mie de ori, ca s-o înfășoare în duioșia lui, la această idee că va regăsi pe Odette, idee care, printr-o întoarcere atît de bruscă în momentul cînd o credea așa de departe, se afla din nou lîngă el în conștiința lui cea mai imediată. Aceasta, pentru că gîndul revederii nu se mai lovea de obstacolul dorinței de a încerca numaidecît să-i reziste, care nu mai exista la Swann de cînd, dovedindu-și lui însuși — așa credea el cel puțin — că era în stare de aceasta cu atîta ușurință, nu mai vedea nici un inconvenient să amîie o încercare de separație pe care era sigur acum că ar putea-o pune în execuție de îndată ce va vrea. De asemenea, gîndul s-o revadă îi revenea împodobit pentru el de o noutate, de o seducție, înzestrat cu o putere pe care obișnuința le slăbise, dar care se căliseră din nou în această privațiune nu de trei zile, ci de cincisprezece (căci durata unei renunțări trebuie să se calculeze prin anticipație, plecînd de la termenul stabilit), și, din ceea ce pînă atunci ar fi fost o plăcere așteptată, care se sacrifică ușor, el făcuse o plăcere nesperată, împotriva căreia omul este neputincios. În sfîrșit, același gînd îi mai revenea înfrumusețat de ignoranța în care se afla Swann față de ceea ce Odette putuse între timp să gîndească, poate chiar să facă, văzînd că el nu-i dăduse nici un semn de viață,

astfel încît Swann avea să găsească revelația pasionantă a unei Odette aproape necunoscute.

Dar ea, după cum crezuse că refuzul banilor nu era din partea lui decît un simulacru, vedea numai un pretext în informația cerută de Swann cu privire la revopsirea trăsurii sau la valorile bancare de achiziționat. Fiindcă ea nu reconstituia diversele faze ale acestor crize pe care le traversa el și, în ideea ce-și făcea despre ele, omitea să le înțeleagă mecanismul, necrezînd decît în ceea ce cunoștea de mai înainte, în necesarul, negreșitul și mereu identicul sfîrșit. Idee necompletă — cu atît mai profundă poate — dacă era judecată din punctul de vedere al lui Swann, care ar fi crezut fără îndoială că Odette nu-l înțelesese, ca un morfinoman sau un tuberculos, convinși amîndoi că au fost opriți, unul de un eveniment exterior în momentul cînd tocmai avea să se elibereze de obișnuința lui inveterată, celălalt de o indispoziție accidentală în momentul cînd era chiar pe cale de restabilire, se simt neînțeleși de medic, care nu dă aceeași importanță ca ei acestor pretinse împrejurări, simple deghizări după părerea lui, cu care se costumează viciul și starea morbidă, ca să redevină sensibile acestor bolnavi, dar care, în realitate, n-au încetat să apese incurabil asupra lor, în timp ce ei se legănau în visuri de înțelepciune sau de lecuire. Și de fapt, amorul lui Swann ajunsese la acel grad cînd medicul și, în anumite maladii, chirurgul cel mai îndrăzneț se întreabă dacă mai este cuminte sau chiar posibil să pri-

veze pe un bolnav de viciul lui sau să-i tămăduiască boala.

Desigur, Swann nu avea conştiinţa directă despre întinderea acestui amor. Încercînd să-l măsoare, i se întîmpla cîteodată să i se pară diminuat, redus aproape la nimic; de exemplu, puţinul gust, aproape dezgustul pe care i-l inspiraseră, înainte de a iubi pe Odette, trăsăturile ei expresive, obrajii fără prospeţime, îi reveneau în anumite zile. „În adevăr, e un progres sensibil, îşi zicea el a doua zi; ca să spun lucrurilor pe nume, nu simţeam nici o plăcere ieri aflîndu-mă în patul ei: curios, mi se părea chiar urîtă." Şi bineînţeles că era sincer, dar iubirea i se întindea cu mult peste regiunile dorinţei fizice. Chiar persoana Odettei nu avea acolo un loc deosebit. Cînd da cu ochii, pe masa lui, de fotografia Odettei sau cînd venea ea să-l vadă, abia identifica figura de carne sau de carton cu tulburarea dureroasă şi statornică din sufletul lui. Îşi zicea aproape cu mirare: „Ea e", ca şi cum ni s-ar arăta deodată exteriorizată în faţa ochilor, una dintre boalele noastre, pe care n-am găsi-o că seamănă cu suferinţa noastră. „Ea", Swann încerca să se întrebe ce reprezintă; căci mai curînd decît asemănările atît de vagi despre care se vorbeşe mereu, asemănarea iubirii cu moartea ne face, de teamă ca realitatea să nu ni se ascundă, să cercetăm mai de aproape misterul personalităţii. Şi această maladie care era dragostea lui Swann se multiplicase în aşa chip, se amestecase atît de intim cu toate obiceiurile, cu toate acţiunile, cu gîndul, cu sănătatea, cu

somnul, cu viaţa lui, chiar cu ceea ce dorea el după moartea lui, pînă într-atît era una cu întreaga lui fiinţă, încît nimeni n-ar mai fi putut-o smulge din el fără a-l distruge pe el însuşi în întregime: cum se spune în chirurgie, amorul lui nu mai era operabil.

Acest amor desprinsese pe Swann atît de mult de toate interesele lui, încît, dacă din întîmplare Swann se întorcea în lumea mare, zicîndu-şi că relaţiile lui, ca o montură elegantă pe care ea de altfel n-ar fi fost în stare s-o aprecieze foarte exact, puteau cît de cît să-i ridice preţul în ochii Odettei (şi ar fi fost poate adevărat, de bună seamă, dacă aceste relaţii n-ar fi fost terfelite chiar de acest amor, care pentru Odette deprecia tot ce atingea prin faptul că ei i se părea că iubirea aceasta le proclama ca mai puţin preţioase), Swann simţea în acea lume, alături de suferinţa de a se afla în locuri şi printre oameni necunoscuţi de ea, plăcerea dezinteresată pe care i-ar fi dat-o un roman sau un tablou în care sînt zugrăvite petrecerile unei clase leneşe, după cum acasă la el se complăcea să observe funcţionarea vieţii lui domestice, eleganţa garderobei şi a existenţii sale, buna chibzuire a valorilor lui de bursă, întocmai ca atunci cînd citea în Saint-Simon, care era unul din autorii lui favoriţi, mecanica exactă a zilelor, lista de bucate a ospăţurilor doamnei de Maintenon sau avariţia prevăzătoare şi marea gală a lui Lulli. Şi în slaba măsură în care această desprindere de interesele proprii nu era absolută, motivul acestei noi plăceri gustate

de Swann era că putea să emigreze un moment în puţinele părţi din el însuşi rămase aproape străine de amorul lui, de suferinţa lui. În această privinţă, personalitatea pe care i-o atribuia mătuşa-mare, de „fiu al lui Swann", deosebită de personalitatea lui mai individuală de Charles Swann, era aceea în care se complăcea acum cel mai mult. Într-o zi, cînd de ziua de naştere a principesei de Parma (şi pentru că ea putea adesea să fie indirect agreabilă Odettei, făcîndu-i rost de locuri la serbările de gală şi la jubileuri), voise să-i trimită fructe, neştiind prea bine cum să le comande, însărcinase pe o vară a mamei sale care, încîntată că îi putea face un comision îi scrisese, arătîndu-i că nu cumpărase toate fructele din acelaşi loc, ci strugurii de la Crapote, fiindcă era specialitatea lui, căpşunile de la Jauret, perele de la Chevet, care le avea mai frumoase etc., „fiece fruct văzut şi examinat de mine unul cîte unul". Şi într-adevăr, după cum îi mulţumise prinţesa, putuse să-şi dea seama de mireasma căpşunilor şi de miezul ce se topea în gură al perelor. Dar mai cu seamă precizarea „fiece fruct văzut şi examinat de mine unul cîte unul" fusese o uşurare a suferinţei lui, luîndu-i conştiinţa şi ducîndu-i-o într-o adîncime în care el se cobora rar, cu toate că îi aparţinea ca moştenitor al unei familii de bogată şi aleasă burghezie, adîncime în care se păstrează ereditar, gata să-i fie puse la dispoziţie de îndată ce dorea aceasta, cunoaşterea „bunelor adrese" şi arta de a şti fără greş să facă o comandă.

Desigur, el uitase prea de mult că e „fiul lui Swann" ca să nu mai simtă, cînd redevenea fiul tatălui său pentru cîte o clipă, o plăcere mai intensă decît acelea pe care le-ar fi putut resimţi în restul timpului şi care îl blazaseră ; şi dacă amabilitatea burghezilor, pentru care el rămînea mai cu seamă burghez, era mai puţin vie decît aceea a aristocraţiei (dar şi mai măgulitoare de altfel, deoarece la burghezi cel puţin amabilitatea nu se desparte niciodată de consideraţie), scrisoarea unei alteţe, orice petreceri princiare i-ar fi propus ea, nu putea să-i fie tot atît de agreabilă ca una prin care i se cerea să fie martor, sau numai să asiste la o cununie în familia unor vechi prieteni ai părinţilor lui, dintre care unii continuaseră să-l vadă — ca bunicul, care anul precedent îl invitase la căsătoria mamei — şi dintre care alţii abia îl cunoşteau personal, dar îşi simţeau datoria de politeţe faţă de fiul, faţă de stimatul moştenitor al răposatului domn Swann.

Oamenii din lumea mare însă, prin intimităţi acum vechi pe care Swann le avea cu ei, făceau de asemeni parte într-o anumită măsură din casa, din sfera relaţiilor şi din familia lui. Examinîndu-şi strălucitele lui amiciţii, el îşi simţea acelaşi sprijin în afară de el însuşi, aceeaşi mulţumire, ca şi cînd îşi privea frumoasele moşii, frumoasa argintărie, frumoasa faţă de masă, care toate îi veneau de la ai săi. Şi gîndul că, dacă ar cădea acasă lovit de apoplexie, valetul lui de cameră ar alerga să caute pe ducele de Chartres, pe prinţul de Reuss, pe ducele de Luxemburg şi

pe baronul de Charlus, îi aducea aceeaşi mîngîiere ca bătrînei noastre Françoise ideea de a şti că va fi înmormîntată în ţesături fine, care îi aparţineau, cu monogram, necîrpite (sau cîrpite atît de neobservabil că asta dădea o mai înaltă idee de grija lucrătoarei), linţoliu din a cărui imagine frecventă ea trăgea o anumită satisfacţie, dacă nu de bunăstare cel puţin de amor-propriu. Dar mai ales, ca în toate acele acţiuni şi gînduri ale sale, care i se refereau la Odette, Swann era mereu dominat şi condus de sentimentul nemărturisit că i se părea, poate, nu mai puţin drag, dar mai puţin plăcut, să tot vadă pe oricine, pe cel mai plicticos fidel al Verdurinilor — cînd se ducea din nou cu gîndul la lumea pentru care trecea drept bărbatul deosebit prin excelenţă, pe care toţi căutau în orice chip să-l atragă şi se arătau dezolaţi că nu-l văd mai des, el începea din nou să creadă în existenţa unei vieţi mai fericite, să-i fie chiar dor de ea, cum se întîmplă cu cîte un bolnav căzut la pat de luni de zile, care la ora dietei găseşte într-un jurnal lista de bucate a unui dejun oficial sau anunţul unei cruciere în Sicilia.

Dacă oamenilor de lume era obligat să le ceară scuze că nu le făcea vizite, Odettei trebuia, dimpotrivă, fiindcă o vizita, să i se scuze. Vizitele la ea, chiar le plătea (întrebîndu-se la sfîrşitul lunii dacă nu cumva va fi abuzat cît de puţin de răbdarea ei şi va fi văzut-o prea des, dacă era destul că-i trimitea patru mii de franci), şi de fiece dată, cînd o vizita, găsea un pretext, un dar de adus, o informaţie de care

avea ea nevoie, pe domnul de Charlus pe care îl întîlnise mergînd la ea şi care îi ceruse să-l însoţească. Iar cînd n-avea nici un pretext, ruga pe domnul de Charlus să se repeadă pînă la ea, să-i spună oarecum spontan, în cursul conversaţiei, că îşi amintea nevoia să fi vorbit cu Swann, că să aibă bunătatea de a-l pofti să treacă neîntîrziat pe la ea ; dar de cele mai multe ori Swann aştepta zadarnic şi domnul de Charlus îi spunea seara că procedeul lui nu reuşise. Astfel că, dacă ea avea acum absenţe frecvente, îl vedea rareori chiar neplecînd din Paris, şi Odette care, pe vremea cînd îl iubea, spunea : „Sînt totdeauna liberă“ sau „Ce-mi pasă mie de opinia altora ?“, acum, de cîte ori voia el s-o vadă, invoca motive de convenienţă sau pretexta diverse ocupaţii. Cînd Swann îi propunea să meargă la vreo serbare de caritate, la vreun vernisaj, la cîte o premieră, ea îi spunea că urmăreşte afişarea legăturilor lor, că o tratează ca pe o femeie publică. Astfel că, vrînd să încerce a nu mai fi privat pretutindeni să o întîlnească, Swann, care ştia că ea cunoaşte şi ţine mult la stră-unchiul meu Adolphe, al cărui prieten fusese el însuşi, se duse într-o zi să-l vadă în micul lui apartament din strada Bellechasse, ca să-i ceară să-şi folosească influenţa pe lîngă Odette. Cum ea, de cîte ori vorbea cu Swann despre unchi-meu, îşi lua aere poetice, spunînd : „Ah ! el nu e ca tine, prietenia lui pentru mine e ceva atît de frumos, atît de mare, atît de drăguţ ! El nu m-ar desconsidera pînă întratît ca să nu vrea să se arate cu mine peste tot

în lume", Swann se simţi stînjenit şi nu ştia la ce ton trebuie să-şi ridice glasul ca să vorbească de ea lui unchi-meu. Puse mai întîi excelenţa *apriorică* a Odettei, axioma supraumanităţii ei serafice, revelaţia virtuţilor ei indemonstrabile şi a căror idee nu putea să derive din experienţă. „Vreau să vorbesc ceva cu dumneata. Dumneata ştii prea bine ce femeie mai presus de toate celelalte femei, ce fiinţă adorabilă, ce înger este Odette. Doar ştii ce este viaţa de Paris. Nu toată lumea cunoaşte pe Odette în lumina sub care o cunoşti dumneata şi cu mine. Încît sînt unii oameni cărora li se pare că joc un rol oarecum ridicol ; ea nu poate admite s-o întîlnesc în oraş, la teatru. Dumneata, în care ea are atîta încredere, nu i-ai putea spune cîteva cuvinte pentru mine, asigurînd-o că exagerează neajunsul pe care i l-ar pricinui un salut al meu ?"

Unchi-meu sfătui pe Swann să stea un timp fără să mai vadă pe Odette, care îl va iubi cu atît mai mult, iar pe Odette să-i îngăduie lui Swann s-o întîlnească pretutindeni, oriunde i-ar plăcea. Cîteva zile după aceea, Odette spunea lui Swann că avusese de curînd o decepţie, văzînd că unchi-meu era la fel cu toţi bărbaţii : încercase să o posede cu forţa. Ea calmă pe Swann, care în primul moment voia să se ducă numaidecît să provoace la duel pe unchi-meu, dar se mulţumi, întîlnindu-l, să refuze a-i mai da mîna. El regretă cu atît mai mult această ceartă cu unchiul meu Adolphe cu cît sperase,

dacă l-ar fi revăzut vreodată şi i-ar fi putut vorbi cu toată încrederea, să încerce a-şi lămuri anumite zvonuri privind viaţa de altădată a Odettei la Nisa. Acolo însă, unchiul meu Adolphe îşi petrecea iarna. Şi Swann îşi închipuia că poate chiar acolo cunoscuse el pe Odette. Cît de puţin să fi aflat de la altcineva, referitor la vreun bărbat care ar fi fost amantul Odettei, pe Swann îl răscolea adînc. Dar lucrurile pe care, înainte să le cunoască, le-ar fi considerat drept cele mai cumplite de aflat şi cele mai imposibile de crezut, de îndată ce îi ajunseseră la ureche, se încorporaseră pe veci tristeţii lui, le admitea, n-ar mai fi putut înţelege să nu fi existat. Numai că fiece lucru în parte dintre acestea modifica ideea ce-şi făcea despre iubita lui, adăugîndu-i o urmă de neşters. I se păru chiar a înţelege, o dată, că acea uşurătate de moravuri a Odettei, pe care n-ar fi bănuit-o, era destul de cunoscută şi că, la Baden, şi la Nisa, unde îşi petrecea odinioară cîteva luni, avusese un fel de notorietate galantă. Căută să se apropie de mai mulţi cheflii, ca să-i întrebe despre ea ; dar ei ştiau că el o cunoştea pe Odette ; şi apoi Swann se temea să nu-i îndemne cu aceasta să se gîndească din nou la ea, punîndu-i pe urmele ei. Dar el, căruia pînă atunci nimic nu i s-ar fi părut tot atît de fastidios ca faptele ce se raportau la viaţa cosmopolită de la Baden sau de la Nisa, aflînd că Odette petrecuse cîndva poate prea mult în aceste oraşe ale plăcerii, fără ca el să poată ajunge vreodată a şti dacă petrecuse numai spre

a-şi satisface nevoia de bani, care mulţumită lui nu-i mai lipseau, sau unele capricii care puteau să apară din nou, el se apleca acum cu o frămîntare neputincioasă, oarbă şi ameţitoare asupra abisului fără fund care înghiţise acei ani de la începutul Septenatului, cînd lumea de acolo îşi petrecea iarna pe Promenade des Anglais şi vara pe sub teii de la Baden, iar el descoperea acestor ani o profunzime dureroasă, dar magnifică, de felul celei pe care le-ar fi atribuit-o un poet ; şi ar fi pus în reconstituirea micilor fapte ale cronicii Coastei de Azur de atunci, dacă aceasta l-ar fi putut ajuta să înţeleagă ceva din surîsul sau din privirile — totuşi atît de cinstite şi simple — ale Odettei, ar fi pus mai multă pasiune decît esteticianul care cercetează documentele Florenţei secolului al XVI-lea, încercînd să pătrundă mai adînc în sufletul acelei Primavera, bella Vanna, sau Venus, de Botticelli. Adesea, fără a-i spune nimic, o privea, se gîndea ; ea îi spunea : „Ce trist pari !" Încă nu era mult timp de cînd, de la ideea că ea era o creatură bună, asemănătoare cu cele mai bune din cîte cunoscuse, trecuse la aceea că era o femeie întreţinută ; şi de atunci, invers, i se întîmplase să se întoarcă de la Odette de Crécy cea cunoscută poate prea mult de cheflii, de bărbaţii cu trecere la femei, la acel chip de o expresie uneori atît de dulce, la acea natură atît de omenească. Îşi spunea : „Ce înseamnă asta, că la Nisa ştie toată lumea cine este Odette de Crécy ? Reputaţiile acestea, chiar adevărate, sînt făcute din ideile altora" ; credea că această

legendă — fie şi autentică — era exterioară Odettei, nu era a firii ei ca personalitate ireductibilă şi răufăcătoare ; că fiinţa care putuse fi adusă să facă rău era o femeie cu ochi blînzi, cu inima plină de milă pentru suferinţa altora, cu corp supus pe care îl ţinuse, îl strînsese în braţele lui şi îl mîngîiase, femeie pe care ar putea ajunge într-o bună zi să o posede în întregime, dacă ar izbuti ca el să-i devină indispensabil. Era lîngă el, adesea obosită, cu chipul golit pentru o clipă de preocuparea febrilă şi veselă de lucruri necunoscute, care făceau pe Swann să sufere ; îşi desfăcea părul în două cu mîinile ; fruntea, obrajii ei păreau mai mari ; atunci, deodată, un gînd simplu omenesc, un sentiment de bunătate, cum există în orice făptură umană cînd într-un moment de odihnă sau de retragere în sine ia cunoştinţă de ea însăşi, ţîşnea din ochii ei ca un fel de rază galbenă. Şi de îndată chipul întreg i se lumina ca o cîmpie încenuşată, acoperită de nori care se dau la o parte pe neaşteptate, ca s-o transfigureze în clipa apusului de soare. Viaţa Odettei din acel moment, viitorul însuşi pe care părea că şi-l priveşte visătoare, i se păreau lui Swann posibile să le împartă cu ea ; nici o frămîntare dureroasă nu se vedea să fi lăsat în ele vreun reziduu. Asemenea momente, oricît de rare deveniseră, nu fură inutile. Swann lega în amintire aceste părticele de viaţă, le desfiinţa intervalele, turna ca în aur o Odette bună şi liniştită, pentru care mai tîrziu (cum se va vedea în partea a doua a acestei scrieri) el avea să facă sacri-

ficii, pe care cealaltă Odette nu le-ar fi obținut. Dar cît de rare erau aceste momente și acum cît de puțin o mai vedea! Chiar despre întîlnirea lor din seara aceleiași zile, ea nu-i spunea decît în ultimul moment dacă putea să i-o acorde, fiindcă, socotind că pe el îl va afla totdeauna liber, ținea mai întîi să fie sigură că nimeni altcineva nu-i va propune să vină la ea. Pretexta că e obligată să aștepte un răspuns de cea mai mare însemnătate pentru ea și chiar dacă, după ce chemase pe Swann și el venise, îi cereau unii prieteni, cînd seara cu el și începuse, să-i caute numaidecît la teatru sau să vină la vreun supeu, ea sălta de bucurie și se îmbrăca la repezeală. Pe măsură ce înainta cu punerea în regulă a toaletei, fiece mișcare a ei apropia pe Swann de clipa cînd el va trebui s-o lase, cînd ea avea s-o zbughească într-un avînt irezistibil; iar cînd, după ce termina cu îmbrăcatul, aruncîndu-și pentru ultima dată în oglindă privirile încordate și strălucind de atenție, își adăuga un pic de roșu pe buze, își fixa o șuviță pe frunte și cerea să i se dea mantoul de seară *bleu-ciel* cu ciucuri de aur atîrnînd ca niște ghinde, Swann părea atît de trist, încît ea nu-și putea opri un gest de enervare și spunea: „Uite cum îmi mulțumești tu că te-am ținut pînă în ultima clipă. Eu care credeam că am făcut ceva drăguț. Asta e învățare de minte pentru altă dată!“ Uneori, cu riscul de-a o supăra, Swann punea de gînd să afle unde se dusese, visa la o alianță cu Forcheville, care ar fi putut, cine știe, să-l informeze. De altfel, cînd Swann știa cu cine își pe-

trece seara, rareori se întîmpla să nu poată descoperi printre cunoștințele lui pe cîte cineva care să nu fi cunoscut, fie și indirect, pe bărbatul cu care ieșise ea în oraș, putînd astfel ușor să obțină de la el cutare sau cutare amănunt. Și în timp ce scria unuia dintre prieteni, cerîndu-i să-și dea silința a lămuri o împrejurare sau alta, el simțea repaosul de a fi încetat să-și mai pună întrebările lui fără răspuns și de a fi transferat asupra altuia această oboseală. E adevărat că Swann nu era mult mai lămurit, căpătînd anumite informații. A ști nu dă totdeauna putința de a împiedica, dar cel puțin lucrurile pe care le știm, le ținem, dacă nu chiar în mîini, oricum în gînd și le rînduim în mintea noastră după voie, ceea ce ne dă iluzia unui fel de putere asupra lor. Era fericit ori de cîte ori domnul de Charlus se afla cu Odette. Între domnul de Charlus și ea, Swann știa că nu se putea petrece nimic, că domnul de Charlus ieșea cu ea în oraș numai din prietenie față de el și că nu-i va face nici o dificultate ca să-i povestească ce făcea ea. Uneori Odette declarase lui Swann atît de categoric că îi era cu neputință să-l vadă în cîte o seară și părea că ține atît de mult la cîte o asemenea ieșire în oraș, încît el dădea o mare importanță faptului ca domnul de Charlus să o poată însoți. A doua zi, fără a îndrăzni să pună prea multe întrebări domnului de Charlus, îl silea, făcîndu-se a nu fi înțeles bine primele răspunsuri, să-i dea altele noi și după fiecare se simțea mai ușurat, fiindcă afla foarte repede că Odette își ocupase toată seara cu plăcerile

cele mai nevinovate. „Dar cum, scumpul meu Mémé, nu înţeleg prea bine... va să zică, după ce aţi plecat de la ea de-acasă, nu v-aţi dus direct la muzeul Grévin. Vă duseserăţi mai întîi în altă parte ! Nu ? Oh ! ce nostim ! Dacă ai şti cît mă amuză, scumpe Mémé. Dar ce idee caraghioasă a mai avut şi ea să meargă apoi la Chat-Noir, că a fost ideea ei... Nu ? A, a dumitale. Ce ciudat ! La urma urmelor, nu e o idee nelalocul ei, desigur ea cunoştea acolo multă lume ? Nu ? n-a vorbit cu nimeni ? Extraordinar. Atunci, cum, aţi stat tot timpul numai aşa, singuri, amîndoi ? Parcă văd scena. Ce gentil eşti, scumpul meu Mémé, te iubesc mult." Swann se simţea astfel uşurat. Lui, căruia i se întîmplase, stînd de vorbă cu oameni indiferenţi, pe care abia îi asculta, să audă uneori anumite fraze (aceasta, de exemplu : „Am văzut ieri pe doamna de Crécy, era cu un domn pe care nu-l cunosc"), fraze care, în inima lui Swann treceau de îndată în stare solidă, se întăreau acolo ca o incrustaţie, îl sfîşiau, nu se mai clinteau din loc, ce dulci i se păreau dimpotrivă cuvintele : „Nu cunoştea pe nimeni, n-a vorbit cu nimeni", ce uşor circulau aceste cuvinte prin el, ce fluide i se păreau, ce uşoare, ce respirabile ! Şi totuşi, după o clipă numai, el îşi zicea că Odette trebuie să-l fi socotit foarte plictisitor, dacă acestea îi fuseseră plăcerile pe care le preferase ea tovărăşiei lui. Şi lipsa lor de însemnătate, dacă Odette i-ar confirma-o, îl făceau totuşi să sufere ca o trădare.

Chiar cînd nu putea şti unde se dusese, i-ar fi fost de-ajuns, ca să-şi calmeze frămîntarea prin care trecea atunci şi împotriva căreia numai prezenţa Odettei, mulţumirea de a fi lîngă ea, era singurul leac specific (un leac care cu timpul agrava boala, dar cel puţin i-o calma momentan), i-ar fi fost de-ajuns dacă Odette i-ar fi dat voie doar să rămînă la ea cît lipsea de acasă, s-o aştepte pînă la acea oră de înapoiere, în a cărei dulce liniştire ar fi venit să se topească celelalte ceasuri, pe care o putere necunoscută şi malefică îl silise să le creadă deosebite de altele. Dar ea nu voia aşa ceva ; şi el se întorcea acasă ; pe drum se silea să-şi alcătuiască diverse proiecte, înceta să se mai gîndească la Odette ; ajungea chiar, în timp ce se dezbrăca, să depene în sine gînduri destul de vesele, cu inima plină de speranţa că se va duce a doua zi să vadă vreo capodoperă, se întindea în pat şi stingea lumina ; dar, de îndată ce, ca pregătire să adoarmă, nu mai exercita asupra lui însuşi vreo constrîngere, de care nici nu avea conştiinţă fiindcă atît de mult se obişnuise cu ea, în aceeaşi clipă un fior de gheaţă îl străbătea din nou şi începea să plîngă în hohote. Nici nu voia să ştie pentru ce, îşi ştergea ochii şi îşi spunea rîzînd : „Minunat, sînt pe cale să mă neurastenizez". Apoi, copleşit de o mare oboseală, se gîndea că a doua zi va trebui să-şi reia cercetările cu privire la ceea ce făcuse Odette, să pună în mişcare anumite influenţe ca s-o poată vedea. Această nevoie de activitate fără răgaz, fără variaţie, fără rezultat, era pen-

tru el atît de dureroasă încît într-o zi, observînd o umflătură pe pîntecul său, simţi o adevărată bucurie la gîndul că s-ar putea să aibă o tumoare mortală, că urma să nu se mai ocupe cu nimic, că boala avea să-l conducă de atunci înainte, făcîndu-l jucăria ei, pînă la sfîrşitul apropiat. Şi în adevăr, dacă în această perioadă i se întîmpla adesea, fără a şi-o mărturisi, să dorească moartea, o dorea ca să scape nu atît de ascuţimea suferinţelor lui, cît de monotonia sforţării.

Şi totuşi ar fi vrut să trăiască pînă atunci cînd n-ar mai iubi-o, cînd ea n-ar mai avea nici un motiv să-l mintă şi cînd ar putea, în sfîrşit, să afle chiar de la ea dacă în ziua cînd se dusese s-o vadă după-amiază era sau nu în pat cu Forcheville. Adesea, timp de cîteva zile, bănuiala că ea iubea pe altul îl abătea de la chestiunea privitoare la Forcheville, care îi devenea aproape indiferentă, ca acele forme noi ale unei aceleaşi stări maladive, ce par momentan a ne fi scăpat de cele dinaintea lor. Erau şi unele zile cînd nu-l chinuia nici o bănuială. Se credea vindecat. Dar a doua zi de dimineaţă, la deşteptare, simţea în acelaşi loc aceeaşi durere, a cărei senzaţie, ziua întreagă în ajun aproape că o diluase în torentul altor impresii. Dar ea nu se clintise din loc. Şi chiar acuitatea acestei dureri îl şi deşteptase din somn.

Fiindcă Odette nu îi da nici un amănunt asupra lucrurilor atît de însemnate care o preocupau aşa de mult în fiece zi (deşi el trăise îndeajuns ca să ştie că nu erau niciodată altceva decît plăceri obişnuite), Swann nu putea încerca mult timp fără întrerupere să şi le imagineze, creierul îi funcţiona în vid ; atunci îşi trecea degetele peste pleoapele obosite, ca şi cum şi-ar fi şters lentilele ochelarilor, şi înceta cu totul să se mai gîndească. Pe acest vid pluteau totuşi anumite ocupaţii care reapăreau din cînd în cînd, puse vag de Odette pe seama vreunei obligaţii faţă de rude îndepărtate sau de prieteni de altădată, care, fiind singurele fiinţe pe care i le cita deseori că o împiedică să-l vadă, i se păreau lui Swann că formează cadrul fix şi necesar al vieţii ei. Din cauza tonului cu care ea îi spunea uneori „în ziua cînd mă duc cu prietena mea la Hipodrom", dacă, simţindu-se bolnav şi gîndind : „poate că Odette ar dori să treacă pe la mine", el îşi amintea deodată că era chiar ziua aceea, îşi spunea : „Ah ! nu, n-are nici un rost să-i cer să vină, trebuia să mă fi gîndit la asta mai dinainte, fiind ziua cînd se duce cu prietena ei la Hipodrom. Să ne gîndim doar la ceea ce e posibil ; e inutilă uzura de a propune lucruri inacceptabile şi refuzate de mai înainte." Şi datoria aceasta, pe care şi-o simţea Odette să se ducă la Hipodrom, şi faţă de care Swann se înclina astfel, nu i se părea numai de neînlăturat ; dar acest caracter de necesitate care o pecetluia, făcea ca tot ceea ce, de departe sau de aproape, avea vreun raport cu ea, să-i apară ca plauzibil şi legitim. Dacă, pe stradă, Odette, primind de la vreun trecător un salut care trezea gelozia lui Swann, răspundea întrebărilor lui legînd existenţa trecătorului necunoscut de

una din cele două sau trei mari datorii de care îi vorbea ea, dacă de exemplu spunea : „E un domn care a fost în loja prietenei mele cu care merg la Hipodrom", această explicaţie liniştea bănuielile lui Swann, care în adevăr socotea inevitabil ca prietena să fi avut şi alţi invitaţi, în afară de Odette, în loja ei de la Hipodrom, dar numai că niciodată nu căutase sau nu izbutise să şi-i închipuie. Ah ! cît ar fi dorit să cunoască pe acea prietenă care mergea la Hipodrom şi care să-l fi luat şi pe el cu Odette ! Cum şi-ar fi dat el toate cunoştinţele în schimb pe orice persoană, care vedea în chip obişnuit pe Odette, fie acea persoană o manucură, fie o vînzătoare de magazin ! Ar fi făcut pentru asemenea fiinţe cheltuieli regeşti. Căci nu i-ar fi furnizat ele, prin ceea ce reţinuseră din viaţa Odettei, singurul calmant eficace al suferinţelor lui ? Cu cîtă bucurie ar fi alergat să-şi petreacă zilele acasă la cutare dintre fiinţele modeste cu care Odette întreţinea relaţii fie din interes, fie din adevărată simplicitate de caracter ! Cît de bucuros şi-ar fi ales el domiciliul pentru totdeauna la etajul al cincilea din cutare casă mizeră, dar invidiată, unde Odette nu-l lua cu ea şi unde, dacă ar fi locuit acolo cu micuţa croitoreasă retrasă din meserie, căreia cu dragă inimă ar fi dat să se înţeleagă că îi este amant, ar fi primit aproape în fiece zi vizita ei ! În asemenea cartiere aproape populare, ce existenţă modestă, abjectă, dar dulce, dar plină de calm şi fericire, ar fi acceptat el să trăiască la nesfîrşit !

Se mai întîmpla cîteodată, cînd Odette, întîlnindu-se cu Swann, vedea apropiindu-se pe cîte cineva necunoscut de el, să poată observa pe faţa ei acea tristeţe pe care o mai avusese în ziua cînd, venind s-o vadă, găsise acolo pe Forcheville. Dar asta se întîmpla rareori ; căci în zilele cînd, cu toate ocupaţiile ei şi cu toată teama de ce va zice lumea, trebuia să vadă totuşi pe Swann, siguranţa de sine domina acum în atitudinea ei : mare contrast, poate răzbunare inconştientă sau reacţiune naturală a emoţiei temătoare pe care, la începutul iubirii lor, o simţea lîngă el şi chiar departe de el, pe vremea cînd îşi începea cîte o scrisoare cu aceste cuvinte : „Dragul meu, mîna îmi tremură atît de tare încît abia pot scrie şi (cel puţin aşa pretindea ea şi ceva din această emoţie trebuie să fi fost sincer, de îndată ce dorea să simuleze aceasta cît mai bine). Pe vremea aceea, Swann îi plăcea. Nu tremură nimeni decît pentru sine şi pentru cei pe care îi iubeşte. Cînd fericirea nu ne mai stă în mîinile acestora, cu cît calm, cu cîtă înlesnire, cu cîtă îndrăzneală ne mişcăm pe lîngă ei ! Vorbindu-i sau scriindu-i, Odette nu mai întrebuinţa cuvintele acelea prin care căuta să-şi dea iluzia că îi aparţinea lui, născocind prilejurile de a spune „meu", „al meu", cînd era vorba despre el : „Eşti bucuria mea, acest parfum al prieteniei noastre îl păstrez", de a-i vorbi despre viitor, chiar despre moarte, ca despre ceva al lor amîndurora. Pe vremea aceea, la tot ce spunea Swann, ea răspundea cu admiraţie : „Tu, tu nu vei fi niciodată ca toată

lumea" ; îi privea capul lunguieţ, puţin pleşuv, despre care cunoscuţii lui, care ştiau ce succese avea, gîndeau : „Nu e, dacă vreţi, de o frumuseţe perfectă, dar e distins : această şuviţă de păr pe frunte, acest monoclu, acest surîs !" şi mai curioasă, poate, să ştie ce era el, decît doritoare să-i fie amantă, ea spunea : „Dacă aş putea afla ce e în acest cap !" Acum însă, la toate vorbele lui Swann, Odette răspundea pe un ton cîteodată iritat, cîteodată indulgent : „Ah ! tu nu vei fi deci niciodată ca toată lumea !" Privea acest cap, care nu era decît ceva mai îmbătrînit de griji (dar despre care toţi acum, pe temeiul chiar al acelei aptitudini de a descoperi intenţiile unei bucăţi simfonice după simpla lectură a programului şi asemănările unui copil de îndată ce i se cunoaşte familia, gîndesc : „Nu este, dacă vreţi numaidecît, urît, dar e ridicol ; acest monoclu, această şuviţă de păr pe frunte, acest surîs !", realizînd în imaginaţia lor sugestionată demarcaţia imaterială care desparte, la interval de numai cîteva luni, capul unui amant de inimă de un cap de încornorat) şi zicea : „Ah ! dacă aş putea să schimb, să cuminţesc ceea ce este în acest cap".

Mereu gata să creadă în ceea ce dorea, numai purtarea faţă de el a Odettei să fi lăsat ceva loc îndoielii, Swann se arunca nebuneşte pe această vorbă a ei :

— Poţi să-l schimbi, dacă vrei, îi răspundea el.

Şi el încerca să-i arate că a-l linişti, a-l conduce, a-l aduce să muncească, ar fi o sarcină

nobilă, căreia alte femei nu aşteptau decît să i se dedice, dar pe mîinile cărora e drept că nobila sarcină nu i-ar fi mai părut decît o indiscretă şi insuportabilă uzurpare a libertăţii lui. „Dacă nu m-ar iubi cît de cît, îşi zicea el, n-ar dori să mă transforme. Ca să mă transforme, va trebui să mă vadă mai des." Astfel, în reproşul pe care i-l făcea ea, el găsea o oarecare dovadă de interes, poate chiar de iubire ; şi în adevăr, ea îi arăta acum atît de puţină dragoste încît el se vedea obligat să considere ca atare opreliştile pe care i le punea cînd şi cînd. Într-o zi, Odette îi spuse clar că nu-i place vizitiul lui, că îi bagă în cap fel de fel de idei contra ei, că în orice caz n-are faţă de Swann conştiinciozitatea şi deferenţa pe care le dorea ea. Odette simţea că el dorea, cum ar fi dorit o sărutare, s-o audă spunîndu-i : „Nu-l mai lua pe el cînd vii la mine". Fiind bine dispusă, ea îi spuse întocmai ; aceasta îl înduioşă. Seara, vorbind cu domnul de Charlus, cu care avea mulţumirea că poate vorbi deschis despre ea (căci vorbele cele mai neînsemnate pe care le rostea el, chiar faţă de persoane care n-o cunoşteau, se refereau într-un fel numai la ea), îi spuse :

— Cred totuşi că mă iubeşte ; e atît de drăguţă cu mine, cu siguranţă că tot ce fac nu-i este indiferent.

Şi dacă, în clipa cînd se ducea la ea, urcîndu-se în trăsură cu un prieten pe care urma să-l lase în drum, acesta îi spunea : „Cum, nu e Lorédan pe capră ?", cu cîtă bucurie melancolică îi răspundea Swann :

— Oh! zău că nu e el! să-ți spun, nu-l pot lua pe Lorédan cînd mă duc în strada La Pérouse. Odettei nu-i place să-l iau pe Lorédan, nu i se pare potrivit pentru mine; în sfîrșit, ce mai, femeile, știi tu! Știu că asta nu i-ar plăcea de loc! Ah, bineînțeles că da! atît mi-ar fi trebuit, să-l iau pe Rémi! aș fi avut o adevărată tevatură!

Din cauza acestor noi atitudini indiferente, distrate, iritabile, pe care Odette le avea acum față de el, Swann, desigur, suferea; cum Odette se răcise față de el progresiv, zi cu zi, numai punînd față în față ceea ce devenise ea azi și ceea ce fusese la început, ar fi putut Swann sonda adîncimea schimbării săvîrșite. Dar această schimbare era chiar rana lui profundă și secretă, care îl durea zi și noapte, așa încît, de îndată ce simțea că gîndurile i se apropie prea mult de ea, pe loc le și îndrepta în altă parte, de teamă să nu sufere prea mult. Își spunea clar, în chip abstract: „Altădată Odette mă iubea mai mult“, dar niciodată nu-și evoca din nou acel timp. După cum, în cabinetul său era o comodă pe care, ca să n-o vadă, se mișca într-un anumit fel, făcînd la intrarea sau la ieșirea din casă un mic înconjur, și aceasta pentru că într-un sertar al ei pusese deoparte crizantema pe care i-o dăduse ea în prima seară, cînd o condusese acasă, ca și scrisorile în care îi spunea: „De ce nu ți-ai uitat și inima, nu ți-aș fi mai dat-o înapoi“ și „La orice oră din zi și din noapte ai avea nevoie de mine, fă-mi un semn și dispune de viața mea“, tot astfel avea

în el însuși un loc de care nu-și lăsa gîndul să se apropie, impunîndu-i dacă trebuia, înconjurul unui lung raționament, numai să nu aibă de trecut pe lîngă el: era locul unde trăia încă amintirea zilelor fericite.

Dar atît de prevăzătoarea lui prudență, într-o seară cînd ieșise în lume, îi fu dejucată.

Era acasă la marchiza de Saint-Euverte, la ultima serată din acel an, cînd ea da prilej invitaților să asculte artiști, pe care apoi îi folosea la concertele ei de caritate. Swann, care dorise rînd pe rînd să se ducă la seratele precedente și nu se putuse totuși hotărî, primise, în timp ce se îmbrăca pentru a se duce la aceasta, vizita baronului de Charlus, care tocmai îi propunea să se reîntoarcă împreună cu el la marchiză, dacă tovărășia lui l-ar fi ajutat să se plictisească mai puțin, să se simtă mai puțin trist. Dar Swann îi răspunse:

— Desigur că nu vă îndoiți de plăcerea pe care aș simți-o fiind cu dumneavoastră. Dar plăcerea cea mai mare pe care mi-ați putea-o face e mai curînd să vă duceți și să vedeți pe Odette. Știți ce excelentă influență aveți asupra ei. Cred că nu iese astăseară pînă să nu se ducă mai întîi la vechea ei croitoreasă, unde, de altfel, va fi cu siguranță mulțumită că o însoțiți. În orice caz, pînă atunci ați găsi-o acasă. Încercați s-o înveseliți și de asemenea să-i dați sfaturi de cumințenie. Dacă ați putea aranja pentru mîine ceva care să-i placă și la care am putea lua parte toți trei... Încercați de asemenea să aruncați oarecare jaloane pentru vara acea-

sta, dacă ar avea cumva vreo dorință, de o crucieră, pe care am face-o toți trei, sau știu eu ce altceva ? Cît despre seara aceasta, nu cred s-o văd ; dar dacă ea ar dori așa ceva sau dacă dumneavoastră ați găsi un prilej nimerit, n-aveți decît să-mi trimiteți un cuvînt la doamna de Saint-Euverte pînă la miezul nopții, iar după aceea la mine acasă. *Merci* pentru tot binele ce-mi faceți, știți cît vă iubesc.

Baronul îi promise că se va duce să facă vizita dorită numai după ce îl va fi condus pînă la poarta palatului Saint-Euverte, unde Swann ajunse liniștit la gîndul că domnul de Charlus își va petrece seara în strada La Pérouse, dar într-o stare de indiferență melancolică față de tot ceea ce nu privea pe Odette și îndeosebi față de preocupările mondene, care indiferență le da farmecul a tot ceea ce, nemaifiind un scop pentru voința noastră, ne apare ca lucru în sine. De la scoborîrea lui din trăsură, în primul plan al acestui rezumat fictiv al vieții lor domestice, pe care stăpînele de case mari pretind să-l ofere invitaților în zilele de ceremonie și cînd ele caută să respecte adevărul costumării și adevărul decorului, Swann simți plăcere văzînd pe moștenitorii „tigrilor" lui Balzac, pe *groom*-ii[1] însoțitori obișnuiți la plimbări, care, cu mari pălării și în cizme pînă peste genunchi, stăteau afară în fața palatului pe pămîntul aleii

[1] Cuvînt englezesc : „lacheu tînăr".

sau în fața grajdurilor, ca niște grădinari rînduiți în fața straturilor de flori. Dispoziția particulară pe care o avusese el mereu, să caute analogii între ființele vii și portretele de prin muzee, se exercita încă, dar într-un chip mai constant și mai general ; viața mondenă întreagă, acum cînd el era desprins de această viață i se înfățișa ca o serie de tablouri. În vestibulul unde altădată, cînd el însuși era un monden, intra înfășurat în pardesiul, din care ieșea în frac, dar fără a ști ce se petrecuse acolo, fiind cu gîndul timp de cîteva clipe cît sta în vestibul, sau încă la serbarea pe care atunci o părăsise, sau chiar la aceea unde urma să fie introdus, observă pentru întîia oară liota de oameni deșteptată din somn de sosirea inopinată a unui invitat atît de tardiv, liotă împrăștiată, magnifică și fără rost, a lunganilor valeți însoțitori, care dormeau ici și colo pe banchete și cufere și care, înălțîndu-și nobilele lor profiluri ascuțite de ogari, se ridicară în picioare și, adunați, formară cerc în jurul lui.

Unul dintre ei, cu înfățișare deosebit de feroce și destul de asemănătoare cu călăul din anumite tablouri din Renaștere, care reprezintă scene de suplicii, înaintă spre el implacabil, ca să-i ia îmbrăcămintea de prisos. Duritatea privirii de oțel îi era însă compensată de gingășia mănușilor de fir, astfel încît, apropiindu-se, el părea că arată dispreț pentru persoana lui Swann, dar mare respect pentru pălăria lui. O luă deci cu o grijă căreia numărul exact al mănușilor îi împrumuta ceva meticulos și o de-

licateţe pe care înfăţişarea pompoasă a forţei lui o făcea emoţionantă. Apoi trecu pălăria unuia dintre ajutoarele sale, tînăr nou-venit şi timid, care îşi exprima spaima pe care o simţea, rostogolind în toate părţile ochi furioşi, şi arăta agitaţia unei fiare captive în primele ei ceasuri de îmblînzire.

La cîţiva paşi, un flăcău zdravăn în livrea visa, nemişcat, sculptural, inutil, ca acel războinic pur decorativ care se află în tablourile cele mai tumultuoase ale lui Mantegna, stînd pe gînduri, rezemat de scut, în timp ce alţii pe lîngă el se aruncă unii asupra altora şi se strîng de gît ; desprins de grupul camarazilor săi care foiau în jurul lui Swann, el părea tot atît de hotărît să se dezintereseze de această scenă pe care o urmărea vag cu ochi verzui şi cruzi, ca şi cum ar fi fost masacrul Inocenţilor sau martiriul sfîntului Jacques. El părea că aparţine precis acelei rase dispărute — sau care poate că nici n-a existat vreodată decît pe catapeteasma altarului lui San Zeno şi în frescele Eremitanilor, unde o văzuse Swann şi unde visează încă — rasă ieşită din împreunarea unei statui antice cu vreun model padovan al Maestrului sau cu vreun Saxon al lui Albert Dürer. Şi şuviţele părului roşcat, creţ în chip natural, dar lipit cu briantină, erau executate fir cu fir ca în sculptura greacă pe care o studia neîntrerupt pictorul din Mantua şi care sculptură, dacă din creaţiune nu înfăţişează decît pe om, ştie cel puţin în schimb să scoată din formele lui simple bogăţii atît de felurite şi parcă luate de la în-

treaga natură vie, încît o pieptănătură, în răsucirea netedă şi în ciocurile ascuţite ale buclelor sau în suprapunerea triplei diademe înflorite a împletiturilor ei, are în acelaşi timp înfăţişarea unui mănunchi de alge, a unui cuib cu pui de porumbei, a unei cununi de hiacinţi şi a unei încolăciri de şerpi.

În afară de aceştia, alţii, de asemenea colosali, stăteau ţepeni pe treptele unei scări monumentale, pe care prezenţa lor decorativă de o imobilitate marmoreană ar fi putut-o face să fie luată drept scara Palatului Ducal : „Scara Uriaşilor“ şi pe care Swann începu s-o suie cu tristeţea de a se gîndi că Odette nu-i urcase treptele niciodată. Ah ! cu cîtă însufleţire nu s-ar fi căţărat el dimpotrivă prin etajele întunecate, greu mirositoare şi primejdioase ale modestei croitorese retrase din meserie, pînă la „al cincilea“, în care ar fi fost fericit să plătească mai mult decît pentru o avanscenă hebdomadară de Operă dreptul de a-şi petrece seara cu Odette, cînd ar veni ea, şi chiar celelalte zile, numai să poată vorbi despre ea, să trăiască alături de lumea pe care obişnuia s-o vadă în lipsa lui şi care, din această cauză, i se părea lui că ţine ascuns, din viaţa iubitei sale, ceva mai real, mai inaccesibil şi mai misterios decît ce ştia el. În timp ce de pe scara pestilenţială şi dorită a fostei croitorese, murdară cum nu mai era altă scară de serviciu, se vedea seara în dreptul fiecărei uşi o sticlă de lapte goală şi nespălată, pusă de mai înainte pe ştergătorul de rogojină, pe scara magnifică şi dispreţuită pe care Swann

o suia în acest moment, de o parte şi de alta, la diferite înălţimi, în faţa fiecărei anfractuozităţi adîncite în zid de fereastra încăperii sau de uşa unui apartament reprezentînd serviciul interior pe care îl dirijau şi îl prefăceau în omagiu pentru invitaţi, un portar, un majordom, un cămăraş-intendent (oameni cumsecade, care în restul săptămînii trăiau oarecum independent unii de alţii, fiecare la casa lui, cinînd în propriile lor locuinţe ca nişte mici negustori şi putînd fi mîine-poimîine în serviciul burghez al unui medic sau al unui industriaş), atenţi să nu uite nici una din recomandările ce li se dăduse înainte de a li se îngădui să-şi îmbrace livreaua strălucitoare pe care o puneau numai rareori şi în care nu se simţeau prea la largul lor, stăteau drepţi sub arcatura portalului lor, simplitatea populară temperîndu-le oarecum strălucirea pompei, ca sfinţii în firide; şi un elveţian[1] enorm, îmbrăcat ca pentru biserică, lovea cu toiagul său lespezile de marmură de cîte ori trecea cîte un nou sosit. Ajuns la capătul de sus al scării, de-a lungul căreia îl urmase un servitor cu obrazul palid şi la ceafă cu o coadă de păr strînsă în coc, ca un paracliser de Goya sau un grefier de repertoriu, Swann trecu prin faţa unui birou la care cîţiva valeţi, stînd ca notarii în faţa unor mari registre, se ridicară în

[1] „Gardian" recrutat ca pentru curţile regale de pe vremuri dintre „elveţieni", dar cu timpul numit astfel chiar dacă ar fi fost întîmplător de altă naţionalitate.

picioare şi îi înscriseră numele. Traversă apoi un mic vestibul, care — ca anumite încăperi pregătite special de proprietar să servească drept cadru unei singure opere de artă, de la care îşi trag numele şi, fiind de o nuditate voită, nu mai conţin nimic altceva — exhiba la intrare, ca pe o efigie preţioasă de Benvenuto Cellini reprezentînd un paznic, pe un tînăr valet însoţitor, cu corpul uşor înclinat înainte, ţinînd sus, deasupra înaltului guler metalic, roşu, o figură şi mai roşie, din care se descărcau torente de foc, de timiditate şi zel, şi care valet, sfredelind tapiseriile de Aubusson trase în faţa salonului unde se asculta muzică, cu privirea lui impetuoasă, vigilentă, ageră, cu o impasibilitate militară sau — alegorie a ideii de alarmă, incarnaţie a aşteptării, comemorare a luptei începute — cu o credinţă suprafirească, înger sau sentinelă pe un catarg, părea că de pe un turn de castel sau turlă de catedrală scrutează ivirea duşmanului sau ceasul Judecăţii de apoi. Nu-i mai rămînea lui Swann decît să pătrundă în sala de concert, ale cărei uşi i le deschise un portar găitănat cu lănţişoare, înclinîndu-se ca şi cum i-ar fi înmînat cheile unei cetăţi. Dar el se gîndea la casa în care s-ar fi putut prea bine afla chiar în clipa de faţă, dacă Odette i-ar fi permis aceasta, iar amintirea fugitivă a sticlei de lapte golite, de pe ştergător, îi strînse inima. Cînd, dincolo de perdeaua de tapiserii, spectacolului servitorimii îi urmă spectacolul invitaţilor, Swann redescoperi într-o clipită sentimentul urîţeniei masculine. Dar această urîţe-

nie chiar a chipurilor, pe care le cunoştea totuşi aşa de bine, i se părea nouă, văzînd că trăsăturile lor — în loc să fie pentru el semne practice de identificare a cutărei persoane care pînă atunci reprezentase în ochii lui un grup de plăceri vrednice de urmărit, o sumă de plictiseli pe care avea să le evite, sau un număr de politeţi ce trebuia să facă — se retrăseseră, coordonate numai de raporturi estetice, în autonomia liniilor proprii. Şi la aceşti bărbaţi, în mijlocul cărora se văzu înghesuit, pînă şi monoclurile pe care mulţi le purtau (şi care altădată i-ar fi permis lui Swann cel mult să spună că pur şi simplu purtau monoclu), îi apărură acum, libere de a mai semnifica doar o deprindere, aceeaşi pentru toţi, avînd parcă fiecare un fel de individualitate. Poate pentru că el nu privi pe generalul de Forcheville şi pe marchizul de Bréauté care vorbeau unul cu altul în antreu decît ca două personaje dintr-un tablou, deşi ei fuseseră pentru el multă vreme prieteni utili, care îl prezentaseră la Jockey-club şi îl asistaseră în dueluri, de aceea monoclul generalului, rămas între pleoape ca o schijă de obuz pe figura lui vulgară, balafrată şi triumfală, în mijlocul frunţii, pe care i-o chiora ca un ochi unic de ciclop, îi apăru lui Swann ca rană monstruoasă, de care el putea fi mîndru că o primise, dar pe care era indecent să o expună, în timp ce monoclul pe care domnul de Bréauté îl adăuga în chip festiv mănuşilor de culoarea perlei, „ţilindrului", cravatei albe şi îl substituia ochelarilor familiari

(cum făcea şi Swann însuşi), cînd ieşea în lume, purta lipită pe dosul lui, ca o lamelă de istorie naturală sub microscop, o privire infinitezimală şi plină de amabilitate, care surîdea necontenit înălţimii tavanelor, frumuseţii serbărilor, interesului programelor şi calităţii răcoritoarelor.

— Eh, în sfîrşit te mai vedem şi noi, că nu te mai zăreşte nimeni de veacuri, spuse lui Swann generalul care, observîndu-i trăsăturile obosite şi gîndind că poate vreo boală grea îl ţinuse departe de lume, adăugă : „Arăţi foarte bine, ştii !", în timp ce domnul de Bréauté întreba : „Cum, dumneata, scumpul meu, dar ce cauţi aici ? pe un romancier monden care tocmai îşi instala în colţul ochiului monoclul, singurul lui organ de investigaţie psihologică şi de nemiloasă analiză, şi care răspunse important şi misterios, rostogolind pe *r* :

— Observ.

Monoclul marchizului de Forestelle era minuscul, nu avea ramă şi, silind la o crispaţie permanentă şi dureroasă ochiul peste care se încrusta ca un cartilaj superfluu, a cărui prezenţă e inexplicabilă şi a cărui materie e nefirească, da figurii marchizului o delicateţe melancolică şi-l înălţa în ochii femeilor, socotindu-i fizionomia capabilă de mari suferinţe amoroase. Dar acela al domnului de Saint-Candé, înconjurat de un inel gigantic, ca Saturn, era centrul de gravitaţie al unui chip care, în orice clipă, se definea în raport cu el, al cărui nas roşu cu nări fremătătoare, a cărui gură buzată şi sarcastică voiau să fie, cu anumite crispări, la înălţimea

scînteierilor spirituale ce țîșneau din discul de sticlă, și el se vedea astfel preferat celor mai splendide priviri de pe lume de unele tinere femei snobe și depravate, pe care le făcea să viseze delicii artificiale și rafinamente de voluptate ; iar în același timp, de după al său, domnul de Palancy care, avînd un cap mare de crap cu ochii rotunzi, se mișca leneș prin mijlocul serbărilor, descleștîndu-și de la o clipă la alta mandibulele ca pentru a-și căuta orientarea, părea că duce cu el numai un fragment accidental, și poate pur simbolic, din pereții de sticlă ai acvariului său, fragment menit să reprezinte întregul, ceea ce reaminti lui Swann, ca mare admirator al *Viciilor* și *Virtuților* lui Giotto de la Padova, pe acel Injust, alături de care o ramură înverzită evocă pădurile, în care i se ascunde vizuina.

La insistența doamnei de Saint-Euverte, Swann înaintase și, ca să asculte o arie din *Orfeu* executată de un flautist, se așezase într-un colț de unde avea, din nenorocire, unica perspectivă a două doamne destul de coapte stînd una lîngă alta, marchiza de Cambremer și vicontesa de Franquetot, care, fiind verișoare, își petreceau tot timpul la asemenea serate cu gențile de braț și urmate de fiicele lor, căutîndu-se ca într-o gară, și nu se linișteau decît după ce își însemnaseră cu evantaiul sau batista două locuri vecine : doamna de Cambremer, fiindcă avea foarte puține relații, simțindu-se cu atît mai fericită de a avea o tovarășă, iar doamna de Franquetot, care, dimpotrivă, era bine cu-

noscută în lumea mare, socotind că e un ce elegant și original să arate numeroaselor ei cunoștințe distinse că le prefera o doamnă obscură cu care avea în comun amintiri de tinerețe. Plin de o ironie melancolică, Swann se uita la ele cum ascultau intermediul de pian *(Sfîntul Francisc vorbind păsărilor* de Liszt), care urmase după aria de flaut, și cum urmăreau execuția vertiginoasă a virtuozului, doamna de Franquetot neliniștită, cu ochii pierduți, ca și cum clapele pe care alergau agile mîinile executantului fuseseră o serie de trapeze de pe care el putea să cadă de la o înălțime de optzeci de metri, nu însă fără să arunce vecinei sale priviri uimite și de tăgadă care însemnau : „E de necrezut, niciodată nu mi-ar fi trecut prin minte că un om poate face așa ceva“, iar doamna de Combremer, ca femeie cu o solidă educație muzicală, bătînd măsura cu capul transformat în limbă de metronom, a cărui amplitudine și rapiditate oscilatorie de la un umăr la altul deveniseră atît de complete (cu acea aparență de rătăcire și delăsare a privirii, pe care o au durerile ce nu-și mai dau seama de ele, nici nu mai caută să se stăpînească și spun : „Ce vreți, asta e !“), încît mereu solitarii din urechi i se agățau de umerașii corsajului și mereu se vedea obligată să-și îndrepte ciorchinii negri pe care îi purta în păr, fără a înceta din această cauză să-și accelereze ritmul. De cealaltă parte a doamnei de Franquetot, ceva însă mai în față, se afla marchiza de Gallardon, preocupată de ideea ei favorită, de rudenia prin alianță cu fa-

milia Guermantes şi din care ea scotea, pentru lume ca şi pentru ea însăşi, multă fală amestecată cu oarecare ruşine, cei mai străluciţi dintre Guermanţi ţinînd-o cam la distanţă, poate pentru că era plictisitoare, sau pentru că era rea, sau pentru că aparţinea unei ramuri inferioare a spiţei, sau poate chiar fără nici un motiv. Cînd se afla lîngă o persoană pe care nu o cunoştea, ca în clipa aceasta lîngă doamna de Franquetot, marchiza de Gallardon suferea că sentimentul rudeniei sale cu familia Guermantes nu se poate manifesta exterior prin litere vizibile ca acelea care, în mozaicurile bisericilor bizantine, puse unele deasupra altora, înscriu pe o coloană verticală, alături de un personaj sfînt, cuvintele pe care el e socotit că le rosteşte. Ea se gîndea în clipa de faţă că niciodată nu primise o invitaţie şi nici vreo vizită din partea tinerei verişoare a ei, prinţesa des Laumes, de cînd se măritase acum şase ani. Gîndul acesta o umplea de mînie, dar şi de orgoliu ; căci tot spunînd lumii uimite de a n-o vedea pe la doamna des Laumes că faptul se datora temerii de a nu fi expusă să întîlnească acolo pe prinţesa Mathilde — ceea ce familia sa ultralegitimistă nu i-ar fi iertat niciodată — ajunsese ea însăşi să creadă că, în adevăr, acesta era motivul pentru care nu se ducea în vizită la tînăra ei verişoară. Îşi amintea totuşi că o întrebase de mai multe ori pe doamna des Laumes cum ar putea face s-o întîlnească, dar nu-şi amintea aceasta decît confuz şi de altfel îşi şi neutraliza această amintire murmurînd : „Oricît, nu eu tre-

buie să fac primii paşi, sînt cu douăzeci de ani mai mare decît ea". Mulţumită puterii acestor şoapte interioare, bombîndu-şi bustul, ea îşi trăgea umerii înapoi şi, lăsîndu-şi capul pe ei aproape orizontal, trezea ideea unui cap „răsucit" de fazan orgolios, care se serveşte la masă în toate penele lui, nejumulite. Nu doar că n-ar fi fost din firea ei îndesată, bărbătoasă şi dolofană ; dar ofensele o făcuseră să se îndrepte ca acei copaci care, răsăriţi într-o poziţie neprielnică pe marginea unei prăpăstii, sînt siliţi să crească în sens contrar ca să-şi păstreze echilibrul. În acelaşi fel, ca să se consoleze că nu e întru totul egală cu ceilalţi Guermanţi, tot spunîndu-şi că numai din intransigenţă de principii şi mîndrie îi vedea rar, această idee ajunsese în cele din urmă să-i modeleze însuşi corpul şi îi crease un fel de prestanţă care trecea în ochii burghezelor drept semn al rasei, iar cîteodată tulbura cu cîte o dorinţă fugitivă privirea obosită a bărbaţilor cercului. Dacă cineva ar fi supus conversaţia doamnei de Gallardon acelei analize care, punînd în vedere frecvenţa mai mult sau mai puţin mare a fiecărui termen folosit, permite să se descopere cheia unui limbaj cifrat, şi-ar fi dat seama că nici o expresie, nici cea mai uzuală, nu revenea atît de des ca „la verii mei de Guermantes", „la mătuşa mea de Guermantes", „sănătatea lui Elzéar de Guermantes", „loja verişoarei mele de Guermantes". Cînd i se vorbea de un personaj ilustru, ea răspundea că, fără să-l fi cunoscut personal, îl întîlnise de nenumărate ori la mătuşa sa de Guer-

mantes, dar răspundea pe un ton atît de glacial şi cu o voce atît de stinsă, încît era clar că nu-l cunoştea personal, datorită acelor principii temeinice şi încăpăţînate pe care le atingea cu umerii ei traşi înapoi, cum se ating scările pe care profesorii de gimnastică ne pun să ne întindem ca să ni se dezvolte toracele.

Dar iată că prinţesa des Laumes, pe care nimeni nu se aştepta s-o vadă în vizită la doamna de Saint-Euverte, sosea chiar atunci. Ca să arate că, prin saloanele pe unde apărea doar din condescendenţă, nu căuta să-şi pună în vedere superioritatea rangului, ea intrase cu umerii adunaţi, chiar aci, unde nu era nici o mulţime pe care să o străbată şi nimeni căruia să-i facă loc de trecere, oprindu-se anume în fund, cu aerul de a se simţi la locul ce i se cuvenea, ca un rege care face coadă la uşa unui teatru, cîtă vreme autorităţile nu ştiu că se află el acolo ; şi — ca să nu pară că îşi semnalează prezenţa sau că reclamă politeţi — mărginindu-se numai să privească îndelung un desen de pe covor sau de pe fusta-i proprie, ea sta în picioare pe locul care i se păruse cel mai modest (şi de unde ştia bine că o exclamaţie încîntată a doamnei de Saint-Euverte o va scoate de îndată ce avea s-o zărească), alături de doamna de Cambremer, pe care n-o cunoştea. Ea observa mimica vecinei melomane, dar nu o imita. Aceasta nu pentru că, venind în sfîrşit să stea cinci minute la doamna de Saint-Euverte, prinţesa des Laumes n-ar fi dorit să i se preţuiască de două ori politeţea pe care i-o făcea arătîndu-se cît mai amabilă cu putinţă. Dar avea în mod natural oroare de tot ceea ce ea numea „exagerări" şi ţinea să arate că „nu se simţea datoare" să se dedea la manifestări care nu se potriveau cu „genul" cercului închis în care trăia ea, dar care, altfel, nu o impresiona mai puţin, datorită acelui spirit de imitaţie vecin cu timiditatea, pe care, la oamenii cei mai siguri de ei înşişi, îl dezvoltă ambianţa unui mediu nou, fie el chiar inferior. Chiar se întreba dacă gesticulaţia aceasta nu era cumva produsul necesar al bucăţii care se cînta şi care nu se potrivea, poate, cu stilul muzicii pe care o ascultase ea pînă în acea zi, dacă abţinerea ei nu se lua drept dovadă de incomprehensiune faţă de operă şi de inconvenienţă faţă de stăpîna casei : astfel că, spre a-şi exprima sentimentele contradictorii printr-un „compromis" care nu satisfăcea nici o parte, se mulţumea cînd să-şi ridice bridele umeraşilor rochiei sau să-şi asigure în părul blond mărgelele de coral şi email roz, brumate cu pulbere de diamant, care îi făceau pieptănătura simplă şi încîntătoare, examinîndu-şi totodată, cu o curiozitate rece, vecina focoasă, cînd să bată tactul cîte un moment cu evantaiul, dar, ca să nu abdice de la independenţa ei, îl bătea în contratimp. După ce pianistul sfîrşi bucata lui Liszt şi începu un preludiu de Chopin, doamna de Cambremer trimise doamnei de Franquetot un zîmbet înduioşat de satisfacţie competentă şi de aluzie la trecutul comun. Ea se deprinsese din tinereţe să mîngîie frazele, cu gît lung şi sinuos de lebădă, ale lui

Chopin, atît de libere, de flexibile şi de tactile, care încep prin a-şi încerca şi căuta conturul în afară şi foarte departe de direcţia în care pornesc, foarte departe de punctul pe care se putuse spera că îl vor atinge cu dibuiala lor, dar care nu se amuză în aceste alunecări ale fanteziei decît ca — într-o revenire mai premeditată, mai precisă, pe un cristal care ar răsuna pînă la provocarea de ţipete — să se întoarcă mai hotărîte, lovind pe om drept în inimă.

Trăind într-o familie provincială, cu puţine relaţii, nemergînd mai de loc la baluri, ea se îmbătase cu singurătatea conacului ei, încetinind, precipitînd dansul tuturor acestor perechi imaginare, sfoliindu-le ca pe nişte flori, părăsind balul pentru o clipă, ca să asculte cum suflă vîntul prin brazi, pe marginea lacului, şi ca să vadă acolo cum deodată înaintează, deosebit de tot ceea ce oamenii au visat vreodată că pot fi îndrăgostiţii de pe lume, un bărbat tînăr şi subţiratic, cu glasul oarecum cîntat, străin şi fals, purtînd mănuşi albe. Dar azi frumuseţea demodată a acestei muzici părea veştedă. Lipsită, de cîţiva ani, de stima cunoscătorilor, îşi pierduse cinstirea şi farmecul, şi nici cei cu gustul needucat nu mai găseau în ea decît o plăcere nemărturisită şi mediocră. Doamna de Cambremer aruncă în urmă o privire furişe. Ştia că tînăra ei noră (plină de respect pentru noua ei familie, dar nu şi în ceea ce privea produsele spiritului, asupra cărora, avînd cunoştinţă chiar de armonie şi de limba greacă, ea poseda lumini speciale) dispreţuia pe Chopin şi suferea

cînd auzea că se cîntă din el. Departe însă de supravegherea acestei wagneriene, care se afla mai departe într-un grup de vîrsta ei, doamna de Cambremer — soacra, se lăsa în voia unor impresii delicioase. Prinţesa des Laumes simţea şi ea aceleaşi impresii. Fără să fie dotată de la natură pentru muzică, ea primise acum cincisprezece ani lecţii de la un profesor de pian din cartierul Saint-Germain, o femeie de geniu care, spre sfîrşitul vieţii, fusese redusă la mizerie, trebuind să reînceapă, la vîrsta de şaptezeci de ani, să le predea fiicelor şi nepoatelor fostelor ei eleve. Murise de cîtva timp. Dar metoda ei, sunetul ei limpede, renăşteau cîteodată de sub degetele elevelor sale, chiar de sub ale celor ajunse cu timpul persoane mediocre, abandonînd muzica şi nemaideschizînd pianul aproape niciodată. Încît doamna des Laumes putu să clatine din cap, în deplină cunoştinţă de cauză, cu aprecierea exactă a felului în care pianistul cînta acest preludiu pe care ea îl ştia pe dinafară. Sfîrşitul frazei începute cîntă de la sine pe buzele ei. Şi prinţesa murmură: „E tot *ff*ermecător", cu dublu *f* la începutul cuvîntului, sunet care era un semn al delicateţii de simţire şi care îi strîngea atît de romanesc buzele prefăcute într-o floare minunată, încît îşi armoniză instinctiv cu ele şi privirea, dîndu-i în acest moment un fel de sentimentalitate şi de împrăştiere. În acest timp, doamna de Gallardon era pe cale să-şi spună că faptul de a nu întîlni pe prinţesa des Laumes decît rareori era destul de supărător, deoarece ar fi dorit să-i dea

o lecție, nerăspunzîndu-i la salut. Ea nu observase că verișoară-sa se afla acolo. Făcîndu-i un semn cu capul, i-o arată doamna de Franquetot. Pe loc ea se precipită către prințesă, dînd la o parte pe toți ; dar, dorind să păstreze un aer măreț și glacial care să reamintească tuturor că nu dorea să aibă relații cu o persoană, acasă la care ar fi putut să dea nas în nas cu prințesa Mathilde și înaintea căreia nu se simțea datoare să iasă, nefiind „contemporana ei", vru totuși să-și compenseze aerul de măreție și rezervă prin cîteva cuvinte care să-i justifice inițiativa și să silească pe prințesă la angajarea conversației ; astfel că, ajungînd lîngă verișoară-sa, doamna de Gallardon, cu chipul aspru, cu o mînă întinsă ca și cum ar fi „forțat o carte", îi spuse : „Ce mai face bărbatu-tău ?" pe un ton atît de îngrijorat de parcă prințul ar fi fost grav bolnav. Prințesa, izbucnind într-un rîs care îi era propriu și care era destinat să arate celorlalți că își și bătea joc de careva și totodată să pară mai frumoasă concentrîndu-și trăsăturile obrajilor în jurul gurii însuflețite și a privirii sclipitoare, îi răspunse : „Cum nu se poate mai bine !"

Și continuă să rîdă. Atunci, înălțîndu-și statura și răcindu-și înfățișarea, doamna de Gallardon, încă neliniștită totuși de starea prințului, spuse verișoarei sale :

— Oriane (de data aceasta, doamna des Laumes privi uimită și zîmbitoare în altă parte ca la o a treia persoană invizibilă, căreia părea că ține să-i ateste că ea nu autorizase niciodată pe doamna de Gallardon să-i zică pe numele ei mic), aș ține mult să vii și tu mîine seară la mine să asculți un cvintet cu clarinet de Mozart. Aș vrea să-ți cunosc părerea.

Părea astfel nu că adresează o invitație, ci numai că cere un serviciu și că are nevoie de opinia prințesei asupra cvintetului lui Mozart, ca și cum ar fi fost vorba de un fel de mîncare născocit de închipuirea unei noi bucătărese asupra talentelor căreia i-ar fi fost de mare preț opinia unui rafinat într-ale mîncărurilor.

— Dar cunosc cvintetul, îți pot spune chiar acum... că-mi place !

— Știi, bărbatu-meu nu se simte prea bine, ficatul lui... i-ar face mare plăcere să te vadă, adăugă doamna de Gallardon, sugerînd de data aceasta prințesei o obligație de caritate, ca s-o facă să apară la serata ei.

Prințesei nu-i plăcea să spună nimănui că nu voia să-i facă vizită. De fiecare dată, ea își comunica în scris regretul de a fi fost lipsită — din cauza unei vizite neprevăzute a soacrei sale, a unei invitații din partea socrului ei, a Operei sau a unei petreceri — de o serată, la care de fapt nici nu se gîndise să se ducă. Astfel, ea dădea multora bucuria de a crede că se află printre cunoștințele ei, că s-ar fi dus bucuroasă să-i vadă, că nu fusese împiedicată decît de neprevăzute împrejurări princiare, cu care ei erau încîntați de a se afla în concurență. Apoi, făcînd parte din acea grupare spirituală

a Guermanţilor în care supravieţuia ceva din spiritul vioi, desprins de locuri comune şi de sentimente convenţionale, care veneau de la Merimée, găsindu-şi ultima expresie în teatrul lui Meilhac şi Halévy, ea adapta acest ceva chiar la raporturile sociale şi îl transpunea pînă şi în politeţea care se silea să-i fie pozitivă, precisă şi să se apropie de adevărul cel mai simplu. Ea nu dezvolta prea mult nici unei gazde expresia dorinţei pe care o avea de a se duce la serata acesteia ; credea că e mai drăguţ să-i expună cîteva mici împrejurări de care depindea posibilitatea să vină sau să nu vină la ea.

— Ascultă, am să-ţi spun adevărul, vorbi ea doamnei de Gallardon, mîine seară trebuie să mă duc la o prietenă care mi-a cerut de mult această zi. Dacă ne ia la teatru, cu cea mai mare bunăvoinţă şi tot nu-mi va fi posibil să vin la tine ; dar dacă rămînem la ea, fiindcă ştiu că vom fi singuri, voi putea la un moment dat s-o las.

— Uite, ai văzut pe prietenul tău, domnul Swann ?

— Nu, nu l-am văzut, drăguţul de Charles, de unde să ştiu că e aici, voi face ceva ca să mă zărească.

— Mi se pare ciudat că vine în vizită chiar la maica Saint-Euverte, spuse doamna de Gallardon. Oh ! ştiu bine că e om inteligent, adăugă ea, vrînd să spună cu aceasta „intrigant“, dar ce-are a face un evreu în casa surorii şi cumnatei a doi arhiepiscopi !

— Mărturisesc, spre ruşinea mea, că asta nu mă supără, spuse prinţesa des Laumes.

— Ştiu că s-a convertit şi încă prin părinţi şi bunici. Dar se zice că toţi convertiţii rămîn mai legaţi de prima lor religie decît ceilalţi, că e doar un pospai, să fie adevărat ?

— N-am nici o lumină în privinţa asta.

Pianistul, care avea de cîntat două bucăţi de Chopin, după ce terminase preludiul, atacase de îndată o poloneză. Dar de cînd doamna de Gallardon semnalase verişoarei sale prezenţa lui Swann, putea veni să cînte Chopin însuşi, resuscitat, şi doamna des Laumes tot n-ar mai fi putut fi atentă. Ea făcea parte din acea jumătate de lume pentru care curiozitatea celeilalte jumătăţi faţă de fiinţele pe care nu le cunoaşte e înlocuită de interesul faţă de fiinţele cunoscute. Ca multor femei din cartierul Saint-Germain, prezenţa într-un loc unde se află ele a cuiva din societatea lor restrînsă, chiar neavînd să-i spună nimic deosebit, îi acapara exclusiv atenţia în dauna tuturor celorlalţi. Cu începere din acel moment, sperînd că Swann o va remarca, prinţesa, ca un cobai domesticit căruia i se întinde şi apoi i se retrage o bucăţică de zahăr, nu mai făcu altceva decît să-şi plimbe privirea, plină de mii de semne de conivenţă lipsite de orice legătură cu sentimentul polonezei lui Chopin, în direcţia unde se afla Swann, iar dacă acesta îşi schimba locul, ea îşi muta paralel surîsul magnetizat.

— Oriane, nu te supăra, vorbi din nou doamna de Gallardon (care nu se putea nici-

odată împiedica, vrînd să uimească toată lumea într-o bună zi, să nu-şi sacrifice cele mai mari speranţe sociale plăcerii obscure, imediate şi intime de a spune ceva neplăcut), e lume care pretinde că acest domn Swann ar fi un om a cărui vizită nu poate fi obţinută aşa de uşor, să fie adevărat ?

— Dar... tu ştii prea bine că e adevărat, răspunse prinţesa des Laumes, de îndată ce l-ai invitat de zeci de ori şi n-a venit niciodată.

Părăsindu-şi verişoara mortificată, ea izbucni din nou într-un rîs care scandaliză pe cei ce ascultau muzica, dar atrase atenţia doamnei de Saint-Euverte, rămasă din politeţe lîngă pian şi care abia atunci zări pe prinţesă. Doamna de Saint-Euverte era cu atît mai încîntată văzînd pe prinţesa des Laumes, cu cît o credea încă la Guermantes, ocupată să-şi îngrijească socrul bolnav.

— Dar cum, prinţesă, aci eraţi ?

— Da, m-am aşezat într-un colţişor, de unde am ascultat lucruri minunate.

— Cum, sînteţi aci de aşa de mult timp !

— Sigur, de foarte mult timp, care însă mi s-a părut foarte puţin, mult numai pentru că nu vă vedeam.

Doamna de Saint-Euverte vru să-şi ofere prinţesei fotoliul, prinţesa răspunzînd :

— Dar nici vorbă ! Pentru ce ? Eu mă simt bine oriunde !

Şi, ca să-şi manifeste mai limpede simplicitatea ei de mare doamnă, uitîndu-se cu intenţie la un scăunaş fără spetează :

— Iată, pufoiul acesta e tot ce-mi trebuie. Mă sileşte să stau şi dreaptă. Oh ! Doamne, dar eu fac zgomot într-una, o să mă hulească toată lumea.

În acest timp, pianistul înteţindu-şi viteza, emoţia muzicală atingea culmea, un lacheu punea răcoritoare pe o tavă, făcînd linguriţele să sune, iar doamna de Saint-Euverte, ca în fiece săptămînă, fără să fie văzută de el, îi făcea semne să plece. O tînără căsătorită de curînd, căreia i se explicase că o femeie de vîrsta ei nu trebuie să pară blazată, surîdea de plăcere şi umbla cu ochii după stăpîna casei să-i mărturisească din privire recunoştinţa că „se gîndise la ea“ cu prilejul unei astfel de petreceri regale. Totuşi, deşi cu mai mult calm decît doamna de Franquetot, ea urmărea audiţia nu fără o anumită nelinişte ; dar neliniştea ei avea ca obiect nu pe pianist, ci pianul pe care o lumînare tresăltînd la fiece *fortissimo* risca, dacă nu să aprindă abajurul, în orice caz să păteze palisandrul. Pînă la urmă, nu se mai putu abţine şi, sărind peste cele două trepte ale estradei pe care era aşezat pianul, se repezi să ridice lumînarea de pe el. Dar tocmai cînd era s-o atingă cu mîinile, bucata muzicală se încheie într-un ultim acord, iar pianistul se sculă în picioare. Cu toate acestea, iniţiativa îndrăzneaţă a tinerei femei, ca şi scurta învălmăşeală care se produse între ea şi instrumentist, făcură o impresie general favorabilă.

— Aţi remarcat, prinţesă, ce-a făcut această persoană, spuse generalul de Froberville prin-

țesei des Laumes, pe care venise s-o salute, și pe care doamna de Saint-Euverte o părăsi un moment. Curios ! E oare o artistă ?

— Nu, e o tînără doamnă de Cambremer, răspunse la repezeală prințesa și adăugă numai-decît : Vă repet ceea ce am auzit și eu spunîndu-se, altfel n-am nici un fel de idee asupra ei, am auzit de la cineva din spatele meu că sînt vecini de moșie de-ai doamnei de Saint-Euverte, dar nu cred să-i cunoască nimeni. Trebuie să fie „oameni de țară“ ! De altfel, nu știu dacă dumneavoastră sînteți foarte cunoscut cu strălucita societate care se află aici, dar eu n-am idee de numele tuturor acestor uimitoare persoane. Cu ce credeți dumneavoastră că își ocupă viața, în afară de seratele doamnei de Saint-Euverte ? Trebuie să-i fi adus o dată cu muzicanții, cu scaunele și cu răcoritoarele. Recunoașteți și dumneavoastră că sînt magnifici acești „invitați de la Belloir“. Are ea în adevăr curajul să-și închirieze acești figuranți săptămînă de săptămînă ? E cu neputință !

— Ah ! Dar Cambremer e un nume autentic și vechi, spuse generalul.

— Nu văd nici un rău că ar fi vechi, răspunse scurt prințesa, dar în orice caz nu e *eufonic*, adăugă ea, desprinzînd cuvîntul eufonic ca și cum ar fi fost pus între ghilimele, mică afectație a debitului ei verbal, care era proprie grupului Guermantes.

— Credeți ? Dar e frumoasă s-o mănînci, spuse generalul, care nu o slăbea din ochi pe

doamna de Cambremer. Nu e și părerea dumneavoastră, prințesă ?

— Prea se pune în lumină, eu cred că așa ceva la o femeie tînără nu e agreabil, fiindcă îmi închipui că nu e contemporana mea, răspunse doamna des Laumes (expresia aceasta fiind comună Gallardonilor și Guermanților).

Dar prințesa, văzînd că domnul de Froberville continua să se uite la doamna de Cambremer, adăugă jumătate din răutate pentru aceasta, jumătate din amabilitate pentru general : „Nu e agreabil... pentru bărbatul ei ! Regret că n-o cunosc, fiindcă văd că vă stă la inimă, v-aș fi prezentat“, spuse prințesa, care probabil că, dacă ar fi cunoscut pe tînăra femeie, nici nu s-ar fi gîndit să i-o prezinte. „Voi fi silită să vă spun bună seara, pentru că am onomastica unei prietene, la care trebuie să mă duc s-o felicit, spuse ea cu modestie și sinceritate, reducînd reuniunea mondenă unde se ducea la simplicitatea unei ceremonii plicticoase, dar la care se simțea obligată și îndatoritoare să se ducă. De altfel, trebuie să întîlnesc acolo pe Basin care, cît timp am stat eu aici, el s-a dus să-și vadă prietenii, pe care dumneavoastră îi cunoașteți, cred, aceia care au un nume de pod, așa-zișii Iena.

— A fost mai întîi numele unei victorii, prințesă, spuse generalul. Ce vreți, pentru un veteran galonat ca mine, adăugă el scoțîndu-și monoclul să-l șteargă, așa cum și-ar fi schimbat un pansament, în timp ce prințesa își lua instinctiv privirea de la el, pentru mine această noblețe a

Imperiului e altceva bineînţeles, dar, în sfîrşit, atît cît este, e în genul ei ceva foarte frumos, sînt oameni care în definitiv s-au bătut ca adevăraţi eroi.

— Dar sînt plină de respect pentru eroi, spuse prinţesa pe un ton uşor ironic : dacă nu mă duc dimpreună cu Basin la această prinţesă de Iena, nu pentru asta nu mă duc, ci pur şi simplu pentru că nu-i cunosc. Basin îi cunoaşte, îi iubeşte. Oh ! nu, nu e ce vă puteţi închipui, nu e vorba de un flirt, nu e cazul să mă opun ! De altfel, la ce-ar servi dacă m-aş opune ! adăugă cu o voce melancolică, deoarece toată lumea ştia că de a doua zi după ce prinţul des Laumes se căsătorise cu răpitoarea lui verişoară, începuse s-o şi înşele. Dar, în sfîrşit, nu e cazul, sînt oameni pe care el i-a cunoscut pe vremuri, îşi face interesele cu ei, mi se pare foarte firesc. Vă spun, de altfel, numai ce mi-a spus el de casa lor... Închipuiţi-vă că toată mobila lor e stil „Empire" !

— Dar, prinţesă, nimic mai natural, e mobilierul rămas de la bunicii lor.

— Nu spun nu, dar pentru asta nu e mai puţin urît. Înţeleg foarte bine ca cineva să nu aibă lucruri frumoase, dar cel puţin să nu aibă lucruri ridicole. Ce vreţi ? eu nu cunosc nimic mai pompier[1], mai burghez decît acest stil oribil, cu acele comode care au capete de lebede ca nişte loji de avanscenă.

[1] În franceză — „convenţional-grandilocvent".

— Dar cred că au şi lucruri frumoase, trebuie să aibă faimoasa masă de mozaic pe care s-a semnat tratatul de la...

— Ah ! Că e posibil să aibă lucruri interesante din punct de vedere al istoriei, nu spun nu. Dar aşa ceva nu poate fi frumos... fiindcă e oribil ! Am şi eu lucruri de astea, pe care Basin le-a moştenit de la familia Montesquiou. Numai că se află în podurile Guermanţilor, unde nu le vede nimeni. În fine, de altfel, nu e vorba de asta, m-aş repezi la ei cu Basin, m-aş duce să-i văd pînă şi în mijlocul sfincşilor şi arămurăriei lor, dacă i-aş cunoaşte, dar... nu-i cunosc ! Mie aşa mi s-a spus tot timpul cît am fost copil, că nu e politicos să mă duc la oameni pe care nu-i cunosc, spuse ea luîndu-şi un ton copilăresc. Şi-atunci, fac ce-am învăţat. Închipuiţi-vă pe aceşti oameni cumsecade văzînd că intră o persoană pe care n-o cunosc ! M-ar primi poate foarte rău ! zise prinţesa.

Şi, din cochetărie, ea îşi înfrumuseţa surîsul pe care această presupunere i-l smulsese, dînd privirii ei albastre, aţintite asupra generalului, o expresie visătoare şi blîndă.

— Ah ! prinţesă, ştiţi prea bine că n-ar mai încăpea în ei de bucurie...

— Dar cum, pentru ce ? îl întrebă ea cu extremă vivacitate, fie ca să nu pară că-şi dă seama de înalta ei poziţie socială, fiind una dintre marile doamne ale Franţei, fie ca să aibă plăcerea să audă pe general spunîndu-i aceasta. Pentru ce ? Ştiţi dumneavoastră ceva ? Poate că li s-ar părea un lucru cu totul dez-

agreabil. Nu ştiu, dar, dacă judec după mine, mă plictiseşte destul de mult să văd lume cunoscută şi cred că, dacă ar trebui să văd oameni pe care nu-i cunosc, „chiar eroici", aş înebuni. De altfel, iată, afară dacă nu e vorba de vechi prieteni ca dumneavoastră, cunoscuţi de mai înainte, nu ştiu ca eroismul să aibă o dimensiune foarte portativă în societate. Mă plictisesc adesea îndeajuns unele mese de seară pe care le dau, dar să mai trebuiască a oferi şi braţul lui Spartacus ca să-l conduc la masă... Nu, în adevăr, niciodată lui Vercingetorix nu i-aş face semn ca al patrusprezecilea. Simt că l-aş rezerva numai pentru marile serate. Şi cum nu dau serate...

— Ah! prinţesă, dumneavoastră nu sînteţi o Guermantă de florile mărului. Posedaţi din plin spiritul Guermantes!

— Dar se zice totdeauna spiritul *des* Guermantes, şi eu niciodată n-am putut înţelege de ce? Mai cunoaşteţi şi pe *alţii* care să-l aibă, adăugă ea izbucnind într-un rîs spumos şi vesel, cu trăsăturile fizionomiei concentrate, împerechindu-le în reţeaua însufleţirii ei, cu ochii sclipitori, arzînd de o bucurie însorită şi radioasă, singuri în stare să dea astfel strălucire vorbelor care, fie spuse chiar de prinţesa însăşi, erau o laudă a spiritului sau a frumuseţii ei. Uite, iată pe Swann care pare a saluta pe Cambremer a dumneavoastră; uite-l colo... e lîngă maica Saint-Euverte, nu-l vedeţi! Cereţi-i să vă prezinte. Dar grăbiţi-vă, că stă să plece!

— Aţi remarcat ce îngrozitor arată la faţă? spuse generalul.

— Scumpul de Charles! Ah! în sfîrşit vine, începusem să cred că nu vrea să mă vadă!

Swann ţinea mult la prinţesa des Laumes, apoi vederea ei îi reamintea de Guermantes, acea împrejurime a Combray-ului, ţinutul acela care îi plăcea atît de mult şi unde el nu se mai ducea ca să nu se depărteze de Odette. Întrebuinţînd forme jumătate artistice, jumătate galante, prin care ştia să placă prinţesei şi pe care le readopta în chip firesc de cîte ori se mai afunda cîte o clipă în vechiul său mediu — şi voind pe de altă parte să exprime pentru el însuşi nostalgia pe care o avea de acel colţ de ţară:

— Ah! spuse el ca pentru alţii, vrînd să fie auzit în acelaşi timp atît de doamna de Saint-Euverte, căreia îi vorbea, cît şi de doamna des Laumes, pentru care de fapt vorbea, iată pe fermecătoarea prinţesă! Vedeţi, a venit anume de la Guermantes ca să asculte *Sfîntul Francisc din Assisi* de Liszt şi n-a avut timp decît, ca o cinteză, să ciugulească şi să-şi pună pe cap cîteva boabe de prun sălbatic şi de măceş; iar printre ele mai sînt chiar mici picături de rouă şi oarecare urme de brumă, care va fi dat mari suspine ducesei. E foarte frumos, scumpa mea prinţesă.

— Cum, prinţesa a venit anume de la Guermantes? Dar e prea mult! Nu ştiam, sînt de-a dreptul uluită, izbucni cu naivitate doamna de Saint-Euverte, care nu prea era obişnuită cu înfloriturile de spirit ale lui Swann. Şi cerce-

tînd pieptănătura prinţesei: Dar e adevărat, imită... cum să spun, nu castanele, oh! nu, e o idee minunată! Dar cum a putut oare şti prinţesa programul meu! Muzicienii nu mi l-au comunicat nici mie.

Swann, cu deprinderea lui, cînd se afla lîngă o femeie faţă de care păstrase obiceiuri galante de limbaj, să spună lucruri delicate, pe care mulţi inşi din lumea înaltă nu le înţelegeau, nu binevoi să explice doamnei de Saint-Euverte că vorbise numai metaforic. Cît despre prinţesă, ea începu să rîdă cu hohote pentru că spiritul lui Swann era extrem de apreciat în cercul ei şi, de asemenea, pentru că nu putea auzi un compliment care i se adresa, fără să nu-i descopere graţiile cele mai subtile şi un irezistibil farmec.

— Eh bine! sînt încîntată, Charles, dacă bobiţele mele de măceş îţi plac. De ce ai salutat pe acea Cambremer, eşti şi dumneata vecin cu ea, la ţară?

Doamna de Saint-Euverte, văzînd că prinţesa părea mulţumită că poate sta de vorbă cu Swann, se îndepărtase.

— Dar sînteţi vecină cu ea şi dumneavoastră, prinţesă.

— Eu nu, dar e drept că au pămînturi pretutindeni, oamenii ăştia! Dar cît mi-ar plăcea să fiu în locul lor!

— Cei cu pămînturi peste tot nu sînt Cambremerii, ci rubedeniile tinerei Cambremer; ea e o domnişoară Legrandin, care venea la Combray. Nu ştiu dacă ştiţi că dumneavoastră sînteţi contesă de Combray şi biserica vă datorează ca atare un venit?

— Nu ştiu ce-mi datorează biserica, dar ştiu că în fiecare an preotul îmi ciupeşte cîte o sută de franci, lucru de care m-aş lipsi. În fine, aceşti Cambremeri au un nume foarte bizar. Sfîrşeşte exact la timp, dar sfîrşeşte urît, spuse ea rîzînd[1].

— Nici de început nu începe mai frumos[2], răspunse Swann.

— În adevăr, această dublă prescurtare!...

— E ca un om foarte mîniat şi foarte cuviincios, care n-a îndrăznit să meargă pînă la capătul primului cuvînt.

— Dar de îndată ce nu s-a putut opri să nu înceapă pe al doilea, ar fi făcut mai bine să-şi fi terminat pe primul, ca să sfîrşească o dată cel puţin cu acela. Sîntem porniţi pe glume de un admirabil gust, scumpul meu Charles, dar ce plicticos lucru că de cîtva timp nu te mai vedem, adăugă ea pe un ton de răsfăţ, îmi place atît de mult să stăm de vorbă împreună. Închipuieşte-ţi că pe acest idiot de Froberville nici nu l-aş fi putut face să priceapă că numele de Cambremer e bizar. Recunoaşte şi dumneata că viaţa asta e ceva îngrozitor. Numai cînd te văd pe dumneata nu mă mai plictisesc.

[1] Aluzie la asonanţa numelui Cambre*mer* cu un cuvînt francez indecent, deşi foarte uzitat, căruia i se zice perifrastic „cuvîntul lui Cambronne".

[2] *Cambre...* sună ca începutul verbului francez *cambrioler* — a jefui o casă.

Şi bineînţeles că ce spunea prinţesa nu era adevărat. Dar Swann şi ea aveau acelaşi mod de a judeca măruntişurile vieţii, mod care avea ca rezultat — dacă nu drept cauză — să ducă la o mare analogie a felului lor de a se exprima şi chiar a pronunţiei. Această asemănare nu atrăgea atenţia, pentru că nimic nu era mai deosebit ca glasurile lor doi. Dar dacă, printr-un efort de gîndire, se ajungea la scoaterea vorbelor lui Swann din sonoritatea care le înfăşura, a mustăţilor dintre care ieşeau, era limpede că frazele şi inflexiunile erau aceleaşi, cu întorsătura caracteristică cercului Guermantes. În privinţa lucrurilor importante, Swann şi prinţesa nu aveau însă despre nimic aceleaşi păreri. Dar, de cînd Swann era atît de trist, simţind mereu acel fel de fior care precede momentul izbucnirii în lacrimi, el avea aceeaşi nevoie să vorbească despre suferinţa lui ca un asasin despre crima sa. Auzind pe prinţesă spunîndu-i că viaţa e ceva îngrozitor, simţi aceeaşi mîngîiere ca şi cum i-ar fi vorbit despre Odette.

— Oh ! da, viaţa e ceva îngrozitor. Trebuie să ne vedem, scumpă prietenă. Asta e plăcut la dumneavoastră, că nu sînteţi veselă. Am putea petrece o seară împreună.

— Dar cred şi eu, de ce nu vreai să vii la Guermantes, soacra mea ar fi nebună de bucurie. Locul este socotit ca foarte urît, dar eu îţi voi spune că ţinutul acesta nu-mi displace, mi-e groază de ţinuturile „pitoreşti".

— Cred şi eu, e admirabil, răspunse Swann, aproape că e prea frumos, prea viu pentru mine, în acest moment ; e un ţinut al fericirii. Poate fiindcă am trăit acolo, dar lucrurile de acolo îmi spun atît de multe ! De cum se stîrneşte o boare de vînt, de cum încep grînele să unduiască, mi se pare că va sosi cineva, că voi primi o veste ; şi casele acelea de pe malul apei... aş fi foarte nenorocit !

— Oh ! scumpul meu Charles, păzeşte-mă, că m-a zărit groaznica Rampillon, ascunde-mă, aminteşte-mi oare ce i s-a întîmplat, fiindcă nu ştiu bine ce a făcut, şi-a căsătorit fata sau amantul, confund ; poate pe amîndoi... şi împreună !... Ah ! nu, nu, îmi amintesc, a fost repudiată de prinţul ei... fă-te că îmi vorbeşti, pentru ca această Berenice să nu vină să mă invite la cină. De altfel, fug. Ascultă, scumpul meu Charles, fiindcă în sfîrşit te văd şi eu o dată, nu vreai să te laşi răpit şi să te iau cu mine la prinţesa de Parma, care ar fi nespus de încîntată, ca şi Basin, care va veni şi el acolo ? Dacă n-am mai avea ştiri despre dumneata de la Mémé... Gîndeşte-te, să nu te mai văd niciodată !

Swann refuză ; cum înştiinţase pe domnul de Charlus că, plecînd de la doamna de Saint-Euverte, se va întoarce direct acasă, el se temea, ducîndu-se la prinţesa de Parma, să nu rişte a pierde vreun cuvînt scris pe care sperase tot timpul să se vadă cum i-l înmînează un servitor seara la înapoiere şi pe care poate avea să-l găsească la portar. „Acest biet Swann, spuse în seara aceea doamna des Laumes soţului ei, e tot drăguţ, dar pare foarte nenorocit. Îl vei

vedea, fiindcă a promis să vină zilele astea să cineze cu noi. Mi se pare ridicol în fond ca un bărbat de inteligența lui să sufere din cauza unei persoane de acest gen și care nici nu e interesantă, fiindcă se zice că e chiar idioată", adăugă ea, cu înțelepciunea oamenilor neîndrăgostiți, care consideră că un om de spirit n-ar trebui să fie nenorocit decît din cauza unei ființe care să merite aceasta ; e ca și cum ne-am mira că unii admit să sufere de holeră din cauza unei făpturi atît de mici ca bacilul virgulă.

Swann tocmai voia să plece, dar în clipa cînd, în sfîrșit, avea să scape, generalul de Froberville îi ceru să-l prezinte doamnei de Cambremer și se văzu silit să se înapoieze cu el în salon ca s-o caute.

— Ia spune, Swann, nu mi-ar fi mai bine să fiu bărbatul acestei femei decît să fiu masacrat de sălbatici, ce zici ?

Cuvintele „masacrat de sălbatici" sfredeliră dureros inima lui Swann ; pe loc, el simți nevoia să continue conversația cu generalul :

— Ah ! îi spuse el, multe vieți frumoase au sfîrșit în acest fel... Știți, de exemplu, pe acel navigator ale cărui rămășițe i-au fost aduse de Dumont d'Ureville și care se numea La Pérouse... (și Swann se și simți fericit, ca și cum ar fi vorbit despre Odette). E minunat caracterul lui La Pérouse și mă interesează nespus de mult, adăugă el cu un aer melancolic.

— Ah ! da, perfect, La Pérouse, spuse generalul. E un nume cunoscut. Are strada lui.

— Cunoașteți pe cineva din strada La Pérouse ? întrebă Swann agitat.

— Nu cunosc decît pe doamna de Chanlivault, sora acelui viteaz de Chaussepierre. Ne-a oferit zilele trecute o frumoasă seară de comedie. Salonul acesta va fi în curînd socotit ca foarte elegant, veți vedea.

— Ah ! locuiește în strada La Pérouse. Simpatic, e o stradă așa de drăguță, așa de tristă !

— Dar nicidecum, se vede că n-ai mai fost pe-acolo în ultimul timp ; nu mai e tristă, a început să se construiască în tot cartierul.

Cînd, în sfîrșit, Swann prezentă pe domnul de Froberville tinerei doamne de Cambremer, aceasta, fiind prima dată cînd auzea numele generalului, schiță surîsul de bucurie și surpriză pe care l-ar fi avut dacă în fața ei nu s-ar mai fi rostit alt nume decît al domnului de Froberville, fiindcă, necunoscînd pe amicii noii sale familii, credea că orice persoană ce i se înfățișa este vreunul dintre aceștia și, socotind că da dovadă de tact făcîndu-se că a auzit mult vorbindu-se de el de cînd se măritase, ea întindea mîna oarecum șovăitor, ca să arate rezerva deprinsă, pe care o avea de învins, dar și simpatia spontană, care izbutea să triumfe asupra acestei rezerve. Încît socrii ei, pe care ea îi credea de asemenea oamenii cei mai străluciți ai Franței, o declaraseră un înger ; cu atît mai mult cu cît ei preferau să pară, hotărînd-o să se căsătorească cu fiul lor, a fi cedat mai curînd atracției calităților ei decît marii ei averi.

— Se vede că sînteţi muziciană în suflet, doamnă, îi spuse generalul, făcînd inconştient aluzie la incidentul cu lumînarea de pe pian.

Dar concertul reîncepu şi Swann îşi dădu seama că nu va mai putea să plece pînă ce noul număr de program nu se va fi sfîrşit. Suferea stînd închis în mijlocul acestor oameni, a căror prostie şi ale căror obiceiuri ridicole îl izbeau cu atît mai dureros cu cît, ignorîndu-i dragostea, incapabili, de i-ar fi cunoscut-o, să se intereseze de ea şi să facă altceva decît să surîdă ca de o copilărie sau să o deplîngă ca pe o nebunie, i-o arătau sub aspectul unei stări subiective, care exista numai pentru el, a cărei realitate nimic exterior nu i-o afirma ; suferea mai cu seamă, chiar pînă într-atît că însuşi sunetul instrumentelor îi da dorinţa să ţipe, de a-şi prelungi exilul în acest loc, unde Odette nu va călca niciodată, unde nimeni, unde nimic n-o cunoştea, de unde ea era cu totul absentă.

Dar deodată se făcu ca şi cum Odette ar fi intrat, iar această apariţie îi pricinui o suferinţă atît de sfîşietoare, încît trebui să-şi ducă mîna la inimă. Aceasta, pentru că vioara suise pînă la notele cele mai înalte, unde sta ca într-o aşteptare, o aşteptare care se prelungea, fără ca vioara să înceteze a le susţine, în exaltarea lui de a şi zări apropiindu-se ceea ce aştepta el şi, cu o sforţare disperată de a încerca să dureze pînă la sosirea ei, de a o primi înainte să expire, de a-i menţine încă o clipă, din toate ultimele lui puteri, drumul deschis ca să poată trece, cum ar susţine cineva o uşă care altfel s-ar închide

de la sine. Şi, pînă ce Swann să fi avut timpul a înţelege şi a-şi zice : „E mica frază din sonata lui Vinteuil, să n-o ascult !“, toate amintirile de pe vremea cînd Odette era îndrăgostită de el, pe care reuşise pînă atunci să le păstreze invizibile în adîncul fiinţei lui, înşelate de această neaşteptată rază a anotimpului iubirii, pe care îl crezură reîntors, refrenurile uitate ale fericirii se deşteptaseră din nou şi, bătînd grăbit din aripi, se înălţaseră iarăşi să-i cînte nebuneşte, fără nici o milă faţă de nenorocirea lui actuală.

În locul expresiilor abstracte ca „timpul cînd eram fericit“, „timpul cînd mă iubea“, pe care pînă atunci le rostise deseori fără să sufere din cale-afară, căci inteligenţa lui nu închisese în ele din trecut decît pretinse extrase, care nu conţineau nimic din acel trecut, el redescoperi tot ceea ce, din fericirea pierdută, îi fixase pentru totdeauna esenţa ei specifică şi volatilă ; retrăi totul, petalele de ninsoare creţe ale crizantemei pe care ea i-o aruncase în trăsură, pe care o lipise de buzele lui — adresa în relief a restaurantului „Maison Dorée“ pe scrisoarea în care citise : „Mîna îmi tremură atît de tare scriindu-ţi“ — îmbinarea sprîncenelor ei, cînd îi spusese parcă rugător : „N-o să treacă prea mult timp pînă cînd îmi vei da un semn ?“ ; simţi mirosul fierului de frizat cu care i se ridica părul ca „peria“, în timp ce Loredan se ducea să caute pe micuţa lucrătoare, ploile repezi ce căzură atît de adesea în acea primăvară, întoarcerea glacială în trăsura de tip „victoria“ pe clar de lună, toată reţeaua de deprinderi mentale,

de impresii sezoniere, de reacţii cutanee care întinseseră pe săptămîni în şir o plasă uniformă, în care fiinţa lui se afla prinsă din nou. În acel moment, el îşi satisfăcea o curiozitate voluptuoasă, cunoscînd plăcerile oamenilor care trăiesc prin iubire. Crezuse că va putea să se mărginească la atît, că nu va fi obligat să înveţe durerile dragostei ; ce puţin lucru reprezenta acum farmecul Odettei pe lîngă această formidabilă teroare care îl prelungea ca pe un halo tulbure, această imensă spaimă de a nu şti ce anume făcuse ea în fiece clipă, de a nu o poseda întreagă oricînd şi oriunde ! Vai, el îşi reaminti accentul cu care îi răspunsese uimită : „Dar pot să te văd totdeauna, eu sînt totdeauna liberă !" ea care nu mai era liberă acum niciodată ! îşi reaminti interesul, curiozitatea pe care le avusese faţă de viaţa lui personală, dorinţa pasionată cu care îi făcuse favoarea — de care, dimpotrivă, el se temea în acel timp ca de o cauză de plictisitoare neajunsuri — favoarea de a o lăsa să pătrundă în viaţa lui ; cum fusese obligată să-l roage ca să se lase dus la soţii Verdurin ; şi, cînd o primea acasă la el o dată pe lună, cum trebuise, pînă să se înduplece el, ca ea să-i repete deliciul pe care l-ar reprezenta această deprindere de a se vedea zilnic, la care visa ea, în timp ce lui nu i se părea decît o bătaie de cap fastidioasă, de care apoi, dezgustîndu-se, ea se desfăcuse definitiv, pentru ca lui să-i devină tot mai mult o nevoie atît de invincibilă şi de dureroasă. Nici nu-şi închipuia el cît de adevărat spusese cînd, văzînd-o a treia oară

şi ea tot repetîndu-i : „Dar de ce nu mă laşi să vin mai des ?", îi răspunsese rîzînd, cu galanterie : „de frică să nu sufăr". Acum, vai ! se mai întîmpla cîteodată să-i scrie de la vreun restaurant sau hotel, pe o hîrtie cu numele lor imprimat ; dar parcă erau litere de foc care îl ardeau. „A scris de la hotelul Vouillemont ? Ce-o fi avut de făcut acolo ? cu cine ? ce se petrecuse acolo ?" Îşi reaminti becurile de gaz ce se stingeau pe Bulevardul Italienilor cînd o întîlnise, fără să mai spere, printre umbrele rătăcitoare, în noaptea aceea care i se păruse supranaturală şi care în adevăr aparţinea cu totul unei lumi misterioase, în care nu se mai poate reveni niciodată după ce porţile i s-au închis — noapte din vremea cînd el nu avea de ce să se întrebe nu cumva ar contraria-o tot căutînd-o şi regăsind-o, atît de sigur era de ea, că nu avea o bucurie mai mare decît să-l vadă şi să se înapoieze acasă împreună. Şi Swann zări, nemişcat în faţa acestei fericiri trăite din nou, un om nefericit, un lovit de soartă care îi stîrni mila, pentru că nu-l recunoscu numaidecît, astfel încît trebui să-şi lase ochii în jos, ca să nu se observe că i se umpluseră de lacrimi. Acest om nefericit era el însuşi.

Cînd înţelese aceasta, mila îi încetă, dar se trezi gelos pe celălalt el însuşi, pe care îl iubise ea, se simţi gelos pe toţi aceia despre care îşi spusese adesea, fără să sufere prea mult, „poate îi iubeşte", deoarece acum el îşi preschimbase ideea vagă de a iubi, în care nu e iubire, pe petalele crizantemei şi pe numele de

pe scrisori „Maison d'Or", care, acestea, erau pline de iubire. Apoi, suferinţa copleşindu-l, îşi trecu mîna pe frunte, lăsă monoclul să-i cadă de la ochi, îi şterse lentila. Şi fără îndoială, dacă s-ar fi văzut în acest moment, el ar fi adăugat la colecţia celor văzute la alţii propriul său monoclu, pe care îl muta din loc în loc ca pe un gînd inoportun şi de pe sticla ceţoasă a căruia căuta să şteargă grijile cu batista.

Într-o vioară — dacă nu avem instrumentul sub ochi şi nu putem raporta ceea ce auzim la imaginea ei, care îi modifică sonoritatea — sînt accente atît de asemănătoare cu anumite voci de contralto, încît avem impresia că o cîntăreaţă s-a adăugat concertului. Ne uităm s-o vedem, dar nu sînt decît formele viorilor, preţioase ca nişte cutii chinezeşti şi totuşi, cînd şi cînd, sîntem din nou înşelaţi de chemarea amăgitoare a sirenei ; uneori, de asemeni, ni se pare a auzi un geniu captiv, care se zbate în adîncul cutiei docte, vrăjite şi tremurătoare, ca un diavol într-un agheasmatar ; alteori, în sfîrşit, pluteşte în aer ca o fiinţă supranaturală şi pură, care trece desfăşurîndu-şi mesajul invizibil.

Ca şi cum instrumentiştii ar fi cîntat mica frază mult mai puţin decît i-ar fi executat riturile cerute de ea ca să apară, procedînd la incantaţiile necesare pentru a obţine şi prelungi cîteva clipe miracolul evocării ei, Swann, care nu mai putea s-o vadă, de parcă ar fi aparţinut unei lumi ultraviolete, şi care simţea întrucîtva reîmprospătarea unei metamorfoze în cecitatea momentană, de care era izbit apropiindu-se de ea,

Swann o simţea prezentă ca zeitate protectoare şi confidentă a iubirii lui, şi care, ca să poată ajunge pînă la el în faţa mulţimii şi să-l ia deoparte ca să-i vorbească în taină, se deghizase sub această înfăţişare sonoră. Şi în timp ce mica frază trecea, uşoară, liniştitoare şi şoptită ca o mireasmă, spunîndu-i ce avea să-i spună, el îi scruta toate cuvintele, regretînd că le vedea luîndu-şi zborul atît de repede, şi făcea involuntar din buze mişcarea de a-i săruta în trecere trupul armonios şi lunecător. Nu se mai simţea exilat şi singur pentru că, adresîndu-i-se lui, ea îi vorbea în şoaptă despre Odette. Căci nu mai avea, ca odinioară, impresia că Odette şi el erau nişte necunoscuţi pentru mica frază. Ea fusese atît de adesea martoră bucuriilor amîndurora ! E adevărat că tot ea, deseori, îl şi avertizase asupra fragilităţii acestor bucurii. Şi, în timp ce odinioară ghicea oarecare suferinţă în surîsul ei, în intonaţia ei limpede şi dezamăgită, astăzi găsea mai curînd chiar graţia unei resemnări aproape vesele. Despre suferinţele de care îi vorbea ea altădată şi pe care, fără a se simţi atins de ele, el o vedea cum le duce cu sine surîzînd în curgerea ei sinuoasă şi grăbită, despre acele suferinţe care acum deveniseră ale sale fără să mai spere că ar scăpa vreodată de ele, i se părea că îi vorbeşte, cum îi vorbea odinioară despre fericirea lui : „Ce e asta ? Nu e absolut nimic." Şi gîndul lui Swann se îndreptă întîia oară, într-un elan de milă şi duioşie, către acel Vinteuil, către acel frate necunoscut şi sublim, care şi el trebuie să fi suferit nespus de mult ; ce

putuse fi viaţa lui ? Din ce afund de suferinţă sorbise el puterea aceea de zeu, puterea aceea fără margini a creaţiei ? Cînd mica frază îi vorbea despre vanitatea durerilor lui, Swann găsea o anume mîngîiere chiar în această înţelepciune, care mai adineauri, cînd i se părea că o citeşte pe figurile indiferenţilor, după care iubirea lui era un fel de divagaţie fără importanţă, îi apăruse totuşi ca intolerabilă. Mica frază, dimpotrivă, orice opinie ar fi putut avea despre durata scurtă a acestor stări de suflet, vedea în ele, spre deosebire de toţi cei de faţă, cărora li se păreau mai puţin serioase decît viaţa pozitivă, ceva dimpotrivă, atît de superior acestui fel de viaţă, că numai acest ceva merita oboseala de a fi exprimat. Farmecele unei tristeţi intime, pe acestea încerca ea să le imite, să le recreeze pînă în esenţa lor, care constă totuşi din aceea că sînt incomunicabile şi că par frivole oricui altuia decît celui care le simte, şi pe care mica frază o captase, o scosese la iveală. Astfel încît ea, chiar pe acei asistenţi — cu condiţia de a fi cît de cît muzicieni — asistenţi care apoi nici nu le-ar mai recunoaşte în viaţă, adică în orice iubire particulară pe care ar vedea-o născîndu-se lîngă ei, îi silea să mărturisească preţul acestor stări de suflet şi să le guste divina dulceaţă. Fără îndoială că forma sub care ea le codificase nu se putea preface în raţionamente. Dar de mai bine de un an, de cînd, revelîndu-i lui însuşi numeroase bogăţii ale sufletului său, dragostea de muzică se născuse în el cel puţin pentru cîtva timp, Swann socotea motivele muzicale ca veritabile idei ale unei alte lumi, ale unei alte ordini, învăluite de întunecimi, idei necunoscute, impenetrabile inteligenţei, dar care nu sînt pentru aceea mai puţin distincte unele de altele, inegale între ele ca valoare şi semnificaţie. Cînd, după seara de la Verdurini, punînd să i se cînte din nou mica frază, încercase să desluşească cum îl împresura, cum îl învăluia farmecul ei ca un parfum, ca o mîngîiere, îşi dăduse seama că acea impresie de mîngîiere repede retrasă şi temătoare se datora uşoarei depărtări dintre cele cinci note care o compuneau şi revenirii constante a două dintre ele ; dar în realitate el ştia că raţiona astfel nu asupra frazei înseşi, ci asupra unor valori pe care, spre uşurarea inteligenţei sale, le substituia misterioasei entităţi a cărei percepţie o avusese mai înainte de a cunoaşte pe Verdurini, în seara aceea cînd auzise sonata întîia oară. Ştia că chiar amintirea pianului falsifica şi ea planul în care vedea el valorile muzicale, că spaţiul deschis muzicianului nu este o claviatură meschină de şapte note, ci una incomensurabilă şi încă aproape pe de-a întregul necunoscută, în cuprinsul căreia ici şi colo, despărţite de groase întunecimi neexplorate, numai cîteva din milioanele de nuanţe de duioşie, de patimă, de curaj, de seninătate, care o compun, fiecare tot atît de diferită de celelalte ca un univers de alt univers, au fost descoperite de cîţiva mari artişti, care ne fac serviciul, deşteptînd în noi corespondentul temei pe care au descoperit-o ei, să ne arate ce bogăţie, ce felurime ascunde fără să

știm această mare noapte nepătrunsă și descurajatoare a sufletului nostru, pe care noi o luam ca vid și neant. Vinteuil fusese unul dintre acești muzicieni. În mica lui frază, deși ea se înfățișa rațiunii în chip obscur, era un cuprins atît de consistent, atît de explicit, căruia îi da o putere atît de nouă, atît de originală, încît cei care o ascultaseră o păstrau în ființa lor întocmai cum păstrau ideile inteligenței. Swann se referea la ea ca la o concepție a iubirii și a fericirii, despre care știa de îndată tot așa de bine ce anume avea particular, cum știa și despre *Principesa de Clèves* sau despre *René*, cînd își amintea numele lor. Chiar cînd nu se gîndea la mica frază, ea zăcea ascunsă în spiritul lui cu aceeași îndreptățire ca anumite alte noțiuni fără echivalent, ca noțiunea de lumină, de sunet, de relief, de voluptate fizică, aceste bogate avuții prin care domeniul nostru interior se diversifică și se împodobește. Poate numai dacă ne-am reîntoarce în neant, să le mai pierdem, să mai dispară. Cît trăim însă, nu ne mai putem purta ca și cum nu le-am fi cunoscut, după cum nu putem face așa ceva cu privire la un obiect real, după cum nu putem, de exemplu, să ne îndoim de lumina lămpii ce ni se aprinde în fața lucrurilor metamorfozate ale camerei noastre, din care a dispărut pînă și amintirea întunericului. De aceea, fraza lui Vinteuil, ca tema cutare din *Tristan* de exemplu, care ne amintește de asemeni un anume spor sentimental, se asociase cu condiția noastră de ființe muritoare, își adăugase un aer omenesc, care era foarte emoționant. Soarta ei

se legase de viitor, de realitatea sufletului nostru, căruia îi devenise unul dintre ornamentele lui cele mai proprii, cele mai diferențiate. Se poate ca neantul să fie unicul adevăr și visul nostru însuși să nu existe, dar atunci simțim că aceste fraze muzicale, aceste noțiuni care există în raport cu visul nostru, urmează ca nici ele să nu mai fie nimic. Vom pieri, dar avem în noi ca ostatici pe acești divini captivi care ne vor urma soarta. Și moartea dimpreună cu ei e ceva mai puțin amară, mai puțin neglorioasă, poate chiar mai puțin probabilă.

Swann avea deci dreptate să creadă că fraza sonatei exista în realitate. Desigur, omenească din acest punct de vedere, ea aparținea totuși unei lumi de creaturi supranaturale și pe care nu le-am văzut niciodată, dar pe care, cu toate astea, le recunoaștem cu încîntare cînd cîte un explorator al invizibilului izbutește să capteze vreuna, să o aducă din lumea divină în care are el acces, ca să strălucească două-trei clipe deasupra lumii noastre. Asta făcuse Vinteuil cu mica lui frază. Swann simțea pe compozitor că se mulțumise ca prin instrumentele sale de muzică să o dezvăluie, s-o facă vizibilă, să-i urmărească și să-i respecte desenul cu o mînă atît de mîngîietoare, atît de prudentă, atît de delicată și totuși atît de sigură, încît sunetul se modifica tot timpul, estompîndu-se ca să indice o umbră, dar reînsuflețit cînd trebuia să urmărească, în alergarea lui, un contur mai îndrăzneț. Și ca dovadă că Swann nu se înșela crezînd în existența reală a acestei fraze, este că orice

amator cît de cît fin şi-ar fi dat numaidecît seama de impostură, dacă Vinteuil, în caz că ar fi avut mai puţină putere de a-i vedea şi a-i reliefa formele, ar fi căutat să disimuleze, adăugînd din loc în loc trăsături născocite de el, lacune ale viziunii proprii sau neizbutiri ale mîinii lui.

Fraza dispăruse. Swann ştia că va reapărea la sfîrşitul ultimei părţi, după întreaga lungă bucată pe care pianistul doamnei Verdurin o sărea totdeauna. Erau în ea idei admirabile, pe care Swann nu le deosebise la prima audiţie şi pe care le percepea acum, ca şi cum în vestiarul memoriei lui ele şi-ar fi dezbrăcat deghizamentul uniform al noutăţii. Swann asculta toate temele risipite care vor intra în compunerea frazei, ca premisele în concluzia necesară, asista la geneza ei. „O, curaj tot atît de genial, poate, îşi zicea el, ca al unui Lavoisier, al unui Ampère, curaj al unui Vinteuil experimentînd, descoperind legile secrete ale unei puteri necunoscute, mînîndu-şi prin regiuni inexplorate, către singurul scop posibil, carul său triumfal şi invizibil, în care se încrede şi pe care nu-l va zări niciodată !" Ce frumos dialog între pian şi vioară auzise Swann la începutul ultimei părţi ! Suprimarea cuvintelor omeneşti, departe de a lăsa în locul lor să domnească fantezia, cum s-ar fi putut crede, o eliminase ; niciodată limbajul vorbit n-a mai fost atît de inflexibil cerut, n-a mai cunoscut în acelaşi grad pertinenţa întrebărilor şi evidenţa răspunsurilor. Mai întîi, pianul solitar se tîngui ca o pasăre părăsită de soţia ei ;

vioara, auzindu-l, îi răspunse ca dintr-un copac vecin. Era ca la începutul lumii, ca şi cum n-ar fi existat încă decît două fiinţe pe pămînt sau mai curînd în această lume închisă faţă de tot restul, construită de logica unui creator, şi în care nu vor trăi decît ele două : în această sonată. Să fie oare vreo pasăre, să fie sufletul incomplet încă al micii fraze, să fie o zînă acea fiinţă invizibilă şi gemătoare, a cărei tînguire o spunea apoi din nou pianul, plin de înduioşare ? Ţipetele ei erau atît de neaşteptate că violonistul trebuia să se repeadă asupra arcuşului ca să le poată aduna pe toate. Miraculoasă zburătoare ! violonistul părea că vrea s-o farmece, s-o îmblînzească, s-o prindă. I se şi cuibărise în suflet, mica frază evocată îi şi frămînta corpul ca pe al unui mediu hipnotizat. Swann ştia că îi va vorbi încă o dată. Şi el se dedublase atît de bine, încît aşteptarea clipei iminente cînd se va afla din nou în faţa ei îl zgudui cu un suspin de felul celor pe care un vers frumos sau o ştire tristă le provoacă în noi, nu cînd sîntem singuri, ci cînd le comunicăm unor prieteni, în care ne vedem pe noi înşine ca pe un altul, a cărui emoţie probabilă îi copleşeşte. Fraza reapăru, dar de data aceasta reapăru ca să rămîie suspendată în aer şi să joace numai o clipă, aproape imobilă, iar apoi să expire. Încît Swann nu pierdea nimic din timpul atît de scurt cît ea se amîna. Era încă acolo ca o bulă irizată, care se susţine în aer. Ca un curcubeu, a cărui strălucire slăbeşte, se şterge, apoi se înalţă din nou şi, înainte să se stingă, se exaltează un moment pînă

la un grad pe care nu-l mai atinsese : celor două culori, pe care le lăsase pînă atunci să apară singure, ea le adăugă alte tonuri diaprate, pe toate ale prismei, şi le făcu să cînte. Swann nu îndrăznea să mai mişte şi ar fi dorit să se impună linişte şi celorlalte persoane, ca şi cum cea mai neînsemnată mişcare ar fi compromis prestigiul supranatural, delicios şi fragil, care era gata să se şi împrăştie. Nimeni, la drept vorbind, nu se gîndea să spună ceva. Vorba inefabilă a unui singur absent, poate a unui mort (Swann nu ştia dacă Vinteuil mai trăia), ridicîndu-se ca un abur deasupra riturilor acestor oficianţi, era de-ajuns ca să ţină în loc aşteptarea a trei sute de persoane, făcînd din această estradă, de pe care se evoca un suflet de om, unul dintre cele mai nobile altare la care să se poată îndeplini o ceremonie supranaturală. Astfel încît, cînd fraza în sfîrşit se risipi, plutind fragmentar în motivele următoare care îi şi luaseră locul, dacă Swann în primul moment se simţi iritat văzînd pe contesa de Monteriender, celebră prin naivităţile ei, că se apleacă spre el ca să-şi destăinuiască impresiile mai înainte ca sonata să se fi terminat, el nu se putu împiedica să nu surîdă şi poate să nu găsească de asemeni un sens profund, pe care ea nu-l înţelegea, în cuvintele de care ea se folosi. Uimită de virtuozitatea executanţilor, contesa izbucni, adresîndu-se lui Swann : „E prodigios, n-am mai văzut nimic atît de extraordinar..." Dar un scrupul de exactitudine silind-o să-şi corecteze această primă aserţiune, adăugă rezerva : „nimic atît de extraordinar... de la mesele de spiritism, care se mişcă singure !"

Începînd din această seară, Swann înţelese că sentimentul pe care Odette îl avusese faţă de el nu va mai renaşte niciodată, că speranţele lui de fericire nu se vor mai realiza. Iar cînd, din întîmplare, ea mai fusese drăguţă şi drăgăstoasă cu el, dacă îi mai arăta oarecare atenţie, el ţinea minte asemenea semne aparente şi mincinoase de uşoară întoarcere la el, cu solicitudinea înduioşată şi sceptică, cu bucuria disperată a celor care, îngrijind de un prieten ajuns în ultimele zile ale unei boli incurabile, relatează ca fapte deosebit de preţioase : „ieri, a făcut socotelile băneşti el însuşi şi singur a observat o greşeală de adunare pe care o făcusem ; a mîncat cu plăcere un ou, dacă nu-i pricinuieşte vreo indigestie, vom încerca mîine să-i dăm un cotlet", deşi aceste fapte sînt bine ştiute ca fiind lipsite de semnificaţie în ajunul unei morţi inevitabile. Fără îndoială, Swann era sigur că, dacă ar fi trăit acum departe de Odette, ea ar fi ajuns în cele din urmă să-i devină indiferentă, încît ar fi fost mulţumit ca ea să plece din Paris pentru totdeauna ; el ar fi avut curajul să rămîie ; dar nu-l avea pe acela să plece el însuşi.

Se gîndise adesea la o plecare. Acum că se apucase din nou de studiul său asupra lui Ver Meer, ar fi avut nevoie să se mai ducă cel puţin pentru cîteva zile la La Haye, la Dresda, la Brunswick. Era convins că o *Toaletă a Dianei,* care fusese cumpărată de Maurishuis la

vînzarea Goldschmidt drept un Nicolas Maes, era în realitate de Ver Meer. Şi ar fi vrut să poată studia tabloul la faţa locului ca să-şi întemeieze convingerea. Dar a părăsi Parisul în timp ce Odette rămînea pe loc şi chiar cînd ea ar fi fost absentă — fiindcă în oraşele noi, unde senzaţiile nu sînt amortizate de obişnuinţă, durerea ni se fortifică, se reînsufleţeşte — însemna pentru el un proiect atît de sfîşietor, încît nu se simţea în stare să se gîndească la el neîntrerupt decît pentru că ştia bine că nu-l va executa niciodată. Dar i se întîmpla ca, dormind, intenţia călătoriei să renască în el — fără a-şi aminti că această călătorie era imposibilă — şi să se realizeze în timpul somnului. Într-o zi, visă că pleca din Paris pentru un an ; aplecat din vagon spre un tînăr care de pe peron îi spunea adio plîngînd, Swann încerca să-l convingă să plece cu el. Trenul punîndu-se în mişcare, spaima îl trezi, îşi aminti că nu e vorba de nici o plecare, că va revedea pe Odette în seara următoare, a doua zi şi aproape în fiece zi. Atunci, încă emoţionat de visul său, binecuvîntă împrejurările particulare care îi asigurau independenţa, mulţumită cărora putea rămîne lîngă Odette şi putea de asemenea reuşi să-i obţină îngăduinţa de a o vedea cînd şi cînd ; şi, recapitulînd toate aceste avantaje : situaţia lui — averea personală, de care ea avea adesea destulă nevoie ca să nu dea înapoi de la gîndul unei rupturi (avînd chiar, după cum se spunea, ideea ascunsă de a-i deveni soţie) — prietenia aceea cu domnul de Charlus, care la drept vor-

bind nu-i obţinuse niciodată mare lucru de la Odette, dar îi dădea mulţumirea de a şti că ea auzea vorbindu-i de el în chip măgulitor pe acest prieten comun, pentru care ea avea o atît de mare stimă — şi, în sfîrşit, chiar inteligenţa-i proprie, pe care şi-o întrebuinţa întreagă ca să combine zi de zi o nouă intrigă, prin care prezenţa lui să devină pentru Odette, dacă nu agreabilă, cel puţin necesară — se gîndi la ceea ce s-ar fi întîmplat cu el dacă toate acestea i-ar fi lipsit, se gîndi că, dacă ar fi fost ca atîţi alţii, sărac, umil, nevoiaş, silit să primească orice ocupaţie sau legat de părinţi, de o soţie, ar fi fost obligat poate să părăsească pe Odette, se gîndi că acest vis, de a cărui spaimă era încă zguduit, putea fi adevărat şi îşi zise : „Nimeni nu-şi cunoaşte fericirea. Niciodată omul nu e atît de nenorocit cît crede." Dar se bizui pe ideea că această viaţă dura încă de acum cîţiva ani, că tot ceea ce putea spera el era ca aceeaşi viaţă să dureze mereu, că îşi va sacrifica lucrările, plăcerile, prietenii şi în cele din urmă chiar viaţa lui întreagă, va sacrifica totul aşteptării zilnice a unei întîlniri, care nu-i putea aduce nimic bun, dar se întrebă dacă nu cumva se înşela, dacă nu cumva tot ceea ce îi favoriza această legătură, împiedicînd ruptura, nu fusese de fapt o vitregire a destinului său, dacă evenimentul de dorit n-ar fi fost poate acela de care se bucura el atît de mult că nu se întîmplase decît în vis : plecarea lui ; şi îşi spuse că nimeni nu-şi cunoaşte nenorocirea, că omul niciodată nu e atît de fericit cît crede.

Uneori, spera ca ea să moară fără suferinţe într-un accident, fiind de dimineaţa pînă seara mereu în oraş, pe străzi, pe drumuri. Dar, cum se întorcea acasă mereu teafără, Swann admira că trupul omenesc este atît de mlădios şi puternic încît reuşeşte să zădărnicească, să dejoace toate primejdiile care îl înconjoară (şi pe care el le socotea nenumărate, de cînd dorinţa lui secretă le presupusese) şi îngăduie astfel oamenilor să se dedea zi de zi şi aproape fără teamă de urmări îndeletnicirii de a se minţi şi goanei după plăcere. Şi Swann simţea foarte aproape de inima lui pe acel Mahomed al II-lea, al cărui portret de Bellini îi plăcea şi care, simţind că se îndrăgostise nebuneşte de una dintre soţiile lui, o ucise cu o lovitură de pumnal, numai ca să-şi recapete libertatea de spirit, după cum spune cu naivitate biograful lui veneţian. Apoi, se indigna că nu se gîndea astfel decît la el, iar suferinţele pe care le îndurase i se păreau a nu merita nici o milă, fiindcă el însuşi dispreţuia atît de mult viaţa Odettei.

Neputîndu-se despărţi de ea fără întoarcere, cel puţin, dacă ar fi văzut-o fără să se mai despartă, durerea lui ar fi ajuns să se potolească şi iubirea poate să i se stingă. Şi, de îndată ce ea nu voia să părăsească Parisul pentru totdeauna, el ar fi dorit ca ea să nu-l părăsească niciodată. Ştiind că singura ei mare absenţă, în fiecare an, era în septembrie şi octombrie, el avea cel puţin răgazul cîtorva luni de mai înainte să-i dizolve amărăciunea în tot Timpul ce

avea să vină, pe care îl purta anticipativ în conştiinţa lui şi care, format din zile identice cu zilele actuale, circula transparent şi rece în spiritul lui, în care îi alimenta tristeţea, fără însă a-i pricinui suferinţe prea mari. Dar acest viitor lăuntric, acest fluviu incolor şi liber, iată că numai o vorbă de-a Odettei îl atingea în adîncul lui Swann şi, ca o bucată de gheaţă, îl imobiliza, îi solidifica fluiditatea, îl îngheţa pe de-a întregul ; şi Swann se simţise deodată copleşit de o povară enormă şi infrangibilă, care apăsa pe pereţii interiori ai fiinţei lui pînă se simţea gata să plesnească : aceasta, fiindcă Odette, cu o privire surîzătoare şi şireată, care îl observa, îi spusese : „Forcheville va face de Păresimi o călătorie minunată. Se duce în Egipt", iar Swann înţelesese pe loc că totul însemna : „De Păresimi voi pleca în Egipt cu Forcheville". Şi în adevăr, dacă la cîteva zile după aceea Swann îi spunea : „Ei bine, să vorbim de voiajul acela despre care mi-ai spus că îl vei face dimpreună cu Forcheville", ea răspundea fără a-şi da seama : „Da, dragul meu, plecăm în ziua de 19, vei primi o vedere cu Piramidele". Atunci, el voia să ştie dacă era sau nu amanta lui Forcheville, voia s-o întrebe pe ea însăşi. Ştia el că, superstiţioasă cum era, existau unele sperjururi de care ea se ferea, şi apoi teama, care îl oprise pînă aci să nu irite pe Odette întrebînd-o, să nu ajungă detestat, acum n-o mai avea, de îndată ce pierduse orice speranţă de a mai fi cîndva iubit de ea.

Într-o zi, primi o scrisoare anonimă care îi făcea cunoscut că Odette fusese amanta a nenumăraţi bărbaţi (dintre care i se numeau cîţiva, printre care Forcheville, domnul de Bréauté şi pictorul), că fusese amanta unor femei şi că frecventa case deocheate. Suferi cumplit la gîndul că printre prietenii lui era o fiinţă capabilă să-i fi adresat această scrisoare (căci, din anumite detalii, scrisoarea destăinuia din partea celui care o redactase o cunoaştere intimă a vieţii lui Swann). Căută să-şi închipuie cine putea fi. Dar n-avusese niciodată vreo bănuială cu privire la acţiunile ascunse ale altora, acţiuni fără legături vizibile cu vorbele acestora. Şi cînd voi să ştie dacă mai degrabă sub caracterul aparent al domnului de Charlus, al domnului des Laumes sau al domnului d'Orsan trebuia să situeze regiunea necunoscută în care se putuse naşte ignobila acţiune, cum nici unul dintre aceşti bărbaţi nu aprobaseră niciodată în faţa lui procedeul scrisorilor anonime şi cum ceea ce îi spuseseră ei implica reprobarea, el nu se crezu îndreptăţit să puie această infamie pe seama mai curînd a naturii unuia sau altuia. Firea domnului de Charlus era oarecum detracată, dar era în fond bună şi caldă ; a domnului des Laumes cam uscată, dar sănătoasă şi dreaptă. Cît despre domnul d'Orsan, Swann nu întîlnise în viaţa lui pe cineva care, în împrejurările chiar cele mai triste, să fi venit la el cu o vorbă mai prietenoasă, cu un gest mai discret şi mai nimerit. Astfel că nu putuse înţelege rolul puţin delicat care se atribuia de lume domnului d'Orsan în legătura pe care o avea cu o femeie bogată şi că, de cîte ori Swann se gîndea la el, era obligat să lase deoparte această proastă reputaţie incompatibilă cu atîtea mărturii sigure de gingăşie. Un moment, Swann simţi că mintea i se întunecă şi se gîndi la altceva, ca să dea de oarecare lumină. Apoi, avu curajul să revină la aceleaşi gînduri. Dar atunci, după ce nu putuse bănui pe nimeni, se văzu silit să bănuie pe toată lumea. La urma urmei, domnul de Charlus îl iubea, avea inimă bună. Dar era un nevropat, poate că mîine va plînge ştiindu-l bolnav, iar azi din gelozie, din mînie, din cauza cine ştie cărei idei subite care a pus stăpînire pe el, dorise să-i facă rău. În fond, această rasă de oameni este dintre toate cea mai primejdioasă. Desigur, prinţul des Laumes era foarte departe de a-l iubi pe Swann cît îl iubea domnul de Charlus. Dar chiar din cauza aceasta, prinţul nu avea faţă de el aceleaşi susceptibilităţi ; şi apoi, era o natură rece fără îndoială, dar de asemeni incapabilă de josnicii ca şi de acţiuni măreţe ; Swann se căia că în viaţă nu legase prietenie decît cu astfel de fiinţe. Apoi, se gîndea că numai bunătatea firii împiedică pe oameni să facă semenilor rău, că el putea în fond răspunde numai de firi analoage cu a sa, cum era, în privinţa inimii, aceea a domnului de Charlus. Doar gîndul să-i provoace această suferinţă lui Swann l-ar fi şi revoltat pe baron. Dar, cu un om insensibil, aparţinînd altei umanităţi, ca prinţul des Laumes, cum să se poată prevedea la ce acte îl puteau conduce mobiluri

de o esență diferită ? A avea inimă e totul, și domnul de Charlus avea. Nici domnului d'Orsan nu-i lipsea, și relațiile lui, cordiale, deși puțin intime, cu Swann, născute din agrementul pe care, gîndind la fel despre orice, îl simțeau vorbind împreună, erau mai odihnitoare decît afecțiunea exaltată a domnului de Charlus, capabil să ajungă la acte pasionale, bune sau rele. Dacă exista un prieten de care Swann să se fi simțit totdeauna iubit, acesta fusese domnul d'Orsan. Da, dar viața aceea puțin onorabilă pe care o ducea ? Swann regreta că nu ținuse socoteală de ea, că declarase deseori, glumind, că niciodată el nu trăise mai intens sentimente de simpatie și de stimă decît în tovărășia unei canalii. Nu zadarnic, își zicea el acum, oamenii își judecă semenii de cînd lumea după acte. Numai actele înseamnează ceva, nu vorbele sau gîndurile. Charlus și des Laumes pot avea cutare sau cutare defecte, sînt totuși oameni cinstiți. Orsan poate n-are defecte, dar nu e om cinstit. A putut face rău din obișnuință. Swann bănui apoi pe Rémi care, e adevărat, ar fi putut numai inspira scrisoarea, dar calea i se păru o clipă cea bună. Mai întîi Lorédan avea motive să fie supărat pe Odette. Și apoi, cum să nu presupunem că servitorii noștri, trăind într-o situație inferioară față de aceea a noastră, sporindu-ne avutul și defectele cu bogății și vicii imaginare, pentru care ei ne invidiază și ne disprețuiesc, vor fi fatal aduși să se poarte altfel decît oamenii din lumea noastră ? Swann bănui de asemeni pe bunicul meu. De cîte ori

îi ceruse cîte un serviciu, nu-l refuzase el totdeauna ? Apoi, cu ideile lui burgheze, va fi crezut că lucrează așa spre binele lui Swann. Mai bănui și pe Bergotte, pe pictor, pe Verdurini, admiră încă o dată și în treacăt înțelepciunea oamenilor de lume care nu voiau să aibă de a face cu cercurile acestea artistice, în care asemenea fapte sînt cu putință, uneori chiar mărturisite sub numele de farse strașnice ; dar el își amintea purtări admirabile ale acestor boemi și le compară cu viața de expediente, mai-mai de escrocherii, la care lipsa de bani, nevoia de lux și corupția plăcerilor conduc adesea pe aristocrați. Pe scurt, această scrisoare anonimă dovedea că Swann avea relații cu o ființă capabilă să fie scelerată, dar nu vedea nici un motiv în plus ca fapta scelerată să se fi ascuns mai curînd în adîncul nămolos — neexplorat de nimeni — al firii omului gingaș decît al omului rece, al artistului decît al burghezului, al marelui senior decît al valetului. Ce criteriu să adoptăm ca să judecăm pe oameni ? De fapt, nu exista nici o persoană pe care s-o cunoască el și să nu poată fi în stare de vreo infamie. Trebuia deci să nu mai vadă pe nimeni ? Mintea i se încețoșă ; își trecu de două-trei ori palmele pe frunte, șterse lentilele ochelarilor cu batista și, gîndindu-se că la urma urmelor oameni de seama lui frecventau pe domnul de Charlus, pe prințul des Laumes și pe ceilalți, își zise că aceasta însemna, dacă nu că ar fi fost incapabili de infamii, cel puțin că fiecare se supune unei necesități de viață, dacă frecventează și

lume care nu e poate incapabilă de asemenea fapte. Şi continuă să strîngă mîna tuturor acelor prieteni pe care îi bănuise, făcînd rezerva numai de formă că poate ei încercaseră doar să-l dispereze.

Cît despre fondul însuşi al scrisorii, el nu se frămîntă prea mult, deoarece nici una dintre acuzaţiile formulate împotriva Odettei n-avea nici umbră de verosimilitate. Ca multă lume, Swann avea un spirit leneş şi era lipsit de invenţie. Ştia clar, ca adevăr general, că viaţa oamenilor e plină de contraste, dar, pentru fiece om luat în sine, el imagina toată partea de viaţă pe care nu i-o cunoştea, ca fiind identică părţii cunoscute. Îşi imagina ceea ce i se ascundea cu ajutorul a ceea ce i se spunea. În clipele cînd Odette se afla lîngă el, dacă vorbeau împreună despre vreo acţiune grosolană comisă sau despre vreun sentiment grosolan încercat de altcineva, ea dezaproba asemenea apucături în numele aceloraşi principii pe care Swann le auzise totdeauna din gura părinţilor lui şi cărora le rămăsese fidel ; şi apoi, Odette îşi aranja florile, bea o ceaşcă de ceai, se nelinişte a de lucrările lui Swann. Aşadar, Swann extindea aceste deprinderi asupra restului vieţii ei, el repeta aceste gesturi cînd voia să-şi reprezinte momentele, cînd ea se afla departe de el. Dacă i-ar fi zugrăvit-o cineva aşa cum era sau mai curînd cum fusese cu el atît de îndelungată vreme, dar alături de alt bărbat, el ar fi suferit, fiindcă imaginea aceasta i s-ar fi părut neverosimilă. Dar ca Odette să umble pe la proxenete, să se dedea

la orgii cu femei, să ducă viaţa scîrboasă a creaturilor abjecte, ce divagaţie dementă pe care, slavă Domnului, crizantemele imaginate, ceaiurile succesive ca şi indignările ei virtuoase o respingeau cu totul ! Numai cînd şi cînd, el da de înţeles Odettei că, din răutate, i se povestea tot ceea ce făcea ea ; şi, servindu-se cu oportunitate de un amănunt lipsit de semnificaţie, dar adevărat, pe care îl aflase întîmplător, servindu-se de el ca şi cum ar fi singurul capăt neînsemnat, pe care îl lăsase să se vadă fără voie, din reconstituirea completă a vieţii Odettei, pe care el o ţinea ascunsă în suflet, aducea pe Odette să presupună că era informat despre unele lucruri, pe care în realitate nu le ştia şi nici nu le bănuia, căci, dacă foarte adesea implora pe Odette să nu-i altereze adevărul, o implora fie că îşi da sau nu-şi da seama, numai pentru ca ea să-i spună tot ceea ce făcea. Fără îndoială, aşa cum îi spunea Odettei, el iubea sinceritatea, dar o iubea ca pe o proxenetă care îl putea ţine în curent cu viaţa amantei sale. Încît dragostea lui de sinceritate, nefiind dezinteresată, nu-l făcuse mai bun. Adevărul, la care ţinea, era cel pe care i l-ar spune Odette ; dar el însuşi, ca să obţină acest adevăr, nu se da îndărăt să recurgă la minciună, minciuna pe care continua să i-o zugrăvească Odette ca ducînd orice fiinţă omenească la degradare. În definitiv, el minţea cît şi Odette, pentru că, fiind mai nenorocit decît ea, nu era mai puţin egoist. Iar ea, auzind pe Swann cum îi povesteşte ast-

fel ei însăşi lucruri pe care în adevăr le făcuse, îl privea cu o anume neîncredere şi, fie ce-o fi, cu supărare, ca să nu pară că se umileşte şi că roşeşte de faptele ei.

Într-o zi, aflîndu-se în perioada de calm cea mai lungă pe care o străbătuse vreodată fără să fi fost apucat din nou de accesele geloziei, el acceptase să meargă seara la teatru cu prinţesa des Laumes. Desfăcînd ziarul să vadă ce se reprezenta, titlul : *Les Filles de Marbre* de Théodore Barrière îl izbi atît de nemilos, încît se trase un pas înapoi şi întoarse capul. Luminat ca de farurile scenei, în noul loc unde se afla, cuvîntul „marmură" pe care pierduse puterea de a-l distinge din cauza deprinderii de a-l avea deseori sub ochi, îi redevenise dintr-o dată vizibil şi îl silise pe loc să-şi amintească acea întîmplare, povestită lui pe vremuri de Odette, vizita pe care o făcuse ea la Salonul Palatului Industriei dimpreună cu doamna Verdurin şi cînd aceasta îi spusese : „Ia seama, eu mă pricep îndeajuns să te dezgheţ, că doar nu eşti de marmură". Odette îi afirmase lui Swann că totul nu era decît o glumă, iar el nu dăduse întîmplării nici o importanţă. Dar atunci avea mai multă încredere în ea decît azi. Şi scrisoarea anonimă vorbea despre iubiri tocmai de acest gen. Fără curajul de a se mai uita pe ziar, îl desfăcu, întoarse o foaie ca să nu mai vadă titlul *Les Filles de Marbre* şi începu să citească maşinal ştirile din ţară. Fusese o furtună pe Canalul Mînecii, se semnalau pagube la Dieppe,

la Cabourg, la Beuzeval. Imediat, dădu din nou un pas înapoi.

Numele Beuzeval îl dusese să se gîndească la numele unei alte localităţi din regiune, Beuzeville, care poartă, unit cu acela, printr-o trăsătură de unire, un altul, numele de Bréauté, pe care îl văzuse deseori pe hărţi, dar care pentru întîia oară remarca Swann că era acelaşi cu al prietenului său domnul de Bréauté, despre care scrisoarea anonimă spunea că fusese amantul Odettei. La urma urmei, în ceea ce priveşte pe domnul de Bréauté, acuzaţia nu era neverosimilă ; dar, cît despre doamna de Verdurin, era cu neputinţă. Din faptul că Odette minţea cîteodată, nu se putea trage concluzia că ea nu spunea niciodată adevărul şi, în vorbele pe care le schimbase cu doamna Verdurin şi pe care le comunicase ea însăşi lui Swann, el recunoscuse acele glume inutile şi primejdioase pe care, din inexperienţa vieţii şi din ignoranţa viciului, le fac unele femei, cărora glumele acestea le destăinuiesc inocenţa şi care — ca de exemplu Odette — sînt mai departe decît oricare alta să simtă o afecţiune exaltată pentru altă femeie. În timp ce, dimpotrivă, indignarea cu care ea respinsese bănuielile, pe care i le provocase un moment, fără să vrea, cu povestea ei, se potrivea cu tot ceea ce ştia el despre gusturile şi temperamentul amantei sale. Dar în această clipă, din cauza uneia dintre acele numeroase inspiraţii de om gelos, analoage cu inspiraţia care dă poetului sau savantului, cînd aceştia nu sînt în posesia decît a unei rime sau a unei ob-

servații, ideea sau legea din care își vor trage toată puterea lor, Swann își aminti întîia dată o frază pe care Odette i-o spusese acum doi ani încheiați: „Oh! Doamna Verdurin în momentul de față nu trăiește decît pentru mine, sînt dragostea ei, mă sărută, vrea tot timpul să o însoțesc prin oraș, îmi cere s-o tutuiesc." Departe de a vedea atunci în această frază vreun raport oarecare cu absurdele vorbe destinate să simuleze viciul, pe care i le adusese la cunoștință Odette, el o primise ca dovadă a unei prietenii călduroase. Acum însă, iată că amintirea acestei afecțiuni a doamnei Verdurin se asociase pe neașteptate cu amintirea conversației ei de prost gust. Nu le mai putea despărți în mintea lui și le văzu amestecate și cu viața reală, afecțiunea împrumutînd o anume seriozitate și importanță acestor glume, care în schimb o aduceau să-și piardă din inocență. Se duse acasă la Odette. Se așeză departe de ea. Nu îndrăznea s-o sărute, neștiind bine dacă sărutarea avea să trezească în el sau în ea dragoste sau mînie. Tăcea, se uita cum moare iubirea lor. Deodată, luă o hotărîre.

— Odette, îi spuse el, scumpa mea, știu bine că sînt odios, dar trebuie să te întreb unele lucruri. Îți aduci aminte ideea pe care o avusesem eu în legătură cu tine și doamna Verdurin? Spune-mi dacă era adevărat, cu ea sau cu alta.

Ea smuci din cap, strîngîndu-și buzele, semn folosit deseori de oameni ca să răspundă că nu se vor duce, că ideea asta îi plictisește, celui care i-a întrebat: „Veți veni să vedeți cavalcada, veți asista la Defilare?" Dar această mișcare din cap, folosită astfel de obicei în vederea unui eveniment viitor, pune din aceeași cauză oarecare incertitudine în negația unui eveniment trecut. Mai mult, ea evocă numai motive de conveniență personală mai degrabă decît reprobare sau imposibilitate morală. Văzînd pe Odette făcîndu-i astfel semn că nu era adevărat, Swann înțelese că poate nu era fals.

— Ți-am spus, știi prea bine, adăugă ea ușor iritată și nefericită.

— Da știu, dar ești sigură? Nu-mi spune: „Știi prea bine", spune-mi: „N-am făcut niciodată asemenea lucruri cu nici o femeie".

Ea repetă vorbele lui ca pe o lecție, pe un ton ironic și ca și cum ar fi vrut să scape de el:

— N-am făcut niciodată asemenea lucruri cu nici o femeie.

— Poți să juri pe iconița ta de la Notre-Dame de Laghet?

Swann știa că Odette n-ar jura strîmb pe acea iconiță.

— Oh! cît mă faci să sufăr, izbucni ea, ferindu-se printr-o tresărire de strînsoarea întrebării lui. Dar nu mai termini odată? Ce ai pe ziua de azi? Vreai neapărat să te detest, să te urăsc? Iată, eu mă hotărîsem să reiau cu tine viața frumoasă de odinioară și iată cum îmi mulțumești tu!

Dar, neslăbind-o, întocmai cum așteaptă un chirurg sfîrșitul spasmului care îi întrerupe intervenția, fără a-l decide să renunțe la ea:

— Eşti foarte greşită dacă îţi închipui că m-aş supăra pe tine cîtuşi de puţin, Odette, îi spuse el cu o blîndeţe convingătoare şi mincinoasă, eu nu-ţi vorbesc niciodată decît despre ceea ce ştiu şi ştiu totdeauna mai mult decît spun. Dar numai tu poţi îndulci, prin mărturisirea ta, ceea ce mă face să te urăsc, atîta vreme cît lucrul nu mi-a fost dat în vileag decît de alţii. Pornirea mea împotriva ta nu vine din faptele tale, eu îţi iert totul fiindcă te iubesc, ci vine din falsitatea ta, din falsitatea ta absurdă, care te duce să perseverezi a nega lucruri pe care le ştiu. Dar cum vreai tu ca eu să pot continua să te iubesc cînd te văd susţinîndu-mi şi jurîndu-mi ceea ce eu ştiu că nu e adevărat? Odette, nu prelungi această clipă care e o tortură pentru amîndoi. Dacă vreai, totul se va sfîrşi pe loc, vei fi pentru totdeauna eliberată. Jură-mi pe iconiţa ta, dacă da sau nu ai făcut vreodată asemenea fapte.

— Dar ce mai pot eu şti, izbucni ea cu mînie, poate acum foarte mulţi ani, fără să-mi dau seama de ce făceam, poate de două sau trei ori.

Swann cercetase toate posibilităţile. Realitatea este prin urmare ceva care n-are nici o legătură cu numărul posibilităţilor, cum nu are o lovitură de cuţit pe care o primim cu uşoarele mişcări ale norilor de deasupra capului nostru, deoarece aceste cuvinte „de două sau trei ori" îi crestară de viu un fel de cruce pe inimă. Ciudat lucru ca aceste cuvinte „de două sau trei ori", nimic mai mult decît cuvinte, cuvinte rostite în vînt, de departe, să poată totuşi sfîşia astfel o inimă de om, ca şi cum ele ar atinge-o în adevăr, să poată îmbolnăvi ca o otravă absorbită. Involuntar, Swann se gîndi la acele cuvinte auzite acasă la doamna Saint-Euverte: „E tot ce am văzut mai extraordinar, de la mesele de spiritism care se mişcă singure". Suferinţa care îl copleşea nu semăna cu nimic din tot ce crezuse. Aceasta, nu numai pentru că, în ceasurile lui de totală neîncredere, rareori ajunsese atît de departe imaginîndu-şi oribila situaţie, dar pentru că, chiar imaginînd-o, îi rămînea vagă, nesigură, fără acea groază deosebită care ţîşnise din cuvintele „poate de două sau de trei ori", lipsită de acea cruzime specifică atît de diferită de tot ceea ce ştia el ca boală de care se suferă pentru întîia oară. Şi totuşi, aceeaşi Odette, de la care îi venea întreagă această suferinţă, nu-i era mai puţin scumpă, ci dimpotrivă, mult mai preţioasă, ca şi cum pe măsură ce răul din el creştea, creştea în acelaşi timp şi preţul calmantului, al contraotrăvii pe care doar această femeie o deţinea. El voia să-i poarte mai mult de grijă decît unei maladii a cărei gravitate se descoperă pe neaşteptate. Voia ca oribilul lucru pe care i-l spusese ea că îl făcuse „de două sau de trei ori" să nu se mai poată repeta. Pentru aceasta, urma neapărat să vegheze asupra Odettei. Se spune adesea că, denunţînd unui prieten greşelile amantei lui, nu se ajunge decît la a-l apropia de ea, pentru că el nu le crede, dar cu cît mai mult îl apropie dacă nu le crede! Dar, îşi spunea Swann, cum voi reuşi să o feresc de asemenea primejdii?

Putea, la urma urmelor, s-o păzească de o anumită femeie, dar existau de astea atîtea altele, şi înţelese ce nebunie suflase peste mintea lui în seara cînd, negăsind pe Odette la soţii Verdurin, începuse să dorească posesiunea, veşnic imposibilă, a unei alte fiinţe. Din fericire pentru Swann, sub suferinţele noi care i se năpustiseră de curînd în suflet ca nişte hoarde de năvălitori, se afla un fond sufletesc mai vechi, mai prietenos, lucrînd pe tăcute, în felul celulelor unui organ rănit, care încep de îndată să refacă ţesuturile vătămate, în felul muşchilor unui membru paralizat care tind să-şi reia mişcările. Aceşti locuitori mai vechi, mai autohtoni, ai sufletului său chemară o clipă toate forţele lui Swann la această muncă obscură şi reparatoare care dă unui convalescent sau unui operat iluzia repaosului. De data aceasta, o astfel de destindere datorită sleirii puterilor se produse mai puţin ca de obicei în creierul lui Swann, cît mai degrabă în inima lui. Dar toate formele vieţii care au existat odată tind să se creeze din nou şi, ca un animal care expiră, agitat încă o dată de tresărirea unei convulsiuni ce părea terminată, aceeaşi suferinţă pe inima lui Swann, un moment cruţată, crestă iarăşi, ca de la sine, aceeaşi cruce. El îşi aminti acele seri cu clar de lună cînd, tolănit în „victoria" lui care îl ducea în strada La Pérouse, cultiva în el cu voluptate emoţiile bărbatului îndrăgostit, fără să ştie fructul otrăvit pe care îl vor rodi ele în chip necesar. Dar toate aceste gînduri durară doar o clipită, exact timpul cît îşi duse mîna

la inimă, cît îşi reluă respiraţia şi ajunse să surîdă ca să-şi disimuleze tortura. Şi de îndată el reîncepu să se zbucіume sub întrebările lui. Căci gelozia, care luase asupră-şi cazna, pe care nici un duşman nu şi-ar fi dat-o, de a reuşi să-i aplice această lovitură, de a-l aduce să cunoască cea mai nemiloasă durere din cîte cunoscuse el vreodată, gelozia lui socotea că nu suferise îndeajuns şi încerca să-l constrîngă a primi o rană mult mai adîncă. Astfel fiind, gelozia, ca o divinitate rea, inspira pe Swann şi îl împingea la pierzanie. Dacă supliciul nu i se agravă de la început, aceasta nu fu din cauza lui, ci numai dintr-a Odettei.

— Scumpa mea, îi spuse el, atît şi am terminat, cu cine s-a întîmplat, cu o persoană pe care-o cunosc ?

— Dar nu, îţi jur, de altfel cred că am şi exagerat, că nici n-am ajuns pînă acolo.

El surîse şi reluă vorba :

— Ce vreai ? n-are nici o importanţă, dar bine ar fi să-mi poţi spune numele. Putînd să-mi închipui persoana, asta m-ar împiedica să mă mai gîndesc vreodată la asta. O spun pentru binele tău, pentru că nu te-aş mai plictisi. E atît de liniştitor să-ţi închipui exact lucrurile ! E îngrozitor, numai dacă nu ţi le poţi închipui. Dar ai şi fost destul de drăguţă, nu vreau să te mai obosesc. Îţi mulţumesc din tot sufletul pentru binele pe care mi l-ai făcut. S-a sfîrşit. Numai încă o vorbă : „Cît timp e de-atunci ?"

— Oh ! Charles, dar nu vezi că mă omori ? totul s-a petrecut foarte de mult. Niciodată nu

m-am mai gîndit la asta, îmi vine să cred că ţii absolut să mă împingi din nou la acele idei. Asta ţi-ar trebui, spuse ea cu o prostie inconştientă şi cu o răutate voită.

— Oh ! voiam să ştiu numai dacă s-a întîmplat de cînd te cunosc eu. Dar n-ar fi decît foarte natural, şi unde s-a petrecut totul, aici ? nu-mi poţi spune în ce seară anume, ca să-mi amintesc ce făceam eu în seara aceea ; înţelegi doar că nu se poate să nu mai ţii minte cu cine, Odette, dragostea mea.

— Dar mai ştiu şi eu, cred că era într-o seară la Bois de Boulogne, cînd ai venit de ne-ai găsit în insulă. Cinaseşi la prinţesa des Laumes, spuse ea, fericită de a furniza un amănunt precis, care atestă adevărul. La o masă vecină era o femeie, pe care n-o mai văzusem de foarte multă vreme. Şi ea mi-a spus : „Vino după stînca aceea mică să privim efectul clarului de lună pe apă". Eu, mai întîi am căscat şi am răspuns : „Nu, sînt obosită şi mă simt bine aici". Ea m-a asigurat că nu mai fusese niciodată un astfel de clar de lună. I-am spus : „Palavre !" ; ştiam prea bine ce urmărea.

Odette povestea asta aproape rîzînd, fie pentru că i se părea lucru cu totul firesc, fie pentru că astfel credea ea că-i atenuează importanţa sau ca să nu pară că se umilea. Văzînd chipul lui Swann, schimbă tonul.

— Eşti un mizerabil, îţi place să mă torturezi, să mă pui să înşir la minciuni, pe care le spun numai ca să mă laşi în pace.

Această a doua lovitură dată lui Swann era şi mai cumplită decît prima. Niciodată nu-şi închipuise că era ceva atît de recent, ascuns ochilor lui, care nu putuseră descoperi nimic, nu într-un trecut pe care el nu-l cunoscuse, ci în serile de care îşi amintea atît de bine, pe care le trăise cu Odette, pe care crezuse că le cunoaşte atît de amănunţit prin el însuşi şi care acum, retrospectiv, îi apăreau viclene şi atroce ; în mijlocul acelor seri, deodată, se deschidea o prăpastie fără fund, momentul de pe insula din Bois de Boulogne. Odette, fără să fie inteligentă, avea farmecul naturaleţei. Povestise. mimase acea scenă cu atîta simplicitate, încît Swann, gîfîind, vedea totul : căscatul Odettei, mica stîncă. O auzea răspunzînd — vai, veselă ! — : „Palavre !" Simţea că nu va mai afla nimic de la ea în seara asta, că nu mai avea de aşteptat în acest moment nici o nouă destăinuire ; şi îi spuse :

— Scumpa mea, iartă-mă, îmi dau seama că te chinuiesc, s-a terminat, nu mai mă gîndesc la asta.

Dar Odette văzu că ochii lui rămăseseră fixaţi pe tot ceea ce el nu cunoştea, pe acel trecut al iubirii lor, monoton şi dulce în amintirea lui pentru că era vag şi pe care acum îl sfîşia ca pe o rană minutul din Bois de Boulogne, pe clar de lună, după cina cu prinţesa des Laumes. Dar el căpătase atît de mult obiceiul de a i se părea viaţa interesantă — de a admira curioasele descoperiri ce se pot face în viaţă — încît, în timp ce suferea pînă la a crede că nu va putea să

mai suporte multă vreme o asemenea durere, își zicea: „Viața este cu adevărat uimitoare și ne rezervă surprize strașnice; în definitiv, viciul e ceva mai răspîndit decît se crede. Iată o femeie în care eu aveam încredere, care are înfățișarea atît de simplă, atît de cinstită în orice caz, chiar dacă ar fi frivolă, care părea foarte normală și sănătoasă în gusturile ei: în urma unui denunț neverosimil o iau la întrebări și puținul pe care mi-l mărturisește destăinuie mult mai mult decît ce s-ar fi putut presupune." Dar el nu se putea limita la aceste observații dezinteresate. Căuta să aprecieze exact valoarea a tot ceea ce îi povestise ea, ca să știe dacă trebuia să tragă concluzia că asemenea fapte, pe care ea le săvîrșise adesea, se vor mai reînnoi. Își repeta acele cuvinte spuse de ea: „Știam prea bine ce urmarea", „De două sau trei ori", „Palavre!", dar ele nu reapăreau dezarmate în memoria lui Swann, fiecare își avea cuțitul propriu și îi da cu el o nouă lovitură. Mult timp, ca un bolnav care nu se poate opri să nu încerce clipă de clipă a face mișcarea care îl doare, își tot spunea cuvintele: „Mă simt bine aici", „Palavre!", dar suferința îi era atît de puternică, încît se vedea silit să se oprească. Se minuna că acte pe care el le socotise totdeauna cu atîta ușurință, cu atîta veselie, deveniseră acum grave pentru el, ca o boală din cauza căreia se poate muri. Cunoștea destule femei cărora le-ar fi putut cere s-o supravegheze pe Odette. Dar cum putea să spere că ele vor avea exact același punct de vedere ca el și că nu vor rămîne la

acela care fusese multă vreme al său, care îi călăuzise totdeauna viața lui voluptuoasă, că nu-i vor spune, poate, rîzînd: „Gelos josnic, care vreai să privezi pe alții de o plăcere"? Prin ce podea lăsată pe neașteptate sub picioarele lui (el, care n-avusese de la iubirea pentru Odette, odinioară, decît plăceri delicate) fusese brusc precipitat în acest nou cerc al Infernului din care nu zărea putința de a mai ieși cîndva? Sărmană Odette! Nu-i purta nici o pică. Ea nu era vinovată decît pe jumătate. Se știa doar că propria ei mamă o dăduse, deși copilă încă, pe mîna unui englez bogat din Nisa. Dar ce adevăr dureros căpătase pentru el aceste rînduri din *Jurnalul unui poet* de Alfred de Vigny, pe care le citise altădată nepăsător: „Cînd ne simțim cuprinși de dragoste pentru o femeie, s-ar cădea să ne întrebăm: «În ce lume trăiește? Ce viață a dus?» Toată fericirea vieții ni se sprijină pe aceste întrebări." Swann se minuna că asemenea simple fraze, silabisite de mintea lui, ca „Palavre!", „Știam prea bine ce urmarea", puteau să-i facă atît de rău. Dar înțelegea că ceea ce el lua drept simple fraze erau doar piese ferecate, între care sta prinsă, ca să-i poată fi arătată, suferința aceea din timpul cît povestise Odette. Căci nu de altceva era vorba, ci de suferința aceea, pe care o simțea din nou. Zadarnic știa acum — și, cu trecerea timpului, zadarnic ar fi și uitat oarecum, zadarnic ar fi iertat — fiindcă, în momentul cînd își șoptea din nou aceste cuvinte, vechea suferință îl realcătuia cum fusese înainte ca Odette să fi

vorbit : neştiutor, plin de încredere ; cruda lui gelozie, ca să-l facă să primească din plin lovitura mărturisirii Odettei, îl reaşeza în situaţia celui ce nu ştie încă, iar peste cîteva luni această veche poveste îl descumpănea mereu, ca o revelaţie. Swann admira teribila forţă a memoriei sale de a recrea. Numai de la slăbirea acestei facultăţi generatoare, a cărei fecunditate scade cu vîrsta, putea el să spere o potolire a torturii. Dar cînd cîte un cuvînt spus de Odette părea oarecum a-şi fi sleit puterea să-l arunce în suferinţă, atunci altul, dintre cele asupra cărora gîndul i se oprise mai puţin, cuvînt aproape nou, lua locul celuilalt şi îl lovea cu o vigoare intactă. Amintirea serii cînd cinase la prinţesa des Laumes îi era dureroasă, dar ea nu era decît centrul suferinţei lui. Aceasta iradia difuz, de jur împrejur, peste toate zilele învecinate. Şi anotimpul întreg, cînd Verdurinii cinaseră atît de adesea pe insula din Bois de Boulogne, oricît de pe departe voia Swann să se apropie de el, îi făcea rău. Atît de rău că încetul cu încetul ciudăţeniile pe care i le aţîţa gelozia lui fură neutralizate de teama torturilor noi, pe care singur şi le provoca, satisfăcîndu-şi-le. Îşi da seama că toată perioada din viaţa Odettei, scursă înainte de a-l fi întîlnit pe el, perioadă pe care niciodată nu încercase să şi-o închipuie, nu era întinderea abstractă pe care o vedea el nedesluşit, ci fusese formată din ani deosebiţi, plină de întîmplări concrete. Numai că, aflînd toate acestea, el se temea ca nu cumva acest trecut incolor, fluid şi suportabil să prindă corp

tangibil şi odios, chip individual şi diabolic. Şi continua astfel, căutînd să nu-l conceapă clar, nu numai din lenea de a gîndi, dar de teama de a nu suferi. Spera ca într-o bună zi să poată, în sfîrşit, auzi numele insulei din Bois de Boulogne, al prinţesei des Laumes, fără a mai simţi vechea sfîşiere, şi socotea imprudent a mai provoca pe Odette să-i aducă noi cuvinte, nume de locuri şi împrejurări diferite, care, acum cînd suferinţa i se mai calmase, ar sili-o să renască sub altă formă.

Dar deseori lucrurile pe care nu le cunoştea, pe care acum se temea să le cunoască, i le destăinuia însăşi Odette, spontan şi fără să-şi dea seama ; într-adevăr, distanţa pe care viciul o punea între viaţa reală a Odettei şi viaţa relativ inocentă pe care Swann crezuse şi foarte adesea tot mai credea că o duce iubita lui, acestei distanţe Odette îi ignora întinderea : o fiinţă vicioasă, simulînd mereu aceeaşi virtute faţă de fiinţele de care ea ţine ca viciile să nu-i fie bănuite, n-are puterea de control ca să-şi dea seama că viciile, a căror creştere continuă e insensibilă pentru ea însăşi, o duc din ce în ce mai departe de modurile normale de viaţă. Locuind în adîncul spiritului Odettei, dimpreună cu amintirea faptelor pe care ea le ascundea de Swann, alte fapte le primeau la rîndul lor reflexul, contagiindu-se, fără ca ea să poată vedea în ele ceva ciudat, fără ca ele să distoneze în mediul deosebit în care le dădea ea putinţa să trăiască în adîncul ei ; dar dacă le povestea lui Swann, acesta se înspăimînta de destăinuirea

ambianţei pe care o trădau. Într-o zi, Swann încerca, fără a ofensa pe Odette, să o întrebe dacă nu vizitase vreodată casele proxenetelor. La drept vorbind, el era convins că nu ; citirea scrisorii anonime îi băgase în cap această presupunere, dar într-un chip mecanic ; în mintea lui, ea nu obţinuse nici crezare, dar de fapt rămăsese înfiptă acolo, iar Swann, ca să se scuture de prezenţa pur materială şi totuşi supărătoare a bănuielii, dorea ca Odette însăşi să i-o fi extirpat. „Oh ! nu ! ca să nu fiu persecutată pentru aşa ceva, adăugă ea, dezvăluind într-un surîs o satisfacţie de vanitate, de care nu-şi mai da seama că lui Swann nu putea să-i pară legitimă. A tot stat ieri una la mine mai bine de două ceasuri aşteptîndu-mă, îmi făgăduia orice sumă pe care aş fi dorit-o. Se pare că i-a spus un ambasador : «Mă sinucid dacă nu mi-o aduci». I s-a răspuns că plecasem în oraş, dar în cele din urmă m-am dus totuşi eu însămi să-i vorbesc, ca să plece. Aş fi vrut să vezi cum am primit-o, femeia mea de servici, care mă auzea din camera vecină, mi-a spus că ţipam cît mă ţinea gura : «Dar de îndată ce vă spun că nu vreau ! Am eu ideea mea, nu-mi place şi asta e tot. Cred că sînt liberă să fac ce vreau, orişicît ! Dacă aş avea nevoie de bani, înţeleg...» Portarul a primit ordinul să n-o mai lase să intre, va spune că am plecat la ţară. Ah ! aş fi vrut să fii ascuns pe undeva. Cred că ai fi fost mulţumit, scumpul meu. Vezi, mica ta Odette are totuşi părţi bune, deşi e socotită aşa de detestabilă."

De altfel, înseşi mărturisirile ei, cînd i le făcea cîteodată, ale unor greşeli pe care presupunea că el i le descoperise, îi serveau lui Swann mai degrabă ca punct de plecare spre alte îndoieli, decît ca să pună un capăt celor vechi. Căci niciodată recunoaşterile ei nu erau proporţionate cu îndoielile. Zadarnic înlăturase Odette din mărturisire întreg esenţialul, că rămînea în accesoriu ceva pe care Swann nu-l imaginase niciodată, care îl copleşea cu noutatea lui şi avea să-i îngăduie schimbarea termenilor în problema geloziei sale. Iar aceste mărturisiri, el nu putea să le mai uite. Sufletul lui le căra din loc în loc, le arunca, le legăna, ca pe nişte hoituri. Şi era otrăvit de duhoarea lor.

O dată ea îi vorbi despre o vizită pe care Forcheville i-o făcuse în ziua serbării Paris-Murcie. „Cum, îl cunoşteai de atunci ? Ah ! da, e adevărat", spuse el, corectîndu-se ca să nu pară a nu fi ştiut. Şi deodată începu să tremure la gîndul că în ziua acelei serbări Paris-Murcie, cînd el primise de la ea scrisoarea, pe care o păstrase ca pe un lucru de mare preţ, ea dejuna poate cu Forcheville la „Maison d'Or". Odette îi jură că nu. „Totuşi, restaurantul «Maison d'Or» îmi aminteşte nu ştiu ce, ceva care ştiam că nu e adevărat, îi spuse el ca s-o sperie. — Da, că n-am fost acolo în seara cînd ţi-am spus că ieşeam de acolo atunci cînd tu m-ai căutat la cofetăria «Provost»", îi răspunse ea (crezînd după înfăţişarea lui că ştia), cu o hotărîre în care, mult mai mult decît cinism, era timiditate,

o teamă de a nu indispune pe Swann şi pe care, din amor-propriu voia s-o ascundă, mai era apoi şi dorinţa să-i arate că putea fi sinceră. Astfel, ea lovi cu o siguranţă şi o vigoare de călău, lipsite însă de cruzime, fiindcă Odette nu avea conştiinţa răului pe care îl făcea lui Swann ; şi chiar începu să rîdă, poate, e adevărat, mai curînd ca să nu pară umilită şi vinovată. „E adevărat că nu fusesem la «Maison d'Or», că ieşeam de la Forcheville. Fusesem în adevăr la «Provost», asta nu era o palavră, mă întîlnise acolo şi mă poftise la el acasă să-i văd gravurile. Dar venise cineva să-l viziteze. Ţi-am spus că veneam de la «Maison d'Or», fiindcă mi-era teamă să nu te supăr. Aşa că vezi, asta era mai degrabă drăguţ din partea mea. Să presupunem că am făcut rău, dar cel puţin îţi spun totul, pe faţă. Ce interes aş avea să nu-ţi spun tot aşa de deschis că dejunasem cu el în ziua serbării Paris-Murcie, dacă ar fi fost adevărat ? Cu atît mai mult cu cît atunci noi doi nu ne cunoşteam încă prea bine, spune şi tu, iubitule." El îi surîse cu laşitatea spontană a fiinţei istovite, în care îl preschimbaseră aceste vorbe copleşitoare. Deci, chiar în lunile la care el nu îndrăznise niciodată să se mai gîndească, pentru că fuseseră prea pline de fericire, în acele luni, cînd ea îl iubise, îl şi minţea, chiar de atunci ! Tot ca acest moment (din prima seară cînd ei „au făcut *cattleya*"), şi cînd ea îi spusese că ieşea de la „Maison Dorée", cîte alte momente nu vor mai fi fost tăinuitoare de asemeni a cîte unei minciuni pe care Swann n-o bănuise ! Îşi aminti

că într-o zi ea îi spusese : „Nu voi avea decît să spun doamnei Verdurin că nu mi-a fost rochia gata, că mi-a venit trăsura mai tîrziu. Se găseşte totdeauna un mijloc de a împăca lucrurile." Probabil că şi lui, de atîtea ori cînd ea îi strecurase asemenea cuvinte, care explică o întîrziere sau justifică o schimbare a orei de întîlnire, aceste cuvinte îi vor fi ascuns, fără ca el să se fi gîndit atunci, ceea ce avea de făcut cu altul, cu un altul căruia îi va fi spus : „Nu voi avea decît să-i spun lui Swann că nu mi-a fost rochia gata, că mi-a venit trăsura mai tîrziu. Se găseşte totdeauna un mijloc de a împăca lucrurile." Şi sub toate amintirile cele mai dulci ale lui Swann, sub cuvintele cele mai simple pe care i le spusese odinioară Odette şi el le crezuse ca fiind literă de evanghelie, sub întîmplările zilnice pe care i le povestise ea, sub locurile cele mai frecventate de ea, casa croitoresei, calea Bois de Boulogne, Hipodromul, Swann bănuia un loc liber, disimulat de înlesnirea acestui excedent de timp, care în zilele cele mai cunoscute cu de-amănuntul lasă încă o posibilitate de joc, putînd servi de ascunziş anumitor fapte, simţea insinuîndu-se prezenţa posibilă şi subterană a minciunilor, care pîngărea tot ceea ce avea el mai scump (serile lui cele mai frumoase, strada La Pérouse însăşi, pe care Odette desigur că o părăsise la alte ceasuri decît la cele pe care i le declarase), punînd în circulaţie pretutindeni ceva din groaza întunecată pe care o trăise el auzind mărturisirea relativă la „Maison Dorée" şi, ca fiarele imunde

în Pustiirea Ninivei, clătinîndu-i piatră cu piatră tot trecutul. Dacă azi îşi întorcea capul de cîte ori memoria îi spunea numele nemilos al restaurantului „Maison Dorée", nu şi-l întorcea, cum făcuse foarte de curînd, în seara de la doamna Saint-Euverte, pentru că îi amintea o fericire, pe care o pierduse de mult, ci o suferinţă de care abia acum afla. Apoi se întîmplă cu numele restaurantului „Maison Dorée" ceea ce se întîmplase cu acela al insulei din Bois de Boulogne: încetul cu încetul nu-i mai pricinui lui Swann nici o suferinţă. Aceasta, fiindcă ceea ce credem noi a fi iubirea, gelozia noastră, nu este o aceeaşi pasiune continuă şi indivizibilă. Iubirea şi gelozia ni se compun dintr-o infinitate de iubiri succesive, de gelozii diferite şi care sînt efemere, dar creează impresia de continuu şi iluzia de unitate numai prin mulţimea lor neîntreruptă. Viaţa iubirii lui Swann, fidelitatea geloziei lui, erau făcute din moartea, din infidelitatea nenumăratelor dorinţe, a nenumăratelor îndoieli, care toate veneau de la Odette. Dacă ar fi stat mult timp fără s-o vadă, cele care mureau n-ar fi fost înlocuite de altele. Dar prezenţa Odettei însămînţa fără întrerupere inima lui Swann cu duioşii şi bănuieli alternate.

Erau unele seri cînd ea redevenea dintr-o dată faţă de el de o gentileţe de care îl şi avertiza răspicat că trebuie să profite pe loc, altfel fiind pedepsit să n-o mai vadă reapărînd ani de zile; trebuia deci să se întoarcă imediat acasă la ea pentru *cattleya,* iar această dorinţă, pe care pretindea ea că o are de el, era atît de neaşteptată, atît de inexplicabilă, atît de imperioasă şi mîngîierile sub care îl copleşea apoi, atît de demonstrative şi insolite, încît această dragoste brutală şi neverosimilă pricinuia lui Swann tot atîta suferinţă ca o minciună şi ca o răutate. Într-o seară cînd, la ordinul dat de ea, o însoţise acasă şi cînd ea îşi amesteca sărutările cu vorbe pătimaşe, care contrastau cu răceala ei obişnuită, i se păru deodată că aude un zgomot; se sculă, căută peste tot, nu găsi pe nimeni, dar nu mai avu curajul să-şi ia din nou locul lîngă ea, care atunci, în culmea furiei, sparse un vas şi îi spuse lui Swann: „Nimic nu mai e de făcut cu tine!" Iar el rămase în incertitudinea dacă nu cumva ea ascunsese vreun bărbat, căruia voise să-i răscolească gelozia sau să-i aprindă simţurile.

Uneori, el umbla prin case de prostituţie, sperînd să afle ceva despre ea, fără a îndrăzni însă să întrebe de numele ei. „Am o fetiţă care o să vă placă", spunea codoaşa. Iar el, trist, sta cîte un ceas de vorbă cu vreo biată fată, uimită că el nu se gîndea la nimic altceva. Una foarte tînără şi încîntătoare îi spuse într-o zi: „Dorinţa mea e să găsesc un prieten, ar putea fi sigur de mine, n-aş mai umbla niciodată cu nimeni. — Crezi cu adevărat că e posibil ca o femeie să fie impresionată de iubirea unui bărbat şi să nu-l mai înşele? — Sînt sigură! dar depinde de firea omului!" Swann nu se putea opri să nu spună acestor fete aceleaşi vorbe care ar fi plăcut prinţesei des Laumes. Celei care căuta un prieten îi spuse zîmbind: „E drăguţ,

ţi-ai luat ochi albaştri, de culoarea cingătoarei. — Şi dumneata ai manşete albastre. — Ce frumoasă e conversaţia noastră într-un loc ca ăsta ! Nu te plictisesc ? poate eşti ocupată ? — Nu. am destul timp. Dacă m-ai fi plictisit, ţi-aş fi spus. Dimpotrivă, îmi face plăcere să te aud vorbind. — Sînt foarte măgulit. Nu e aşa că stăm drăguţ de vorbă ? spuse el codoaşei, care tocmai intra în odaie. — Ba da, tocmai asta îmi ziceam şi eu. Ce cuminţi sînt ! Iată ! Lumea vine acum la mine să stea de vorbă. Acelaşi lucru spunea şi Prinţul deunăzi, e mai bine aici decît la nevastă-sa. Se pare că azi femeile de lume au toate un singur fel de a fi, un adevărat scandal. Vă las, sînt discretă." Şi lăsă pe Swann cu fata care avea ochi albaştri. Dar, puţin după aceea, el se ridică şi îi spuse adio, fiindu-i indiferentă, fiindcă nu cunoştea pe Odette.

Pictorului, care fusese bolnav, doctorul Cottard îi dădu sfatul să facă o călătorie pe mare ; mai mulţi fideli se vorbiră să plece cu el ; soţii Verdurin nu se putură hotărî să rămînă singuri, închiriară un yacht, apoi îl achiziţionară şi astfel Odette întreprinse numeroase croaziere. De cîtva timp, ori de cîte ori era plecată, Swann simţea că începe să se desprindă de ea, dar, ca şi cum această distanţă morală ar fi fost proporţională cu distanţa materială, de cum afla că Odette s-a întors, nu putea sta fără s-o vadă. O dată, plecaţi numai pentru o lună, credeau ei, fie că fuseseră tentaţi pe drum, fie că domnul Verdurin combinase în ascuns şi de mai înainte lucrurile, ca să facă plăcere neveste-si

şi nu înştiinţase pe fideli decît pe rînd, unul cîte unul, ei o luară de la Alger la Tunis, apoi în Italia, după aceea în Grecia, la Constantinopol, în Asia Mică. Călătoria dura de aproape un an. Swann se simţea absolut liniştit, aproape fericit. Cu toate că doamna Verdurin căutase să convingă pe pianist şi pe doctorul Cottard că mătuşa unuia şi bolnavii celuilalt n-aveau nici o nevoie de ei şi că în orice caz era imprudent ca doamna Cottard să fie lăsată să se întoarcă la Paris, care, după asigurările domnului Verdurin, se afla în plină revoluţie, ea fu silită totuşi să le dea drumul la Constantinopol. Şi pictorul plecă împreună cu ei. Într-o zi, puţin după înapoierea acestor trei călători, Swann, văzînd că trece un omnibuz de Luxemburg, unde avea treburi, sărise în el şi se văzuse aşezat în faţa doamnei Cottard, care îşi făcea turneul ei de vizite, „de zile", în mare ţinută, cu pene la pălărie, cu rochie de mătase, manşon, umbreluţă, port-cart şi cu mănuşi albe spălate. Încărcată de toate aceste insigne, cînd era timp uscat, ea mergea pe jos din casă în casă, în acelaşi cartier, dar, ca să treacă apoi în alt cartier, folosea omnibuzul cu corespondenţă. Cîteva clipe, pînă ce gentileţea nativă a femeii să poată străbate scorţoşenia micii-burgheze şi neştiind de altfel prea bine dacă trebuia să-i vorbească lui Swann despre soţii Verdurin, cu vocea ei scăzută, sfioasă şi blîndă, pe care cînd şi cînd omnibuzul i-o acoperea pe de-a întregul cu tunetul lui, ea îi vorbi evident în cuvinte alese, dintre cele pe care le auzea şi le repeta în cele douăzeci şi

cinci de case, ale căror etaje le urca într-o singură zi :

— Nici nu vă mai întreb, domnule, dacă un bărbat în curent cu toate, ca dumneavoastră, a văzut, în sala Mirlitons, portretul lui Machard, care pune pe drumuri tot ce are Parisul ca oameni mai de vază. Ei bine, ce părere aveți ? Sînteți din tabăra celor care aprobă sau din tabăra celor care blamează ? În toate saloanele nu se mai vorbește decît de portretul lui Machard ; nu e distins, nu e pur, nu e în curent cu actualitatea cine nu-și spune opinia despre portretul lui Machard.

După ce Swann răspunse că nu văzuse portretul, doamna Cottard se temu să nu-l fi indispus, obligîndu-l să mărturisească aceasta.

— Ah ! foarte bine, cel puțin dumneavoastră recunoașteți francamente și nu vă socotiți dezonorat că n-ați văzut portretul lui Machard. Mi se pare foarte frumos din partea dumneavoastră. Ei bine, eu l-am văzut, părerile sînt împărțite, unii spun că e cam lins, cam smîntînă frișcuită, cît despre mine, mie mi se pare ideal. Evident, femeia pictată nu seamănă cu femeile albastre și galbene ale prietenului nostru Biche. Dar trebuie să vă mărturisesc deschis, știu — n-o să mă socotiți foarte *fin de siècle*, dar spun ce gîndesc, eu nu înțeleg, Dumnezeule, recunosc calitățile din portretul bărbatului meu, e mai puțin straniu decît ceea ce face el de obicei, dar i-a trecut prin cap să-i facă mustăți albastre. În timp ce Machard ! Uite, chiar bărbatul prietenei la care mă duc în acest moment

(ceea ce îmi dă foarte marea plăcere de a călători cu dumneavoastră) i-a promis, dacă va fi numit la Academie (e unul dintre colegii doctorului), să caute ca Machard să-i facă portretul. Evident, e un vis frumos ! Am o altă prietenă care pretinde că îi place mai mult Leloir. Eu nu sînt decît o biată profană și Leloir e poate chiar superior ca știință. Dar mie mi se pare că prima calitate a unui portret, mai cu seamă cînd costă 10.000 de franci, este să fie asemănător și de o asemănare agreabilă.

După ce sfîrși cu aceste păreri, pe care i le inspirau înălțimea egretei sale, cifrul port-cartului, numărul minuscul imprimat pe mănuși cu cerneală de către vopsitor și stînjeneala de a vorbi a lui Swann despre Verdurini, doamna Cottard, văzînd că era încă departe de colțul străzii Bonaparte, unde conductorul trebuia s-o oprească, își ascultă inima, care o îndemna la alte vorbe.

— Cu siguranță, domnule, îi spuse ea, că v-au țiuit urechile în timpul voiajului făcut de noi cu doamna Verdurin. Nu s-a vorbit decît despre dumneavoastră.

Swann rămase foarte uimit, fiindcă presupunea că numele lui nu se rostea niciodată față de soții Verdurin.

— De altfel, adăugă doamna Cottard, doamna de Crécy era prezentă, și asta spune totul. Odette, oriunde s-ar afla, nu poate sta niciodată multă vreme fără să vorbească de dumneavoastră. Și vă închipuiți că nu de rău. Cum !

vă îndoiţi ? spuse ea, văzînd la Swann un gest sceptic.

Şi, luată de sinceritatea convingerii sale, neascunzînd de altfel nici un gînd malițios sub acest cuvînt, pe care îl folosea numai în sensul în care e întrebuințat ca să vorbească de afecțiunea care uneşte pe prieteni :

— Dar vă adoră ! Ah ! Cred că n-ar trebui să se spună aşa ceva despre dumneavoastră în fața ei ! Ar fi de pomină ! Cu orice prilej, dacă vedeam de exemplu un tablou, ea spunea : „Ah ! dacă ar fi el cu noi, numai el ne-ar putea spune dacă e sau nu autentic. Nimeni nu se pricepe ca el la asta." Şi, clipă de clipă, întreba : „Ce-o fi făcînd în acest moment ? Barem de-ar lucra cît de cît ! E o nenorocire ca un băiat atît de înzestrat să fie atît de leneş. (Mă iertați, nu e aşa ?) În clipa aceasta îl văd, se gîndeşte la noi, se întreabă unde sîntem." A avut chiar o vorbă care mie mi s-a părut foarte drăguță. Domnul Verdurin îi spunea : „Dar cum poţi vedea ce face el în clipa de față, de îndată ce dumneata te afli la opt sute de leghe de el ?" Atunci, Odette i-a răspuns : „Nimic nu este cu neputință unui ochi de prietenă". Nu, vă jur, nu spun asta ca să vă măgulesc, aveți acolo o adevărată prietenă cum nu au mulți. Vă voi spune de altfel că, dacă nu ştiți aceasta, sînteți singurul care nu ştiți. Doamna Verdurin îmi spunea acelaşi lucru chiar în ultima zi (ştiţi, în ajunul unei despărțiri se stă de vorbă mai pe larg) : „Nu zic că Odette nu ne-ar iubi, dar tot ceea ce îi spunem noi n-ar cîntări prea greu pe

lîngă ceea ce i-ar spune domnul Swann". Oh ! Dumnezeule, iată că mă opreşte conductorul, tot sporovăind cu dumneavoastră treceam de-a binelea de strada Bonaparte... mi-aţi face serviciul să-mi spuneți dacă egreta mi-e dreaptă ?

Şi doamna Cottard îşi scoase din manşon, ca s-o întindă lui Swann, mîna înmănuşată alb, din care zbură, o dată cu biletul de corespondență, o imagine de viață distinsă, care umplu omnibuzul, amestecată cu miros de vopsitorie. Şi Swann se simți dînd pe dinafară de simpatie pentru ea, ca şi pentru doamna Verdurin (şi aproape ca şi pentru Odette, fiindcă sentimentul pe care îl încerca față de aceasta din urmă nemaifiind amestecat cu durere, nu mai era cîtuşi de puțin iubire), în timp ce de pe platformă o urmărea cu ochii plini de afecțiune, cum lua curajoasă în lung strada Bonaparte, cu egreta înaltă, cu o mînă ridicîndu-şi fusta, cu cealaltă ținîndu-şi umbreluța şi port-cart-ul, căruia lăsa să i se vadă monogramul, manşonul fiind liber să i se legene în față.

Ca să concureze sentimente maladive pe care le avea Swann față de Odette, doamna Cottard, mai bună doctoriță decît bărbatu-său, altoise lîngă ele alte sentimente, acestea normale, de gratitudine, de prietenie, sentimente care în sufletul lui Swann aveau să facă pe Odette mai umană (mai asemănătoare cu celelalte femei, pentru că şi alte femei i le puteau inspira), aveau să grăbească transformarea ei definitivă în acea Odette iubită cu o dragoste calmă, care într-o seară, după o petrecere la pictor acasă,

îl luase să bea un pahar de oranjadă dimpreună cu Forcheville şi în preajma căreia Swann întrevăzuse că ar putea trăi fericit.

Odinioară, gîndindu-se adesea cu spaimă la ziua cînd ar înceta să mai fie îndrăgostit de Odette, îşi făgăduise să fie vigilent şi, de cum va simţi că iubirea lui ar fi pe cale să-l părăsească, să se agaţe de ea, s-o reţină. Dar iată că slăbirii dragostei lui îi corespundea simultan o slăbire şi a dorinţei de a rămîne îndrăgostit. Căci nu ne putem schimba, adică să devenim altă persoană continuînd totodată să ascultăm de sentimentele celui care am fost. Uneori numele, zărit prin jurnale, al unuia dintre bărbaţii pe care el presupunea că ar fi putut fi amanţii Odettei, îi trezeau din nou oarecare gelozie. Dar era o gelozie uşoară şi, cum ea îi dovedea că încă nu ieşise complet din acel timp cînd suferise atît de mult — dar cînd de asemenea cunoscuse un fel de a simţi atît de voluptuos — şi că împrejurări fortuite de drum îi vor permite poate să-i observe încă pe furiş şi de departe frumuseţile, această gelozie îi procura mai curînd o excitaţie agreabilă, aşa cum un ultim ţînţar dovedeşte tristului parizian care părăseşte Veneţia ca să se întoarcă în Franţa că Italia şi vara nu sînt încă foarte departe. Dar, de cele mai multe ori, timpul atît de propriu al vieţii lui, timp din care era pe cale să iasă, dacă făcea efortul, nu să întîrzie în el, ci numai ca să aibă despre el o imagine clară cît încă mai putea face aceasta, îşi dădea seama că de la o vreme nu mai putea nici atît ; ar fi dorit doar, ca pe un peisaj pe cale să dispară, să mai zărească acea iubire pe care o părăsea atunci ; dar e atît de greu să fie omul dublu şi să-şi dea spectacolul veridic al unui sentiment pe care a încetat de a-l mai avea, încît după o clipă, mintea întunecîndu-i-se, Swann nu mai vedea nimic, renunţa să mai privească, îşi lua ochelarii de la ochi, le ştergea lentilele ; şi îşi zicea că e mai bine să se odihnească puţin, că va mai fi timp ceva mai tîrziu, şi se ghemuia din nou în incuriozitatea, în amorţeala călătorului somnoros care îşi trage pălăria pe ochi ca să doarmă în vagonul despre care îşi dă seama că-l duce din ce în ce mai iute, departe de ţinutul în care a trăit atîta vreme şi pe care îşi făgăduise a nu-l lăsa să dispară fără să-i spună un ultim adio. Ca un astfel de călător, trezit din somn numai ajuns în Franţa, chiar cînd Swann găsi lîngă el, din întîmplare, dovada că Forcheville fusese amantul Odettei, el observă că faptul acesta nu-l mai durea, că dragostea lui era acum departe, şi îi păru rău că nu fusese avertizat asupra momentului cînd ea îl părăsea pentru totdeauna. Şi după cum, pînă să fi îmbrăţişat pe Odette întîia oară, el încercase să-şi imprime în memorie chipul pe care îl avusese ea atît de mult timp în ochii lui şi pe care avea să-l transforme amintirea acelei sărutări, tot aşa ar fi dorit, în gînd cel puţin, să-şi fi putut lua rămas bun, cît timp ea exista încă, de la această Odette, care îi inspirase dragoste, gelozie, de la această Odette care îi pricinuise suferinţe şi pe care n-o va mai vedea niciodată.

Se înşela. Avea s-o mai vadă o dată, după cîteva săptămîni de atunci. Totul s-a petrecut în somn, în crepusculul unui vis. El se plimba cu doamna Verdurin, cu doctorul Cottard, cu un bărbat tînăr care purta fes şi pe care nu-l putea identifica, cu pictorul, cu Odette, cu Napoleon al III-lea şi cu bunicul meu, pe un drum de pe ţărmul mării care, cînd se apleca prăpăstios asupra ei de foarte sus, cînd numai de la cîţiva metri, astfel că urcam şi scoboram într-una ; cei care scoborau din nou se şi făceau nevăzuţi pentru cei care urcau încă, lumina puţină care mai rămăsese slăbise şi ni se părea atunci că o noapte oarbă se va întinde neîntîrziat. Uneori valurile săreau pînă peste ţărm şi Swann simţea pe obraji stropituri reci. Odette îi spunea să le şteargă cu batista, el nu putea, şi din cauza aceasta era faţă de ea ruşinat, de parcă ar fi fost în cămaşă de noapte. Spera că pe întuneric nimeni n-avea să-şi dea seama, dar chiar atunci doamna Verdurin, cu o privire uimită, îl fixă un lung moment, cît Swann îi văzu figura cum i se deformează, nasul cum i se alungeşte şi că avea mustăţi mari. Se întoarse să privească pe Odette, obrajii ei erau palizi, cu mici puncte roşii, trăsăturile obosite, adînci, dar se uita la el cu ochi plini de iubire, gata să se desprindă şi să pice asupră-i ca două lacrimi, iar el se simţea iubind-o atît, că ar fi dorit s-o ia cu el şi să plece numaidecît. Dar, deodată, Odette îşi întoarse mîna, se uită la un ceas mic şi zise : „Trebuie să plec“, îşi luă rămas bun

de la toată lumea în acelaşi fel, fără să-l tragă deoparte pe Swann, fără să-i spună unde îl va revedea seara sau în altă zi. Nici el nu îndrăzni s-o întrebe, ar fi dorit s-o urmeze şi se vedea obligat, fără să se întoarcă spre ea, să răspundă surîzînd unei întrebări a doamnei Verdurin, dar inima îi bătea cumplit, se simţea că o urăşte pe Odette, ar fi vrut să-i scoată ochii care îi plăcuseră atît de mult mai adineauri, să-i strivească acei obraji lipsiţi de prospeţime. Continua însă să urce la deal cu doamna Verdurin, adică să se depărteze cu fiece pas de Odette, care cobora în sens invers. Peste o clipă, se scurseseră multe ceasuri de cînd plecase ea. Pictorul atrase atenţia lui Swann că Napoleon al III-lea se eclipsase la puţin timp după Odette. „Fuseseră, nici vorbă, înţeleşi, adăugă el, s-au întîlnit desigur jos, pe ţărm, dar n-au vrut să-şi ia rămas bun amîndoi deodată, din cauza convenienţelor. E amanta lui.“ Tînărul necunoscut începu să plîngă. Swann încercă să-l consoleze. „La urma urmei, ea are dreptate, îi spuse el ştergîndu-i ochii de lacrimi şi luîndu-i fesul de pe cap, ca să se simtă mai uşurat. Am sfătuit-o la aceasta eu însumi, de nenumărate ori. De ce să fii trist ? E bărbatul care în adevăr o putea înţelege.“ Astfel îşi vorbea Swann lui însuşi, fiindcă tînărul pe care nu-l putuse identifica la început era tot el ; ca anumiţi romancieri, el îşi distribuise propria-i personalitate în două personaje, cel care visa şi altul pe care îl vedea în faţa lui purtînd fes.

Cît despre Napoleon al III-lea, numele acesta se dăduse lui Forcheville din cauza unei vagi asociaţii de idei, apoi a unei modificări a fizionomiei obişnuite a baronului, în fine, din cauza marelui cordon al Legiunii de onoare purtat pe după gît; dar în realitate, şi prin tot ceea ce personajul din vis îi înfăţişa şi îi amintea, era însuşi Forcheville. Căci, din imagini incomplete şi schimbătoare, Swann adormit trăgea deducţii false, avînd altminteri momentan o astfel de putere creatoare încît se înmulţea prin simplă diviziune, ca anumite organisme inferioare; cu căldura simţită a propriei sale mîini, el modela forma unei mîini străine, pe care credea că o strînge, iar din sentimente şi impresii, despre care nu avea conştiinţă deplină, da prilej să se nască un fel de peripeţii care, prin înlănţuirea lor logică, aveau să aducă la timp potrivit în somnul lui Swann personajul necesar să-i primească iubirea sau să-i provoace deşteptarea din somn. Deodată, se făcu o noapte adîncă, sună un clopot de alarmă, trecură nişte locuitori alergînd, scăpînd din casele în flăcări; Swann auzea zgomotul talazurilor care săreau izbindu-se de ţărm şi al inimii lui care, cu aceeaşi violenţă, i se zbuciuma în piept. Neaşteptat, palpitaţiile inimii îşi accelerară ritmul şi Swann simţi o suferinţă, o greaţă inexplicabilă; un ţăran, plin de arsuri, îi arunca în trecere vorbele: „Veniţi şi întrebaţi pe Charlus la care s-a dus Odette să-şi încheie seara cu camaradul ei, a trăit cu ea pe vremuri şi ea îi spune lui tot. Ei au pus focul.“ Ţăranul era

chiar valetul lui, care tocmai îl trezea, spunîndu-i:

— Domnule, e ceasul opt şi frizerul aşteaptă, i-am spus să vie din nou peste o oră.

Dar aceste vorbe, pătrunzînd în undele somnului în care Swann se afla cufundat, nu ajunseseră la conştiinţa lui decît suferind acea deviaţie care face ca o simplă rază în adîncul unei ape să pară un soare, după cum, cu o clipă mai înainte zgomotul clopoţelului, căpătînd în adîncul acestor abisuri o sonoritate de clopot de alarmă, născuse episodul incendiului. Dar decorul pe care îl avea în ochi se făcu praf şi pulbere, Swann deschise ochii, auzi ultima oară zgomotul unuia dintre talazurile mării, care se îndepărta. Îşi pipăi obrazul. Nu-i era ud. Şi totuşi îşi amintea senzaţia de apă rece şi gustul sării. Se sculă, se îmbrăcă. Chemase pe frizer dis-de-dimineaţă, fiindcă scrisese în ajun bunicului meu că se va duce după-amiaza la Combray, aflînd că doamna de Cambremer — fosta domnişoară Legrandin — urma să stea acolo cîteva zile. Asociind, în amintirea lui, farmecul acestui chip tînăr cu farmecul unui ţinut unde nu se mai dusese de atîta vreme, amîndouă la un loc îi ofereau o atracţie care îl hotărîse să părăsească în sfîrşit Parisul pentru cîteva zile. Cum diferitele întîmplări, care ne pun în prezenţa anumitor persoane, nu coincid cu timpul cînd le iubim, ci, depăşindu-l, se pot produce înainte ca acest timp să fi început şi se pot repeta după încheierea lui, primele apariţii pe care le face în viaţa noastră o fiinţă desti-

nată mai tîrziu să ne placă, capătă retrospectiv în ochii noştri o valoare de avertisment, de prevestire. În acest fel, Swann se reîntorsese deseori cu gîndul la imaginea Odettei întîlnită la teatru, în acea primă seară, cînd el nu se gîndea s-o mai revadă cîndva — şi îşi amintea acum serata doamnei de Saint-Euverte, cînd prezentase doamnei de Cambremer pe generalul de Froberville. Interesele vieţii noastre sînt atît de multiple, încît nu arareori, într-o aceeaşi circumstanţă, jaloanele unei fericiri, care nu există încă, se află alături de agravarea unei suferinţe pe care o îndurăm. Şi de bună seamă că aceasta i s-ar fi putut întîmpla lui Swann altundeva decît acasă la doamna de Saint-Euverte. Cine ştie chiar, în cazul că în seara aceea s-ar fi aflat în altă parte, dacă nu i-ar fi căzut alte fericiri, alte suferinţe, care apoi să i se fi părut că fuseseră inevitabile ? Dar ceea ce i se părea că fusese aşa, se întîmplase să existe în adevăr şi nu era departe să vadă ceva providenţial în acel fapt de a se fi decis să se ducă la serata doamnei de Saint-Euverte, pentru că spiritul lui dornic să admire bogăţia inventivă a vieţii şi incapabil să-şi pună mai îndelung o întrebare dificilă, ca aceea de a şti ce ar fi fost mai de dorit, considera că între suferinţele prin care trecuse în seara aceea şi plăcerile încă nebănuite care germinau în acelaşi timp — şi cumpăna nu se putea stabili între ele — era un fel de înlănţuire necesară.

Dar în timp ce, la o oră după ce se trezise, el dădea frizerului indicaţii ca părul coafat în

perie să nu i se desfacă în vagon, se gîndi din nou la visul lui, văzu încă o dată, ca şi cum ar fi fost lîngă el, obrazul palid al Odettei, faţa prea slăbită, trăsăturile căzute, ochii îndureraţi, tot ceea ce — în cursul afecţiunilor succesive care făcuseră din trainica lui iubire pentru Odette o lungă uitare a primei imagini, primită de la ea — el încetase să mai observe din primele momente ale legăturii lor, momente în care fără îndoială, cît timp el dormea, memoria lui le căutase senzaţia exactă. Şi, cu acea grosolănie intermitentă care reapărea în el de îndată ce nu se mai simţea nefericit şi totodată îi scădea nivelul moralităţii, izbucni faţă de el însuşi : „Cînd mă gîndesc că am prăpădit ani de zile din viaţa mea, că am vrut să mor, că am avut cea mai mare dragoste a mea pentru o femeie care nu-mi plăcea, care nu era genul meu !“

PARTEA A TREIA

Numiri de ţinuturi: Numele

Dintre camerele a căror imagine o evocam eu cel mai adesea în nopţi de insomnie, nici una nu semăna mai puţin cu încăperile de la Combray, presărate de o atmosferă grăunţoasă, polenizată, comestibilă şi plină de evlavie, ca aceea a Marelui Hotel al Plăjii, de la Balbec, ai cărei pereţi zugrăviţi cu şablonul conţineau, ca pereţii lucioşi ai unei piscine în care apa albăstreşte, un aer pur, azuriu şi sărat. Tapiţerul bavarez, care fusese însărcinat cu punerea în regulă a acestui hotel, variase decoraţia încăperilor şi pe trei laturi pusese să se întindă de-a lungul zidurilor aceleia pe care o locuiam eu, biblioteci joase, cu vitrine, în care, după locul pe care îl ocupau şi printr-un efect pe care tapiţerul nu-l prevăzuse, se reflecta o parte sau alta a tabloului schimbător al mării, desfăşurînd cîte o friză de luminozităţi marine, pe care le întrerupea numai despărţiturile de mahon. Astfel încît camera întreagă avea înfăţişarea unuia dintre acele dormitoare-model, ce se prezintă

prin expoziţiile de mobilier *modern style*, împodobite cu lucrături de artă, care au fost socotite ca putînd să bucure ochii celui ce se va culca în ele şi cărora li s-au găsit subiecte în raport cu genul priveliştii unde urmează să se afle locuinţa.

Dar nimic nu semăna mai puţin cu acest Balbec real decît cel pe care îl visasem eu adesea în zile de furtună, cînd vîntul bătea cu atîta putere, că Françoise, ducîndu-mă la Champs-Elysées, îmi recomanda să nu merg prea pe lîngă ziduri ca să nu-mi cadă vreo ţiglă în cap, şi vorbea văitîndu-se despre mari dezastre şi naufragii anunţate de ziare. Eu nu aveam dorinţă mai puternică decît să văd o furtună pe mare, nu atît ca un spectacol frumos, cît ca moment destăinuit din viaţa reală a naturii ; sau, mai bine zis, pentru mine nu erau spectacole frumoase decît cele pe care le ştiam că nu sînt combinate artificial pentru plăcerea mea, că sînt necesare, neschimbătoare — adică frumuseţile priveliştilor sau ale marei arte. Nu eram curios, nu eram avid să cunosc decît ceea ce credeam eu că e mai adevărat decît mine însumi, ceea ce avea pentru mine calitatea să-mi arate cît de cît din gîndirea unui geniu sau din forţa sau din graţia naturii, aşa cum se manifestă ea lăsată în voia ei, fără nici o intervenţie din partea omului. După cum frumosul sunet al vocii mamei, reprodus izolat de un fonograf, nu ne-ar consola de moartea ei, în acelaşi fel o furtună imitată mecanic m-ar fi lăsat tot atît de indiferent ca fîntînile luminoase ale Expoziţiei.

Doream de asemenea ca furtuna să fie absolut adevărată, ca țărmul să fie el însuși țărm adevărat, nu un dig creat recent de municipalitate. De altminteri, natura, prin toate sentimentele pe care le trezea în mine, mi se părea tot ce poate fi mai opus produselor mecanice ale omului. Cu cît ea le purta mai puțin pecetea, cu atît mai mult spațiu oferea expansiunii inimii mele. Reținusem numele de Balbec de cînd mi-l citase Legrandin ca fiind al unei plăji foarte apropiate de „acele țărmuri funeste, celebre prin atîtea naufragii, pe care șase luni pe an le înfășoară lințoliul negurilor și spuma valurilor".

— Acolo se simte încă sub tălpi, spunea el, mult mai mult decît chiar la Finister (și chiar dacă s-ar suprapune acum hoteluri peste hoteluri, fără să-i poată modifica cea mai străveche osatură a pămîntului), se simte adevăratul capăt al pămîntului francez, european, capătul pămîntului străvechi. Și totodată e ultima zalhana de pescari, care au trăit de la începutul lumii în fața împărăției eterne a ceților mării și a negurilor.

Într-o zi, la Combray, cînd vorbisem despre această plajă în fața domnului Swann, ca să aflu de la el dacă era punctul cel mai bine ales pentru a vedea furtunile cele mai violente, el îmi răspunsese : „Cred că cunosc bine Balbecul ! Biserica din Balbec, din secolul al XIII-lea și al XIV-lea, încă pe jumătate romană, e poate cel mai curios exemplar al goticului normand, și așa de ciudat ! s-ar zice că e artă persană". Încît aceste locuri care pînă atunci mi se

păruseră a fi colțuri de natură imemorială, contemporană încă a uriașelor fenomene geologice — și tot atît de în afara istoriei omenești ca și Oceanul sau Ursa Mare, cu pescari sălbatici pentru care, întocmai ca pentru balene, n-a existat ev mediu — căpătaseră un mare farmec pentru mine văzîndu-le deodată cuprinse în șirul veacurilor, după cum cunoscuseră epoca romană, și aflînd că trefla gotică se adăugase să nervureze de asemeni acele stînci sălbatice într-un anumit timp, ca plantele acelea fragile, dar persistente, care înstelează, la venirea primăverii, din loc în loc zăpada polilor. Iar dacă stilul gotic aducea locurilor acestora și oamenilor acestora o preciziune care le lipsea, la rîndul lor locurile și oamenii îi confereau de asemeni una. Încercam să-mi imaginez cum trăiseră acei pescari, schița timidă și nebănuită a raporturilor sociale, pe care o încercaseră ei acolo, în timpul evului mediu, înghesuiți pe un punct al acestor coaste de Infern, la poalele falezelor morții ; și stilul gotic mi se părea mai viu acum cînd, despărțit de orașele în care mi-l imaginam totdeauna pînă atunci, puteam vedea cum, într-un caz particular, pe stînci sălbatice, germinase și înflorise într-o clopotniță sveltă. Mă duseră să văd reproduceri ale celor mai celebre statui din Balbec — apostolii cu păr creț și cîrni, Fecioara portalului, și mi se tăia respirația de bucurie, gîndindu-mă că aș putea să le văd cum se modelează în relief din ceața eternă și sărată. Atunci, în seri furtunoase și fermecătoare de februarie, cînd vîntul, bătînd în sufletul meu,

nu-l silea să tremure mai puţin decît flacăra din căminul camerei mele, proiectul unei călătorii la Balbec învălmăşea în mine dorinţa de arhitectură gotică şi dorinţa de o furtună pe mare.

Aş fi vrut să iau chiar a doua zi frumosul tren generos de unu şi douăzeci şi două de minute, a cărui oră de plecare n-o puteam niciodată citi în reclamele Companiilor de drum de fier, în anunţurile voiajurilor circulare, fără ca inima să nu-mi palpite; ora aceasta mi se părea că la un moment precis al după-amiezii crestează o incizie savuroasă, un semn misterios, de la care plecînd orele deviate conduceau tot spre seara următoare, tot spre dimineaţa zilei de mîine, dar numai că, în loc de Paris, călătorul avea să le vadă într-unul din acele oraşe pe unde trece trenul şi dintre care ne îngăduia să alegem; fiindcă se oprea la Bayeux, la Coutances, la Vitré, la Questambert, la Pontorson, la Balbec, la Lannion, la Lamballe, la Benodet, la Pont-Aven, la Quimperlé, şi înainta magnific încărcat de numiri, pe care mi le oferea şi dintre care nu ştiam pe care să o prefer, neputînd sacrifica pe nici una. Dar chiar fără să-l aştept, aş fi putut, îmbrăcîndu-mă degrabă, să plec în seara aceea, dacă părinţii mi-ar fi dat voie, şi să sosesc la Balbec cînd s-ar crăpa de ziuă pe marea înfuriată, de spumegarea împroşcată a căreia m-aş refugia în biserica de stil persan. Dar în apropierea vacanţei de Paşti, cînd părinţii îmi făgăduiră să mă lase a mi-o petrece în sfîrşit în Italia de nord, iată că acestor visuri de furtună, de care

eram în întregime plin, nemaidorind să văd decît talazuri alergînd de peste tot, mereu mai sus, pe ţărmul cel mai sălbatic, lîngă biserici prăpăstuite şi pietroase ca nişte faleze şi în turnurile cărora ar ţipa păsări de mare, iată că deodată, ştergîndu-le, ridicîndu-le orice farmec, excluzîndu-le pentru că i se opuneau şi n-ar fi putut decît să-l slăbească, li se substituia în mine visul contrar al celei mai multicolore primăveri, nu primăvara de la Combray, care înţepa încă pătrunzător cu toate acele ei de gheaţă, ci aceea care şi acoperea cu crini şi anemone cîmpurile de la Fiesole şi orbea Florenţa cu văzduhuri de aur asemeni celor ale lui Fra Angelico. De atunci, numai razele, miresmele şi culorile mi se păreau a avea preţ; căci alternanţa imaginilor adusese în mine o schimbare totală a dorinţei şi — tot aşa de neaşteptat ca uneori în muzică — o schimbare completă de ton în sensibilitatea mea. Apoi, se întîmplă ca o simplă variaţie atmosferică să fie de-ajuns ca să provoace în mine această modulaţie, fără să mai fie nevoie a aştepta întoarcerea unui anotimp. Aceasta, pentru că deseori într-un anotimp găsim cîte o zi rătăcită din altul, care ne face să-l trăim, îl evocă pe loc, naşte dorinţa de plăcerile lui particulare şi ne întrerupe visurile pe care eram pe cale să ni le facem, punînd mai curînd sau mai tîrziu decît la locul ei această foaie desprinsă aparţinînd unui alt capitol, din calendarul interpolat al Norocului. Dar curînd, întocmai ca acele fenomene naturale din care confortul sau sănătatea noastră pot scoate numai

un beneficiu accidental şi destul de neînsemnat pînă în ziua cînd ştiinţa devine stăpînă pe ele şi, producîndu-le după voie, ne pune din nou la îndemînă posibilitatea apariţiei lor, sustrasă tutelei şi scutită de capriciul hazardului, tot astfel producerea acestor visuri despre Atlantic şi despre Italia încetă să mai fie supusă schimbărilor anotimpului şi vremii. Ca să le aduc să renască, nu mai avui nevoie decît să rostesc aceste nume : Balbec, Veneţia, Florenţa, înlăuntrul cărora ajunsese să mi se acumuleze dorinţa pe care mi-o inspiraseră locurile designate de ele. Chiar primăvara, dacă găseam în vreo carte numele de Balbec, era de-ajuns să trezească în mine dorinţa de furtuni şi de stil gotic normand ; chiar pe zi de furtună, numele de Florenţa sau Veneţia îmi dădeau dorinţa de soare, de crini, de palatul Dogilor, de Santa-Maria-dei-Fiori.

Dar dacă aceste numiri absorbiră pentru totdeauna imaginea ce-mi făcusem despre acele oraşe, ele i-au şi prefăcut, i-au supus reapariţia în mintea mea la legile lor proprii ; ele avură astfel drept consecinţă că o înfrumuseţară şi mai mult, dar o şi depărtară mai mult de ceea ce puteau fi în realitate oraşele Normandiei sau ale Toscanei şi, sporind bucuriile arbitrare ale imaginaţiei mele, agravară decepţia viitoare a călătoriilor mele. Ele exaltară ideea pe care mi-o construiam eu despre anumite colţuri ale pămîntului, închipuindu-mi-le mai particulare, aşadar mai reale. Ele nu-mi reprezentau atunci oraşele, peisajele, monumentele ca tablouri mai

mult sau mai puţin plăcute, tăiate ici şi colo dintr-o aceeaşi materie, ci pe fiecare ca pe unul necunoscut, esenţial diferit de celelalte, de care sufletului meu îi era sete şi pe care s-ar fi îmbogăţit să le cunoască. Cu cît mai mult căpătară ele ceva şi mai individual, fiind designate prin nume, nume care erau numai ale lor, nume cum au oamenii ! Cuvintele ne înfăţişează din lucruri o imagine redusă, clară şi uzuală, ca acelea ce se atîrnă de pereţii şcolilor, ca să se dea copiilor un exemplu de ce este o masă de dulgherie, o pasăre, un furnicar, lucruri concepute ca identice cu toate cele de aceeaşi categorie. Dar numele înfăţişează despre persoane — şi despre oraşe, pe care ne obişnuiesc să le credem individuale, unice, întocmai ca persoanele — o imagine tulbure, care scoate din ele, din sonoritatea lor strălucitoare sau sumbră, culoarea în care această imagine e zugrăvită uniform, ca un afiş albastru în întregime sau roşu în întregime, în care, din cauza limitelor procedeului folosit sau dintr-un capriciu al decoratorului, sînt albastre sau roşii nu numai cerul şi marea, dar şi bărcile, biserica, trecătorii. Numele de Parma, unul dintre oraşele unde doream să mă duc cel mai mult de cînd citisem *La Chartreuse*, apărîndu-mi compact, neted, mov şi mîngîietor, dacă mi se vorbea despre o casă oarecare din Parma, în care urma să fiu primit, mi se provoca plăcerea de a mă gîndi că voi sta într-o locuinţă curată, compactă, mov şi mîngîioasă, care n-avea legătură cu locuinţele din nici un alt oraş al Italiei, fiindcă eu o

imaginam numai cu ajutorul acestei silabe grele a numelui de Parma, prin care nu circulă nici un curent de aer, şi cu ajutorul a tot ceea ce eu o făcusem să absoarbă ca dulceaţă stendhaliană şi ca reflex de viorele. Iar cînd mă gîndeam la Florenţa, mă gîndeam ca la un oraş miraculos de înmiresmat şi asemănător cu o corolă, pentru că se numea Oraşul Florilor şi catedrala ei Sfînta-Maria-a-Florilor. Cît despre Balbec, numele acesta face parte dintre acelea în care, ca pe o veche ulcică normandă care păstrează culoarea pămîntului din care a fost trasă, se vede zugrăvită încă scena vreunei datini uitate, a vreunui drept feudal, a unui vechi act de locaţie, a unui fel desuet de pronunţie, care formase silabele eteroclite şi pe care nu aveam nici o îndoială că le voi regăsi pînă şi în vorba hangiului carc îmi va servi la sosire cafea cu lapte, ducîndu-mă în faţa bisericii să-mi arate marea dezlănţuită, şi căruia eu îi împrumutam aspectul argutios, solemn şi medieval al unui personaj de basm versificat.

Dacă sănătatea mi s-ar îndrepta, iar părinţii îmi vor da voie, nu să mă duc un timp la Balbec, dar cel puţin să apuc o dată acest tren de unu şi douăzeci şi două de minute, în care mă suiam de atîtea ori în gînd, ca să iau cunoştinţă de arhitectura şi priveliştile Normandiei sau ale Bretaniei, aş fi vrut să mă opresc de preferinţă în oraşele cele mai frumoase ; zadarnic însă le comparasem, cum puteam să aleg mai uşor decît între fiinţe individuale, de neschimbat unele cu altele, între Bayeux atît de măreţ în nobila

lui dantelă roşcată şi a cărui creastă era iluminată de aurul vechi din ultima lui silabă ; între Vitré al cărui accent ascuţit punea romburi de lemn negru pe vitraiul vechi ; între plăcutul Lambelle care, în culoarea lui albă, merge de la gălbuiul cojii de ou pînă la cenuşiul de perlă ; între Coutances, catedrală normandă, pe care diftongul ei final, gras şi bătînd în galben o încoronează cu un turn de unt ; între Lannion, plin în tăcerea lui rurală de zgomotul poştalionului urmat de muscă ; între Questambert, Pontorson, rizibile şi naive, pene albe şi ciocuri galbene risipite pe drumul acestor locuri fluviatile şi poetice ; între Benodet, nume abia legat de malul rîului, care parcă vrea să-l smulgă, ducîndu-l în mijlocul algelor lui ; între Pont-Aven, ridicare în zbor, albă şi roz, a aripii de pe o pălărie feminină de vară, care se reflectă tremurător într-o apă înverzită de canal ; şi Quimperlé, acesta, mai bine fixat, şi încă din evul mediu, între pîraie, care îl umplu de murmure şi îl perlează ca pe o pictură făcută numai din nuanţe de gri, asemănătoare cu aceea pe care, prin păienjenişul unui vitraliu, o desenează razele soarelui preschimbate în vîrfuri tocite de argint stins ?

Imaginile acestea mai erau false pentru încă un motiv ; fiindcă erau evident foarte simplificate ; fără îndoială, valoarea la care aspiră imaginaţia mea şi pe care simţurile mele nu o prindeau decît incomplet şi fără plăcere în prezent, o închisesem în refugiul numelor ; fără

îndoială, pentru că acumulasem în ele visuri, numele acestea îmi magnetizau acum dorinţele ; dar ele nu sînt foarte cuprinzătoare ; cel mult dacă aş putea introduce în cuprinsul lor două sau trei „curiozităţi" principale ale oraşului şi acestea se alăturau fără altele intermediare ; în numele de Balbec, ca în lentila măritoare a acelor tocuri de scris ce se cumpără prin staţiuni maritime, zăream talazuri ridicîndu-se împrejurul unei biserici de stil persan. Poate că însăşi simplificarea acestor imagini să fi fost una dintre cauzele puterii ce căpătară ele asupra spiritului meu. Cînd tatăl meu decise, într-un an, că ne vom duce să petrecem vacanţa de Paşti la Florenţa şi la Veneţia, neavînd, în numele de Florenţa, loc unde să vîr elementele din care se compun de obicei oraşele, mă văzui constrîns să provoc apariţia unei cetăţi supranaturale a fecundaţiei, prin anumite miresme primăvăratice, din ceea ce credeam eu că e, în esenţa lui, geniul lui Giotto. Cel mult — pentru că nici nu putem izbuti ca un nume să conţină mult mai multă durată decît spaţiu — ca înseşi unele tablouri de Giotto, care înfăţişează un acelaşi personaj în două momente deosebite de acţiune, ici culcat în patul lui, colo pregătindu-se să încalece pe cal, numele de Florenţa era divizat în două compartimente. Într-unul, sub un baldachin arhitectural, contemplam o frescă peste care, parţial suprapusă, era o perdea de soare matinal, prăfos, oblic şi progresiv ; în celălalt (fiindcă, negîndindu-mă la nume ca la un ideal inaccesibil, ci ca la o ambianţă reală, în care

aveam să mă scufund, viaţa încă netrăită, viaţa intactă şi pură pe care o închideam în ele, dădea plăcerilor celor mai materiale şi scenelor celor mai simple atracţia aceea pe care o au în operele primitivilor) străbăteam repede — pentru a găsi mai degrabă dejunul care mă aştepta cu fructe şi vin de Chianti — Ponte Vecchio ticsit de irişi, de narcişi şi de anemone. Iată (cu toate că mă aflam la Paris) ceea ce vedeam eu, şi nu ceea ce mă înconjura. Chiar dintr-un simplu punct de vedere realist, ţinuturile pe care le dorim cuprind în fiece clipă mult mai mult loc din viaţa noastră veritabilă decît ţinutul în care ne aflăm efectiv. Fără îndoială, dacă atunci aş fi dat eu însumi mai multă atenţie la ceea ce era în mintea mea cînd rosteam cuvintele „a merge la Florenţa, la Parma, la Pisa, la Veneţia", mi-aş fi dat seama că ceea ce vedeam nu era nicidecum un oraş, ci un lucru tot atît de deosebit faţă de tot ce cunoşteam, tot atît de delicios cum putea fi, pentru o umanitate a cărei viaţă s-ar fi scurs neîntrerupt în sfîrşituri de după-amieze iernatice, această minune necunoscută : o dimineaţă de primăvară. Asemenea imagini ireale, fixe, mereu identice, umplîndu-mi nopţile şi zilele, diferenţiară acea epocă a vieţii mele de cele ce o precedaseră (şi care ar fi putut să se confunde cu ea în ochii unui observator care nu vede lucrurile decît dinafară, care, adică, nu vede nimic), o diferenţiară ca motivul melodic care într-o operă introduce o noutate pe care n-am putea-o bănui, dacă am citi numai libretul, mai puţin încă dacă

am sta pe dinafara teatrului, numărînd doar sferturile de oră care se scurg. Şi mai mult, chiar din acest punct de vedere al simplei cantităţi, zilele vieţii noastre nu sînt egale. Ca să străbată zilele, firi oarecum nervoase, cum era a mea, dispun ca automobilele de „viteze" diferite. Sînt zile muntoase şi istovitoare care cer un timp infinit spre a fi urcate şi zile în pantă care înlesnesc scoborîrea în fuga mare şi cîntînd. În luna aceea — cînd, fără să mă pot sătura, tot vînturai ca pe o melodie aceste imagini ale Florenţei, ale Veneţiei şi ale Pisei, a căror dorinţă că existau în mine păstra ceva tot atît de profund individual de parcă ar fi fost o dragoste, o dragoste pentru o femeie — nu încetai o clipă să cred că ele corespundeau unei realităţi independente de mine, dîndu-mi prilejul să cunosc o speranţă tot aşa de frumoasă cum putea nutri un creştin din primele timpuri în ajun de a intra în rai. Încît, fără să ţin seama de contradicţia de a tinde să privesc şi să ating cu organele simţurilor ceea ce fusese plăsmuire a stării de vis şi nu percepţie a simţurilor — şi cu atît mai ispititor pentru ele, mai deosebit de ceea ce ele cunoşteau — tocmai aceasta îmi amintea realitatea acestor imagini care îmi înflăcărau cel mai mult dorinţa, pentru că era ca o promisiune că îmi va fi satisfăcută. Şi, cu toate că exaltarea mea avu ca motiv o dorinţă de bucurii artistice, nu atît cărţile de estetică mi-o întreţineau, cît ghidurile, şi nici atît ghidurile, cît indicatorul cu mersul trenurilor. Mă emoţiona îndeosebi gîndul că această Florenţă

pe care o vedeam apropiată, dar inaccesibilă, în imaginaţia mea, dacă traiectul care o separa de mine, în mine însumi, nu era viabil, aş putea-o atinge indirect, printr-un ocol, apucînd „calea pe uscat". Bineînţeles, tot repetîndu-mi şi dînd astfel o mai mare valoare celor ce aveam să văd, că Veneţia era „şcoala lui Giorgione, reşedinţa lui Tizian, muzeul cel mai complet al arhitecturii casnice din evul mediu", mă simţeam fericit. Totuşi, eram şi mai fericit cînd, plecînd în oraş pentru o plimbare, mergînd iute din cauza timpului care, după cîteva zile de primăvară timpurie, redevenise timp de iarnă (ca atunci cînd noi ne aflam de obicei la Combray, în Săptămîna Mare) — văzînd pe bulevarde castanii care, scufundaţi într-o atmosferă glacială şi lichidă ca apa, nu începeau din cauza aceasta mai puţin, ca nişte invitaţi punctuali, în ţinută de vizită şi necăzuţi pradă descurajării, să rotunjească şi să cizeleze, în blocurile lor congelate, irezistibila verdeaţă pe care puterea abordivă a frigului o contraria, dar nu ajungea să-i frîneze creşterea progresivă — eu mă gîndeam că Ponte Vecchio se şi acoperise din belşug cu hiacinţi şi anemone şi că soarele de primăvară începuse să coloreze undele Marelui Canal cu un azur atît de sumbru şi cu smaralde atît de nobile încît, fărîmîndu-se sub tablourile lui Tizian, puteau rivaliza cu ele în bogăţia coloritului. Nu-mi mai putui opri bucuria cînd tata, consultînd barometrul şi regretînd frigul, începu să cerceteze care ar fi trenurile cele mai bune, şi cînd eu înţelesei că,

intrînd după masa de prînz în laboratorul cărbunos, în spaţiul magic al încăperii care îşi lua sarcina să opereze transmutaţia peisajului înconjurător, ne puteam deştepta a doua zi de dimineaţă în cetatea de marmură şi aur „cu incrustări de agată şi pavaj de smaralde". Astfel că Veneţia, ca şi Cetatea crinilor, nu erau doar tablouri fictive, ce puteau fi puse după plac în faţa imaginaţiei, ci existau la o anumită distanţă de Paris, pe care trebuia neapărat s-o parcurgi, dacă ţineai să le vezi, se aflau într-un anumit loc al pămîntului şi nu altundeva, într-un cuvînt existau cu adevărat. Ele deveniră mai reale pentru mine cînd tatăl meu spunînd : „În definitiv, aţi putea sta la Veneţia de la 20 aprilie pînă la 29 şi să sosiţi la Florenţa chiar în dimineaţa Paştilor", le scoase pe amîndouă la iveală nu numai din Spaţiul abstract, dar din acel Timp imaginar, în care situăm dintr-o dată nu numai o singură călătorie, ci multe altele, simultane, şi fără prea mare emoţie, fiind foarte posibile — acel timp care, singur, se fabrică din nou, încît mai poate fi petrecut într-un oraş, după ce l-am petrecut în altul — şi le consacră zile de acelea deosebite, care sînt certificatul de autenticitate al obiectelor pentru care le întrebuinţăm, deoarece aceste zile unice se consumă prin întrebuinţare, nu se mai întorc, nu mai pot fi retrăite într-un loc, dacă le-am trăit în altul ; simţii că aceste două cetăţi Regine, ale căror domuri şi turnuri, prin cea mai emoţionantă dintre geometrii, aveam să le pot înscrie în planul

propriei mele vieţi, se îndreptau, la ieşirea lor din timpul ideal în care nu existau încă, spre săptămîna care începea în ziua de luni, cînd spălătoreasa trebuia să-mi aducă vesta albă, pe care o umplusem de cerneală, săptămînă care parcă le absorbea în sine. Dar mă aflam doar pe cale spre ultimul grad al bucuriei ; îl atinsei în sfîrşit (avînd abia atunci revelaţia că, pe străzile tălăzuitoare, înroşite de reflexul frescelor lui Giorgione, nu cum îmi tot închipuisem eu împotriva atîtor avertismente, nu oameni „maiestuoşi şi teribili ca marea, purtîndu-şi armura cu reflexe de bronz sub cutele mantiei lor sîngerînde", se vor plimba prin Veneţia săptămîna viitoare, în ajunul Paştilor, ci s-ar putea ca eu însumi să fiu personajul minuscul pe care, într-o mare fotografie a bisericii San Marco, ce mi se împrumutase, ilustratorul îl reprezentase, pe cap cu melon, în faţa portalului), cînd auzii pe tata zicîndu-mi : „Trebuie să fie încă frig pe Canalul Mare, n-ar fi rău să-ţi pui în cufăr, pentru orice împrejurare, paltonul şi haina groasă". Aceste cuvinte mă înălţară la un fel de extaz ; ceea ce crezusem pînă aci imposibil, mă simţii în adevăr pătrunzînd printre aceste „stînci de ametist asemănătoare cu un recif al mării Indiilor" ; printr-o gimnastică supremă şi cu mult peste puterile mele, dezbrăcîndu-mă ca de-o carapace fără rost de atmosfera camerei mele, care mă înconjura, o înlocuii cu porţiuni egale de atmosferă veneţiană, marină, indicibilă şi particulară, cum era aceea a visurilor, pe

care imaginaţia mea o închisese în numele de Veneţia ; simţii că se petrece în mine o desincarnare miraculoasă ; ea se însoţi pe loc de senzaţia vagă de a voma, care apare în marile dureri de gît, aşa că trebuii să mă întind la pat, cu o febră atît de persistentă, încît doctorul declară că urma să se renunţe nu numai la învoirea să plec la Florenţa şi la Veneţia, dar să fiu ferit, chiar după restabilirea completă, pe timp de cel puţin un an, de orice proiect de călătorie şi de orice cauză de agitaţie.

Şi vai ! el interzise de asemeni, în chip absolut, să mi se îngăduie a mă duce la teatru, să ascult pe Berma ; artista sublimă, căreia Bergotte îi găsise geniu, dîndu-mi prilejul să cunosc ceva care era poate tot atît de important şi tot atît de frumos, m-ar fi consolat că nu putusem să mă duc la Florenţa şi la Veneţia, nici la Balbec. Părinţii mei trebuiau să se mulţumească trimiţîndu-mă în fiecare zi la Champs-Elysées, sub supravegherea unei persoane care să mă oprească de la oboseli şi care nu fu alta decît Françoise, intrată în serviciul nostru după moartea mătuşă-mi Léonie. A merge la Champs-Elysées mi se păru nesuferit. Dacă cel puţin acest loc de plimbare ar fi fost descris de Bergotte într-una din cărţile lui, fără îndoială că aş fi dorit să-l cunosc, cum doream orice alte lucruri al căror „dublu" îmi fusese pus mai întîi în imaginaţie. Imaginaţia le încălzea, le da viaţă, le investea cu o personalitate şi voiam să le regăsesc în realitate ; dar în această grădină publică nimic nu se afla în legătură cu visurile mele.

Într-o zi, pe cînd mă plictiseam în locul nostru obişnuit, lîngă căluţii de lemn, Françoise mă dusese în excursie — dincolo de hotarul pe care îl străpunse, la distanţe egale, micile cetăţui ale negustoreselor de acadele — în acele regiuni vecine, deşi străine, unde chipurile omeneşti sînt necunoscute şi pe unde trece trăsura cu capre ; apoi se înapoiase să-şi ia lucrurile de pe scaunul ei lipit de un desiş de dafin ; aşteptînd-o, călcam marea peluză sărăcăcioasă şi măruntă, gălbejită de soare, la capătul căreia bazinul e dominat de o statuie, cînd deodată o fetiţă, în timp ce-şi îmbrăca haina şi îşi strîngea racheta, cu un glas energic, strigă de pe alee către alta cu păr roşcat, care juca un zmeu în faţa jgheabului unei cişmele : „Adio, Gilberte, plec, nu uita că venim la tine deseară după cină". Numele acesta, Gilberte, trecu pe lîngă mine, evocîndu-mi cu atît mai mult viaţa celei pe care o designa, cu cît o numea nu numai ca pe o fiinţă absentă, de care se vorbeşte, ci o interpela direct ; trecu astfel pe lîngă mine, în plină acţiune aşa-zicînd, cu o putere pe care curba aruncării lui în aer şi apropierea de ţintă i-o sporeau — ducînd la bord, simţeam clar aceasta, cunoştinţa, ideile pe care nu eu, ci prietena care o chema le avea despre aceea căreia îi era adresat, tot ceea ce, în timp ce-l rostea, revedea ea sau, oricum, ce poseda în memorie din intimitatea lor cotidiană, din vizitele pe care şi le făceau una alteia şi din tot acel necunoscut, încă mai inaccesibil şi mai dureros pentru mine, care eram, dimpotrivă, atît de familiar şi maniabil pentru această fericită

fetiţă, care mă atingea cu necunoscutul vieţii ei fără ca eu să pot pătrunde în el şi îl azvîrlea în aer cu un strigăt — lăsînd în urma lui să plutească sub cerul liber emanaţia delicioasă pe care o împrăştiase din sine, atingînd totul împrejur cu cîteva amănunte invizibile din viaţa domnişoarei Swann, din seara ce avea să vină, aşa cum avea să fie această seară, după cină, acasă la ea — formînd, pasager celest printre copii şi bone, un nouraş de o culoare rară, asemenea celui care, rotunjit deasupra unei frumoase grădini de Poussin, reflectează minuţios, ca un nor de operă plin de cai şi de care, cine ştie ce apariţie din viaţa zeilor — aruncînd, în sfîrşit, pe această iarbă pîrlită de soare, în locul unde ea fusese în acelaşi timp o bucată de peluză veştedă şi un moment din după-amiaza blondei jucătoare cu zmeul (care nu se opri de a-l înălţa şi a-l scobori decît la chemarea unei guvernante cu o pană albastră la pălărie), aruncînd, în sfîrşit, o panglică minunată de culoarea heliotropului, impalpabilă ca un reflex şi aşternută ca un covor, pe care, neobosit, îmi plimbai paşii întîrziaţi, nostalgici şi profanatori, în timp ce Françoise îmi striga : „Hai, încheie-ţi nasturii la palton şi s-o ştergem", şi cînd întîia oară observai cu iritaţie că Françoise avea un limbaj vulgar şi vai ! nici o pană albastră la pălărie.

Se va mai întoarce ea cel puţin la Champs-Elysées ? A doua zi nu venise ; dar o văzui tot acolo zilele următoare ; mă tot învîrteam pe lîngă locul unde se juca dimpreună cu prietenele ei, astfel că o dată, nefiind toate prezente pentru jocul lor de-a întrecerea la alergări, ea trimise să fiu întrebat dacă nu voiam să le completez grupul, şi de atunci mă jucai mereu cu ea, de cîte ori se afla acolo. Dar asta nu se întîmpla în toate zilele ; în cîte o zi nu putea veni din cauza cursurilor, a catehismului, a vreunei gustări, din cauza acelei întregi vieţi separate de a mea, pe care de două ori, condensată în numele de Gilberte, o simţisem trecînd dureros pe lîngă mine, pe drumeagul povîrnit de la Combray şi pe peluza de la Champs-Elysées. Zilele, cînd n-avea să vină, ea le anunţa de mai înainte ; dacă o împiedicau orele de studiu, spunea : „E cumplit, mîine n-am să pot veni ; vă veţi distra fără mine", cu o expresie de suferinţă care mă consola oarecum ; dar, în schimb, cînd era invitată la un matineu şi cînd, eu neştiind aceasta, o întrebam de va veni la joc, îmi răspundea : „Sper că nu ! Sper că mama mă va lăsa să mă duc la prietena mea." Cel puţin, în zilele acelea, ştiam că n-o voi vedea, în timp ce, alteori, mamă-sa o lua cu ea pe neprevăzute în oraş, iar ea spunea a doua zi : „Ah ! da, am fost în oraş cu mama", ca un lucru firesc, şi care n-ar fi fost pentru nimeni cea mai mare nenorocire cu putinţă. Mai erau şi zile cu vreme rea, cînd institutoarea ei, căreia îi era personal frică de ploaie, nu voia s-o aducă la Champs-Elysées.

Astfel că, dacă cerul se întîmpla să fie dubios, dis-de-dimineaţă îl tot cercetam şi ţineam seama de toate prezicerile. Dacă vedeam pe doamna din faţa noastră, care, în apropierea ferestrei,

își punea pălăria, îmi ziceam : „Doamna asta va ieși în oraș ; deci e un timp cînd se poate ieși : de ce Gilberte n-ar face și ea ca doamna asta ?“ Dar vremea se întuneca, mama zicea că s-ar mai putea lumina, că ar fi de-ajuns o singură rază de soare, dar că mai probabil avea să plouă ; iar dacă ploua, la ce să mai fi mers la Champs-Elysées ? Încît, de după masa de prînz, privirile mele neliniștite nu se mai desprindeau de cerul nesigur și noros. Rămînea întunecat. În fața ferestrei balconul era cenușiu. Dintr-o dată, pe piatra lui negricioasă nu vedeam o culoare mai puțin mohorîtă, dar simțeam un fel de sforțare către o nuanță mai puțin stinsă, zvîcnirea unei raze nehotărîte, care voia să-și elibereze lumina. După o clipă, balconul era palid și oglinditor ca o apă matinală, și mii și mii de reflexe ale împletiturii lui de fier se așezaseră chiar atunci. O suflare de vînt le și împrăștiase, piatra se întunecase din nou, dar, ca îmblînzite, reflexele se înapoiau ; piatra reîncepea imperceptibil să albească și într-un crescendo neîntrerupt ca acelea care, în muzică, la sfîrșitul unei uverturi, duc o singură notă pînă la supremul *fortissimo,* trecînd-o repede prin toate nuanțele intermediare, o vedeam atingînd aurul inalterabil și fix al zilelor frumoase, pe care umbra balustradei lui împletite se contura în negru ca o vegetație capricioasă, cu o subțirime a desenului celor mai neînsemnate detalii, care păreau că vădesc o conștiință aplicată, o satisfacție de artist, și cu un astfel de relief, cu o astfel de moliciune catifelată în repaosul ma-

selor ei întunecate și fericite, că în adevăr aceste reflexe late și frunzoase care se odihneau pe acest lac de soare păreau a ști că sînt zăloage de pace și de fericire.

Iederă instantanee, floră parietală și fugitivă ! cea mai incoloră, cea mai tristă, pe placul multora, dintre cele ce pot să se agațe de zid sau să decoreze pervazul ferestrelor ; pentru mine, mai scumpă decît toate, din ziua cînd apăruse pe balconul nostru, ca umbra însăși a prezenței Gilbertei, care se și afla poate pe Champs-Elysées și care, de cum aș sosi, mi-ar spune : „Să începem numaidecît întrecerile de alergat, ești în ceata mea“ ; fragilă, luată de o adiere, dar de asemenea în legătură nu cu anotimpul, ci cu ora ; promisiune de fericire imediată, pe care ziua o refuză sau o va îndeplini, și de aceea fericire imediată prin excelență, fericirea dragostei ; mai dulce, mai caldă pe piatră decît mușchiul însuși ; plină de viață, netrebuindu-i decît o rază ca să se nască și să fie prilej de înflorire a bucuriei, chiar în miezul iernii.

Și chiar în acele zile, cînd orice altă vegetație a dispărut, cînd frumoasa coajă verde, care înfășoară trunchiul bătrînilor arbori, stă ascunsă sub zăpadă, aceasta încetînd să cadă, dar cînd timpul era prea înnorat ca să sper că Gilberte ar fi putut ieși din casă, atunci, auzind deodată pe mama spunîndu-mi : „Uite, iată că tocmai se face frumos, ați putea încerca orișicît să vă duceți la Champs-Elysées“, soarele apărut împletea fire de aur și broda reflexe negre pe stratul de zăpadă care acoperea balconul. În

ziua aceea nu găseam însă pe nimeni acolo, sau găseam o singură fetiță gata să plece, care mă asigura că Gilberte nu va veni. Scaunele părăsite de adunarea impunătoare, dar friguroasă a guvernantelor erau goale. Singură, lîngă peluză, stătea așezată o doamnă destul de în vîrstă, care venea pe orice vreme, mereu înhăimurată, într-o toaletă identică, magnifică și sumbră, și pentru care, ca s-o cunosc, aș fi sacrificat atunci, dacă schimbul mi-ar fi fost admis, toate perspectivele, chiar pe cele mai mărețe, ale vieții mele. Aceasta, pentru că Gilberte se ducea la ea în toate zilele s-o salute ; ea cerea Gilbertei știri despre „odorul ei de mamă" ; și mi se părea că, dacă aș fi cunoscut-o, aș fi fost pentru Gilberte cu totul altul, cineva care cunoștea relațiile părinților ei. În timp ce copilașii i se jucau mai departe de-acolo, ea citea ziarul *Débats*, căruia îi zicea „bătrînele mele *Dezbateri*" și în gust aristocratic, vorbind despre sergentul de stradă sau de supraveghetoarea scaunelor, spunea : „Vechiul meu prieten sergentul de stradă", „supraveghetoarea de scaune și cu mine sîntem vechi prietene".

Françoisei îi era prea frig ca să stea nemișcată, ne duserăm deci pînă la podul Concorde să vedem Sena înghețată, de care lumea și chiar copiii se apropiau fără teamă ca de o imensă balenă aruncată pe mal, fără apărare, și care urma să fie hăcuită. Reveneam apoi la Champs-Elysées ; eu tînjeam de durere între căluții de lemn nemișcați și peluza albă, cuprinsă în plasa neagră a aleilor de pe care se curățase zăpada

și pe care statuia își prelungise mîna cu un adaos de gheață, care părea explicația gestului ei. Doamna bătrînă ea însăși, după ce-și împăturea *Dezbaterile*, întrebă de oră pe o bonă de copii care trecea și căreia îi mulțumi zicîndu-i : „Ce drăguță ești !", apoi, rugînd pe cantonierul aleilor să spună copilașilor ei să se înapoieze, că ei îi era frig, adăugă : „Veți fi nespus de bun. Nici nu știu cum să vă mulțumesc !" Deodată, aerul se despică în două : între teatrul de groază și circ, la orizontul înfrumusețat, pe cerul întredeschis, zării ca un semn fabulos pana albastră a domnișoarei. Iar Gilberte se și puse pe alergat în goana mare spre mine, strălucitoare și roșie sub o căciuliță patrată de blană, însuflețită de frig, de întîrziere și de dorința jocului ; puțin înainte să ajungă la mine, ea se dădu pe gheață și, fie ca să-și păstreze mai bine echilibrul, fie pentru că așa socotea ea că e mai grațios, sau vrînd poate să afecteze o atitudine de patinaj, înainta surîzînd și cu brațele deschise, ca și cum ar fi vrut să mă cuprindă în ele. „Brava ! Brava ! e foarte bine, mai că aș zice și eu ca dumneata că e *chic*, că e *crâne*, dacă n-aș fi din altă vreme, din vremea vechiului regim, izbucni doamna bătrînă, care luase cuvîntul în numele tăcutului peisaj de la Champs-Elysées ca să mulțumească Gilbertei că venise fără să fi cedat intimidării vremii. Dumneata ești ca mine, fidelă, orice-ar fi, vechilor noastre Champs-Elysées ; sîntem două suflete cutezătoare. Eu aș spune că le iubesc chiar așa. Ză-

pada asta, o să rîzi de mine, mă duce cu gîndul la hermină." Şi bătrîna doamnă începu să rîdă.

Cea dintîi dintre zilele acestea — cărora zăpada, imagine a puterilor care izbuteau să mă priveze de a vedea pe Gilberte, le dădea tristeţea unei zile de despărţire şi chiar aspectul uneia de plecare, pentru că schimba înfăţişarea şi aproape că împiedica folosirea locului obişnuit al întrevederilor noastre, schimbat acum, înfăşurat cu totul în îmbrăcăminţi protectoare — acea zi fu prilej de progres pentru iubirea mea, deoarece mi se iscă un fel de prim suspin, pe care ea l-ar fi împărtăşit cu mine. Nu eram decît noi doi din bandă, şi a fi astfel numai eu singur cu ea, însemna pentru mine nu numai un început de intimitate, dar şi din partea ei — ca şi cum n-ar fi venit pe un asemenea timp decît pentru mine — aceasta mi se părea tot atît de emoţionant ca şi cînd, într-una din zilele rezervate invitaţiei pentru un matineu, ea ar fi renunţat la invitaţie ca să vină să mă întîlnească la Champs-Elysées ; căpătam tot mai multă încredere în vitalitatea şi viitorul prieteniei noastre, care rămînea plină de viaţă în mijlocul amorţelii, a singurătăţii şi a ruinii lucrurilor dimprejur ; şi în timp ce ea îmi vîra bulgări de zăpadă pe sub gulerul cămăşii, eu zîmbeam cu înduioşare la ceea ce mi se părea o preferinţă pe care mi-o arăta ea, îngăduindu-mă să-i fiu tovarăş de călătorie în acest ţinut hibernal şi nou, şi totodată o anume fidelitate pe care mi-o păstra ea în plină nenorocire. La scurt timp, una după alta, ca vrăbii temătoare, îi sosiră prietenele, toate negre pe albul zăpezii. Începurăm să ne jucăm şi, cum ziua aceasta începută atît de trist urma să se sfîrşească în bucurie, pe cînd mă apropiam, pînă să începem întrecerile noastre, de prietena cu glasul energic pe care o auzisem strigînd în prima zi numele Gilbertei, ea îmi spuse : „Nu, nu, ştim bine că îţi place mai mult să fii din grupul Gilbertei, de altfel, uite că îţi şi face semn". Mă chema în adevăr să vin pe peluza de zăpadă, în tabăra ei, pe care soarele, împodobind-o cu reflexe trandafirii, cu nuanţa uzurei metalice de pe brocarturile vechi, o preschimba în Tabără a Cortului de aur.

Această zi, de care atît mă temusem, fu, dimpotrivă, una dintre puţinele cînd nu mă simţii prea nenorocit.

Căci, eu care nu mă gîndeam decît să nu rămîn nici o singură zi fără să văd pe Gilberte (încît o dată, bunica neîntorcîndu-se acasă la ora de cină, nu mă putui opri să nu-mi spun pe loc că, dacă va fi fost călcată de vreo trăsură, nu voi mai putea cîtva timp să mă duc la Champs-Elysées ; nu mai iubim pe nimeni altcineva, cînd iubim), totuşi momentele în care mă aflam lîngă Gilberte şi pe care le aşteptasem cu nerăbdare încă din ajun, pentru care tremurasem, cărora le-aş fi sacrificat totul, nu erau nicidecum momente de fericire ; şi ştiam asta prea bine, deoarece erau singurele momente din viaţa mea asupra cărora concentram o atenţie meticuloasă, îndîrjită, iar ea nu descoperea în ele nici un atom de plăcere.

Tot timpul cît eram departe de Gilberte, simţeam nevoia s-o văd, pentru că, încercînd mereu să-mi înfăţişez din nou imaginea ei, ajunsesem să nu mai reuşesc a mi-o închipui şi să nu mai ştiu exact cu ce corespundea iubirea mea. Apoi, ea nu-mi spusese încă niciodată că mă iubeşte. Cu totul dimpotrivă, pretinsese adesea că are prieteni pe care mi-i prefera, că sînt un bun camarad cu care ea se joacă bucuroasă, deşi cam prea distrat şi nu tocmai al jocului ; în sfîrşit, îmi dăduse adesea semne vădite de răceală, care mi-ar fi putut zdruncina credinţa că reprezint pentru ea o fiinţă deosebită de ceilalţi, dacă această credinţă izvorîse dintr-o dragoste pe care Gilberte ar fi avut-o faţă de mine, şi nu, cum era de fapt, din dragostea pe care o aveam eu faţă de ea, ceea ce îi inteţea opunerea, fiindcă asta o punea în dependenţă de felul însuşi cum eram eu obligat, de o necesitate interioară, să mă gîndesc la ea. Dar sentimentele pe care le simţeam faţă de ea, eu însumi nu i le declarasem încă. Bineînţeles, pe toate paginile caietelor mele scriam la nesfîrşit numele şi adresa ei, dar la vederea acestor şiruri neregulate pe care le însemnam fără ca ea să se gîndească pentru asta la mine, care o îndreptăţea să capete faţă de mine un loc atît de important, fără să fie amestecată mai intim în viaţa mea, mă simţeam descurajat, pentru că şirurile acestea nu-mi vorbeau de Gilberte, care nici n-avea să le vadă, ci de propria-mi dorinţă, pe care mi-o arătau ca pe ceva pur personal, ireal, fastidios şi fără urmări. Lucrul cel mai urgent era ca Gilberte şi cu mine să ne fi văzut şi să ne fi putut mărturisi reciproc dragostea, care pînă atunci, aşa-zicînd, n-ar fi început. Fără îndoială, motivele felurite, care mă făceau atît de nerăbdător s-o văd, ar fi fost mai puţin imperioase pentru un bărbat matur. La o vîrstă mai înaintată, devenind pricepuţi în privinţa culturii plăcerilor noastre, ni se întîmplă să ne mulţumim cu aceea pe care o avem gîndindu-ne la o femeie, cum mă gîndeam eu la Gilberte, fără a ne frămînta să ştim dacă imaginea corespunde realităţii, şi tot astfel cu aceea de a o iubi fără nevoia certitudinii că ea ne iubeşte ; sau chiar să renunţăm la plăcerea de a-i mărturisi înclinaţia noastră faţă de ea, cu scopul de a-i întreţine mai vie înclinaţia ei faţă de noi, imitînd pe grădinarii japonezi care sacrifică flori nenumărate ca să obţină una mai frumoasă. Dar pe vremea cînd iubeam pe Gilberte eu credeam în Iubire, credeam că există cu adevărat în afară de noi, că, îngăduindu-ne cel mult să dăm la o parte obstacolele, îşi oferă fericirile într-o ordine în care omul nu e liber să schimbe nimic ; mi se părea că, dacă aş fi înlocuit, după placul meu, dulceaţa mărturisirii cu simularea indiferenţei, nu numai că mi-aş fi înstrăinat una dintre bucuriile la care visasem mai mult, dar că mi-aş fi fabricat în chip arbitrar o dragoste factice şi fără valoare, fără nici o legătură cu adevărul, ale cărei poteci misterioase şi preexistente aş fi renunţat să le urmez.

Dar cînd ajungeam la Champs-Elysées — şi cînd mai întîi aveam să-mi pot confrunta iubirea

cu cauza ei vie, independentă de mine, spre a o supune la rectificările necesare — de cum mă aflam în prezenţa acestei Gilberte Swann, la vederea căreia aşteptasem să-mi reîmprospătez imaginile, pe care memoria mea obosită nu le mai regăsea, a acestei Gilberte Swann cu care mă jucasem ieri şi pe care, ca s-o salut acum şi s-o recunosc, mă împingea un instinct orb ca acela al mersului care ne mişcă picioarele unul înaintea celuilalt, fără ca noi să fi avut timpul de a gîndi această mişcare alternativă, de îndată totul se petrecea ca şi cum ea şi fetiţa care era ţinta visurilor mele ar fi fost două fiinţe diferite. De exemplu, dacă din ajun ţineam minte doi ochi de foc în nişte obraji plini şi strălucitori, chipul Gilbertei îmi arăta acum stăruitor un amănunt, de care tocmai de el nu-mi mai amintisem, o anumită alungire ascuţită a nasului care, asociindu-se de la sine şi instantaneu cu alte trăsături, căpăta însemnătatea acelor caracteristice care în istoria naturală definesc o speţă, preschimbînd pe Gilberte într-o fetiţă din genul animalelor cu bot ascuţit. În timp ce mă pregăteam să profit de acest moment dorit, pentru ca, plecînd de la imaginea despre ea, pe care mi-o preparasem pînă să sosesc şi pe care nu mi-o mai regăseam în minte, să mă dedau la punerea ei la punct, aceasta ajutîndu-mă, în lungile mele ceasuri de singurătate, să fiu sigur că fiinţa de care îmi aminteam era ea şi nu alta, că iubirea pe care mi-o spoream încetul cu încetul ca o operă în lucru era chiar iubirea mea faţă de ea, Gilberte îmi arunca o

minge ; şi ca filozoful idealist, al cărui corp ţine seama de lumea externă în realitatea căreia însă spiritul lui nu crede, aceeaşi conştiinţă care mă îndemnase s-o salut mai înainte de a o fi identificat, se grăbea să mă pună în situaţia de a prinde mingea aruncată (ca şi cum mi-o arunca o camaradă cu care venisem să mă joc şi nu un suflet de soră pe care venisem să-l întîlnesc), mă punea ca, din bună cuviinţă şi pînă la ora despărţirii să-i înşir la vorbe amabile şi fără însemnătate, împiedicîndu-mă astfel sau să păstrez tăcerea în timpul căreia aş fi putut în fine să pun din nou stăpînire pe imaginea urgentă şi pierdută, sau să-i spun vorbele care puteau numai ele să ne ducă iubirea la progrese decisive, pe care de fiece dată mă vedeam silit să nu mai contez decît în vederea după-amiezii următoare.

Totuşi, iubirea noastră făcea şi unele progrese. Într-o zi, ne duseserăm dimpreună cu Gilberte pînă la baraca vînzătoarei noastre care era deosebit de amabilă faţă de noi — aceasta, fiindcă domnul Swann trimitea să i se cumpere numai de la ea turtă dulce, din care consuma multă pentru motive de igienă, suferind de o eczemă etnică şi de constipaţia Profeţilor — şi Gilberte îmi arăta, rîzînd, doi băieţaşi care păreau a fi unul micul colorist şi celalt micul naturalist din cărţile pentru copii. Coloristul nu voia cu nici un preţ o zaharica roşie pentru că prefera violetul, iar naturalistul, cu lacrimile în ochi, refuza o prună pe care vrea să i-o cumpere bona, pentru că, spuse el în cele din urmă cu glasul înverşunat : „Îmi place mai mult pruna cealaltă,

fiindcă are vierme!“ Eu cumpărai cu un bănuț două bile. Luminoase și captive într-un căuș de lemn, priveam cu admirație aceste bile de agată care îmi păreau prețioase pentru că erau surîzătoare și blonde ca niște fetișcane și costau numai cinci parale bucata. Gilberte, căreia i se dădeau mai mulți bani decît mie, mă întrebă care dintre celelalte mi se pare cea mai frumoasă. Bilele aveau transparența și lichiditatea vieții. N-aș fi vrut să-i sacrific pe nici una. Mi-ar fi plăcut ca ea să le fi cumpărat, să le fi dezrobit pe toate. Totuși, îi arătai una de culoarea ochilor ei. Gilberte o luă, îi căută raza aurie, o mîngîie, plăti prețul de răscumpărare, dar numaidecît îmi înmînă mie pe captiva ei, spunîndu-mi: „Uite, e a dumitale, ți-o dau, păstreaz-o ca amintire“.

Altă dată, fiind mereu preocupat de dorința să ascult pe Berma într-o piesă clasică, o întrebasem dacă nu cumva avea ea o cărțulie în care Bergotte vorbește despre Racine și care nu se mai găsește în comerț. Ea mă rugase să-i reamintesc titlul exact și în seara aceea îi expediasem o mică telegramă scriind pe plic numele de Gilberte Swann, pe care de atîtea ori mi-l însemnasem prin caiete. A doua zi, îmi aduse într-un pachet legat cu panglici mov și pecetluit cu ceară albă cărțulia de care i se făcuse rost la cerere: „După cum vezi, este chiar ceea ce mi-ai cerut“, îmi spuse ea, scoțînd din manșon telegrama pe care i-o trimisesem. Dar în adresa acestei scrisori pneumatice — care încă ieri nu

era nimic, nu era decît un carton albastru pe care îl scrisesem și care, de îndată ce un telegrafist îl înmînase portarului Gilbertei, iar un servitor îl dusese în camera ei, devenise acest lucru neprețuit, adică unul din cartoanele albastre primite de ea în ziua aceea — îmi fu greu să recunosc rîndurile zadarnice și solitare ale scrisului meu sub ștampilele rotunde aplicate de poștă, sub indicațiile adăugate cu creionul de unul dintre factorii poștali, semne de realizare efectivă, sigilii ale lumii externe, centuri violete și simbolice ale vieții, care întîia oară se întîmpla să-mi însoțească visul, să mi-l mențină, să mi-l înalțe, să mi-l lumineze.

Și mai țin minte o zi cînd ea îmi spuse: „Știi, poți să-mi zici pe nume, Gilberte, în orice caz eu îți voi spune pe numele de botez. E prea greu altminteri.“ Totuși, continuă cîtva timp să-mi spună fără neplăcere tot „dumneata“ și, atrăgîndu-i atenția, ea surîse și, alcătuind, construind o frază de felul celor care în gramaticile străine nu au alt scop decît să ne dea prilejul de a folosi un cuvînt nou, o termină cu numele meu mic. Amintindu-mi mai tîrziu de ceea ce simțisem atunci, mi-am lămurit impresia că fusesem ținut un moment în gura ei, eu însumi, gol, fără nici una din modalitățile sociale care aparțineau de asemenea fie celorlalte camarade ale ei, fie părinților mei, cînd îmi rostea ea numele de familie, nume de care buzele ei — în efortul pe care îl făcea, oarecum ca tatăl ei, de

a articula distinct cuvintele pe care intenţiona să le pună în valoare — mi se părură că mă despoaie, că mă dezbracă întocmai ca pe un fruct de pieliţa lui ca să i se înghită numai miezul, în timp ce privirea ei, punîndu-i-se la acelaşi grad nou de intimitate ca şi vorba, mă atingea şi mai direct, nu fără a-şi mărturisi conştiinţa, plăcerea şi chiar gratitudinea pe care o simţea, chemînd un surîs care să o însoţească.

Dar, în momentul acela, eu nu eram în stare să apreciez valoarea acestor plăceri noi. Ele nu-mi veneau de la fetiţa pe care o iubeam, mie care o iubeam, ci veneau de la cealaltă, de la aceea cu care mă jucam, celuilalt eu, care nu avea nici amintirea adevăratei Gilberte, nici inima indisponibilă care numai ea ar fi putut şti preţul unei fericiri, pentru că numai ea o dorise. Nici după ce mă întorceam acasă nu gustam aceste plăceri, deoarece în fiece zi necesitatea care mă aducea să sper că voi avea a doua zi imaginea exactă, calmă, fericită a Gilbertei, că ea îmi va mărturisi în sfîrşit dragostea ei, lămurindu-mi motivele pentru care trebuise să mi-o ţină pînă acum ascunsă, această necesitate însăşi mă silea să consider trecutul ca un lucru de nimic, să nu privesc niciodată decît înaintea mea, să socotesc micile favoruri pe care mi le dăduse ea nu în ele înşile şi ca şi cum şi-ar fi suficiente lor înseşi, ci ca trepte noi pe care să pun piciorul, care aveau să-mi îngăduie a face încă un pas înainte şi să ating în sfîrşit fericirea, pe care încă n-o întîlnisem.

Dacă ea îmi da uneori astfel de semne de prietenie, mă făcea însă să şi sufăr, cu aerul ei că nu simţea nici o plăcere să mă vadă, şi asta se întîmpla deseori chiar în zilele pe care mă bizuisem cel mai mult să-mi realizez speranţele. Eram sigur că Gilberte va veni la Champs-Elysées şi mă cuprindea o veselie care mi se părea numai anticipaţia vagă a unei mari fericiri cînd — intrînd dis-de-dimineaţă în salon să sărut pe mama, pe care o găseam gata îmbrăcată, cu turnul părului negru construit în întregime şi cu frumoasele ei mîini albe şi grăsuţe mirosind încă a săpun — înţelesesem, din coloana de praf care sta dreaptă fără nici un reazim deasupra pianului şi din cîntecul unei flaşnete care modula sub fereastră *En revenant de la revue (Venind de la paradă acasă)*, că iarna primea pînă în seară vizita neaşteptată şi radioasă a unei zile de primăvară. În timp ce noi dejunam de dimineaţă, doamna de peste drum deschizîndu-şi fereastra, pusese pe fugă, într-o clipită, de lîngă scaunul meu — anulînd dintr-o săritură toată lărgimea sălii noastre de masă — o rază care îşi începuse aici siesta şi se şi înapoiase în clipa următoare să şi-o continue. La liceu, în timpul lecţiei de ora unu, soarele mă făcea să tînjesc de nerăbdare şi de plictiseală, uitîndu-şi o răsfrîngere aurie pe pupitrul meu, ca o invitaţie la sărbătoarea la care nu aveam să ajung pînă la ora trei, pînă în momentul cînd Françoise venea să mă caute la ieşirea de la

şcoală şi cînd ne îndreptam spre Champs-Elysées, pe străzile decorate de lumină, înţesate de lume şi deasupra cărora balcoanele, desigilate de soare şi vaporoase, pluteau în faţa caselor ca nişte nori de aur. Vai ! la Champs-Elysées nu găseam pe Gilberte, nu sosise încă. Nemişcat pe peluza hrănită de soarele invizibil, care din loc în loc aprindea vîrful cîte unui fir de iarbă, şi pe întinsul căreia porumbeii, lăsîndu-se din zbor, aveau înfăţişarea de sculpturi antice pe care cazmaua grădinarului le scosese la suprafaţă dintr-un sol august, eu stam cu ochii aţintiţi în zare, mă aşteptam clipă de clipă să văd silueta Gilbertei apărînd în urma institutoarei, dincolo de statuia care părea că-şi întinde copilul pe care îl purta şi care rîurea de raze, binecuvîntării soarelui. Bătrîna cititoare a *Dezbaterilor* sta pe un fotoliu, tot în acelaşi loc, şi interpela pe gardian, căruia îi făcea un gest amical cu mîna, strigîndu-i : „Ce timp frumos !" Iar, la apropierea femeii care avea însărcinarea să-i perceapă taxa de fotoliu, ea se deda la nesfîrşite maimuţăreli de amabilitate, în timp ce punea biletul de zece centime în deschizătura mănuşii, ca şi cum ar fi fost un buchețel de flori, pentru care căuta, din amabilitate pentru donator, locul cel mai măgulitor cu putinţă. Găsind acest loc, comanda gîtului ei să execute o evoluţie circulară, îşi îndrepta din nou eşarfa de blană şi se uita fix la gardiană, arătîndu-i capătul hîrtiei galbene care ieşea din mănuşă pe încheietura mîinii, frumosul surîs cu care o femeie spune unui

bărbat tînăr, arătîndu-şi corsajul : „Vă recunoaşteţi trandafirii !"

Luam pe Françoise cu mine în întîmpinarea Gilbertei, pînă la Arcul de Triumf, dar n-o întîlneam şi mă înapoiam la peluză convins că nu va mai veni, cînd, în faţa căluşeilor, fetiţa cu glasul energic venea în goana mare către mine : „Iute, iute, e mai bine de un sfert de ceas de cînd a sosit Gilberte. Nu stă mult. Eşti aşteptat pentru partida de alergări." În timp ce eu mergeam în sus pe calea Champs-Elysées, Gilberte venise pe strada Boissy-d'Angles, domnişoara profitînd de timpul frumos ca să umble după treburi de-ale ei ; şi domnul Swann avea să vină să-şi ia el fata. Aşa că era greşeala mea ; nu trebuia să mă fi depărtat de peluză ; căci nu se ştia niciodată exact pe unde va sosi Gilberte, dacă avea să întîrzie mai mult sau mai puţin, iar aşteptarea aceasta ajungea să-mi facă mai emoţionante nu numai întreaga privelişte de pe Champs-Elysées şi toată durata după-amiezii, ca o imensă întindere de spaţiu şi timp pe fiece punct şi fiece moment al căreia se putea întîmpla să apară chipul Gilbertei, dar chiar această imagine ea însăşi, pentru că, în spatele ei, simţeam că se ascunde motivul pentru care mi se înfigea ea în inimă la ora patru şi nu la ora două şi jumătate, înălţată peste cît trebuie de o pălărie de vizită în locul unei bonete de joc, în faţa „Ambasadorilor" şi nu între cele două teatre pentru copii, ghiceam cîte una din-

tre acele ocupații în care nu puteam urmări pe Gilberte și care o sileau să iasă sau să stea acasă, eram în contact cu misterul vieții ei necunoscute. Tot misterul acesta mă tulbura și cînd, dînd fuga la chemarea fetiței cu vocea energică spre a începe neîntîrziat partida noastră de alergări, zăream pe Gilberte, atît de agitată și bruscă față de noi, făcînd o reverență doamnei cu ziarul *Débats* (care îi spunea : „Ce soare minunat, parcă ar fi foc"), vorbindu-i cu un surîs timid, cu un aer peste măsură de supravegheat, care îmi evoca pe fata diferită cum trebuia să fie Gilberte acasă la părinții ei, în toată acea altă existență a ei care mie îmi rămînea necunoscută. Dar despre această existență, nimeni nu-mi da sugestia exactă ca domnul Swann care, puțin după aceea, venea să-și întîlnească fata. Domnul și doamna Swann — pentru că fata lor locuia la ei, pentru că studiile, jocurile, prieteniile îi depindeau de ei — conțineau pentru mine, ca Gilberte, poate chiar mai mult decît Gilberte, un necunoscut inaccesibil, un farmec dureros, cum se și cuvenea unor zei atotputernici față de ea și care ar fi fost izvorul acestui necunoscut, al acestui farmec. Tot ceea ce îi privea devenea în ochii mei obiectul unei preocupări atît de constante, încît în zile ca acelea, cînd domnul Swann (pe care îl văzusem atît de adesea altă dată, fără să-mi ațîțe curiozitatea, pe cînd se afla în relații cu părinții mei) venea să caute pe Gilberte la Champs-

Elysées, o dată ce mi se potoleau bătăile inimii, pe care le întețea în mine apariția pălăriei ei gri și a mantoului cu pelerină, înfățișarea lui mă impresiona chiar ca aceea a unui personaj istoric asupra căruia am citit de curînd o serie de opere, pasionîndu-ne de cele mai neînsemnate particularități ale lui. Relațiile domnului Swann cu Contele de Paris, care pe vremea cînd auzeam la Combray vorbindu-se despre el mi se păreau indiferente, căpătau acum în ochii mei o strălucire miraculoasă, ca și cum nimeni altul n-ar mai fi cunoscut niciodată pe descendenții Orléanilor ; aceste relații îi dădeau un relief puternic pe fondul vulgar al lumii de felurite clase sociale care, plimbîndu-se, copleșea această alee de la Champs-Elysées și în mijlocul căreia mie mi se părea admirabil că el consimțise să figureze fără să pretindă de la ea atenții speciale, pe care nimeni de altfel nu se gîndea să i le dea, atît de adînc era incognito-ul în care se înfășurase.

Răspundea politicos la saluturile camaradelor Gilbertei, chiar la al meu, deși se afla în neînțelegere cu familia mea, dar fără să pară că mă recunoaște. (Aceasta îmi aminti că mă văzuse totuși foarte adesea la țară ; amintire pe care o păstrasem, dar în umbră, pentru că, de cînd revăzusem pe Gilberte, pentru mine Swann era mai cu seamă tatăl ei și nu atît Swann de la Combray ; cum ideile cu care îi împleteam acum numele erau deosebite de ideile în re-

ţeaua cărora era cuprins altădată şi pe care nu le mai foloseam în nici o altă împrejurare, cînd urma să mă gîndesc la el, domnul Swann devenise un personaj nou; îl raportam totuşi printr-o linie artificială, secundară şi transversală la invitatul de odinioară al familiei noastre; şi cum nimic nu mai avea preţ pentru mine decît în măsura în care dragostea mea putea să profite ceva de pe urma oricărei împrejurări, dădui din nou peste acei ani, pe care îi redescoperii cu o mişcare de ruşine şi de regret că nu-i puteam şterge, ani cînd, în ochii acestui Swann însuşi, care se afla în momentul acesta în faţa mea la Champs-Elysées şi căruia din fericire poate că Gilberte nu-i spusese încă numele meu, mă făcusem atît de adesea, seara, ridicol, trimiţînd după mama, să urce în camera mea să-mi spună bună seara, în timp ce-şi lua cafeaua cu el, cu tata şi cu bunicii, la masa din grădină.) El spunea Gilbertei că îi da voie să facă o partidă, că mai putea să aştepte un sfert de oră şi, aşezîndu-se ca toată lumea pe un scaun de fier, îşi plătea biletul cu acea mînă pe care Filip al VII-lea o ţinuse de atîtea ori într-a sa, iar noi începeam jocul pe peluză, speriind porumbeii, ale căror frumoase corpuri irizate care au forma unei inimi şi sînt parcă florile de liliac ale regnului aripatelor, se refugiau ca în locuri de azil, unul pe marele vas de piatră, cu ciocul dispărînd în el, dîndu-i înfăţişarea şi asigurîndu-i destinaţia de a-i oferi din

belşug fructe şi grăunţe pe care părea că le ciuguleşte din el, altul pe creştetul statuii, pe care parcă i-l supraînălţa cu unul dintre acele obiecte smălţuite, a căror policromie modulează în anumite opere antice monotonia pietrei, şi cu un atribut care, cînd e purtat de o zeiţă, îi atrage un epitet particular şi o preschimbă, ca numele de căsătorie pe o muritoare, într-o divinitate nouă.

Într-una din aceste zile cu soare, care nu-mi împlinise aşteptările, nu avui curajul să-mi ascund dezamăgirea faţă de Gilberte.

— Tocmai că aveam multe lucruri să te întreb, îi spusei eu. Credeam că ziua asta avea să însemne mult în prietenia noastră. Şi abia sosişi, că şi pleci! Caută şi vino mîine devreme, ca să-ţi pot în sfîrşit vorbi.

Figura îi străluci şi îmi răspunse, săltînd de bucurie:

— Mîine aşteaptă mult şi bine, frumuşelule, că n-am să vin! am masă mare! Nu vin nici poimîine, mă duc la o prietenă să văd de la ferestrele ei sosirea regelui Théodose, o să fie superb, iar răspoimîine de asemenea la *Michel Strogoff* şi apoi, după toate astea, în curînd va fi Crăciunul şi vacanţa de Anul Nou. Poate că voi fi luată la o plimbare în Sud. Va fi o petrecere foarte distinsă! cu toate că asta o să mă lipsească de un pom de Crăcium; în orice caz, dacă rămîn la Paris, nu mai vin aici, pentru că mă voi duce să fac vizite cu mama. Adio, iată că mă cheamă tata.

Mă întorsei acasă cu Françoise pe străzile încă pavoazate de soare, ca în seara unei serbări încheiate. Abia îmi mai tîram picioarele.

— Nu e de mirare, spuse Françoise, ăsta nu e timp de iarnă, e prea cald. Vai ! Dumnezeul meu, cîţi bolnavi care sufăr trebuie să fie în lumea întreagă, îţi vine să crezi că şi-n cer s-a detracat totul.

Eu, înăbuşindu-mi hohotele de plîns, îmi repetam cuvintele prin care Gilberte lăsase să-i explodeze bucuria de-a nu mai veni multă vreme la Champs-Elysées. Dar farmecul de care spiritul meu, prin simpla lui funcţionare, mi se umplea, de îndată ce se gîndea la ea, situaţia particulară, unică — putea fi chiar dureroasă — în care constrîngerea internă a unei deprinderi mentale mă punea inevitabil în privinţa Gilbertei, toate acestea începuseră dintr-o dată să adauge, chiar acestui semn de indiferenţă din partea ei, ceva romanţios, încît printre lacrimi mi se înfiripa un zîmbet care nu era decît schiţa timidă a unui sărut. Şi cînd sosi ora factorului poştal, îmi zisei, în seara aceea ca şi în toate celelalte : „O să primesc o scrisoare de la Gilberte, în sfîrşit, îmi va spune că niciodată n-a încetat să mă iubească şi îmi va explica motivul misterios pentru care a fost silită să-mi ascundă iubirea ei, să se prefacă, arătînd că poate fi fericită fără să mă vadă, motivul pentru care şi-a dat înfăţişarea Gilbertei, a simplei camarade".

Seară de seară îmi plăcea să-mi imaginez această scrisoare, credeam chiar că o citesc, îmi repetam fiece frază. Deodată, mă opream îngrozit. Înţelegeam atunci că, dacă în adevăr urma să primesc o scrisoare de la Gilberte, în orice caz nu aceea putea fi, de îndată ce eu însumi abia apucasem s-o compun. Şi de atunci mă sileam să-mi abat gîndul de la cuvintele care mi-ar fi plăcut să mi le fi scris ea, de teamă ca, enunţîndu-le, să nu le exclud cumva tocmai pe acelea — cele mai scumpe, cele mai dorite — din cîmpul realizărilor posibile. Chiar dacă, printr-o coincidenţă neverosimilă, Gilberte mi-ar fi adresat din partea ei exact scrisoarea pe care o născocisem eu, recunoscîndu-mi compunerea proprie, n-aş fi avut impresia că primesc ceva care să nu vină de la mine, ceva real, nou, o fericire exterioară spiritului meu, independentă de voinţa mea, procurată în adevăr de iubire.

În aşteptare, reciteam o pagină pe care nu mi-o scrisese Gilberte, dar care cel puţin îmi venea de la ea, pagina aceea a lui Bergotte despre frumuseţea miturilor străvechi, din care s-a inspirat Racine, şi pe care, alături de bila de agată, o păstram totdeauna lîngă mine. Eram înduioşat de bunătatea prietenei mele, care pusese să mi se caute ; şi cum omul are nevoie să-şi găsească îndreptăţiri pasiunii lui, pînă la a fi fericit să recunoască la fiinţa iubită calităţi, pe care literatura sau conversaţia l-au învăţat să le considere că sînt dintre cele demne să aprindă iubirea, pînă la a le asimila prin imitaţie şi a face din ele noi motive ale iubirii lui,

oricît de opuse ar fi aceste calități față de cele pe care iubirea le-ar fi căutat în starea ei spontană — ca la Swann odinioară, caracterul estetic al frumuseții Odettei — eu, care iubisem mai întîi pe Gilberte de la Combray, din pricina necunoscutului vieții ei, în care aș fi dorit să mă precipit, să mă încarnez, lepădîndu-mi viața mea, care nu-mi mai răspundea nici unei nevoi, mă gîndeam acum ca la un noroc inestimabil că Gilberte ar putea deveni într-o bună zi servitoarea umilă chiar a acelei vieți a mea atît de cunoscută și disprețuită, colaboratoarea comodă și confortabilă care, ajutîndu-mi la lucrări, mi-ar colaționa seara broșuri. Cît despre Bergotte, acest bătrînel infinit de înțelept și aproape divin, din cauza căruia iubisem mai întîi pe Gilberte, chiar pînă s-o fi văzut, acum îl iubeam pe el din cauza Gilbertei. Cu tot atîta plăcere ca și paginile pe care le scrisese el asupra lui Racine, priveam hîrtia lipită cu mari peceți de ceară albă și înnodată cu un val de panglici mov, în care mi le adusese ea. Sărutam bila de agată, care reprezenta partea cea mai bună a inimii prietenei mele, parte care nu era frivolă, ci fidelă, și care, deși împodobită de farmecul misterios al vieții Gilbertei, rămînea lîngă mine, locuia în camera mea, se culca în pat cu mine. Dar frumusețea acestei pietre, ca și frumusețea acestor pagini de Bergotte, pe care eram fericit să le asociez cu ideea iubirii mele pentru Gilberte, ca și cum, în momentele cînd iubirea nu

mi se mai înfățișa decît ca un neant, ele îi dădeau un fel de consistență, observam că paginile și bila erau anterioare acestei iubiri, că nu-i semănau, că elementele lor fuseseră stabilite de talent sau de legi mineralogice mai înainte ca Gilberte să mă fi cunoscut, că nimic în carte și nici în piatră n-ar fi fost altfel dacă Gilberte nu m-ar fi iubit, și că nimic, în consecință, nu mă autoriza să citesc în ele un mesaj de fericire. Și în timp ce iubirea mea, așteptînd fără încetare de la o zi la alta mărturisirea Gilbertei, anula, destrăma seară de seară pînza țesută greșit a fiecărei zile, o lucrătoare necunoscută în întunericul din mine însumi aduna de pe jos firele destrămate și, fără grija să-mi placă mie sau să lucreze pentru fericirea mea, le compunea într-o ordine diferită, pe care o dădea oricărui lucru al ei. Neavînd nici un interes particular față de dragostea mea, neîncepînd prin a hotărî că eram iubit, ea aduna acțiunile Gilbertei care mie mi se păruseră inexplicabile și greșelile ei pe care eu le scuzasem. Atunci, căpătau un sens atît unele, cît și altele. Această ordine nouă părea a spune că, văzînd pe Gilberte ducîndu-se la un matineu în loc să vină la Champs-Elysées, umblînd cu institutoarea ei prin oraș și pregătindu-se să plece în provincie de vacanța Anului Nou, nu aveam dreptul să gîndesc: „asta, pentru că e frivolă sau docilă“. Căci ea ar fi încetat să fie și una și alta, dacă m-ar fi iubit, iar dacă ar fi fost constrînsă să

se supună, s-ar fi supus cu aceeaşi disperare pe care o simţeam eu în zilele cînd n-o vedeam. Ordinea nouă mai spunea de asemenea că eu trebuia totuşi să ştiu ce însemna iubirea, pentru că iubeam pe Gilberte ; îmi arăta grija neîntreruptă pe care mi-o luam ca să-mi ridic preţul în ochii ei, grijă din cauza căreia căutam să conving pe mama să cumpere Françoisei un impermeabil şi o pălărie cu pană albastră, sau mai curînd să nu mă mai trimeată la Champs-Elysées cu bona asta de care roşeam (mama răspunzînd că eram nedrept cu Françoise, că era o femeie cumsecade şi foarte devotată nouă), şi îmi mai arăta de asemenea nevoia mea unică de a vedea pe Gilberte, care avea ca rezultat că, luni de zile mai înainte, nu mă gîndeam la altceva decît să caut a afla la ce dată va părăsi Parisul şi unde anume se va duce, ţinutul cel mai agreabil părîndu-mi-se un loc de exil, dacă nu era şi ea acolo, şi nedorind decît să stea mereu în Paris cîtă vreme aş putea s-o văd la Champs-Elysées ; şi nu-i era de loc greu să-mi arate că nici această grijă şi nici această nevoie nu le-aş găsi sub acţiunile Gilbertei. Ea, dimpotrivă, îşi aprecia institutoarea, fără să se frămînte de ce gîndeam eu. Ei i se părea natural să nu vină la Champs-Elysées, dacă trebuia să se ducă după cumpărături cu domnişoara, şi plăcut dacă trebuia să-şi însoţească mama în oraş. Şi presupunînd chiar că ea mi-ar fi îngăduit să-mi petrec vacanţa în acelaşi loc

cu ea, Gilberte, ca să aleagă acest loc, căuta cel puţin să afle dorinţa părinţilor ei, se interesa de fel de fel de petreceri despre care i se vorbise, şi nicidecum ca locul să fie acela unde familia mea avea de gînd să mă trimită. Cînd uneori, pentru că o făcusem să piardă partida dintr-o scăpare din vedere, mă asigura că mă iubeşte mai puţin decît pe oricare altul dintre prietenii săi, mai puţin decît mă iubea în ajun, îi ceream iertare, îi ceream să-mi spună ce să fac ca să înceapă din nou a mă iubi ca înainte, ca să mă iubească mai mult decît pe ceilalţi ; doream să-mi spună că s-a şi făcut, o imploram să-mi spună acest lucru, ca şi cum ar fi putut ea să-şi modifice afecţiunea pentru mine după bunul ei plac, după placul meu, ca să-mi facă mie plăcere, prin nimic altceva decît prin cuvintele pe care le-ar rosti în legătură cu conduita mea bună sau rea. Nu ştiam oare că ceea ce simţeam, ceea ce simţeam eu şi simţeam pentru ea, nu depindea nici de acţiunile ei şi nici de voinţa mea ?

În sfîrşit, ordinea nouă creată de lucrătoarea invizibilă spunea că, dacă noi, oamenii, putem dori ca faptele unei persoane, care ne-a făcut să suferim pînă atunci, să nu fi fost sincere, e însă în urmarea lor o evidenţă, împotriva căreia dorinţa noastră nu poate nimic şi căreia, mai curînd decît ei, trebuie să-i cerem să ne spună care îi vor fi faptele de mîine.

Aceste vorbe noi, iubirea mea le asculta ; ele o încredinţaseră că ziua de mîine nu se va deo-

sebi de ceea ce fuseseră toate celelalte zile ; că sentimentul Gilbertei pentru mine, prea vechi acum ca să se mai poată schimba, era indiferența ; că, în prietenia mea cu Gilberte, numai eu iubeam. „E adevărat, răspundea dragostea mea, nu mai e nimic de făcut cu prietenia aceasta care nu se va schimba." Atunci, de a doua zi (sau așteptînd vreo sărbătoare, dacă era una apropiată, o zi aniversară, poate Anul Nou, una dintre zilele care nu sînt la fel cu celelalte, cînd timpul își reîncepe risipa cu cheltuieli noi, lepădînd partea de moștenire a trecutului, neacceptîndu-i tristețile testamentare), ceream Gilbertei să renunțe la vechea noastră prietenie și să pună temeliile alteia noi.

Eu aveam totdeauna la îndemînă un plan al Parisului care, pentru că se putea distinge pe el strada unde locuiau domnul și doamna Swann, mi se părea a conține o comoară. Și din plăcere, dintr-un fel de fidelitate cavalerească de asemenea, nitam-nisam, rosteam numele acestei străzi, încît tata, nefiind ca mama și bunică-mea în curent cu iubirea mea, mă întreba :

— Dar ce tot vorbești tu de strada asta ? n-are nimic extraordinar, e foarte agreabilă de locuit, fiind la doi pași de Bois de Boulogne, dar sînt zeci de străzi în aceeași situație.

Aduceam vorba în fel și chip ca să fac pe părinții mei să pronunțe numele de Swann ; bineînțeles că eu mi-l repetam mental fără încetare ; dar simțeam nevoia de asemenea să-i aud delicioasa sonoritate și să pun să mi se cînte această muzică, a cărei lectură mută nu mă mulțumea. Numele acesta de Swann de altminteri, pe care eu îl cunoșteam de atîta timp, era acum pentru mine, așa cum se întîmplă cu unii afazici în privința cuvintelor celor mai uzuale, un nume cu totul nou. Era mereu prezent în mintea mea, care totuși nu mi se putea obișnui cu el. Îl descompuneam, îl rosteam literă cu literă, ortografia lui era pentru mine o surpriză. Și, fiindu-mi în același timp familiar, încetase să mi se pară inocent. Bucuria pe care o simțeam auzindu-l, o credeam atît de vinovată încît parcă mi se ghicea gîndul și se schimba conversația, dacă eu căutam s-o aduc la el. Mă aruncam asupra subiectelor care priveau chiar pe Gilberte, morfoleam la nesfîrșit aceleași vorbe, și degeaba îmi dam seama că nu erau decît vorbe — vorbe rostite departe de ea, pe care nu le auzea, vorbe fără putere, care repetau, dar nu puteau să și schimbe, ceea ce era — totuși mi se părea că, tot mînuind, tot răscolind astfel ceea ce se învecina cu Gilberte, voi ajunge poate să scot din totul o clipă de fericire. Spuneam părinților mei pentru a nu știu cîta oară că Gilberte își iubea mult institutoarea, ca și cum această propoziție enunțată de sute de ori avea să aibă în sfîrșit puterea de a aduce pe Gilberte să intre deodată pe ușă, venind să trăiască pentru totdeauna dimpreună

cu noi. Reluam elogiul bătrînei doamne care citea *Débats* (insinuasem faţă de părinţii mei că era o ambasadoare sau poate o alteţă) şi continuam să-i celebrez frumuseţea, magnificenţa, nobleţea, pînă în ziua cînd spusei că, după numele pe care i-l rostise Gilberte, trebuia să se cheme doamna Blatin.

— Oh ! dar înţeleg totul acum, izbucni mama, în timp ce eu simţeam cum mă înroşeam de ruşine. În gardă ! în gardă ! cum ar fi spus bietul bunică-tău. Şi, pe ea o socoteşti tu frumoasă ! Dar e oribilă şi totdeauna a fost aşa. E văduva unui portărel. Nu-ţi aminteşti, cînd erai mic, tertipurile la care recurgeam eu ca să o evit la lecţia de gimnastică, fiindcă, fără să mă cunoască, voia să vină să-mi vorbească, pretextînd a-mi spune că erai „prea frumos pentru un băiat". A fost totdeauna nebună după cunoştinţe cît mai multe şi trebuie să fie fără îndoială un fel de smintită, cum mi-am închipuit totdeauna, dacă în adevăr cunoaşte pe doamna Swann. Căci, dacă ar face parte dintr-un mediu foarte comun, în schimb niciodată, după cît ştiu eu, n-a fost nimic de spus despre ea. Dar mereu umbla să-şi facă relaţii. E oribilă, groaznic de vulgară şi, peste toate, o încurcă-lume.

Cît despre Swann, ca să încerc a-i semăna, îmi petreceam tot timpul la masa de lucru, trăgîndu-mă de nas şi frecîndu-mi ochii. Tata zicea : „Copilu-ăsta e idiot, va ajunge ceva groaznic". Aş fi dorit mai cu seamă să fiu pleşuv ca

Swann. Mi se părea o fiinţă atît de extraordinară, încît socoteam minunat ca unele persoane, pe care le frecventam, să-l fi cunoscut de asemeni şi ca vreun amic de familie să fi fost adus, în voia întîmplărilor unei zile oarecare, a-l întîlni. Şi o dată, mama povestea, cum ne povestea, ca în fiece seară la cină, alergăturile pe care le făcuse în după-amiaza zilei, spunînd numai atît : „În legătură cu asta, ghiciţi pe cine am întîlnit la «Trois Quartiers», la raionul de umbrele : pe Swann", reuşi ca, în mijlocul povestirii ei foarte aride pentru mine, să învoalte o floare misterioasă. Ce melancolică voluptate pentru mine să aflu că în acea după-amiază, profilîndu-şi în mulţimea indistinctă forma supranaturală, Swann se dusese să-şi cumpere o umbrelă ! Între atîtea evenimente măreţe şi minime, deopotrivă de indiferente, acela deştepta în mine vibraţiile particulare care îmi cutremurau perpetuu iubirea pentru Gilberte. Tata spunea că eu nu mă interesam de nimic, pentru că nu ascultam cînd se vorbea despre consecinţele politice pe care le putea avea vizita regelui Théodose, oaspetele în momentul de faţă şi, după cum pretindea lumea, aliatul Franţei. Dar, în schimb, cît de aprins doream să ştiu dacă Swann era sau nu îmbrăcat în paltonul lui cu pelerină !

— V-aţi spus bună ziua ? întrebai eu.

— Dar bineînţeles, răspunse mama, care avea tot timpul înfăţişarea de a se teme ca nu cumva, dacă ar fi mărturisit că noi ne aflam în rapor-

turi reci cu Swann, să se fi încercat de unii a-i reconcilia mai mult decît era dorinţa ei, aceasta din cauza doamnei Swann, pe care nu ţinea s-o cunoască. A venit el să mă salute, altfel nu-l vedeam.

— Dar atunci, nu sînteţi certaţi ?

— Certaţi ? Dar de ce vrei tu să fim neapărat certaţi ? răspunse ea fără întîrziere, ca şi cum aş fi atentat la ficţiunea bunelor ei raporturi cu Swann şi aş fi încercat să fac o „apropiere".

— Ar putea fi supărat pe tine că nu-l inviţi.

— Nu e nimeni obligat să invite pe toată lumea ; ce, el mă invită ? Nu cunosc pe nevastă-sa.

— Dar venea des la Combray.

— Ei bine, da ! venea la Combray, dar aici, la Paris, are şi el altceva de făcut, am şi eu. Însă te asigur că nu păream de loc două persoane certate. Am stat un moment împreună, pentru că întîrziau să-i aducă pachetul. M-a întrebat ce mai faci, mi-a spus că te joci cu fiică-sa, adăugă mama, împietrindu-mă cu miracolul că existasem în spiritul lui Swann, chiar mai mult, că existasem în chip destul de complet, pentru ca atunci cînd eu tremuram de iubire în faţa lui la Champs-Elysées să-mi fi ştiut numele, să fi ştiut cine era mama şi să fi putut amalgama în jurul calităţii mele de camarad al fiicei sale cîteva informaţii despre bunicii mei, despre familia lor, cartierul unde locuiam, unele particularităţi ale vieţii noastre de odinioară, poate chiar necunoscute de mine.

Dar mama nu părea să fi descoperit cine ştie ce farmec acelui raion al magazinului „Trois Quartiers", unde, pentru Swann, ea reprezentase în clipa cînd o văzuse o persoană anume, cu care avea amintiri comune, care îi motivaseră mişcarea de a se apropia, gestul de a o saluta.

Nici ea, de altminteri, nici tata nu păreau să găsească în conversaţia despre bunicii lui Swann, despre titlul său de agent de bursă onorar, o plăcere care să întreacă pe toate celelalte. Imaginaţia mea izolase şi consacrase din tot Parisul social o singură familie, cum izolase şi consacrase din Parisul de piatră o singură casă, căreia îi sculptase intrarea şi dăduse ferestrelor ei un mare preţ. Dar, aceste ornamente, numai eu le vedeam. După cum tata şi mama considerau casa, în care locuia Swann, asemănătoare în totul cu celelalte case construite în acelaşi timp în cartierul Bois de Boulogne, la fel familia lui Swann li se părea de acelaşi fel cu multe familii ale altor agenţi de bursă. O judecau mai mult sau mai puţin favorabil după gradul de participare la merite comune lumii întregi, negăsindu-i nimic deosebit. Ba, dimpotrivă, ei apreciau, întîlneau aceleaşi calităţi de un grad egal, sau chiar mai înalt, la alţii. Încît, după ce socotiseră casa ca bine situată, vorbeau de alta, care i-o lua înainte în privinţa aceasta, dar care n-avea nici o legătură cu Gilberte, sau vorbeau despre oameni de finanţe

care dovediseră o îndrăzneală superioară față de aceea a lui bunicu-său ; iar dacă păruseră că sînt pentru un moment de aceeași părere cu mine, totul nu era decît o neînțelegere care se risipea repede. Aceasta, pentru că, trebuind să perceapă din mediul înconjurător al Gilbertei o calitate necunoscută, analoagă în ordinea emoțiilor cu ceea ce poate fi infraroșul în lumea culorilor, părinții mei erau lipsiți de acel simț suplementar și instantaneu, cu care pe mine mă înzestrase iubirea.

În zilele cînd Gilberte mă anunțase că n-avea să vină la Champs-Elysées încercam să mă apropii de ea, făcînd anumite plimbări. Cîteodată luam pe Françoise cu mine în pelerinaj pînă în fața casei în care locuia familia Swann. O puneam să-mi repete de nenumărate ori tot ceea ce aflase ea de la institutoare despre doamna Swann. „Se pare că are mare încredere în iconițe. Niciodată nu pleacă în călătorie dacă a auzit cucuveaua sau ceva ca un tic-tac de orologiu în perete, sau dacă a văzut o pisică în miez de noapte, sau dacă lemnul vreunei mobile a trosnit. Ah ! e o persoană foarte credincioasă !" Eram atît de îndrăgostit de Gilberte că, dacă zăream în drum pe bătrînul lor *maître d'hôtel* plimbînd un cîine, emoția mă obliga să stau locului, îmi fixam privirile pline de pasiune pe favoritele lui albe, iar Françoise îmi spunea :

— Ee, ce s-a întîmplat ?

Apoi ne urmam drumul pînă în fața porții lor, unde un portar diferit de orice alt portar

și pătruns pînă în galoanele de pe livreaua lui de același farmec dureros pe care îl simțisem eu în numele de Gilberte, părea a ști că eu făceam parte dintre cei cărora o nedemnitate originară le va interzice totdeauna să pătrundă în viața misterioasă pe care era însărcinat el s-o păzească și asupra căreia ferestrele de la antre-sol păreau a se închide conștient, semănînd, cu perdelele lor de muselină mereu trase și căzînd nobil, mult mai puțin oricăror alte ferestre decît privirilor Gilbertei. Alte dăți, mergeam pe bulevarde și mă fixam la intrarea străzii Duphot ; mi se spusese că adesea de aici se putea vedea Swann în drum spre dentistul lui ; și imaginația mea deosebea atît de mult pe tatăl Gilbertei de restul umanității, prezența sa în mijlocul lumii reale introducea ceva atît de miraculos, încît, chiar de mai înainte de a ajunge în Piața Madeleine, mă simțeam emoționat la gîndul că mă apropii de o stradă pe care devenea posibilă ivirea neașteptată a făpturii lui supranaturale.

Dar de cele mai multe ori — cînd urma să nu pot vedea pe Gilberte — cum aflasem că doamna Swann se plimba aproape zilnic pe aleea „Salcîmilor" de jur împrejurul marelui Lac, ca și pe aleea „Regina Margareta", îndreptam pe Françoise către Bois de Boulogne. Pădurea aceasta era pentru mine ca grădinile acelea zoologice în care se văd adunate la un loc flore diverse și peisaje opuse ; în care după o

colină se poate descoperi o peşteră, o pajişte, stînci, un rîu, o groapă, o colină, o mlaştină, dar în care ştim bine că toate acestea nu se află decît ca să dea un mediu propriu şi un cadru pitoresc zburdălniciilor hipopotamului, ale zebrelor, ale crocodililor, ale iepurilor de cîmp, ale urşilor şi ale cocostîrcului ; întocmai, pădurea de la Boulogne, tot atît de complexă, reunind mărunte lumi diverse şi închise în ele înşile — fiind astfel alcătuită încît vreo fermă plantată cu copaci roşii, cu stejari americani, ca o exploatare agricolă de prin Virginia, să urmeze vreunui brădet pe malul lacului sau cine ştie cărei dumbrăvi cu copaci uriaşi, dintre care apare deodată, în blana ei moale, cu ochi mari şi limpezi de sălbăticiune, vreo trecătoare care se plimbă grăbită — era Grădina femeilor ; şi — ca aleea de Myrţi din *Eneida* — plantată anume pentru ele cu arbori de o singură esenţă, aleea Salcîmilor era frecventată de Frumuseţile celebre. După cum, de departe, creasta stîncii de pe care otaria se aruncă în apă entuziasmează de bucurie pe copiii care ştiu că vor vedea acest soi de focă, tot astfel, cu mult înainte de a ajunge pe aleea Salcîmilor, parfumul lor care, iradiind de jur împrejur, dădea de la mare distanţă senzaţia apropierii şi ciudăţeniei unei puternice, mîngîietoare şi originale vegetaţii, iar apoi, zărit mai de aproape, vîrful frunzişului lor uşor şi gingaş, de o eleganţă graţioasă, cochetă ca ţinută şi măruntă în ţesătura

ei, pe care mii de flori se lăsaseră ca, din zbor, colonii aripate şi vibratile de paraziţi preţioşi, în sfîrşit, chiar numele lor feminin[1], inactiv şi dulce, totul mă făcea să-mi bată inima de dorinţi mondene însă, ca acele valsuri care nu ne mai evocă decît numele frumoaselor invitate pe care uşierul le anunţă la intrarea într-o sală de bal. Mi se spusese că voi vedea pe această alee anumite elegante care, deşi nu toate fuseseră măritate, erau numite de obicei alături de doamna Swann, dar de cele mai multe ori sub un nume de adaos ; noul lor nume, cînd exista, nu era decît un fel de incognito, pe care cei ce doreau să vorbească despre ele aveau grijă să-l înlăture, ca să se facă înţeleşi. Crezînd că Frumosul — în ordinea podoabelor feminine — era regizat de legi oculte, în cunoaşterea cărora ele fuseseră iniţiate, şi pe care aveau puterea să-l realizeze, acceptam de mai înainte ca pe o revelaţie apariţia toaletei lor, a trăsurii, a miilor de detalii în mijlocul cărora eu îmi puneam toată credinţa, ca un suflet interior, care da coeziune de capodoperă acestui ansamblu mişcător şi efemer. Dar pe doamna Swann voiam eu s-o văd şi aşteptam s-o văd trecînd, emoţionat ca şi cum ar fi fost Gilberte, ai cărei părinţi impregnaţi, ca tot ce o înconjura, de farmecul ei, aprindeau în mine tot atîta dragoste ca ea, chiar o tulburare mai dureroasă (pentru că punctul lor de contact cu ea era în acea parte intimă a vieţii ei care mie mi-era

[1] În franceză, *acacia* („salcîm").

interzisă) şi în sfîrşit (deoarece aflai în curînd, cum se va vedea, că nu le plăcea să mă joc cu fiica lor) acel sentiment de veneraţie pe care îl închinăm totdeauna celor ce îşi exercită fără frînă puterea de a ne face rău.

În ordinea meritelor estetice şi a ierarhiei mondene, eu rezervam primul loc simplicităţii, cînd zăream pe doamna Swann pe jos, îmbrăcată cu o poloneză de postav, pe cap cu o tichioară împodobită de aripa multicoloră a unei găinuşi de Himalaia, cu un buchețel de violete la corsaj, grăbită, străbătînd aleea Salcîmilor, ca şi cum acesta ar fi fost drumul cel mai scurt spre casă şi răspunzînd numai din gene domnilor din trăsură care, recunoscîndu-i de departe silueta, o salutau şi îşi ziceau că nimeni nu era ca ea atît de bine. Dar, în locul simplicităţii, pe treapta cea mai înaltă puneam fastul, dacă, după ce forţasem pe Françoise, care era zdrobită de oboseală şi spunea că i „se taie" picioarele, să se plimbe cu mine de colo pînă colo timp de o oră, vedeam în sfîrşit ieşind de pe aleea care vine dinspre Porte Dauphine — imagine pentru mine de un prestigiu regal, a unei sosiri suverane, cum nici o veritabilă regină n-a mai putut după aceea să-mi dea aceeaşi impresie, pentru că aveam despre puterea reginelor o noţiune mai puţin vagă şi mai experimentală — trasă ca în zbor de doi cai focoşi, subţiratici şi cu gîtul încovoiat în lături, cum se văd în desenele lui Constantin Guys, ducînd, aşezat pe

capră, un vizitiu uriaş în şubă de cazac, lîngă un mic groom amintind de „tigrul" lui „Baudenord răposatul", vedeam — sau mai degrabă simţeam cum îşi imprimă forma în inima mea ca o precisă şi istovitoare rană — o „victorie" incomparabilă, dinadins puţin mai înaltă şi lăsînd să străbată prin luxul ei modern *dernier cri* aluzii la forme vechi, în fundul căreia sta nepăsătoare doamna Swann, cu părul acum blond, în care numai o şuviţă era căruntă, cuprins de jur împrejur într-o coroniţă de flori, de cele mai multe ori violete, din care cădeau lungi văluri, cu o umbrelă mov în mînă, cu un surîs ambiguu pe buze, în care eu vedeam doar bunăvoinţa unei maiestăţi, dar era în el mai cu seamă provocarea cocotei, şi pe care îl înclina dulce asupra persoanelor care o salutau. Acest surîs, în realitate, spunea unora : „Îmi amintesc foarte bine, a fost minunat !" ; altora : „Cît mi-ar fi plăcut ! dar n-am avut noroc !" ; şi altora : „Bine, fie cum vreai ! Mai merg un moment în şirul de trăsuri şi, de îndată ce pot, voi ieşi din rînd." Pentru necunoscuţii care o priveau în treacăt, ea păstra totuşi împrejurul buzelor un zîmbet lenevos, care putea însemna aşteptarea sau amintirea unui prieten, făcîndu-i pe toţi să zică : „Ce frumoasă e !" Iar pentru anumiţi bărbaţi, numai pentru ei, avea un zîmbet acru, silit, timid şi rece, care însemna : „Da, netrebnicule, ştiu că ai o limbă de viperă, că nu te poţi ţine să nu trăncăneşti ! Dar eu, mă

interesez eu de tine?" Coquelin trecea flecărind în mijlocul prietenilor care îl ascultau și făceau semne cu mîna altora din trăsuri, în chip de salut afectuos și teatral. Dar eu nu mă gîndeam decît la doamna Swann și mă făceam că n-o văzusem, fiindcă știam că, ajunsă la locul de Tir cu porumbei, ea avea să spună vizitiului să iasă din rîndul trăsurilor și s-o oprească, pentru a putea să se plimbe de-a lungul aleii pe jos. Iar în zilele cînd îmi luam inima în dinți să trec pe lîngă ea, tîram pe Françoise în acea direcție. La un moment dat, în adevăr, pe aleea pietonilor, zăream pe doamna Swann venind spre noi, lăsînd în urmă, ca o cascadă, trena lungă a rochiei sale mov, îmbrăcată, cum își închipuie poporul pe regine, cu stofe și podoabe bogate, pe care celelalte femei nu le purtau, coborîndu-și uneori privirea pe mînerul umbrelei, nedînd mare atenție persoanelor care treceau pe lîngă ea, ca și cum cea mai vie dorință și țintă a ei fusese numai să se dezmorțească, fără a se gîndi că e văzută și că toate capetele se întorseseră spre ea. Cîteodată totuși, cînd se uita înapoi ca să-și cheme ogarul, arunca imperceptibil o privire circulară împrejurul ei.

Chiar cei care n-o cunoșteau erau avertizați de ceva cu totul deosebit și excesiv — sau poate de o radiație telepatică, asemănătoare cu acelea care, cînd Berma era sublimă, dezlănțuiau aplauzele mulțimii ignorante — că trebuia să fie o persoană de seamă. Și se întrebau: „Cine

e?", chestionau uneori pe cîte un trecător, sau își puneau în minte să-și reamintească toaleta ei ca punct de reper pentru prieteni mai instruiți, care i-ar lămuri de îndată. Alții, oprindu-se oarecum, spuneau:

— Știți cine e? Doamna Swann. Numele acesta nu vă spune nimic? Odette de Crécy!

— Odette de Crécy? Dar îmi ziceam și eu că ochii aceștia triști... Dar știți că nu prea mai e la prima tinerețe! Mi-aduc aminte că m-am culcat cu ea în ziua demisiei lui Mac-Mahon.

— Cred că ai face bine să nu-i amintești asta. Acum e doamna Swann, soția unui domn, membru al Jockey-Club-ului, prieten cu prințul de Galles. De altminteri, e încă superbă.

— Da, dar dacă ai fi cunoscut-o atunci, era o minune! Locuia într-o căsuță foarte ciudată, plină de obiecte de artă chineză. Mi-aduc aminte că ne supărau strigătele vînzătorilor de ziare, în cele din urmă m-a silit să mă scol.

Fără să aud reflecțiile, deslușeam în jurul ei murmurul indistinct al celebrității. Inima îmi bătea de nerăbdare gîndindu-mă că mai era o clipă pînă ce toți acești oameni, dintre care remarcam cu dezolare lipsa bancherului mulatru de care mă simțeam disprețuit, aveau să vadă pe tînărul necunoscut, căruia ei nu-i dădeau nici o atenție, salutînd (fără s-o cunoască, la drept vorbind, dar mă credeam autorizat s-o salut, fiindcă părinții mei îi cunoșteau bărbatul, iar eu eram camaradul fiicei sale) pe această fe-

meie a cărei faimă ca frumusețe, ca imoralitate și eleganță era universală. Dar mă și aflam chiar lîngă doamna Swann, și atunci îi trăgeam un salut cu pălăria, atît de larg și prelungit, încît ea nu se putea opri să nu zîmbească. Lumea rîdea. Cît despre ea, nu mă văzuse niciodată cu Gilberte, nu-mi știa numele, dar eram pentru ea — ca unul dintre paznicii acestei Păduri, sau ca luntrașul, sau ca rațele de pe lac cărora ea le azvîrlea pîine — unul dintre personajele secundare, familiare și anonime ale plimbărilor ei prin Bois de Boulogne, tot atît de lipsite de trăsături individuale ca „figuranții de teatru". În anumite zile, cînd n-o văzusem pe aleea Salcîmilor, mi se întîmpla s-o întîlnesc pe aleea Reginei Margareta, pe unde se plimbă femeile care doresc să fie singure, sau vor numai să pară aceasta ; ea nu rămînea mult fără însoțitor, o ajungea din urmă, adesea cu un „țilindru" cenușiu pe cap, vreun prieten pe care nu-l cunoșteam și care conversa îndelung cu ea, în timp ce trăsurile amîndurora îi urmau la pas.

Această complexitate a Pădurii Boulogne, care o preschimbă într-un fel de loc factice și, zoologic sau mitologic vorbind, într-o Grădină, am redescoperit-o anul acesta pe cînd o traversam ca să mă duc la Trianon, într-o primă dimineață de noiembrie, cînd la Paris, în interiorul locuințelor, proximitatea și privația de spectacolul toamnei care se încheie în mare grabă fără

să fie văzută, creează o nostalgie, o adevărată febră a frunzelor veștede, care poate ajunge chiar să tulbure somnul locatarilor. În camera mea închisă, de o lună, frunzele toamnei, evocate de dorința mea de a le vedea, se interpuneau între gîndul meu și orice obiect la care m-aș fi gîndit, și se învîrtejeau ca acele pete galbene, care uneori, cu toate că ochii ne sînt deschiși, dansează în privirile noastre. Și în dimineața aceea, nemaiauzind ploaia căzînd ca în zilele precedente, văzînd că timpul frumos surîdea pe la colțurile perdelelor trase, ca la colțurile unei guri închise care lăsa să-i scape taina fericirii ei, simțisem că aceste frunze galbene mi-ar apărea în frumusețea lor supremă numai dacă le-aș privi străbătute de lumina soarelui ; și neputîndu-mă nici opri de a mă duce să văd copacii, ca altădată, cînd vîntul sufla prea tare în cămin, să nu plec pe țărmul mării, ieșisem să mă duc la Trianon, trecînd prin Bois de Boulogne. Era ceasul și anotimpul cînd Pădurea are poate înfățișarea cea mai multiplă, nu numai fiindcă acum este mai subdivizată, dar pentru că este și în alt fel. Chiar în părțile deschise, pe unde puteam îmbrățișa un mare spațiu, din loc în loc, în fața sumbrelor îngrămădiri depărtate ale copacilor, care unii nu mai aveau nici o frunză, în timp ce alții își păstrau coroana de vară întreagă, un șir dublu de castani portocalii părea, ca într-un tablou abia început, că fusese singur pictat de un decorator

care n-ar fi întins culoarea pe restul tabloului și că își oferea aleea în plină lumină plimbării episodice a unor personaje care nu vor fi adăugate decît mai tîrziu.

Mai departe, într-un loc unde toate frunzele verzi acopereau copacii, unul singur, mic, îndesat, retezat și refractar, flutura în vînt niște plete roșii vulgare. De asemeni, în altă parte, era ca o primă trezire a unui mai al frunzelor, iar acelea ale unui *empelopsis* minunat și surîzător ca un măceș roz de iarnă, înflorise de cu dimineață de sus pînă jos. Și Pădurea avea aspectul provizoriu și factice al unei pepiniere sau al unui parc în care, fie din interes botanic, fie în vederea unei serbări, se răsădise chiar atunci, în mijlocul copacilor de speță comună, nesmulși încă din pămînt, două sau trei varietăți prețioase, cu frunzișuri fantastice, care par a-și rezerva un gol împrejur, a-și lua aer, a lumina locul. Astfel că era anotimpul cînd Bois de Boulogne vădește cea mai mare felurime de esențe și juxtapune cel mai mare număr de părți distincte într-un tot compozit. Și era totodată ceasul potrivit. În locurile unde copacii își păstrau încă frunzele, ei păreau a suferi o alterare a materiei lor, începînd de la punctul atins de lumina soarelui, ca și orizontală de dimineață, cum avea să ajungă din nou peste cîteva ore, în momentul cînd, începînd crepusculul, se aprinde ca o lampă și proiectează de la distanță pe frunziș un reflex artificial și călduț, dînd foc frunzelor celor mai de sus ale

vreunui copac care pare candelabrul incombustibil și întunecat al crestei sale incendiate. În cîte un loc, lumina se îngroșa ca niște cărămizi și, ajungînd la efecte de galbenă zidărie persană cu desene albastre, cimenta grosolan pe cer frunzele castanilor, în alt loc dimpotrivă, le desprindea de cerul către care ele își crispau degetele de aur. La jumătatea unui copac înfășurat de viță sălbatică, lumina altoia și desfăcea involt, fără putința de a-l desluși în noianul de strălucire, un buchet uriaș ca de flori roșii, poate o varietate de garoafe. Diferitele părți ale Pădurii, confundîndu-se cu totul vara în desișul și monotonia verdeții, erau acum distincte unele față de altele. Prin spații mai luminate se putea observa intrarea mai fiecăreia în parte, sau în adevăr un frunziș somptuos o semnala ca un steag. Ochiul deosebea, ca pe o hartă în culori, Armensville, Le Pré Catelan, Madrid, Cîmpul de curse, malurile Lacului. Din cînd în cînd, apărea cine știe ce construcție inutilă, o peșteră falsă, o moară, căreia copacii, dîndu-se deoparte, îi făceau loc, sau pe care o pajiște o ținea în față pe așternutul ei pufos. Era clar că vestita Pădure nu era numai o pădure, că răspundea unei meniri străine de viața copacilor ei, însuflețirea pe care o simțeam eu nu era pricinuită doar de admirația toamnei, ci de o dorință. Era ca un mare izvor de bucurie pe care sufletul o simte mai întîi fără să-i identifice cauza, fără să priceapă că nimic din afară nu o motivează. Așa priveam eu copacii

cu o iubire nesatisfăcută, care îi depăşea şi se îndrepta fără ştirea mea spre acea capodoperă de loc al plimbării femeilor frumoase, pe care o tăinuiesc în fiecare zi, timp de cîteva ceasuri. O luam spre aleea Salcîmilor. Traversam dumbrăvi în care lumina dimineţii, care le impunea regrupări noi, tundea copacii, întrunea diferite tulpini la un loc şi compunea din ele buchete. Lumina o trăgeau la ea, cu îndemînare, doi copaci ; ajutîndu-se cu foarfeca puternică a razei şi a umbrei, reteza fiecăruia jumătate din trunchi şi din ramuri şi, împletind împreună cele două jumătăţi rămase, făcea din ele fie un singur pilastru de umbră, pe care îl mărginea însorirea dimprejur, fie o singură nălucă de transparenţă, al cărei contur tremurător şi factice era împresurat de o reţea de întunecime. Cînd cîte o rază de soare aurea ramurile cele mai de deasupra, acestea păreau muiate într-o umiditate scînteietoare, înălţîndu-se singure din atmosfera lichidă şi de culoarea smaraldului, în care dumbrava în întregime era scufundată ca sub apa mării. Căci arborii continuau de la sine să-şi trăiască viaţa proprie şi, după ce se scuturau de frunziş, această viaţă strălucea mai puternic pe teaca de catifea verde care le înfăşura trunchiurile sau pe smalţul alb al boabelor de vîsc presărate pe vîrful plopilor, rotunde ca soarele şi luna în *Creaţia* lui Michelangelo. Dar, siliţi de atîţia ani, printr-un fel de altoi, să trăiască în comun cu femeia, ei îmi evocau driada, frumoasa mondenă grăbită şi colorată, pe care

o acopăr în trecere cu ramurile lor, obligînd-o să simtă ca şi ei puterea anotimpului ; îmi aminteam vremea fericită a încrezătoarei mele tinereţi, cînd veneam avid la locurile pe care, pentru cîteva clipe şi între frunzişuri neştiutoare, dar şi complice, aveau să se realizeze capodopere de eleganţă feminină. Dar frumuseţea, a cărei dorinţă o iscau brazii şi salcîmii din Bois de Boulogne, mai tulburători prin aceasta decît castanii şi liliecii de la Trianon, pe care mă duceam să-i văd, nu era fixată afară din mine în amintirile unei epoci istorice, în opere de artă, într-un mic templu al Amorului la temelia căruia se îngrămădesc frunze de aur palmate. Ajunsei pe malurile lacului, mersei pînă la Tirul de porumbei. Ideea de perfecţiune pe care o purtam în mine o atribuisem atunci înălţimii unei trăsuri „victoria“, înfăţişării costelive a acelor cai furioşi şi sprinteni ca viespile, cu ochii injectaţi de sînge ca sălbaticii sirepi ai lui Diomede, şi pe care acum, apucat de dorinţa să revăd ceea ce am iubit, dorinţă tot atît de arzătoare ca aceea care mă ducea acum mulţi ani pe aceleaşi drumuri, voiam din nou să-i am sub ochi, în clipa cînd uriaşul vizitiu al doamnei Swann, supravegheat de un mic groom cît pumnul şi tot atît de copilăros ca sfîntul Gheorghe, căuta să le stăpînească aripile de oţel care se zbăteau speriate şi palpitînde. Vai ! acum nu mai erau decît automobilele conduse de mecanici mustăcioşi, pe care îi însoţeau valeţi de oraş. Voiam să am sub ochii mei, ca să văd dacă mai

erau tot atît de fermecătoare cum le vedeau ochii memoriei mele, acele pălăriuțe femeiești, atît de joase încît păreau o simplă coroană. Toate erau acum imense, acoperite de fructe, de flori și păsări fel de fel. În locul frumoaselor rochii în care doamna Swann avea înfățișare de regină, niște tunici greco-saxone vădeau în cutele statuetelor de Tanagra și cîteodată în stilul *„Directoire“*, țesături zise *„liberty“*, semănate cu flori ca un tapet. Pe capul domnilor care s-ar fi putut plimba cu doamna Swann pe aleea Regina Margareta, nu mai găseam pălăria cenușie de odinioară și nici măcar alt fel de pălării. Ieșeau toți cu capul gol. Iar în toate aceste noi părți ale spectacolului, eu nu mai aveam credință de pus în ele, ca să le dau tărie, unitate, existență ; treceau de aceea prin fața mea, risipite, la întîmplare, fără pic de adevăr în ele, necontinînd nici o frumusețe pe care ochii mei ar fi putut încerca s-o compună ca pe vremuri. Erau femei obișnuite, în a căror eleganță nu aveam nici o încredere și ale căror toalete mi se păreau fără importanță. Dar, cînd dispare o credință, îi supraviețuiește, și încă din ce în ce mai viu, ca să acopere lipsa puterii pierdute de a da realitate lucrurilor noi, o legătură fetișistă cu cele vechi, pe care credința noastră le însuflețise, de parcă puterea divină a acestei credințe ar fi stat în ele, nu în noi, și de parcă incredulitatea noastră actuală ar fi avut drept cauză contingentă moartea zeilor.

Ce grozăvie ! îmi ziceam : pot oare aceste automobile de azi să pară cuiva tot atît de elegante ca vechile echipaje ? Sînt fără îndoială acum prea bătrîn, dar oricum nu sînt făcut pentru o lume în care femeile se împiedică în rochii, care nici nu sînt cel puțin de stofă. La ce să mai vin pe sub acești copaci, dacă nu mai e nimic din ceea ce se aduna sub aceste delicate frunzișuri roșcate, dacă vulgaritatea și nebunia au înlocuit distincția pe care o încadrau altădată ? Ce grozăvie ! Singura mea consolare astăzi, cînd a dispărut orice eleganță, e să mă gîndesc la femeile pe care le-am cunoscut. Dar cum ar putea oamenii care contemplă aceste oribile creaturi sub pălăriile lor ascunse în cîte o colivie de zburătoare sau în cîte o grădină de zarzavat, cum ar putea ei măcar să simtă ceea ce era fermecător în a vedea pe doamna Swann cu o simplă tocă mov pe cap sau cu o pălăriuță pe care o depășea în înălțime o singură floare, dreaptă, de iris ? Aș mai fi putut cel puțin să-i fac a înțelege emoția pe care o simțeam eu întîlnind, în diminețile de iarnă, pe doamna Swann, pe jos, în haină de vidră, pe cap cu un beret simplu, din care se înălțau ca două limbi de cuțit două pene de prepeliță, dar în jurul capului căruia căldura factice a domiciliului ei era evocată numai de buchetul de violete care se strivea de corsajul ei și a cărui înfloritură vie și albastră față de cerul cenușiu, față de aerul înghețat, de copacii cu ramurile dezgolite, avea același farmec de a nu lua anotimpul și vremea

decît ca un cadru şi de a trăi într-o atmosferă omenească, în atmosfera acestei femei, pe care o respirau în vazele şi jardinierele salonului ei, lîngă focul aprins în cămin, în faţa canapelei de mătase, florile care priveau prin fereastra închisă zăpada căzînd ? De altminteri, nu mi-ar fi fost de-ajuns ca îmbrăcămintea să fi fost aceeaşi ca în anii de demult. Din cauza solidarităţii dintre diferitele părţi ale aceleiaşi amintiri, pe care memoria noastră le menţine echilibrate într-un tot, din care nu ne este îngăduit să separăm nimic şi nici să respingem ceva, aş fi vrut să mă pot duce ca să-mi sfîrşesc ziua la una dintre aceste femei, în faţa unei ceşti de ceai, într-un apartament cu pereţii zugrăviţi în culori întunecate, cum mai era încă al doamnei Swann (în anul următor celui cu care se termină prima parte a acestei povestiri) şi în care ar luci focurile portocalii, combustia roşie, flacăra trandafirie şi albă a crizantemelor sub crepusculul de noiembrie, timp de cîteva clipe asemănătoare cu acelea cînd (după cum se va vedea mai tîrziu) eu nu mă pricepusem să descopăr plăcerile pe care le doream. Dar acum, chiar neducîndu-mă la nimic, aceste clipe mi se păreau a fi avut ele însele destul farmec. Voiam să le regăsesc aşa cum mi le aduceam aminte. Vai ! nu mai erau doar decît nişte apartamente Louis XVI, în întregime albe, smălţuite cu hortensii albastre. De altfel, lumea nu se mai înapoia la Paris decît foarte tîrziu. Doamna Swann mi-ar fi răspuns dintr-un castel că se va întoarce abia în februarie, cu mult după timpul crizantemelor, dacă i-aş fi cerut să reconstituie pentru mine elementele acestei amintiri, pe care eu o simţeam legată de un an îndepărtat, de un mileniu către care nu-mi era îngăduit să mai urc, elementele acestei dorinţe devenită ea însăşi inaccesibilă ca plăcerea, pe care zadarnic o urmărise ea odinioară. Şi mi-ar fi trebuit de asemenea să văd aceleaşi femei, nu pe altele, femei a căror toaletă mă interesa pentru că, pe vremea cînd credeam încă, imaginaţia mea le individualizase şi le înfăşurase într-o legendă. Vai ! pe calea Salcîmilor — pe aleea Myrţilor — mai văzui dintre acestea pe cîteva, bătrîne şi nemaifiind decît umbrele cumplite ale celor ce fuseseră, rătăcind, căutînd cu disperare nu se ştie ce prin stufişurile virgiliene. De mult plecaseră ele, cînd eu încă chestionam zadarnic drumurile pustiite. Soarele se ascunsese. Natura începuse din nou să domnească peste Bois de Boulogne, din care zburase ideea că era Grădina elizee a Femeii ; deasupra morii artificiale, cerul adevărat era cenuşiu ; vîntul cuta Marele Lac cu vălurele, ca pe un lac oarecare ; păsări mari străbăteau repede Pădurea, ca pe o pădure oarecare, şi, scoţînd ţipete ascuţite, se lăsau din zbor una după alta pe viguroşii stejari care, sub coroana lor druidică şi cu o maiestate dodonică, păreau a proclama vidul inuman al pădurii dezafectate, şi mă ajutau să înţeleg mai bine contradicţia de a căuta în realitate imaginile memoriei, cărora totdeauna le va lipsi farmecul pe care li-l dă memoria însăşi şi faptul

de a nu fi cunoscută prin simţuri. Realitatea, pe care o ştiam eu, nu mai exista. Era de-ajuns ca doamna Swann să nu mai fie ea însăşi şi să nu mai sosească în acelaşi moment ca pe vremuri, pentru ca aleea să fie alta. Locurile pe care le-am cunoscut nu aparţin numai lumii spaţiului, în care noi le situăm pentru mai multă uşurinţă. Ele nu erau decît o felie subţire în mijlocul impresiilor contigui, care formau viaţa noastră de atunci ; amintirea unei anumite imagini nu e decît regretul unei anumite clipe, iar casele, drumurile, aleile sînt, vai ! pieritoare ca şi anii.

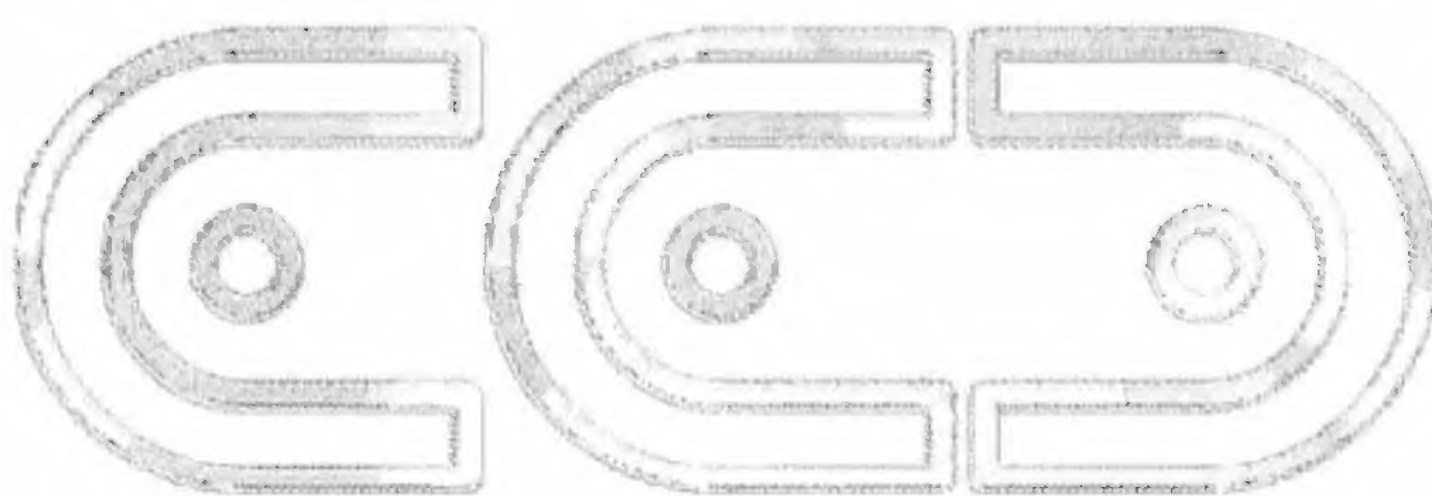
Cuprinsul

Tehnoredactor : AURICA IONESCU

Dat la cules 18.05.1968. Bun de tipar 02.08.1968 Apărut 1968. Tiraj 30.155 ex. broşate. Hirtie tipar inalt B de 63 g/m². Format 700×900/32. Coli ed. 12,78. Coli tipar 10,25. A. nr. 17.624/1968. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 82—39=59.

Intreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, Bucureşti, Republica Socialistă România
Comanda nr. 1594.

Scanare și prelucrare digitală

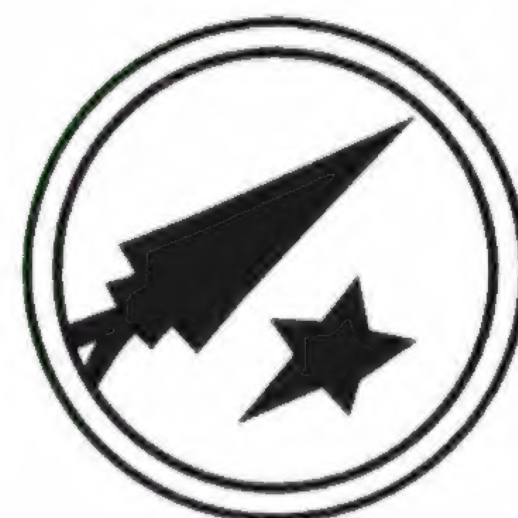
de

Anonim

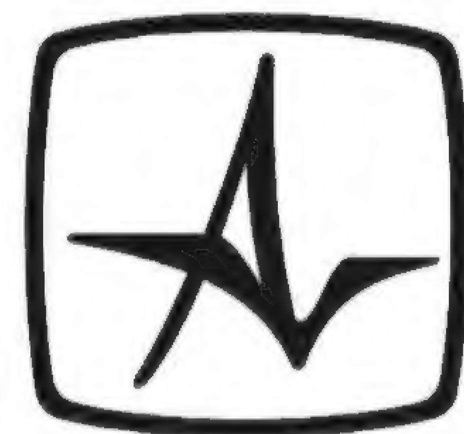

și

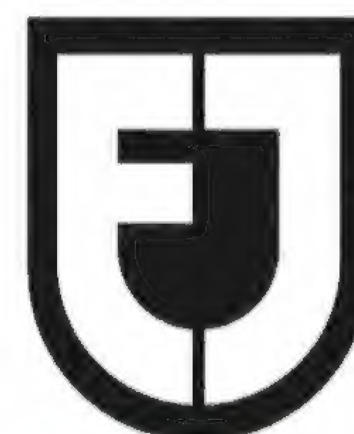

CAT Graur

Antwerpen

2023

